

๔

วิกิราหิ

ปัญญาชน
สยาม

วิเคราะห์ 4 ปัญญาชนสยาม

สำนักพิมพ์ ๒๒๒
ชุดเศรษฐศาสตร์การเมือง

วิเคราะห์ 4 ปัญญาชนสยาม

วิทยากร เชียงกูล

สำนักพิมพ์ 222
ชุดเศรษฐศาสตร์การเมือง
วิเคราะห์ 4 ปัญญาชนสยาม
ISBN 974-7027-11-9
พิมพ์ครั้งที่ 1 เมษายน 2538

จัดพิมพ์โดย

บริษัท 222 วิภาวดี จำกัด
โทรศัพท์ 512-2992

จัดจำหน่ายโดย
สายส่งศึกษิต บริษัทเคล็ดไทย จำกัด
โทรศัพท์ 225-9538-40
โทรสาร 222-5188

ปก น้าลาก วัชรเสถียร

แม่พิมพ์ : ไอเดียฟิล์ม โทรศัพท์ 277-4686, 691-4241-2
พิมพ์ที่ : บริษัท เซเว่น พรินติ้ง กรุ๊ป จำกัด โทรศัพท์ 274-4030-5

คำนำสำนักพิมพ์

- ๕ โดยทั่วไป มักมีความโน้มเอียงให้เกิดความเข้าใจคำว่า “ปัญญาชน” (Intellectual) มีความหมายในทำนองเดียวกับคำว่า “นักศึกษาปัญญาชน” อันหมายถึงปัจเจกชนใดๆ ที่กำลังหรือสำเร็จการศึกษาระดับอุดมศึกษาขึ้นไป ตามมาตรฐานการจัดการศึกษาศูนย์ใหม่ในระบบตะวันตกเป็นปฐมเท่านั้น โดยที่คำว่า “ผู้คงแก่เรียน” (Scholar) ค่อยเลื่อนหายไปจากความรับรู้ความเข้าใจ และการนำมาใช้เข้าไปทุกที แม้ว่าโดยเนื้อแท้คำหลังนี้จะนำจะกินความลึกซึ้งให้จินตภาพเสียยิ่งกว่าคำแรก ที่แม้จะครอบคลุมถึงผู้เชี่ยวชาญหรือนักวิชาการเฉพาะทางหลากหลายสาขาหลายศาสตร์เสียด้วยซ้ำไป

ทั้งนี้ หมายถึงเพียง “โลกีย์ปัญญา” เท่านั้น

- ๖ ในแวดวงวิชาการ ทั้งในและนอกประเทศ ชื่อของ วิทยากร เชียงกูล ได้รับการยอมรับนับเนื่องอยู่ในขอบข่ายความหมายของทั้ง “ปัญญาชน” และทั้ง “ผู้คงแก่เรียน” ซึ่งคงมีบทบาทในฐานะ “ชนชั้นนำ” (Elite) ทางด้าน

พุทธบัญญัติมาตลอด 2 ทศวรรษ ที่สำคัญ เป็นปัญญาชนที่ยืนบนรอยต่อของ 2 ยุค คือ ยุคเผด็จการทหารช่วงกึ่งพุทธกาล กับยุคประชาธิปไตยเปંગบานของ ขบวนการนักศึกษาประชาชนระหว่าง 14 ตุลาคม 2516

และด้วยเงื่อนไขเฉพาะที่จะเกิดขึ้นกับสังคมใดสังคมหนึ่งไม่เกินครึ่ง ส่งให้ **วิทยากร เชียงกูล** (2489-) มีบทบาทเช่นเดียวกับปัญญาชนร่วมสมัย อีกหลายคน เช่น **ธีรยุทธ บุญมี** และ **เสกสรรค์ ประเสริฐกุล** ซึ่งล้วนก่อรูปแนวความคิดเชิงสังคม-การเมือง ในท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงจากโครงสร้าง ส่วนล่าง นั่นคือเป็นสะพานเชื่อมพัฒนาการทางความคิดสืบทอดจากประดาผู้ มาก่อน เช่น **กุหลาบ สายประดิษฐ์** (2448-2517) **ป๋วย อึ๊งภากรณ์** (2459-) **น.ร.ว. ตีฆฎฐ์ ปราโมช** (2454-) และ **ส.ศิวัรักษ์** (2476-)

โดยนัยนี้ หมายถึง **วิทยากร เชียงกูล** มีส่วนร่วมไม่ทางตรงก็ทางอ้อม กับสถานการณ์ยุคหัวเลี้ยวหัวต่อของประวัติศาสตร์ไทย เจกเช่นที่ปัญญาชน รุ่นก่อนหน้านั้นเคยมีบทบาทมาแล้วเป็นลำดับในยุคสมัยของแต่ละคน

สุชาติ สวัสดิ์ศรี เขียนถึง **วิทยากร เชียงกูล** ไว้แต่ปี 2514 ในคราวจัด พิมพ์ **ฉันทินิมิตตความหมาย** หนแรก ว่า

...บางครั้ง การแสวงหาตนเองของคนรุ่นใหม่ เริ่มเกิดขึ้นเพราะเขารู้สึกว่าตนมีโอกาสดีกว่าคนอื่นในสังคม อย่างน้อยส่วนหนึ่งก็มีการศึกษาระดับมหาวิทยาลัย แม้ชีวิตในมหาวิทยาลัย จะยังไม่ให้อะไรมากไปกว่ากระดาษแผ่นเดียว สิ่งที่เขาได้เรียนรู้จากมหาวิทยาลัยก็เป็นส่วนหนึ่งที่ ทำให้คนเป็นนักคิดอย่างมีระเบียบได้ ถ้าหากเขาไม่แหยมหรืออ่อนข้อให้แก่ระบบที่อยู่รอบตัวเขาจนเกินไป ความหมายบางอย่างซึ่งเป็น "ผลิตผลจากสังคมอันสับสน" อาจจะขาดหายไประหว่างทาง เพราะความไม่พอใจที่แฝงตัวอยู่เงียบ ๆ เกิดจากคนรุ่นใหม่กำลังเห็นสังคมปัจจุบันไม่มี กติกาที่ยุติธรรมเหลืออยู่...

สำหรับปัจเจกชนคนหนึ่ง จุดยืนทางความคิด และทัศนะในการพินิจพิจารณา ตีความบทบาทของผู้คนและความเป็นไปของสิ่งทั้งหลาย ย่อมเป็นอื่นไปไม่ได้ นอกจาก “ผลึก” ของประสบการณ์ทั้งหมด อันเกิดผ่านหลักการ และแบบวิธีในการเรียนรู้ ฝึกฝน ค้นคว้า ทั้งนี้เหนือสิ่งอื่นใด ในฐานะปุถุชนที่เพียรเวียนว่ายในวัฏสงสารเช่นเราท่านทั้งหลาย ย่อมไม่มากก็น้อย ยังขึ้นกับ “อคติสี่” อันได้แก่ ฉันทาคติ โทสาคติ โมหาคติ และ ภยาคติ อย่างใดอย่างหนึ่ง

ทว่าความแตกต่างระหว่างทัศนะ ๒ แบบนั้นอยู่ตรง เจตนาธรรมในที่สุดของการวิเคราะห์ วิพากษ์วิจารณ์นั้น ๆ เป็นไปเพื่อประโยชน์สุขของ “พหุชน” หรือไม่เพียงใดเท่านั้น

วัฒนา สุขวัจจน์
ปักษ์สงกรานต์, พุทธศักราช ๒๕๓๘

สารบัญ

บทนำ	11
ภูมิหลังของปัญญาชน ๓ คนแรก	14
กุหลาบ สายประดิษฐ์	14
ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช	15
อ. ป๋วย อึ๊งภากรณ์	15
ลูกผู้ชายชื่อกุหลาบ	16
ตั้งต้นชีวิตใหม่ที่ <i>ไทยใหม่</i>	19
จาก “มนุษยภาพ” ถึง <i>สงครามชีวิต</i>	21
การเปลี่ยนแปลงการปกครอง 2475	24
การศึกษาในช่วงเปลี่ยนแปลงการปกครอง	
ผลกระทบต่อคุณกุหลาบและ อ. ป๋วย	25
การต่อสู้ระหว่างระบอบเก่าและระบอบใหม่	28

ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ในช่วงหลังเปลี่ยนแปลงการปกครอง	30
ทศวรรษ 2480 และมรสุมของเผด็จการ	32
การต่อต้านญี่ปุ่นในสงครามมหาเอเชียบูรพา	35
บทบาททางการเมืองของ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ช่วงหลังสงคราม	40
รัฐประหาร 2490 การฟื้นอำนาจของเผด็จการ	47
การแสวงหาของปัญญาชนก้าวหน้า	51
อ. ป๋วยกลับมาเพื่อพัฒนาประเทศชาติ	53
ยุคสมัยของการต่อสู้ทางอุดมการณ์ (2492-2501)	55
ม.ร.ว. คึกฤทธิ์-เสาหลักของพลังจารีตนิยม	55
บทบาทของ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ในการโค่นล้มรัฐบาล จอมพล ป.	66
‘ศรีบูรพา’-โคมโฝของเสรีภาพและสันติภาพ	72
ขบวนการสันติภาพ	75
การเปลี่ยนแปลงทางการเมืองช่วงปี 2498-2501	79
บทบาทของ อ. ป๋วย ในฐานะข้าราชการนักวิชาชีพ	84
ยุคเผด็จการและการพัฒนาแบบทุนนิยม (2501-2514)	92
บทบาทของ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ภายหลัง จอมพล ป. ถูกโค่น	95
บทบาทของ ส. ศิวรักษ์	102
บทบาทของ อ.สุถักษ์ ในฐานะบรรณาธิการ	
<i>สังคมศาสตร์ปริทัศน์</i> (2505-2511)	108
นักจารีตนิยมผู้วิพากษ์วิจารณ์	109
ผู้กล้าวิจารณ์ชักรักษ์	111
บทบาทของ อ. ป๋วย ในฐานะปัญญาชนผู้วิพากษ์วิจารณ์	118
บทบาทของ อ. สุถักษ์ ช่วงปี 2512-14 ตุลาคม 2516	125
บทบาทและแนวคิดของ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์	
ในเหตุการณ์ 14 ตุลาคม 2516	129
เหตุการณ์ 14 ตุลาคม 2516 และ 6 ตุลาคม 2519	132

บทบาทของ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ช่วงหลัง 14 ตุลาคม 2516	133
บทบาทของ อ. ป๋วย ช่วงหลัง 14 ตุลาคม 2516	139
บทบาทของ อ. สุลักษณ์ ช่วงหลังเหตุการณ์ 14 ตุลาคม 2516 และ 6 ตุลาคม 2519	145
เหตุการณ์ 6 ตุลาคม 2519 และหลังจากนั้น	149
ความเคลื่อนไหวของ อ. สุลักษณ์	149
บทบาทของ อ. ป๋วย หลัง 6 ตุลาคม 2519	154
บทบาทของ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ หลัง 6 ตุลาคม 2519	156
สรุปและประเมินบทบาทของ 4 ปัญญาชน	163
‘ศรีบูรพา’	163
ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช	168
อ. ป๋วย อึ๊งภากรณ์	172
อ. สุลักษณ์ ศิวรักษ์	177
ข้อสรุปจากการศึกษา	182

บทนำ

นี่เป็นหนังสือในเชิงวิเคราะห์การเมือง เศรษฐกิจ สังคมสมัยใหม่ของไทยนับจากราวปี 2470 มาจนถึงปัจจุบัน โดยใช้ตัวละครที่เป็นปัญญาชนสำคัญ 4 คน คือ 'ศรีบูรพา' (กุหลาบ สายประดิษฐ์) ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช อ. ป๋วย อึ๊งภากรณ์ และ ส. ศิวรักษ์ เป็นแกนในการเล่าเรื่อง ปัญญาชน 4 คนนี้ไม่ได้เป็นแค่ปัจเจกชน 4 คนเท่านั้น แต่ทุกคนยังมีกลุ่มเพื่อนร่วมงานและเพื่อนทางอุดมการณ์ ซึ่งล้วนเป็นกลุ่มทางสังคมที่มีบทบาทสำคัญในการเปลี่ยนแปลงสังคมไทยในทางใดทางหนึ่งในรอบ 60 กว่าปีที่ผ่านมา พวกเขาต่างทิ้งรอยไว้ในประวัติศาสตร์ และบางคนก็ยังคงมีบทบาททางประวัติศาสตร์อยู่

3 คนแรกนั้น ต่างคนต่างเด่นเป็นปัญญาชนชั้นนำอยู่ในกลุ่มในวงการของตน ล้วนเกิดก่อนปีเปลี่ยนแปลงการปกครอง 2475 และเติบโตเป็นหนุ่มในช่วงปี 2475 (อ. ป๋วยอายุน้อยกว่า 'ศรีบูรพา' ราว 11 ปี และอายุน้อยกว่า ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ 5 ปี) มีชีวิตร่วมกันอยู่ในยุคสมัยที่สำคัญ จากปี 2475 ถึง 2516

แต่ต่างคนต่างมีกลุ่ม มีแนวคิดทิศทางของตนเอง

‘ศรีบูรพา’ กับ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ มีเส้นทางเดินของอาชีพการเป็นนักหนังสือพิมพ์ นักเขียนร่วมกันอยู่บางช่วง แต่เนื่องจากทั้ง 2 มีแนวคิดอุดมการณ์ที่ต่างกันแบบคนละขั้ว จึงดูเหมือนจะอยู่คนละโลก และไม่มีปฏิสัมพันธ์กันมากนัก

อ. ป่วยเป็นข้าราชการนักวิชาชีพ ผู้ใช้เวลาส่วนใหญ่มุ่งหน้าในการสร้างสรรค์พัฒนาเศรษฐกิจสังคมของประเทศ มากกว่าที่จะเข้าไปในกิจกรรมทางการเมืองและการเปลี่ยนแปลงทางสังคมเหมือน 2 คนแรก แต่ความเป็นปัญญาชนที่มีอุดมคติและแนวคิดเป็นของตนเอง จึงทำให้ก้าวพ้นจากเทคโนโลยีแคบมาเป็นนักวิจารณ์ นักเสนอแนะผลักดันให้สังคมเปลี่ยนแปลงไปในทางที่ดีขึ้นในที่สุด ทั้ง 3 คนต่างเป็นยักษ์ในหมู่มนุษย์ เป็นตำนานที่คนจะกล่าวขวัญถึงได้อย่างไม่รู้จบสิ้น

ส. ศิวรักษ์เป็นคนรุ่นถัดมา เกิดหลังปี 2475 และเติบโตในสมัยจอมพล ป. และ จอมพลสฤษดิ์ แต่มามีบทบาทในฐานะบรรณาธิการและนักเขียนหนุ่มผู้โกรธเกรี้ยวในสมัยจอมพลถนอม เป็นคนจุดไฟและสร้างเวทีให้กับปัญญาชนหนุ่มสาวรุ่น 14 ตุลาคม 2516 แม้ว่าจะมีแนวคิดแบบอนุรักษนิยมอยู่ในหลายเรื่อง แต่การวิจารณ์สถาบันต่าง ๆ อย่างทำทนายมาโดยตลอด ก็ทำให้กลายเป็นปัญญาชนที่เด่นคนหนึ่งของคนรุ่นเดียวกัน

ก่อนหน้าที่จะเขียนหนังสือเล่มนี้ ผู้เขียนเคยเขียนหนังสือชุดศึกษาบทบาทและความคิดของปัญญาชนทั้ง 4 คนมาก่อน โดยเขียนแยกเป็นเล่มละคน (พิมพ์โดยสำนักพิมพ์ พลิก ในช่วงปี 2531-2533) สิ่งที่คุณเขียนทำควรวนนี้คือจับเอาเรื่องราวของคนทั้ง 4 คนมาผูกร้อยเข้าด้วยกัน เพื่อให้เห็นความเชื่อมโยงของตัวละครสำคัญว่า ต่างก็อยู่ในสังคมเดียวกัน ในยุคสมัยเดียวกันหรือใกล้เคียงกัน มีปฏิสัมพันธ์หรือไม่ปฏิสัมพันธ์กันอย่างไร มีฐานะและบทบาทในสังคมในเชิงเปรียบเทียบกันอย่างไร โดยผู้เขียนจะเน้นเฉพาะส่วนที่เป็นบทบาทและแนวคิดหลักของแต่ละคน สำหรับผู้ที่ต้องการอยากรู้จักปัญญา

ชนคนหนึ่งคนใดอย่างละเอียดกว่านี้ น่าจะหาอ่านจากหนังสือที่ผู้เขียนเขียนถึงปัญญาชนแต่ละคนเป็นเล่มต่างหากจากกัน

ผู้เขียนรู้จัก 'ศรีบูรพา' และ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ เฉพาะจากงานเขียน แต่รู้จัก อ. ป๋วย และ ส. ศิวรักษ์ เป็นการส่วนตัวโดยมีโอกาสรู้จัก ส. ศิวรักษ์อย่างใกล้ชิดกว่า ทั้งในฐานะบรรณาธิการที่รับเรื่องผู้เขียนไปตีพิมพ์ และในการทำงานและทำกิจกรรมร่วมกันเป็นเวลาหลายปี กับ อ. ป๋วย ผู้เขียนรู้จักในฐานะครูกับลูกศิษย์ที่คณะเศรษฐศาสตร์ ธรรมศาสตร์ และในฐานะปัญญาชนรุ่นอาวุโสกับปัญญาชนรุ่นหลัง ในวงวิชาการและวงกิจกรรมปัญญาชนในช่วงปี 2512-2520

ผู้เขียนไม่คิดว่าการรู้จักกันหรือไม่ จะทำให้เกิดอคติในการวิเคราะห์ แต่ก็คิดว่าควรบอกข้อมูลนี้ให้ผู้อ่านทราบไว้ เพราะคนที่จะตัดสินว่าผู้เขียนวิเคราะห์ปัญญาชนทั้ง 4 ท่านได้อย่างเที่ยงธรรมมากน้อยแค่ไหน ก็คือท่านผู้อ่านหนังสือเล่มนี้

วิทยากร เชียงกูด
มหาวิทยาลัยรังสิต, ปทุมธานี
สิงหาคม 2537

ภูมิหลังของปัญญาชน 3 คนแรก

กุหลาบ สายประดิษฐ์

‘ศรีบูรพา’ หรือ คุณกุหลาบ สายประดิษฐ์ เกิดในปลายสมัยรัชกาลที่ 5 (31 มีนาคม 2448) ที่กรุงเทพฯ พ่อเป็นเสมียนเอกกรมรถไฟชาวกรุงเทพฯ แม่มีเชื้อสายชานามาจากจังหวัดสุพรรณบุรี คุณกุหลาบเป็นลูกคนสุดท้อง และมีพี่สาวเพียงคนเดียว พ่อเสียชีวิตตั้งแต่คุณกุหลาบอายุได้ 6 ขวบ แม่เปิดร้านเย็บเสื้อผ้าที่บ้าน พี่สาวเล่นละครรำและละครพูดหาเงินช่วยทางบ้าน คุณกุหลาบเข้าเรียนชั้นประถมที่โรงเรียนวัดหัวลำโพง และได้ไปเรียนต่อที่โรงเรียนทหารเด็กซึ่งสอนวิชาทั่วไปด้วยอยู่ 2 ปี จากนั้นได้ไปเรียนที่โรงเรียนเทพศิรินทร์จนจบชั้นมัธยมแปด ซึ่งจัดว่าเป็นการศึกษาชั้นสูงในสมัยนั้น

ที่โรงเรียนเทพศิรินทร์นี้ นอกจากจะได้เรียนวิชาสามัญ ซึ่งเป็นพื้นฐานสำคัญที่จะได้เป็นนักเขียนนักหนังสือพิมพ์ในโอกาสต่อไปแล้ว ยังได้พบเพื่อนดี ๆ และครูดี ๆ บางคน ซึ่งมีส่วนทำให้รักหนังสือ รักความรู้ ความก้าวหน้า

มนุษยธรรมและประชาธิปไตยในเวลาต่อมาอีกด้วย มีเพื่อนร่วมรุ่นผู้สนใจ การเขียนหนังสือและทำหนังสือหลายคน และต่อมาก็เป็นนักเขียนนักหนังสือพิมพ์ผู้มีชื่อเสียง อาทิเช่น ม.จ. อากาศคำเริง รพีพัฒน์ (2448-2475) สด กุรม-โรหิต (2451-2521) โชติ แพร่พันธ์ หรือ 'ยาขอบ' (2450-2499)

ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช

ม.ร.ว. คึกฤทธิ์เกิดหลังคุณกุหลาบ 6 ปี คือในปี 2454 เป็นบุตรคนที่ห้า และเป็นคนสุดท้องของพระวรวงศ์เธอพระองค์เจ้าคำรบฯ กับหม่อมแดง ซึ่งมาจากตระกูลขุนนาง พระองค์เจ้าคำรบฯ รับราชการเป็นทหารและนักปกครอง อยู่ในหัวเมืองหลายแห่ง ก่อนที่จะได้ดำรงตำแหน่งเทียบได้กับอธิบดีตำรวจคนแรกของเมืองไทย ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ได้รับการฝึกรบมาแบบเด็กในครอบครัวของเจ้านายไทยที่สนใจในเรื่องศิลปวัฒนธรรม ค่านิยมแบบไทยเดิม และได้รับการศึกษาขั้นต้นที่โรงเรียนของหม่อมโคล และต่อมาที่โรงเรียนสวนกุหลาบฯ

ขณะที่เรียนชั้นมัธยมแปดอยู่ อายุได้ 15 ปี ทางครอบครัวส่งตัวไปอังกฤษ โดยไปเข้าเรียนเตรียมเข้ามหาวิทยาลัยที่ Trent College ต่อมาเข้าศึกษาวิชาปรัชญาการเมืองและเศรษฐศาสตร์ที่ Queen's College มหาวิทยาลัยออกซ์ฟอร์ด กระทั่งสำเร็จชั้นปริญญาตรีประเภทเกียรตินิยม รวมใช้เวลาเรียนที่อังกฤษราว 7 ปี และกลับเมืองไทยในปี 2476 หลังเปลี่ยนแปลงการปกครอง 1 ปี (Steve Van Beek (ed.) *Kukrit Pramoj: His Wit and Wisdom*, Duang Kamol, 1983 ; p. 12-16)

อ. ป๋วย อึ๊งภากรณ์

อ. ป๋วยเกิดที่กรุงเทพฯ ในปี 2459 (หลังจาก ม.ร.ว. คึกฤทธิ์เกิด 5 ปี) ในครอบครัวของพ่อค้าแพปลา ซึ่งเป็นชาวจีนอพยพ ทางด้านแม่เป็นคนเชื้อสายจีนไทย อ. ป๋วยเป็นลูกชายคนที่ 4 ในครอบครัวที่มีพี่น้อง 7 คน พ่อเสียชีวิตตั้งแต่ตอนที่ อ. ป๋วยอายุ 9 ขวบ ครอบครัวจึงอยู่ในฐานะลำบาก แต่เนื่องจาก

แม่เป็นคนเข้มแข็งและเห็นความสำคัญของการส่งลูกให้ได้รับการศึกษา อ. ป่วย จึงมีโอกาสได้รับการศึกษาจากโรงเรียนอัสสัมชัญ ซึ่งเป็นโรงเรียนเอกชนที่มีชื่อเสียง ภูมิหลังเช่นนี้นับว่ามีส่วนสำคัญในพัฒนาการของ อ. ป่วยในเวลาต่อมา ไม่แต่เพียงในเรื่องโอกาสได้รับการศึกษา และประสบการณ์ชีวิตที่ต้องต่อสู้ดิ้นรนเท่านั้น ในด้านบุคลิกของแม่ ซึ่ง อ. ป่วยเล่าว่า เป็นคนมีมานะเด็ดเดี่ยว รักอิสรภาพและเสรีภาพ ซื่อสัตย์สุจริต ใจกว้างมีเมตตากรุณา (ป่วย อึ้งภากรณ์, *ผู้หญิงในชีวิตของผม-แม่*, ธ.ป.ธ. ปริทรรศน์, 2515) ก็คงจะมีอิทธิพลต่อพัฒนาการของ อ. ป่วยอย่างสำคัญ

ลูกผู้ชายชื่อกุหลาบ

ช่วงที่คุณกุหลาบเรียนหนังสือเป็นสมัยสมบูรณาญาสิทธิราชย์ ความคิดความเชื่อในเรื่องความแตกต่างของมนุษย์มาตั้งแต่ชาติกำเนิดยังมีอิทธิพลสูง แม้ความจำเป็นของการปรับตัวให้ทันสมัยแบบตะวันตก ทำให้รัฐบาลเจ้าต้องสร้างโรงเรียนรัฐบาลแบบเทพศิรินทร์ สวนกุหลาบฯ ที่เปิดให้คนสามัญมาเรียนร่วมกับพวกลูกเจ้าและขุนนางได้ แต่ก็ยังมีกฎระเบียบเรื่องห้ามลูกไพร่ไปเล่นร่วมกับลูกเจ้าอยู่ (ยศ วัชรเสถียร, *กุหลาบ สายประดิษฐ์ 'ศรีบูรพา' ที่ข้าพเจ้ารู้จัก*, 2525, หน้า 35) คุณกุหลาบน่าจะได้เรียนรู้เรื่องการแบ่งชั้นวรรณะนี้ทั้งในโรงเรียนและสังคมภายนอก

ขณะเรียนชั้นมัธยมเจ็ดในปี 2467 คุณกุหลาบก็ได้ไปฝึกเขียนหนังสือกับ ครูโกศล โกมลจันทร์ ซึ่งเป็นนักประพันธ์มีชื่อในสมัยนั้น ที่สำนักงานรวมการแปล โดยช่วยทำงานเป็นครูสอนภาษาอังกฤษตอนค่ำที่โรงเรียน "รวมการสอน" ซึ่งอยู่ร่วมกับสำนักรวมการแปล

ที่สำนักนี้มีเพื่อนที่สนใจอยากเป็นนักประพันธ์มาเรียนและทำงานร่วมกันหลายคน อาทิ มาลัย ชูพินิจ, จรรย์ วุฒาทิตย์, ชะเอม อันตรเสน นามปากกา 'ศรีบูรพา' ก็เกิดขึ้นที่นี่ตามรอยของเจ้าสำนัก ครูโกศล ซึ่งใช้นามปากกาว่า 'ศรีเงินยวง' พวกเขาช่วยกันทำนิตยสาร *สามสหาย* แต่อยู่ได้ไม่นาน

โรงเรียนรวมการสอนเองในที่สุดก็ต้องหยุดกิจการ เพราะเก็บเงินค่าเล่าเรียนไม่ค่อยได้ คุณกุหลาบเคยไปเรียนโรงเรียนกฎหมายที่กระทรวงยุติธรรมอยู่พักหนึ่ง แต่พบว่าแห้งแล้ง ไม่มีเสน่ห์ เลยออกมาทำหนังสือ (รุ่งวิทย์ สุวรรณอภิชน ใน *จรัส รจนาวรรณ*, “ชีวิตการต่อสู้ของกุหลาบ สายประดิษฐ์”, 2517, *โลกหนังสือ*, พฤศจิกายน 2531)

ในปี 2468 ก่อนการเปลี่ยนแปลงการปกครอง 7 ปี คุณกุหลาบเรียนจบชั้นมัธยมแปด ออกมาหางานทำ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ซึ่งมาจากครอบครัวมีฐานะ ได้ถูกส่งไปเรียนต่อที่อังกฤษในปีต่อมา ขณะนั้น อ. ป่วยอายุ 10 ขวบ กำพร้าพ่อ เรียนอยู่โรงเรียนอัสสัมชัญโดยการสงเคราะห์ของแม่ผู้เข้มแข็ง

ในปี 2470 คุณกุหลาบได้ทำงานเป็นผู้ช่วยบรรณาธิการนิตยสาร *เสนาศึกษาและแพทยศาสตร์* ซึ่งเป็นหนังสือของโรงเรียนนายร้อย แต่ทำสำหรับคนอ่านทั่วไป ระหว่างที่ทำงานอยู่ที่นี้ ก็ได้พบท่าทีวางเชิงของนายทหารสมัยนั้นต่อผู้ร่วมงานที่เป็นพลเรือน รวมทั้งคุณกุหลาบไม่อยู่ในข่ายที่จะได้รับการเพิ่มเงินเดือนเกินกว่าพาดานที่กำหนดไว้สำหรับพลเรือน คุณกุหลาบจึงลาออก ไปสมัครสอบทำงานเป็นผู้ช่วยที่กรมแผนที่ สอบได้ที่หนึ่งแต่ถูกกีดกันและเล่นพรรคพวก โดยการถูกแก้งต่อรองลดเงินเดือน จะได้รับเงินเดือนต่ำกว่าที่ประกาศไว้แต่แรก คุณกุหลาบปฏิเสธการต่อรองดังกล่าว และตั้งแต่นั้นมาก็ไม่คิดจะทำราชการอีก (ชนิด สายประดิษฐ์, “บันทึกชีวิตและงานของกุหลาบฯ”, *โลกหนังสือ*, ปีที่ 2 ฉบับที่ 2, พฤศจิกายน 2521)

ปี 2471 คุณกุหลาบเขียนนิยายออกมา 3 เรื่อง คือ *ปราบพยศ*, *มารมนุษย์* และ *ลูกผู้ชาย* ซึ่งสะท้อนให้เห็นทรรศนะในเชิงเสรีนิยมและมนุษยธรรมที่แตกต่างไปจากทรรศนะแบบศักดินาที่ครอบงำสังคมอยู่ในเวลานั้น เช่น การมองว่าชาติกำเนิดไม่สำคัญเท่ากับความเพียรพยายาม หรือคุณสมบัติภายใน หรือพฤติกรรมของคนแต่ละคน ลูกผู้ชายหรือสุภาพบุรุษ คือคนที่มีคุณธรรม รู้จักเสียสละ อยู่ข้างความยุติธรรม ความดีงาม คนหนุ่มสาวควรมีเสรีภาพที่จะรักและเลือกคู่ครองด้วยตัวเอง ไม่ใช่ให้ผู้ใหญ่จัดทำให้แบบคลุมถุงชน

ปี 2472 คุณกุหลาบรวบรวมเพื่อนฝูงที่ชอบงานประพันธ์ งานหนังสือพิมพ์ ตั้งเป็น **คณะสุภาพบุรุษ** และออกหนังสือรายปักษ์ชื่อ **สุภาพบุรุษ** โดยการรวบรวมเงินทุนมาทำกันเอง เพราะในสมัยนั้นการลงทุนทำหนังสือประเภทนิตยสารไม่ต้องลงทุนสูงนัก ผู้ก่อการ **คณะสุภาพบุรุษ** มีราว 10 คน อาทิ มาลัย ชูพินิจ, ออบ ไชยวสุ, โชติ แพร่พันธ์, สนิท เจริญรัฐ, จรัส วุฑฒิกิตย์ นอกจากนั้นก็ไปติดต่อขอเรื่องจากนักเขียนในสมัยนั้น อาทิเช่น ชิต บุรทัต, สติศย์ เสมานิล, โปยม โรจนวิภาต, พัฒน์ เนตรรังษี, ฉุน ประภาวิวัฒน์ ดังนั้นจึงเป็นกลุ่มที่ชุมนุมนักเขียนที่เริ่มมีชื่อเสียงในระยะนั้นและต่อมากลุ่มที่ค่อนข้างใหญ่นิตยสาร **สุภาพบุรุษ** ซึ่งพิมพ์ 3,000 ฉบับ ขายเกลี้ยง ต้องเพิ่มจำนวนพิมพ์เป็น 5,000 ฉบับ ซึ่งถ้าหากความทรงจำเรื่องตัวเลขของผู้เล่าไม่ผิดพลาด ต้องนับว่ามากสำหรับสังคมไทยในปี 2472 (“คุยกับ ร. วุฑฒิกิตย์”, **โลกหนังสือ**, ปีที่ 2 ฉบับที่ 2, พฤศจิกายน 2521)

นิตยสาร **สุภาพบุรุษ** ริเริ่มประกาศรับซื้อเรื่องจากนักประพันธ์ โดยมุ่งหวังที่จะเปลี่ยนโฉมหน้าการประพันธ์ให้พ้นจากการเส่นมาเป็นงาน และเป็น การชักชวนให้ผู้แต่งรู้สึกว่าได้มีการตั้งต้นขึ้นแล้วสำหรับอาชีพนักประพันธ์ (**สุภาพบุรุษ**, 1 มิถุนายน 2472) ซึ่งนับว่าคุณกุหลาบและพรรคพวกเป็นกลุ่มที่เห็นการณ์ไกลและเอาจริงเอาจังกับเรื่องหนังสือมาก

คณะสุภาพบุรุษ เป็นปัญญาชนกลุ่มที่มีความคิดไปในทางชาตินิยมและเสรีนิยม คัดค้านการใช้อำนาจที่ไม่ถูกต้อง เช่น การที่รัฐบาลควบคุมหนังสือพิมพ์

นอกจากการเกิดขึ้นของนิตยสารและนักเขียนกลุ่ม **สุภาพบุรุษ** แล้ว ปี 2472 ยังเป็นปีหัวเลี้ยวหัวต่อของพัฒนาการของวรรณกรรมไทย ซึ่งก้าวจากการดัดแปลงจากนิยายต่างประเทศประเภทเรื่องรักหรือเรื่องตื่นเต้นโลดโผน มาเป็นการแต่งเรื่องเองที่มีลักษณะสมจริงสมจังมากขึ้น นอกจากนิยายเรื่อง **ถูกผู้ชาย** ของคุณกุหลาบที่ออกมาในปี 2472 แล้ว ก็มีงานที่สำคัญอีก 2 ชิ้น ออกมาในปีเดียวกัน คือ **ละครแห่งชีวิต** ของ ม.จ. อากาศคำเริง ระพีพัฒน์ (2448-2475) และ **ศัตรูของเจ้าหล่อน** ของ ดอกไม้สด (ม.ล. บุปผา ฤกษ์

2448-2506) ซึ่งอาจนับได้ว่าเป็นนิยายประเภทสมจริงที่เริ่มสะท้อนสังคมไทยรุ่นแรก (ตรีศิลป์ บุญจรงค์, *นวนิยายกับสังคมไทย 2475-2500*, สร้างสรรค์ 2523) โดยเฉพาะเรื่อง *ละครแห่งชีวิต* นั้น ได้มีอิทธิพลผลักดันให้คนหนุ่มสาวในสมัยนั้นและสมัยต่อ ๆ มา เปลี่ยนเข็มจากการเรียนเพื่อประกอบอาชีพอื่น มาเป็นนักหนังสือพิมพ์และนักเขียนที่มีบทบาทต่อสังคมในเวลาต่อมาจำนวนมาก

นิตยสาร *สุภาพบุรุษ* ออกอยู่ได้ไม่นานนักก็เลิกล้มไป เนื่องจากปัญหาทางด้านการจัดการ คุณกุหลาบซึ่งเริ่มสนใจการเมืองได้หันไปทำนิตยสารชื่อ *ผู้นำ* อยู่พักหนึ่ง และก็ไปทำหนังสือพิมพ์ *บางกอกการเมือง* ซึ่งมีคนอื่นเคยทำมาก่อนแล้ว แต่อยู่ในฐานะทรูตโทรม คุณกุหลาบและเพื่อนใน *คณะสุภาพบุรุษ* เข้าไปปรับปรุงให้ดีขึ้น มีการลงนิยายที่คุณกุหลาบเขียน และหนังสือพิมพ์ขายได้กระด้างขึ้น แต่คณะคุณกุหลาบอยู่ได้ไม่กี่เดือนก็เกิดขัดแย้งกับนายทุน เพราะการลงข่าวพระยาสมมติบริหารทกล้มหน้าพระที่นั่ง ตอนเข้าถวายเงินกัน ถูกกับเจ้าปาวเจ้าสาวในงานแต่งงาน ทำให้เจ้านายกริ้ว คุณกุหลาบถูกเรียกไปซักฟอก ต่อมา (ราวกลางปี 2473) ทั้งคณะเลยลาออกไปทำหนังสือพิมพ์รายวันออกใหม่ชื่อ *ไทยใหม่* ซึ่งคุณ เอก วิสกุล นักธุรกิจที่เป็นปัญญาชนชอบทางด้านหนังสือคนหนึ่ง เป็นผู้ลงทุนร่วมกับเพื่อน ๆ (“คุยกับโพยม โรจนวิภาต และ ธนาถีย์” ใน *โลกหนังสือ*, เสริมเติม)

ตั้งต้นชีวิตใหม่ที่ *ไทยใหม่*

หนังสือพิมพ์ *ไทยใหม่* ซึ่งมีคำขวัญที่ฟังดูก้าวหน้านามากสำหรับยุคนั้นว่า “ตั้งต้นชีวิตใหม่ โดยอ่านไทยใหม่” เป็นหนังสือพิมพ์สมัยก่อนการเปลี่ยนแปลงการปกครอง 2475 ที่มีบทบาทสำคัญในการให้การศึกษาและเรียกร้องประชาธิปไตยแบบรัฐสภาที่สำคัญฉบับหนึ่ง กล่าวคือ นอกจากจะลงข่าวและบทความเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงการปกครองเป็นประชาธิปไตยในต่างประเทศ เช่น สเปน แล้ว ก็มักลงบทความเป็นทำนองเสนอความเห็นเกี่ยวกับการบริหารราชการแผ่นดิน ให้รับฟังเสียงของราษฎรมากขึ้นอยู่เสมอ ๆ (พรภิรมณ์ เขี่ยมธรรม,

บทบาททางการเมืองของหนังสือพิมพ์ไทยฯ, ไทยวัฒนาพานิช, 2518)

บทความที่มีชื่อเสียงและเป็นที่กล่าวขวัญถึงมากคือ บทความเรื่อง “ชีวิตของประเทศ” โดย ‘ศรทอง’ (นามแฝงของ พระยาศรราชภัฏพิพัฒน์) และ “มนุษยภาพ” ของ กุหลาบ สายประดิษฐ์ ซึ่งตีพิมพ์ในปี 2474 บทความแรกเป็นการเสนอความเห็นที่เห็นว่าเหตุที่ประเทศไม่เจริญเท่าที่ควร เพราะทางราชการไม่ฟังเสียงหนังสือพิมพ์ ไม่เป็นประชาธิปไตยเหมือนอย่างประเทศที่เจริญแล้ว (‘ศรทอง’, *ชีวิตของประเทศ*, มิตรนรา, 2512)

ส่วนบทความเรื่อง “มนุษยภาพ” เป็นบทความในเชิงปรัชญาการเมือง คุณกุหลาบได้เขียนเป็นบทความสั้นสองตอนลงใน *ไทยใหม่* ฉบับวันที่ 8 และ 11 ธันวาคม 2474 โดยไม่ได้ใส่ชื่อผู้เขียน มีลักษณะคล้าย ๆ บทนำ บทความนี้พยายามจะอภิปรายว่ามนุษยภาพ หรือความเป็นคนนั้น ควรวางอยู่บนลักษณะอย่างไร เรามีสิทธิอย่างไร และควรใช้สิทธินั้นได้ภายในขอบเขตเท่าใด โดยอ้างถึงหนังสือปรัชญาการเมืองของ สไมลส์ ที่กล่าวว่า ความจริงและความซื่อตรงจะต้องไปด้วยกันเสมอ กล่าวถึงพลาโต โสเครติส และการรวมตัวกันเป็นหมู่คณะเป็นสมาคม เพื่อบังคับให้อีกฝ่ายไม่โกหกตัวเองเพื่อประโยชน์ของตัวเอง และเพื่อให้รู้หน้ากับความเป็นจริง นับเป็นบทความที่ทำหายมากในปี 2474 ซึ่งสังคมไทยยังอยู่ในสมัยสมบูรณาญาสิทธิราชย์ และการถกเถียงกันทางภูมิปัญญายังไม่ได้พัฒนามากนัก

คุณกุหลาบเองขณะที่เขียนบทความชิ้นนี้เป็นเพียงเด็กหนุ่มอายุ 22 ปี และมีพื้นการศึกษาแบบทางการแค่ชั้นมัธยมแปด แสดงให้เห็นว่าเขาเป็นนักอ่านและนักคิดนักเขียนที่เฉียบแหลมมาตั้งแต่หนุ่ม อย่างไรก็ตาม ผู้เขียนเข้าใจว่าพื้นฐานการศึกษาชั้นมัธยมแปดสมัยนั้นสูงกว่าชั้นมัธยมปลายสมัยนี้มาก อ. ป๋วยและเพื่อนซึ่งเรียนชั้นมัธยมแปด ในปี 2475 ก็รู้จักอ่านหนังสือปรัชญาการเมืองของนักปรัชญาตะวันตกคนสำคัญ จากหนังสือภาษาอังกฤษและฝรั่งเศสแล้วเช่นกัน

บทความเรื่อง “มนุษยภาพ” ซึ่งเป็นเสมือนการเตือนถึงการปฏิวัติ 2475

ซึ่งจะเกิดขึ้นตามมาก็เพียงไม่กี่เดือน ได้สร้างปฏิกริยาต่อชนชั้นสูงและปัญญาชนในสมัยนั้นมาก คุณ ชนวนต์ จาคูประยูร หรือ ‘ชนาลัย’ นักหนังสือพิมพ์ร่วมสมัยกับคุณกุหลาบเล่าว่า บทความเรื่อง “มนุษยภาพ” ไม่เป็นที่พอใจของนายทุน ทำให้คุณกุหลาบและคณะลาออกหลังจากที่เข้ามาทำหนังสือพิมพ์ *ไทยใหม่* ได้เพียงปีเศษ ๆ (*โลกหนังสือ*, ปีที่ 2 ฉบับที่ 2 พฤศจิกายน 2521)

คุณกุหลาบได้นำบทความเรื่อง “มนุษยภาพ” ไปปรับปรุงเพิ่มเติม และตีพิมพ์เป็นบทความสั้น 3 ตอน ลงในหนังสือพิมพ์ *ศรีกรุง* ฉบับวันที่ 10, 16, 21 มกราคม 2474 (สมัยนั้น ปี พ.ศ. ของไทยนับจากวันที่ 1 เดือนเมษายน เป็นต้นปีตั้งนับบทความที่ลงในเดือนมกราคม 2474 จึงลงตามหลังบทความในเดือนธันวาคม 2474) ตามลำดับ คราวนี้คุณกุหลาบลงชื่อจริงในฐานะคนเขียนไว้ด้วย โดยเขียนไว้ในส่วนนำว่าเขียนบทความนี้ “ด้วยความมุ่งหมายที่จะปรับฐานะของมนุษย์ให้ได้ระดับอันทุกคนควรจะเป็นได้” บทความนั้นนอกจากจะไม่ได้ลดราวาคอกลงแล้ว ยังเขียนวิจารณ์ผู้มีอำนาจเพิ่มเติมอีกด้วย

บทความเรื่อง “มนุษยภาพ” ของคุณกุหลาบได้สร้างปฏิกริยามาก ขณะที่คนชั้นสูงไม่ชอบ แต่ก็มีผู้อ่านซึ่งคงเป็นปัญญาชนในสมัยนั้นได้เขียนบทความไปแสดงความคิดเห็นที่ *ศรีกรุง* จำนวนมาก เช่น ผู้ใช้นามแฝงว่า Radical เขียนวิจารณ์ในเชิงสนับสนุน (*ศรีกรุง*, 26 มกราคม 2474) แต่ไม่ทันได้ลงบทความอื่น ๆ หนังสือพิมพ์ *ศรีกรุง* ก็ถูกรัฐบาลสมบูรณาญาสิทธิราชย์สั่งปิดและยึดใบอนุญาต

จาก “มนุษยภาพ” ถึง *สงครามชีวิต*

ในยุคก่อนเปลี่ยนแปลงการปกครอง 2475 นั้น หนังสือพิมพ์มีบทบาทในการให้การศึกษาและเรียกร้องการปฏิรูปแบบประชาธิปไตยอยู่มาก คือ นอกจากหนังสือพิมพ์อย่าง *ไทยใหม่* *ศรีกรุง* แล้ว ก็ยังมีหนังสือพิมพ์ *สยามรีวิวก* *ไทยหนุ่ม* *บางกอกการเมือง* ฯลฯ นักเขียนนักหนังสือพิมพ์จัดว่าเป็นปัญญาชนกลุ่มที่ก้าวหน้าที่สุดในยุคนั้น พวกก่อการ ร.ศ. 130 ซึ่งเป็นนักปฏิวัติประชา

ธิปไตยรุ่นแรก เช่น ร.ต. เนตร พูนวิวัฒน์, ร.ท. จรูญ ณ บางช้าง, ร.ต. บัวย บุญยรัตนพันธ์ ก็ได้เข้ามามีบทบาทในวงการหนังสือพิมพ์ นอกจากนั้นก็ยังมีนักคิดนักเขียน เช่น พระสารสาสน์พลขันธ์ (“๕๕๕”), พระสารสาสน์ประพันธ์, กุหลาบ สายประดิษฐ์ และ คณะสุภาพบุรุษ ซึ่งมีบทบาทตั้งแต่สมัยเริ่มหนุ่ม

บทบาทนักคิดนักเขียนต่อการเปลี่ยนแปลงการปกครอง 2475 ยังไม่ได้มีการศึกษาหรือเป็นที่ยอมรับกันมากนัก เพราะคนมีแนวโน้มที่จะมองว่าการเปลี่ยนแปลงการปกครองเป็นผลงานของพวกนักเรียนนอก ที่ไปรับเอาความคิดแบบฝรั่งเข้ามาคิดเปลี่ยนแปลงการปกครอง ทั้งที่นาย ปรีดี พนมยงค์ ซึ่งเป็นคนสำคัญของคณะผู้ก่อการเปลี่ยนแปลงการปกครองเคยเขียนไว้ว่า เมื่อเขากลับมาประเทศไทยในปี 2470 หลังจากที่ได้ไปอยู่ฝรั่งเศสมาเกือบ 7 ปี ก็พบว่าชนรุ่นหนุ่มสมัยนั้นที่ไม่เคยออกไปเห็นระบอบประชาธิปไตยในต่างประเทศ ต่างก็มีความตื่นตัวต้องการเปลี่ยนแปลงระบอบสมบูรณาญาฯ เป็นระบอบประชาธิปไตย ภายใต้รัฐธรรมนูญ เพราะอิทธิพลที่เขาได้รับจาก “สื่อมวลชนที่มีลักษณะก้าวหน้าในสมัยนั้น” และเพราะเหตุนี้ให้นายปรีดีและพวกจำนวนน้อยที่กลับมาจากยุโรป “จึงไม่มีความลำบากมากนักในการชวนผู้ตื่นตัวในเมืองไทยให้เข้าเป็นสมาชิกในคณะราษฎร เพราะเขามีพื้นฐานแห่งความต้องการอยู่แล้ว”(ปรีดี พนมยงค์, *บางเรื่องเกี่ยวกับการก่อตั้งคณะราษฎรฯ*, นิติวะช, 2515)

ในส่วนของคุณกุหลาบ นอกจากจะเป็นนักหนังสือพิมพ์และนักเขียนบทความแล้ว ยังเขียนนิยายออกมาอีกหลายเล่มในช่วงปี 2471-2475 เล่มที่เด่นที่สุดคือเรื่อง *สงครามชีวิต* พิมพ์ครั้งแรก 2475 ก่อนหน้าการเปลี่ยนแปลงการปกครอง 24 มิถุนายน แม้ว่านิยายเรื่องนี้จะได้รับอิทธิพลแรงบันดาลใจจากเรื่อง *คนจน* ของ คอสโตเยฟสกี นักเขียนรัสเซียสมัยก่อนการปฏิวัติใหญ่ แต่ก็เป็นเรื่องที่สะท้อนให้เห็นสภาพความเหลื่อมล้ำต่ำสูงและค่านิยมของคนในสังคมไทยสมัยนั้น ซึ่งยกย่องคนมีเงิน มีอำนาจยศตาบรรดาศักดิ์ได้อย่างแจ่มชัดและมีศิลปะในการเขียน รวมทั้งเป็นงานที่มีลักษณะก้าวหน้าเชิง

อุดมคติ แหกไปจากนิยายโรแมนติกพื้น ๆ ที่เป็นที่ยอมรับกันในสมัยนั้น
จึงเป็นนิยายที่จับใจคนหนุ่มสาวในยุคนั้นอย่าง เสนีย์ เสาวพงศ์, สุวัฒน์ วรดิลก
(รพีพร), เจือ สตะเวทิน (อ้างไว้ในเสถียร จันทิมาธร, *สายธารวรรณกรรม
เพื่อชีวิตของไทย*, เจ้าพระยา, 2525, หน้า 164-165) และเป็นนิยายเล่ม
สำคัญเล่มหนึ่ง ที่ส่งผลสะท้อนทางความคิดต่อคนหนุ่มสาวรุ่นต่อมาอีกหลายรุ่น

การเปลี่ยนแปลงการปกครอง 2475

หลังจากที่บทความเรื่อง “มโนชนภาพ” ของคุณกุหลาบทำให้หนังสือพิมพ์ *ศรีกรุง* ถูกปิด ยศ วัชรเสถียร เส้าว่า พระปกเกล้าฯ ทรงสนพระทัยที่จะชวนคุณกุหลาบมาทำหนังสือพิมพ์ให้ฉบับหนึ่ง โดยไม่เปิดเผยเหมือนอย่างหนังสือ *พิมพ์ไทย* หรือ *เดลิเมต์* ซึ่งพระองค์ทรงเห็นว่า คนก็รู้อยู่ว่าเป็นหนังสือของพระคลังข้างที่ แต่กว่าที่จะติดต่อคุณกุหลาบมาเข้าเฝ้าได้ ก็พอดีคณะราษฎรยึดอำนาจเปลี่ยนแปลงการปกครอง 24 มิถุนายน 2475 เสียก่อน (ยศ วัชรเสถียร, *มโนชนคดีนิพนธ์*, โอเดียนสโตร์, 2503) ผู้เขียนเชื่อว่า ถึงจะมีการติดต่อได้จริง คุณกุหลาบซึ่งตอนนั้นเป็นนักเขียนนักหนังสือพิมพ์หนุ่มที่มีความคิดเสรีประชาธิปไตยเป็นตัวของตัวเองมาโดยตลอด คงจะไม่ยอมเป็นเครื่องมือของใครง่าย ๆ

ในทางตรงกันข้าม คุณชนิต ภรรยาคุณกุหลาบเส้าว่า ระหว่างมีการเปลี่ยนแปลงการปกครอง 2475 มีผู้ทาบทามให้เข้าร่วมใน คณะราษฎร คุณ

กุหลาบขอตัว โดยให้เหตุผลว่า “เมื่อไม่เข้าร่วมเป็นฝ่ายเป็นพวกใด จะเขียนหนังสือออกความเห็นโดยถูกต้องยุติธรรมได้สะดวกกว่า” (ชนิด สายประดิษฐ์, “บันทึกและงานของกุหลาบฯ”, *โลกหนังสือ*, ปีที่ 2 ฉบับที่ 2, พฤศจิกายน 2521) เราจะเห็นในภายหลังว่า คุณกุหลาบได้ทำหน้าที่ในฐานะนักเขียนหนังสือพิมพ์ ที่สนับสนุนการปกครองในระบอบประชาธิปไตยอย่างคงเส้นคงวา มากกว่าสมาชิกผู้ก่อการ 2475 บางคนซึ่งเปลี่ยนสีแปรธาตุภายหลังจากด้วยซ้ำ โดยที่แม้คุณกุหลาบจะสนับสนุนการเปลี่ยนแปลงการปกครองโดยหลักการ แต่ก็ปัญญาชนอิสระผู้กล้าหาญที่จะวิจารณ์รัฐบาลและสมาชิกผู้ก่อการ 2475 อยู่ตลอดมา

การศึกษาในช่วงเปลี่ยนแปลงการปกครอง ผลกระทบต่อคุณกุหลาบและ อ. ป๋วย

เมื่อเกิดการเปลี่ยนแปลงการปกครองในวันที่ 24 มิถุนายน 2475 อ. ป๋วยกำลังเรียนอยู่ชั้นมัธยมแปด และครุ่นคิดอยู่แต่เรื่องอยากเรียนจบเพื่อทำงานทำช่วยครอบครัว การศึกษาในโรงเรียนได้แยกปัญหาการเมืองการปกครองออกไปจนเหมือนอยู่คนละโลก แต่การเปลี่ยนแปลงการปกครองก็ได้ทำให้ความรู้สึกในเสถียรภาพแห่งชีวิตของคนที่มาจากชนชั้นกลางค่อนข้างไปทางยากจนอย่าง อ. ป๋วย เกิดการสั่นคลอนด้วยเหมือนกัน และ อ. ป๋วยก็แสวงหาคำตอบในข้อสงสัยของตนร่วมกับเพื่อนสองสามคน ด้วยการชักชวนกันอ่านหนังสือปรัชญาการเมืองของรุสโซ, วอลแตร์, โซลา, จอน สจวต มิล ฯลฯ แต่ อ. ป๋วยก็ยอมรับว่า แม้ขณะนั้นจะเริ่มสนใจเสาะแสวงหาวิชาเกี่ยวกับการบ้านเมืองบ้าง แต่ก็ยังคงแค่สังกัดไทยมุง เพราะต้องหมกหมุ่นกับการประกอบอาชีพ (ป๋วย อึ้งภากรณ์, “แตกเนื้อหนุ่มเมื่อ 2475”, *สังคมศาสตร์ปริทัศน์*, มิถุนายน 2515) อย่างไรก็ตาม ความสนใจของเด็กหนุ่มวัย 17 ปีที่จะอ่านหนังสือดังกล่าวจากฉบับภาษาฝรั่งเศสและอังกฤษ ก็สะท้อนให้เห็นแนวที่คงจะมีส่วนในการพัฒนาความคิดความอ่านของ อ. ป๋วยในเวลาต่อมาอยู่ไม่น้อย

ความที่ อ. ป่วยเป็นคนเก่งในวิชาภาษาฝรั่งเศสและคณิตศาสตร์ ทำให้ทางโรงเรียนอัสสัมชัญจ้างเป็นครูเมื่อจบชั้นมัธยมแปด แม้ว่าขณะนั้นจะมีอายุเพียง 17 ปี อ. ป่วยจึงกลายเป็นกำลังหลักในการหาเลี้ยงครอบครัวมาตั้งแต่เป็นเด็กหนุ่ม ซึ่งนับว่าต่างจากเด็กวัยรุ่นสมัยนี้กันอย่างเทียบไม่ติด ในสมัยนั้นคนแบบ อ. ป่วยที่จบชั้นมัธยมแปดหรือไม่จบก็ตาม ที่ออกมาประกอบอาชีพตั้งแต่วัยรุ่น และสามารถพัฒนาความรู้ในวิชาชีพได้อย่างดีก็คงมีอีกไม่น้อย อย่างพวกนักเขียนนักหนังสือพิมพ์รุ่น กุหลาบ สายประดิษฐ์ และ คณะสุภาพบุรุษส่วนใหญ่ก็ตั้งต้นทำงานกันหลังจากจบชั้นมัธยม ส่วนหนึ่งอาจจะเป็นเพราะว่าการศึกษาชั้นสูงในสมัยนั้นมีน้อย จบชั้นมัธยมก็ถือว่ามีความรู้สูงมากพอสมควรที่จะทำอะไรได้แล้ว เหตุผลข้ออื่น ๆ คือ มาตรฐานการศึกษาชั้นมัธยมในสมัยนั้นสูงกว่าสมัยนี้ และคนสมัยนั้นก็คงจะมีความตั้งใจในการเรียนรู้และเติบโตเป็นผู้ใหญ่กันเร็ว เมื่อเทียบกับเด็กหนุ่มสาวในเมืองในสมัยนี้

การเปลี่ยนแปลงการปกครอง 2475 ยังมีความหมายสำหรับคนรุ่นคุณกุหลาบและ อ. ป่วยอีกประการหนึ่งคือ ทำให้มีโอกาสได้เรียนที่ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์และการเมือง ซึ่งสมาชิกคณะราษฎรกลุ่มหนึ่งสนับสนุน นายปรีดี พนมยงค์ ให้ตั้งขึ้นในปี 2477 ก่อนหน้าที่จะมีมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์และการเมือง มีมหาวิทยาลัยเพียงแห่งเดียวคือ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ซึ่งปัญญาชนอย่าง เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี เป็นผู้ผลักดันให้มีการตั้งขึ้นได้ในสมัยรัชกาลที่ 6 (โดยใช้เงินที่เหลือจากการระดมบริจาคจากประชาชนมาสร้างอนุสาวรีย์พระบรมรูปทรงม้าที่ถนนราชดำเนิน) แต่จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยแม้จะตั้งมาก่อนหน้าปี 2477 แล้วหลายปี ก็ยังคงเป็นมหาวิทยาลัยปิดขนาดเล็กที่รับคนชั้นสูงหรือคนที่มั่งคั่งพอที่จะไปเรียนเต็มเวลาได้เพียงปีละไม่มากนัก ในปี 2477 มีนิสิตทั้งมหาวิทยาลัยเพียงราว 500 คนเท่านั้น (รายงานประจำปีของกระทรวงศึกษา อ้างไว้ใน *สองร้อยปีของการศึกษาไทย*, 2525, หน้า 67)

ดังนั้น ก่อนปี 2477 คนที่ฐานะจนหน่อยหรือต้องทำงานเลี้ยงชีพด้วยจึงไม่มีโอกาสได้เรียนถึงชั้นมหาวิทยาลัย การตั้งมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

และการเมือง จึงเป็นการทำลายการผูกขาดความรู้ไว้ในหมู่นักเรียนชั้นสูงไปได้ในระดับหนึ่ง เพราะตั้งขึ้นมาในลักษณะมหาวิทยาลัยเปิดแบบตลาดวิชาที่รับนักศึกษาไม่จำกัดจำนวน (เปิดปีแรกมีคนสมัครเรียนถึง 7,094 คน) เสียค่าใช้จ่ายต่ำ และไม่จำเป็นต้องไปเรียนเต็มเวลา ดังนั้นคนอย่าง อ. ป๋วย อย่างคุณ กุหลาบ และคนชั้นกลางค่อนข้างยากจนอีกจำนวนมาก จึงมีโอกาสได้เรียนชั้นมหาวิทยาลัยเป็นครั้งแรกในประวัติศาสตร์ไทย

การเปลี่ยนแปลงการปกครอง 2475 ก่อให้เกิดความหวังใหม่ในหมู่ปัญญาชนที่อยากเห็นประเทศชาติเปลี่ยนแปลงไปในทางเจริญก้าวหน้า แต่การบริหารราชการแผ่นดินในระบบใหม่ก็มีปัญหาใหม่ ๆ ตามมา การที่ผู้ก่อการ 2475 พยายามประนีประนอมกับพวกอำนาจเก่าทั้งในเรื่องรัฐธรรมนูญ เรื่องตำแหน่งนายกรัฐมนตรี โดยการแต่งตั้ง พระยามโนปกรณนิติธาดา ขุนนางซึ่งยังคงจงรักภักดีต่อระบอบเก่าเป็นนายกรัฐมนตรี ทำให้ยังคงมีความขัดแย้งและการปะทะกันทั้งในระดับรัฐบาลและสภา และในระดับปัญญาชนระหว่างผู้ที่ยังสนับสนุนหรือเห็นใจระบอบเก่ากับผู้ที่ยังสนับสนุนระบอบใหม่ ในวงการนักเขียน นักหนังสือพิมพ์ ซึ่งเฟื่องฟูขึ้นมาหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง ก็มีความขัดแย้งและการแบ่งเป็นค่ายความคิดเช่นกัน

หลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง หม่อมเจ้า วรรณไวทยากร วรวรรณ ปัญญาชนหนุ่มนักเรียนนอกซึ่งขณะนั้นเป็นอาจารย์สอนอยู่ที่จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ประสงค์จะตั้งหนังสือพิมพ์ขึ้นฉบับหนึ่ง เพื่อให้ชาวสารและความรู้แก่ประชาชนในระบอบใหม่ จึงได้ทรงชักชวน คุณ กุหลาบ และ คณะสุภาพบุรุษ ซึ่งเป็นนักหนังสือพิมพ์ที่มีชื่อเสียงพอสมควรแล้วในเวลานั้นมาช่วยดำเนินการ คุณกุหลาบจึงเข้ามาเป็นบรรณาธิการหนังสือพิมพ์ *ประชาชาติ* ผู้ที่ร่วมงานประกอบด้วย สนิท เจริญรัฐ, คำวิห์ ปัทมศิริ, เฉวียง เศรษฐะจัต, มาลัย ชูพินิจ, โชติ แพร่พันธ์ เป็นต้น และต่อมานักหนังสือพิมพ์รุ่นน้องอย่าง สุภา ศิริมานนท์ ก็ได้ตั้งต้นทำงานหนังสือพิมพ์ที่นี้

การต่อสู้ระหว่างระบอบเก่าและระบอบใหม่

หนังสือพิมพ์ *ประชาชาติ* เป็นหนังสือพิมพ์คุณภาพที่มีบทบาทในการสนับสนุนประชาธิปไตยที่สำคัญฉบับหนึ่งในสมัยนั้น ซึ่งเป็นสมัยเฟื่องฟูทางปัญญา มีหนังสือพิมพ์และนิตยสารออกใหม่หลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง 24 มิถุนายน 2475 จำนวนมากด้วยกัน

บทความที่ได้รับความสนใจเป็นพิเศษจากสมาชิกคณะราษฎร คือ บทความของ หม่อมเจ้า วรณไวทยากร ซึ่งท่านทรงเขียนประจำโดยใช้นามแฝงว่า 'วรณไว' โดยท่านได้อธิบายในเชิงวิชาการเรื่องการยึดอำนาจเปลี่ยนแปลงการปกครอง และการปกครองระบอบประชาธิปไตยในประเทศต่าง ๆ ทำให้ภายหลังรัฐบาลเจ้าพระยาพหลฯ เชิญท่านไปเป็นที่ปรึกษารัฐบาล นอกจากบทความของหม่อมเจ้าวรณไวทยากรแล้ว *ประชาชาติ* ก็ยังเด่นด้วยบทนำที่เขียนโดย คุณ กุหลาบ สลับกับ สนิท เจริญรัฐ และ คำวิห์ ปัทมศิริ และนิยายเรื่อง *ผู้ชนะสิบทิศ* ของ 'ยาขอบ' ซึ่งคุณกุหลาบเป็นคนที่ชวนให้เริ่มเขียนนิยาย, *บันไดแห่งความรัก* ของ สันต์ เทวรักษ์ และ *ชายชาติตรี* ของ มาลัย ชูพินิจ (ยศ วัชรเสถียร, *กุหลาบ สายประดิษฐ์ 'ศรีบูรพา' ที่ข้าพเจ้ารู้จัก*, เล่มเดิม)

วันที่ 1 เมษายน 2476 พระยามโนปกรณนิติธาดา นายกรัฐมนตรีผู้เป็นอดีตขุนนางในระบอบเก่า ซึ่งยังคงมีความคิดจารีตนิยมอยู่ สั่งปิดสภาและงดการใช้รัฐธรรมนูญบางมาตราโดยพลการ รัฐบาลยังได้ออก พ.ร.บ. ว่าด้วยคอมมิวนิสต์เป็นครั้งแรก โดยมีจุดประสงค์จะเล่นงาน นาย ปรีดี พนมยงค์ ผู้เสนอเค้าโครงการเศรษฐกิจ ที่คณะรัฐมนตรีนำโดยพระยามโนปกรณฯ คัดค้านว่าเป็นเค้าโครงแบบคอมมิวนิสต์ นายปรีดีต้องเดินทางออกไปอยู่ต่างประเทศ

ผู้ก่อการเปลี่ยนแปลงการปกครองสายทหารคนสำคัญ 4 คน ซึ่งได้รับสมญานามว่า สี่ทหารเสือ คือ พระยาพหลพลพยุหเสนา พระยาทรงสุรเดช พระยาฤทธิอาคเนย์ และ พระประศาสน์พิทยายุทธ ลาออกจากตำแหน่งรัฐมนตรี โดยรัฐบาลแถลงสั้น ๆ เหมือนกับไม่ใช่เรื่องสำคัญ หนังสือพิมพ์ *ประชาชาติ* และหนังสือพิมพ์อื่น ๆ ลงข่าวเรื่องนี้อย่างครึกโครม และ *ประชาชาติ*

เสนอบทความตำหนิแถลงการณ์ของรัฐบาลว่าไม่ได้ช่วยให้ความข้องใจของประชาชนกระจ่างแต่อย่างใด และเห็นว่าที่ลาออกนั้นคงไม่ใช่ลาออกเพราะป่วยไข้ หากแต่เพราะความขัดแย้งทางการเมืองภายในอันเนื่องมาจากการดำเนินงานที่ผิดพลาดของรัฐบาล (*ประชาชาติ*, 16, 17 มิถุนายน 2476)

รัฐบาลพระยามโนปกรณัม สั่งปิดหนังสือพิมพ์ *ประชาชาติ* และ *ไทยใหม่* ที่วิจารณ์รัฐบาล และแสดงความเสียใจที่สีทหารเสียดังลาออก โดยตั้งข้อกล่าวหาว่าหนังสือพิมพ์ทั้งสองลงบทความ “เป็นเสี้ยนหนามแผ่นดิน มีเหตุผลอันเกี่ยวกับความสงบเรียบร้อยของประชาชน” (พรภิรมณ์ เอี่ยม-ธรรม, *บทบาททางการเมืองของหนังสือพิมพ์*, เล่มเดิม)

วันที่ 20 มิถุนายน 2476 กลุ่มทหารนำโดย หลวงพิบูลสงคราม (ป.พิบูลสงคราม) ทำรัฐประหารยึดอำนาจคืนจากพระยามโนปกรณัม และแต่งตั้งให้พระยาพหลฯ เป็นนายกรัฐมนตรี อำนาจในการบริหารจึงกลับคืนมาสู่คณะราษฎรอีกครั้งหนึ่ง เดือนสิงหาคม นายปรีดีเดินทางกลับเข้าประเทศ และในวันที่ 12 ตุลาคม 2476 พระองค์เจ้าวรเดชฯ อดีตเสนาบดีกระทรวงกลาโหมในรัฐบาลสมบูรณาญาสิทธิราชย์ก็ก่อกบฏ เพื่อยึดอำนาจจากคณะราษฎร แต่เป็นฝ่ายพ่ายแพ้กองกำลังฝ่ายรัฐบาลนำโดยหลวงพิบูลฯ ในช่วงแห่งการต่อสู้ที่แหลมคมระหว่างผู้ที่นิยมระบอบเก่ากับผู้ที่นิยมระบอบใหม่นี้ หนังสือพิมพ์ที่โน้มเอียงไปทางระบอบเก่ามีอาทิ *บางกอกเดลิเมต์ กรุงเทพฯ เดลิเมต์ เสรีภาพ* ถูกตรวจข่าวและบางเล่มถูกปิด พระยาศรภักย์พิพัฒน์ (เลื่อน ศรภักย์วานิช) และ หลุย ศิริวัต ถูกจับกุมคุมขังฐานพัวพันกับกบฏ หนังสือพิมพ์ที่สนับสนุนคณะราษฎรมี *ศรีกรุง ไทยหนุ่ม บำรุงนุกุลกิจ ไทยใหม่ ประมวลวัน ส่วน ประชาชาติ* ก็สนับสนุนอยู่ แต่ถ้ามีเรื่องที่ไม่เห็นด้วยก็พร้อมที่จะวิจารณ์เหมือนกัน เช่น เมื่อพระปกเกล้าฯ ทรงลาออกจากราชสมบัติเมื่อเดือนมีนาคม 2477 อธิบดีกรมโฆษณาการออกประกาศไม่ให้หนังสือพิมพ์ลงข่าวใดๆ เกี่ยวกับการทรงลาออกจากราชสมบัติ *ประชาชาติ* ออกมาได้กรมโฆษณาการว่า “ปฏิบัติงานนอกเหนือคำสั่งรัฐบาล ห้ามแค่การลงข่าวหรือความเห็นที่อาจก่อให้เกิด

เกิดความกระทบกระเทือนเท่านั้น ไม่ได้ห้ามลงข่าวใด ๆ อย่างเด็ดขาดตามที่กรมโฆษณาการแถลง” (พรภิรมณ์ เอี่ยมธรรม, เล่มเดิม)

ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ในช่วงหลังเปลี่ยนแปลงการปกครอง

ม.ร.ว. คึกฤทธิ์เรียนจบปริญญาตรีกลับจากอังกฤษในปีถัดจากการเปลี่ยนแปลงการปกครอง 2475 ขณะอายุ 22 ปี ถูกเกณฑ์ทหารและได้รับยศเป็นนายสิบตรี พันเกณฑ์ทหารแล้วก็ได้เริ่มต้นทำงานรับราชการที่กรมสรรพากร กระทรวงการคลัง และต่อมาได้เป็นเลขานุการของ นาย เจมส์ แบกเซอร์ ที่ปรึกษาการคลังของรัฐบาลไทย ทำงานอยู่สองปีก็ลาออกจากราชการไปทำงาน ธนาคารสยามกัมมาจล ซึ่งเปลี่ยนชื่อมาเป็น ธนาคารไทยพาณิชย์ ในเวลาต่อมา ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ให้เหตุผลของการเปลี่ยนงานในครั้งนั้นว่า เป็นเพราะเบื่อหน่ายที่ได้เห็นว่ามีการคอร์รัปชันกัน และคิดว่าถ้ารับราชการต่อไปก็คงไม่เจริญ (สละ ลิขิตกุล, “คึกฤทธิ์ 2528”, *สยามรัฐ 2528*, หน้า 40-47)

ม.ร.ว. คึกฤทธิ์แต่งงานกับ ม.ร.ว. พักตร์พริ้ง ทองใหญ่ ในปี 2481 และย้ายไปเป็นผู้จัดการธนาคารไทยพาณิชย์สาขาลำปางอยู่หลายปี ระหว่างนี้เขาถูกเรียกไปเป็นทหารสองครั้ง คือในสงครามชายแดนกับฝรั่งเศสตอนต้นปี 2484 และสงครามโลกครั้งที่สองในปลายปีเดียวกัน ระหว่างสงครามถูกปลดประจำการเป็นนายสิบกองหนุน เพื่อให้ทำงานที่ธนาคารแห่งประเทศไทยที่เพิ่งตั้งขึ้น ระหว่างที่ทำงานที่ธนาคารชาตินี้เขาได้เป็นอาจารย์พิเศษสอนวิชาการธนาคารที่มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ระหว่างปี 2485 ถึง 2491 และที่จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ตั้งแต่ปี 2485 ถึง 2495 (สละ ลิขิตกุล, *คึกฤทธิ์ในสภา*, ก้าวหน้า, 2518, หน้า 7; และ Steve Van Beek, เล่มเดิม, หน้า 17-18 และ 214-215)

ชีวิตช่วงแรก ๆ ของ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ตั้งแต่เริ่มรับราชการและเปลี่ยนมาทำงานธนาคาร ไม่ปรากฏว่าเขาเขียนหนังสือหรือแสดงทัศนะเกี่ยวกับเรื่องการเมืองสังคมต่อสาธารณชนมากนัก ม.ร.ว. คึกฤทธิ์เองเคยให้สัมภาษณ์ว่า

เริ่มเขียนหนังสือภาษาอังกฤษเมื่ออายุ 20 ปี และเขียนภาษาไทยเมื่ออายุ 40 ปี (36 ปี *สยามรัฐ*, 25 มิถุนายน 2529, หน้า 39-53) ผู้เขียนเองยังหางานเขียนในช่วงแรก ๆ ของ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ไม่พบ เพราะไม่ได้มีการรวบรวมนำมาพิมพ์ซ้ำเหมือนงานส่วนใหญ่ที่เขียนหลังจากปี 2488 เมื่อ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ลาออกจากงานธนาคารมาเล่นการเมืองและเขียนหนังสือ แต่เคยมีผู้เขียนบทความผู้ใช้นามแฝงผู้หนึ่ง ได้วิจารณ์ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ว่า ช่วงทำงานธนาคาร ม.ร.ว. คึกฤทธิ์เคยเขียนบทความในหนังสือพิมพ์ *ประมวลวัน* วิจารณ์พระสารสาสน์พลขันธ์ที่เขียนบทความสนับสนุนการเปลี่ยนแปลงการปกครอง 2475 (*ปิตุภูมิ*, ปีที่ 1 ฉบับที่ 3 กันยายน 2517)

ผู้เขียนคิดว่าก่อนหน้าปี 2488 ม.ร.ว. คึกฤทธิ์คงเขียนหนังสือไว้ไม่มากนัก แม้ว่าจะเป็นคนสนใจหนังสือหนังสือ สนใจเรื่องการเมืองและสังคมมาตั้งแต่สมัยเป็นนักศึกษา แต่ขณะที่กลับจากต่างประเทศมาตั้งต้นทำงานในเมืองไทยเป็นช่วงหลังเปลี่ยนแปลงการปกครอง 2475 ใหม่ ๆ ซึ่งค่อนข้างยากลำบากสำหรับพวกเจ้านายหรือเชื้อพระวงศ์ ที่จะแสดงความคิดเห็นในเชิงวิพากษ์วิจารณ์ขัดแย้งกับรัฐบาลคณะราษฎร

พวกเชื้อพระวงศ์ที่เคลื่อนไหวทางการเมือง หรือถูกกล่าวหาว่ามีส่วนพัวพันกับกรณีกบฏวรวรเดชได้ถูกจับกุมคุมขังหลายคน จะมีข้อยกเว้นก็เฉพาะคนอย่าง หม่อมเจ้า สกล วรณากร และ หม่อมเจ้า วรณไวทยากรฯ ที่มีแนวคิดเสรีนิยมประชาธิปไตย สนับสนุนการเปลี่ยนแปลงการปกครอง ส่วนพวกเชื้อพระวงศ์ที่ไม่ค่อยเห็นด้วยหรือมีทัศนะเชิงวิจารณ์หน่อยก็คงต้องสงบเสงี่ยมไม่กล้าแสดงความคิดเห็นมากนัก เข้าใจว่า ม.ร.ว. คึกฤทธิ์น่าจะอยู่ในประเภทหลังนี้

ทศวรรษ 2480

และมรสุมของเผด็จการ

ในช่วงปี 2480-2481 ที่คุณกุหลาบมีบทบาทเป็นปัญญาชน นักเขียน นักหนังสือพิมพ์ที่โดดเด่น (นิยายเรื่อง *ข้างหลังภาพ* ก็เขียนช่วงนี้) ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ทำงานเป็นผู้จัดการธนาคารไทยพาณิชย์ สาขาลำปาง อ. ป๋วยซึ่งทำงาน (เป็นครู) ด้วยเรียนด้วย จบธรรมศาสตร์ สอบชิงทุนรัฐบาลไปศึกษาต่อทาง เศรษฐศาสตร์และการคลังที่ London School of Economics and Political Science ในประเทศอังกฤษ อ. ป๋วยเล่าในภายหลังว่า ที่เลือกไปเรียนที่วิทยาลัยนี้ เพราะเห็นว่าได้รับอิทธิพลมาจากสำนักศึกษา Three Schools of Political Science ที่ฝรั่งเศส แบบเดียวกับธรรมศาสตร์ (ป๋วย อึ้งภากรณ์, “ธรรมศาสตร์และการเมือง”, ใน *เศรษฐกิจกรรม*, 2523) ดังนั้น อ. ป๋วยจึงมีโอกาสได้รับการศึกษาจากวิทยาลัยที่มีแนวคิดไปทางเสรีนิยมค่อนข้างก้าวหน้ามากกว่าวิทยาลัยอื่น ๆ ในอังกฤษ ซึ่งโดยทั่วไปแล้วมีแนวคิดออกไปในทางจารีตนิยม

เดือนกันยายน 2481 สมาชิกรัฐสภาขัดแย้งกับรัฐบาลพระยาพหลฯ โดยลงมติแก้ไขข้อบังคับการประชุมสภา ให้รัฐบาลแถลงรายละเอียดในการเสนอร่าง พ.ร.บ. งบประมาณ ซึ่งรัฐบาลเห็นว่าต้องสงวนเป็นความลับ พระยาพหลฯ ยุบสภาและลาออกจากนายกรัฐมนตรี หลวงพิบูลสงครามได้รับการแต่งตั้งเป็นนายกรัฐมนตรีแทน มีการเลือกตั้งครั้งใหม่เป็นครั้งที่ 3 ในเดือนพฤศจิกายนปีเดียวกัน และในเดือนธันวาคม กบฏพระยาทรงสุรเดชถูกปราบปราม พระยาทรงฯ ลี้ภัยออกนอกประเทศ หลวงพิบูลสงครามเริ่มมีอำนาจเด็ดขาดมากขึ้น

ในปี 2482 คุณหญิงลดาได้รื้อฟื้นกลุ่มนักเขียน **คณะสุภาพบุรุษ** ขึ้นมาอีก และเริ่มออกหนังสือพิมพ์ **สุภาพบุรุษ** รายวัน ซึ่งต่อมาได้รวมกับหนังสือพิมพ์ **ประชามิตร** เป็น **สุภาพบุรุษ ประชามิตร** ในยุคนี้เป็นยุคที่จอมพล ป. เริ่มมีอำนาจเหนือสมาชิกผู้ก่อการการเปลี่ยนแปลงการปกครองคนอื่น ๆ นายทหารที่อาวุโสกว่าเกษียณทางการเมืองหรือถูกกีดกัน ถูกปราบปราม นาย ปรีดี พนมยงค์ ก็เป็นเพียงพลเรือนไม่มีทหารหนุนหลัง ประกอบกับเป็นยุคสมัยที่พวกฟาสซิสต์ในเยอรมัน อิตาลีและญี่ปุ่น กำลังก้าวขึ้นมามีอำนาจ และจอมพล ป. ก็มีแนวโน้มเอียงไปทางนิยมฟาสซิสต์ ซึ่งเน้นการใช้อำนาจเด็ดขาดในการพัฒนาประเทศแบบชาตินิยม ดังนั้นนักหนังสือพิมพ์ที่มีอุดมคติแบบประชาธิปไตย จึงประสบปัญหาการถูกเพ่งเล็งจากรัฐบาลมากขึ้น

ปี 2484 ในยุโรปเริ่มเกิดสงคราม ซึ่งต่อมาได้ขยายเป็นสงครามโลกครั้งที่ 2 รัฐบาลจอมพล ป. พยายามควบคุมหนังสือพิมพ์มากขึ้น โดยออกพระราชบัญญัติการพิมพ์ 2484 ให้อำนาจอธิบดีกรมตำรวจและเจ้าพนักงานการพิมพ์ในการควบคุม ตรวจข่าว ห้ามลงข่าวหนังสือพิมพ์ได้มากขึ้น รวมทั้งต่อมายังได้ออกกฎกระทรวงมหาดไทย ประกาศใช้วันที่ 9 เมษายน 2485 กำหนดว่าผู้ที่ออกหนังสือพิมพ์ประเภทข่าวสารการเมืองจะต้องมีทุนไม่ต่ำกว่า 5 หมื่นบาท ไม่นับรวมราคาที่ดินและสิ่งปลูกสร้างของสถานที่ทำการพิมพ์ ซึ่งมีผลให้หนังสือพิมพ์ฉบับเล็ก ๆ ต้องยุบหรือไปรวมตัวกับหนังสือพิมพ์อื่น หนังสือพิมพ์ที่เคย

มีอยู่ 25 ฉบับ เหลือเพียง 12 ฉบับ เช่น *สุภาพบุรุษ* ก็มารวมกับ *ประชามิตร* (พรภิรมณ์ เอี่ยมธรรม, *บทบาททางการเมืองของหนังสือพิมพ์ไทยฯ*, เล่มเดิม)

แม้จะอยู่ในยุคที่รัฐบาลเป็นเผด็จการมากขึ้นทุกที คุณกุหลาบก็ไม่ย่อท้อในการคัดค้านการคุกคามสิทธิเสรีภาพของหนังสือพิมพ์และประชาชน คัดค้านการปฏิวัติวัฒนธรรมแบบ “รัฐนิยม” ของจอมพล ป. ที่พยายามจะชักชวนและบังคับให้คนไทยแต่งกายและมีวิถีชีวิตเป็นแบบที่จอมพล ป. คิดว่าเป็นสากลหรือเครื่องหมายของผู้เจริญ คัดค้านการที่รัฐบาลจอมพล ป. จะรื้อฟื้นบรรดาศักดิ์ซึ่งเลิกไปสมัยปฏิวัติ 2475 ขึ้นมาใช้อีก

ในเดือนพฤษภาคม 2484 คุณกุหลาบได้พิมพ์บทความขนาดยาวเรื่อง “เบื้องหลังปฏิวัติ” (ที่เป็นรู้จักในสมัยนั้นว่าหมายถึงการปฏิวัติ 24 มิถุนายน 2475 ที่เพิ่งเกิดขึ้นไม่กี่ปี และเป็นการปฏิวัติเพียงครั้งเดียวที่คนไทยสมัยนั้นรู้จัก) ลงในหนังสือพิมพ์ *สุภาพบุรุษ* โดยคุณกุหลาบเรียบเรียงจากการไปสัมภาษณ์พระยาพลพลพยุหเสนา อดีตผู้นำฝ่ายทหารในคณะราษฎร ซึ่งขณะนั้นเกษียณชีวิตทางการเมืองแล้ว บทความนี้เป็นการเล่าเรื่องนับตั้งแต่สาเหตุของการปฏิวัติและการปฏิวัติ 2475 แบบเรียบ ๆ โดยไม่ได้วิจารณ์จอมพล ป. แต่อย่างใด แต่จุดมุ่งหมายในใจของคุณกุหลาบซึ่งมาเขียนบอกไว้เมื่อพิมพ์รวมเล่มในปี 2490 คือ

“หาวิธีใหม่ต่อต้านมรสุมของเผด็จการในเวลานั้น ข้าพเจ้านำพฤติกรรมของการปฏิวัติมาเรียบเรียงลงไว้ ก็ประสงค์จะให้ เป็นข้อตักเตือนแก่นักปฏิวัติกลุ่มหนึ่งที่ถืออำนาจการปกครองในสมัยนั้น ได้สำเหนียกถึงอุดมคติของการปฏิวัติว่าเขาได้แถลงไว้อย่างไร และความประพฤติที่เขาปฏิบัติอยู่เป็นปฏิปักษ์ต่ออุดมคติของเขาอย่างไร ข้าพเจ้าหวังจะให้เขาเหล่านั้นพึงเกิดความละอายใจ และได้สำนึกตนว่าเมื่อเขาทรยศต่ออุดมคติของเขา ซึ่งในเวลาต่อมาได้กลายเป็นอุดมคติของประชาชนไปแล้ว ก็เท่ากับ

ว่าเขาได้ทรยศต่อประชาชนนั่นเอง”

(กุหลาบ สายประดิษฐ์, *เบื้องหลังการปฏิวัติ 2475*, ไทย
วัฒนาพานิช, 2490)

บทความขนาดยาว 16 ตอนนี้ได้ทยอยลงใน *สุภาพบุรุษ* ฉบับวันที่ 4 พฤษภาคม 2484 ถึง 11 มิถุนายน 2484 และได้ก่อความไม่พอใจแก่จอมพล ป. มาก ซึ่งส่วนหนึ่งก็คงเป็นเพราะบทความนี้ให้คะแนนพระยาพหลพลพยุหเสนาว่าเป็นนักประชาธิปไตย โดยเพิกเฉยไม่ให้คะแนนจอมพล ป. นั่นเอง

การต่อต้านญี่ปุ่นในสงครามมหาเอเชียบูรพา

วันที่ 8 ธันวาคม 2484 ญี่ปุ่นเปิดฉากสงครามเอเชียบูรพา และยกพลขึ้นบกที่ประเทศไทยหลายจุด มีการสู้รบกันประปราย ก่อนที่รัฐบาลจอมพล ป. จะตัดสินใจยินยอมตามข้อเสนอของญี่ปุ่น ซึ่งขอยกทัพผ่านแดนไทยไปพม่า นายปรีดีซึ่งไม่ค่อยเห็นด้วยกับการร่วมมือกับญี่ปุ่น ลาออกจากตำแหน่งรัฐมนตรี และได้รับการแต่งตั้งให้เป็นผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ ในวันที่ 25 มกราคม 2485 รัฐบาลไทยก็ร่วมหัวจมท้ายกับญี่ปุ่น โดยการประกาศสงครามกับอังกฤษและสหรัฐฯ

ในปีที่ยุโรปภาคพื้นทวีปเริ่มเกิดสงคราม (2484) อ. ป๋วยเรียนจบปริญญาตรีโดยได้เกียรตินิยมอันดับหนึ่ง และได้รับทุนจากมหาวิทยาลัยให้ศึกษาต่อชั้นปริญญาเอก ในช่วงที่ศึกษาอยู่ที่อังกฤษ อ. ป๋วยคงจะสนใจวิชาการและปรัชญาสังคมแบบทั่ว ๆ ไปมากกว่าสนใจการเมือง ดังจะเห็นได้จากการที่เขาเล่าให้ฟังภายหลังว่า คนที่มีส่วนทำให้เขาสนใจการเมืองในเมืองไทยคือ **พร้อม วัชรคุปต์** เพื่อนนักเรียนไทยที่เรียนทางด้านโลหกรรมซึ่งมีภูมิลำเนามาจากภาคอีสาน (ป๋วย อึ้งภากรณ์, “แตกเนื้อนุ่ม”, *สังคมศาสตร์ปริทัศน์*, มิถุนายน 2515) อ.ป๋วยไม่ได้เอ่ยถึงเพื่อนอีกคนหนึ่ง คือ **มาร์กาเรต สมิท** นักศึกษาสังคมวิทยา ซึ่งต่อมาแต่งงานกับ อ. ป๋วย และร่วมชีวิตครอบครัวกันมาจนถึงปัจจุบัน แต่จากการที่ผู้เขียนได้รับรู้ว่า มาร์กาเรต สมิท เป็นนักกิจกรรมที่มีแนวคิดในเชิง

ก้าวหน้า รักความเป็นธรรมมาตั้งแต่สมัยเป็นนักศึกษา (สัมภาษณ์ จอน อึ้งภากรณ์ ลูกชายคนโตของ อ. ป๋วย 14 ตุลาคม 2530) ทำให้ผู้เขียนคิดว่า อ. ป๋วยน่าจะได้รับอิทธิพลจากเพื่อนผู้นี้ด้วยเช่นกัน

เมื่อญี่ปุ่นบุกไทย และรัฐบาลจอมพล ป. ตัดสินใจเข้าร่วมกับญี่ปุ่น ประกาศสงครามกับสหรัฐฯ และอังกฤษในเดือนมกราคม 2485 อ. ป๋วยและนักศึกษาไทยในอังกฤษจำนวนหนึ่ง ตัดสินใจเข้าร่วมขบวนการเสรีไทย ซึ่งไม่ยอมรับรองการประกาศสงครามของรัฐบาลจอมพล ป. อ. ป๋วยและเพื่อนเสรีไทยในอังกฤษอีก 2 คน ได้รับการคัดเลือกให้ถูกส่งเข้าไทยอย่างลับๆ เพื่อทำงานติดต่อระหว่างไทยกับสัมพันธมิตร อ.ป๋วยและเพื่อนกระโดดร่มมาลงที่ชัยนาทและถูกจับกุมตัว โชคดีที่ อ. ป๋วยไม่ตัดสินใจกินยาพิษที่มีติดตัวไว้ยามจำเป็น และไม่ได้ถูกกลุ่มคนที่จับกุมเขาทำร้ายจนเสียชีวิต แต่ก็ถูกตบตี ตำว่า และประจานว่าเป็นพวกทรยศต่อชาติที่เข้ามาทำจารกรรม (ป๋วย อึ้งภากรณ์, “ทหารชั่วคราว”, หนังสือที่ระลึกงานศพพันเอก สรรค์ ยุทธวงศ์, กรกฎาคม 2496)

เนื่องจากตอนนั้นในเมืองไทยเอง นาย ปรีดี พนมยงค์ ซึ่งถูกรัฐบาลจอมพล ป. เตะโด่งให้ไปดำรงตำแหน่งผู้สำเร็จราชการแผ่นดิน และคนไทยกลุ่มหนึ่งซึ่งรวมทั้งหลวงอดุลเดชจรัส อธิบดีกรมตำรวจต่างก็ทำงานใต้ดินแบบเสรีไทยอยู่ ดังนั้น อ. ป๋วยและเพื่อนเสรีไทยที่ถูกจับกุมอยู่ภายใต้การควบคุมของตำรวจไทย จึงสามารถติดต่อและทำงานร่วมกันได้อย่างลับๆ หลังจากที่ อ. ป๋วยทำงานติดต่อกับฝ่ายสัมพันธมิตรได้ราวปีเศษ ก็ได้รับอนุญาตให้กลับไปศึกษาต่อที่อังกฤษได้ในเดือนพฤษภาคม 2488 ซึ่งเป็นช่วงปลายสงครามแล้ว (รังสรรค์ ธนะพรพันธุ์, *ป๋วย อึ้งภากรณ์ ชีวิต งาน และความหลัง*, 2529, หน้า 11)

ในช่วงนี้แม้ว่า อ. ป๋วยจะเริ่มสนใจการเมืองบ้างแล้ว แต่ดูเหมือนว่าก็ยังมิหวั่นต่อการเมืองแบบคนไทยทั่วไปอีกหลายคน ที่ถูกทำให้มองว่าการเมืองเป็นเรื่องของการแสวงหาอำนาจ การแสวงหาผลประโยชน์ส่วนตัว ดังจะเห็น

ได้จากการที่ อ. ป่วยได้สาบานไว้เมื่อตอนเข้าเป็นเสรีไทยว่าจะไม่รับตำแหน่ง
ทางการเมืองใดๆ จนกว่าจะเกษียณอายุราชการ เพื่อแสดงว่าการเข้าไปเป็น
เสรีไทยนั้นไม่ใช่เพื่อผลประโยชน์ส่วนตัว และก็ได้รับรักษาคำสาบานนั้นมาโดย
ตลอด

ช่วงสงครามมหาเอเซียบูรพา ที่ญี่ปุ่นบีบไทยให้เข้าร่วมเป็นสัมพันธมิตร
ด้วย ทางกลุ่มเสรีไทยในประเทศนำโดย นาย ปรีดี พนมยงค์ ได้พยายามติดต่อ
ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ซึ่งขณะนั้นทำงานที่ธนาคารชาติและเป็นอาจารย์สอนวิชาการ
ธนาคารที่ธรรมศาสตร์และจุฬาฯ ให้เข้าร่วมทำงานเสรีไทย โดยหวังที่จะส่ง
ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ลอบเดินทางผ่านทางภาคเหนือของไทยไปจีนเพื่อหาทางติดต่อกับ
ม.ร.ว. เสนีย์ ปราโมช (พี่ชายของ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์) เอกอัครราชทูตไทยประจำ
สหรัฐอเมริกาที่ประกาศตัวไม่ยอมรับการประกาศสงครามกับฝ่ายสัมพันธมิตร
ของรัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม แต่ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ปฏิเสธ

การที่ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ปฏิเสธไม่เข้าร่วมเสรีไทย อาจจะมีเหตุผลหลาย
อย่าง ประการหนึ่งคงไม่ได้สนิท หรือไม่มีความรู้สึกในทางที่ดีกับกลุ่มของนาย
ปรีดี พนมยงค์ ผู้ที่เคยเขียนวิจารณ์เจ้านายอย่างตรงไปตรงมาในคำประกาศ
ฉบับแรกของคณะราษฎร และเป็นผู้ที่พวกเจ้านายที่เจ็บปวดกับการเปลี่ยนแปลงการปกครอง 2475 ผูกพยาบาทอาฆาตมากที่สุด แม้ว่า ม.ร.ว. คึกฤทธิ์
ก็คงไม่ได้ชอบรัฐบาลหรือนโยบายของจอมพล ป. ในช่วงก่อนและระหว่าง
สงครามนัก แต่เขาก็คงไม่ยากทำงานเสรีไทยร่วมกับกลุ่มนายปรีดี ซึ่งถ้าทำ
งานเป็นผลสำเร็จก็เท่ากับเป็นการสนับสนุนให้กลุ่มปรีดีขึ้นมาอำนาจ
ประการที่สอง ม.ร.ว. คึกฤทธิ์อาจรู้สึกว่าเป็นงานที่เสี่ยงภัยและไม่คุ้มค่า
สำหรับตน

ที่กล่าวมานี้เป็นความคิดเห็นของผู้เขียน ม.ร.ว. คึกฤทธิ์เองไม่ค่อยอยาก
พูดถึงเรื่องนี้มากนัก ยกเว้นในปี 2500 เมื่อกลุ่มนายปรีดีหมดอำนาจไปสิบปีแล้ว
และ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์กำลังมีบทบาทสำคัญในการวิพากษ์วิจารณ์รัฐบาลจอมพล ป.
ม.ร.ว. คึกฤทธิ์พยายามแก้ข้อกล่าวหาที่มีคนโจมตี ว่าการที่เขาปฏิเสธไม่ทำงาน

เสรีไทย มีผลให้ทางเสรีไทยต้องส่ง จำกัด พลงนุร ปัญญาชนที่จบจากมหาวิทยาลัยจากอังกฤษเช่นเดียวกับ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ไปแทน และต้องไปติดค้างและเสียชีวิตที่จีนโดยที่ไม่สามารถติดต่อให้ ม.ร.ว. เสนีย์ ปราโมชให้คำรับรองได้

ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ได้เขียนลงในคอลัมน์ “ตอบปัญหาประจำวัน” ใน *สยามรัฐ* ว่า **สงวน ตูลาลักษณ์** เคยมาติดต่อทาบทามให้เตรียมตัวทำงานเสรีไทยจริง แต่หลังจากที่ไปพูดออกรายการวิทยุในฐานะเจ้าหน้าที่ธนาคารแห่งประเทศไทย และต้องสรรเสริญจอมพล ป. ตามธรรมเนียมของสมัยนั้น ก็เลยไม่ได้รับการติดต่อจากฝ่ายเสรีไทยอีก (*สยามรัฐ*, 15 มกราคม 2500)

ข้อมูลที่ถูกเขียนได้รับจากผู้ที่เคยทำงานเสรีไทยหรือใกล้ชิดกับ ปรีดี พนมยงค์ ซึ่งบางแหล่งไม่ต้องการให้อ้าง ทำให้ผู้เขียนเชื่อว่าคำวิจารณ์ของ **ส. ศิวรักษ์** และ **ประชา คุลยธรรม** มีมูล นั่นก็คือ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์เป็นฝ่ายปฏิเสธเสรีไทยมากกว่าเสรีไทยเป็นฝ่ายปฏิเสธ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ (**ส. ศิวรักษ์, คึกฤทธยาธิปไตย**, 2517 ; **ประชา คุลยธรรม, ศึกษาคึกฤทธิ์และวรรณกรรม**, 2518) เพราะช่วงนั้น ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ยังมีภาพพจน์เป็นปัญญาชนนักเรียนนอกหัวก้าวหน้า เป็นนักเศรษฐศาสตร์การธนาคารและอาจารย์มหาวิทยาลัย ที่กลุ่มนาย ปรีดี พนมยงค์ ยังมองในแง่ดีอยู่ พวกเขาเสรีไทยจึงไม่น่าปฏิเสธ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ เพียงเพราะเขาไปพูดวิทยุเชียร์จอมพล ป. ตามธรรมเนียมปฏิบัติของสมัยนั้น

จริง ๆ แล้วมีพวกเจ้านายเชื่อพระวงศ์เข้าร่วมขบวนการเสรีไทยด้วยหลายคน โดยเฉพาะสายจากอังกฤษ หรือแม้แต่ ม.ร.ว. เสนีย์ก็คือพี่ชายแท้ ๆ ของ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ จึงไม่น่าที่กลุ่มนายปรีดีจะระแวงหรือไม่ไว้ใจ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ เพียงแต่ว่าตอนนั้น ม.ร.ว. คึกฤทธิ์อาจยังไม่รู้ว่ามีพวกเจ้านายเชื่อพระวงศ์สายอังกฤษเข้าร่วมด้วย และนั่นอาจเป็นสาเหตุอีกประการหนึ่งที่ทำให้ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ไม่ยอมรับร่วมมือกับเสรีไทยที่เขาคิดว่ามีแต่สายนายปรีดี เพราะถ้าเสรีไทยเป็นฝ่ายชนะ นายปรีดีก็คงจะเป็นฝ่ายขึ้นมากุมอำนาจทางการเมืองแทนจอมพล ป.

ในช่วงสงครามมหาเอเชียบูรพา ขณะที่คุณกุหลาบต่อสู้กับเผด็จการ

ฟาสซิสต์ในแนวรบด้านหนังสือพิมพ์และวรรณกรรม อ.ป๋วยทำงานได้ดินเป็นเสรีไทยต่อต้านญี่ปุ่น ม.ร.ว. คึกฤทธิ์มีบทบาทแค่ทำงานเป็นเจ้าหน้าที่ธนาคารชาติ และสอนวิชาการธนาคารในมหาวิทยาลัย

นักหนังสือพิมพ์ ปัญญาชน ที่มีแนวคิดแบบรักชาติ ต่างไม่เห็นด้วยกับนโยบายของรัฐบาลจอมพล ป. ที่ให้ญี่ปุ่นเข้ามายึดครองแผ่นดินไทย แต่เนื่องจากไม่อาจคัดค้านโดยเปิดเผยได้มากนัก เพราะรัฐบาลควบคุมเสรีภาพของหนังสือพิมพ์มาก จึงได้มีการออกไปปลิวโจมตินโยบายของรัฐบาล ในเรื่องนี้รัฐบาลได้ตอบโต้โดยการกวาดจับแบบเหวี่ยงแห มีนักหนังสือพิมพ์ถูกจับ 12 คน ซึ่งรวมทั้งคุณกุหลาบด้วย แต่เมื่อเรื่องดำเนินไปถึงชั้นศาล ศาลได้พิจารณาให้จำคุกเพียง 2 คน คือ ตำรึห์ ปัทมศิริ และ สุรีย์ ทองวานิช ส่วนคุณกุหลาบและคนอื่นได้รับการปล่อยตัว เหตุการณ์ครั้งนี้เป็นที่เรียกกันในสมัยนั้นว่า “กบฏไทยอิสระ” (ไทยน้อย, 25 คติภพ, ประมวลสาส์น, 2513)

วันที่ 7 ธันวาคม 2485 รัฐบาลจอมพล ป. เสนอแก้ไขรัฐธรรมนูญและประกาศ พ.ร.บ. ยึดอายุสภาผู้แทนราษฎรซึ่งกำลังจะหมดวาระออกไปอีก 2 ปี โดยอ้างว่าสถานการณ์สงคราม ไม่เหมาะกับการเลือกตั้ง หนังสือพิมพ์พากันค้านแต่ไม่เป็นผลสำเร็จ

ช่วงปลายสงคราม เมื่อญี่ปุ่นมีทีท่าว่าจะป็นฝ่ายแพ้ กลุ่มนาย ปรีดี พนมยงค์ ซึ่งทำขบวนการเสรีไทยได้ดินต่อต้านญี่ปุ่น และมีฐานสนับสนุนจากสมาชิกสภาอยู่ไม่น้อย ได้พยายามดำเนินการที่จะคว่ำรัฐบาลจอมพล ป. ซึ่งผูกพันกับญี่ปุ่น และในวันที่ 24 กรกฎาคม 2487 รัฐสภาลงมติไม่อนุวัติพระราชกำหนดระเบียบบริหารราชการเพชบูรณ์ และพระราชกำหนดจัดสร้างพุทธบุรีมณฑล เป็นผลให้จอมพล ป. ลาออก และกลุ่มนายปรีดีได้สนับสนุนให้นาย ควง อกัยวงศ์ ขึ้นเป็นนายกรัฐมนตรีแทน

ในเดือนสิงหาคม 2488 ภายหลังจากที่สหรัฐฯ ทิ้งระเบิดปรมาณู 2 ลูกที่ฮิโรชิมาและนางาซากิ ญี่ปุ่นก็ยอมแพ้ นายทวี บุญยเกษตรุ ได้รับเลือกจากสภาขึ้นเป็นนายกรัฐมนตรีแทนนายควง และต่อมาก็ลาออกเพื่อเปิดทางให้ ม.ร.ว.

เสนีย์ ปราโมช เอกอัครราชทูตไทยประจำสหรัฐอเมริกา ผู้ประกาศไม่รับรู้การประกาศสงครามกับฝ่ายสัมพันธมิตรของรัฐบาลจอมพล ป. เป็นนายกรัฐมนตรี เพื่อการเจรจายุติสงครามกับฝ่ายสัมพันธมิตร

วันที่ 15 ตุลาคม 2488 สภาชุดขยายอายุมาตั้งแต่สมัยสงคราม ไม่รับร่างพระราชกฤษฎีกาอาชญากรรมสงคราม ที่รัฐบาล ม.ร.ว. เสนีย์เสนอให้ลงโทษจอมพล ป. และพรรคพวก ฐานมีการกระทำลักษณะฟาสซิสต์ ม.ร.ว. เสนีย์ ปราโมช ประกาศยุบสภา ให้มีการเลือกตั้งใหม่

บทบาททางการเมืองของ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ช่วงหลังสงคราม

รัฐบาลพลเรือนในช่วงปลายและหลังสงคราม ซึ่งกลุ่มนายปรีดีมีอำนาจอยู่เบื้องหลัง ให้เสรีภาพทางการเมืองแก่ประชาชนมากขึ้น ซึ่งรวมทั้งการนิรโทษกรรมแก่นักโทษการเมืองตั้งแต่สมัยกบฏบวรเดชและสมัยหลังจากนั้น ซึ่งมีทั้งเชื้อพระวงศ์และขุนนางที่จงรักภักดีต่อระบบเก่าหลายคน

กลุ่มคนที่พ้นโทษทางการเมืองกลุ่มนี้ อาทิเช่น สอ เสถบุตร, พระยาสุรพันธ์เสนีย์, ม.ร.ว. นิมิตรมงคล นวรัตน์ ได้ออกมาเขียนหนังสือและทำหนังสือกัน และต่อมาได้ร่วมมือกับ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ จัดตั้งพรรคการเมือง ชื่อ “พรรคก้าวหน้า” ในปี 2488 เพื่อส่งผู้สมัครเป็นสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรในการเลือกตั้งทั่วไปต้นปี 2489 โดยมุ่งหวังที่จะเป็นฝ่ายค้านกลุ่มของคณะราษฎร ซึ่งตอนนั้นเหลือ ปรีดี พนมยงค์ เป็นผู้นำคนสำคัญ (จิตวา กลิ่นสุนทร, *คึกฤทธิ์ 70, อักษรสัมพันธ์*, 2524, หน้า 122) ดังนั้นถ้าไม่นับคณะราษฎร ซึ่งไม่ได้ใช้คำว่าพรรค รวมทั้งไม่ถึงตัวว่าเป็นพรรคด้วย และไม่ับพรรคคอมมิวนิสต์ซึ่งเป็นกลุ่มใต้ดิน พรรคก้าวหน้าก็น่าจะเป็นพรรคการเมืองที่ประกาศตัวเปิดเผยเป็นพรรคแรกในเมืองไทย

ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ลาออกจากธนาคารแห่งประเทศไทย มาสมัคร ส.ส. ในกรุงเทพฯ ต้นปี 2489 ก่อนหน้านั้นเคยมีประสบการณ์ในการช่วย โชติ คุ้มพันธ์ หาเสียงในการเลือกตั้งซ่อมในกรุงเทพฯ มาก่อน โดยใช้วิธีตระเวนพูดในที่

สาธารณะ ซึ่งเป็นวิธีการแบบตะวันตกที่กล่าวกันว่า ม.ร.ว. คึกฤทธิ์เริ่มนำมาใช้เป็นคนแรก ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ใช้วิธีเดียวกันในการหาเสียงให้กับตัวเอง และประสบความสำเร็จได้รับการเลือกตั้งเป็น ส.ส. ซึ่งขณะนั้นอายุ 35 ปี เริ่มมีชื่อเสียงในฐานะอาจารย์หนุ่มที่มีความรู้ดีและสอนเก่ง แต่ฐานะทางเศรษฐกิจของ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ยังค่อนข้างลำบาก ไม่มีแม้แต่บ้านอยู่เอง ต้องอาศัย พระพิณจันทคดี ผู้เป็นพี่เขยอยู่ และเป็นสาเหตุหนึ่งรวมทั้งเหตุการณ์ที่ไปเล่นการเมืองที่ทำให้ต้องหย่าร้างกับภรรยาหลังจากที่มิบุตรด้วยกัน 2 คน (**สัมภาษณ์ ม.ร.ว. พักตร์พริ้ง, ประชาชาติ, 9 มีนาคม 2518**)

การเลือกตั้งทั่วไปในวันที่ 6 มกราคม 2489 ยังไม่ได้กำหนดว่า ส.ส. ต้องสังกัดพรรค ดังนั้นจึงเป็นการสมัครกันอย่างอิสระ หลังการเลือกตั้งปรากฏว่า นาย ควง อภัยวงศ์ ซึ่งเป็นสมาชิกคณะราษฎรผู้หนึ่ง แต่มีทัศนคติมาทางกึ่งจารีตนิยมกึ่งเสรีนิยม ได้รับการเลือกจาก ส.ส. ซึ่งขณะนั้นยังไม่ได้สังกัดพรรค ให้เป็นนายกรัฐมนตรีและจัดตั้งรัฐบาลใหม่ ปรากฏว่ารัฐบาลที่จัดตั้งขึ้นใหม่มีพวกเจ้านายและขุนนางเก่าเข้ามาไม่น้อย ทำให้พวก ส.ส. ฝ่ายสนับสนุนนายปรีดีไม่พอใจและหาทางคว่ำรัฐบาล โดย ส.ส. กลุ่มนี้เสนอ พ.ร.บ. คุ้มครองการใช้จ่ายของประชาชนในยามคับขัน รัฐบาลนาย ควง อภัยวงศ์ ไม่เห็นด้วย อ้างว่าไม่สามารถทำได้ เมื่อมีการลงคะแนนกัน รัฐบาลแพ้คะแนนเสียง ส.ส. ส่วนใหญ่

รัฐบาล นาย ควง อภัยวงศ์ ลาออกหลังจากเป็นรัฐบาลได้เพียง 2-3 เดือน ส.ส. ส่วนใหญ่ยกเว้น ม.ร.ว. คึกฤทธิ์และ ส.ส.ไม่กี่คน ออกเสียงให้นายปรีดีเป็นนายกรัฐมนตรี ม.ร.ว. คึกฤทธิ์และ ส.ส. กลุ่มที่ค้าน นาย ปรีดี พนมยงค์ จึงหาทางรวมพรรคเข้าด้วยกัน เพื่อทำหน้าที่เป็นพรรคฝ่ายค้านรัฐบาลกลุ่มปรีดี โดยได้ชวน นาย ควง อภัยวงศ์ และ ม.ร.ว. เสนีย์ ปราโมช เข้าร่วมด้วย และตั้ง พรรคประชาธิปไตย ขึ้นในเดือนเมษายน 2489 เพื่อเป็นฝ่ายค้านกลุ่ม พรรคสหชีพ และ พรรคแนวร่วมรัฐธรรมนูญ ที่เป็นฝ่ายนาย ปรีดี พนมยงค์ (**นรนิติ เศรษฐบุตร, พรรคประชาธิปไตย ความสำเร็จหรือความล้มเหลว, มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2530**)

ถึงแม้ว่า ม.ร.ว. คึกฤทธิ์จะเพิ่งเข้าไปในวงการเมืองเป็นครั้งแรก และ
ยังหนุ่มอยู่เมื่อเทียบกับคนรุ่นผู้ก่อการเปลี่ยนแปลงการปกครอง 2475 แต่
ความเป็นนักเรียนนอกจากมหาวิทยาลัยที่มีชื่อเสียง เป็นอาจารย์พิเศษทั้งที่
จุฬายา และธรรมศาสตร์ เป็นคนมีความรู้รอบตัวกว้างขวางและพูดเก่ง ทำให้
ม.ร.ว. คึกฤทธิ์เป็นที่ยอมรับอย่างรวดเร็ว โดยเมื่อเข้าไปในสภาใหม่ ๆ ก็ได้รับ
เลือกเป็นกรรมการและทำหน้าที่เลขานุการของคณะกรรมการร่างรัฐธรรมนูญ
ซึ่งมีกรรมการ 15 คน และมีนาย ปรีดี พนมยงค์ เป็นประธาน และเมื่อ ม.ร.ว.
คึกฤทธิ์ยุบ พรรคก้าวหน้า ซึ่งมี ส.ส. 3 คนรวมทั้งตัว ม.ร.ว. คึกฤทธิ์มาตั้ง พรรค
ประชาธิปไตย ซึ่งรวบรวม ส.ส. ได้ 35 คน (ส.ส. ทั้งสภาตอนนั้นมี 96 คน)
ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ก็ได้รับเลือกให้เป็นเลขาธิการพรรค โดยมีนาย คง อภัยวงศ์
เป็นหัวหน้าพรรคและ ม.ร.ว. เสนีย์ ปราโมช เป็นรองหัวหน้าพรรค

ในฐานะของ ส.ส. พรรคฝ่ายค้าน ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ได้สร้างชื่อเสียงว่าเป็น
ส.ส. ที่อภิปรายวิจารณ์คัดค้านรัฐบาลได้อย่างแหลมคม จนหนังสือพิมพ์ให้สมญา
นามว่า "ส.ส.ปากตะกร" เมื่อนาย ปรีดี พนมยงค์ ได้รับเลือกให้เป็นนายกรัฐมนตรี
และนำรัฐบาลใหม่มาแถลงขอความไว้วางใจจากรัฐสภาในเดือน
มีนาคม 2489 ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ซึ่งพยายามขัดขวางไม่ให้นายปรีดีขึ้นมาเป็นนายก
รัฐมนตรีแต่แรก เป็นหนึ่งในสามของ ส.ส. ที่ยกมือไม่ไว้วางใจรัฐบาล ปรีดี พนม-
ยงค์ จาก ส.ส. ทั้งหมด 96 คน (สละ ลิขิตกุล, คึกฤทธิ์กับกรมการเมือง, ก้าวหน้า,
2517, หน้า 40-41) ในขณะที่ ส.ส. อื่น ๆ แม้จะเป็นฝ่ายค้านต่างก็ยกมือให้
เพราะในขณะนั้น นาย ปรีดี พนมยงค์ มีชื่อเสียงเกียรติคุณได้รับการยอมรับ
สูงมาก นอกจากนายปรีดีจะเป็นผู้ก่อการ 2475 ชำนาญแล้ว ยังเคยเป็น
รัฐมนตรีมาหลายสมัย เป็นผู้สำเร็จราชการแผ่นดิน และเป็นหัวหน้าเสรีไทย
สายในประเทศที่เพิ่งโค่นล้มรัฐบาลเผด็จการจอมพล ป. และกอบกู้ไม่ให้ไทย
ต้องตกอยู่ในสภาพประเทศผู้แพ้สงครามอีกด้วย

รัฐบาลนายปรีดีแม้จะคุมเสียงข้างมากในสภา แต่ก็ต้องเผชิญกับปัญหา
เงินเพื่อ ข้าราชการมากแพง และปัญหาคอร์รัปชัน ซึ่งเป็นผลมาจากสงครามที่

สอนให้คนเห็นแก่ตัว เชิงลี่ น้อฉลกกันมากขึ้น ปัญหาหลังสงครามคือโลกผลิตอาหารได้ไม่พอ ตลาดโลกต้องการข้าวจากไทยมาก ม.ร.ว. เสนีย์ ปราโมช ตัวแทนรัฐบาลไทยช่วงปลายสงครามไปทำความตกลงเพื่อเอาใจอังกฤษซึ่งเป็นมหาอำนาจผู้ชนะสงครามว่าจะส่งข้าวให้โดยไม่คิดมูลค่าเป็นค่าปฏิกรรมสงครามถึงหนึ่งล้านกว่าตัน ซึ่งเป็นปริมาณราวหนึ่งในสี่ของข้าวที่ชาวนาไทยผลิตได้ในแต่ละปีในสมัยนั้น ถึงแม้ว่าภายหลังรัฐบาลกลุ่มปรีดีจะพยายามเจรจาโดยอ้างผลงานของเสรีไทยให้รัฐบาลอังกฤษต้องจ่ายเงินค่าข้าวนั้น (แทนที่จะเอาไปฟรี ๆ) แต่อังกฤษก็จ่ายในอัตราที่ต่ำกว่าราคาในตลาดโลกมาก ดังนั้นถึงไทยจะไม่ถูกถือว่าแพ้สงคราม ก็ยังต้องชดใช้ให้ประเทศมหาอำนาจตะวันตกที่ชนะสงคราม คิดเป็นมูลค่ามหาศาลอยู่ดี ทำให้รัฐบาลไทยสมัยหลังสงครามต้องเผชิญปัญหาเศรษฐกิจที่ค่อนข้างหนัก

ในขณะเดียวกันก็มีการลักลอบส่งข้าวออกขายประเทศใกล้เคียงมาก เพราะราคาข้าวตลาดโลกสูงกว่าราคาข้าวในประเทศหลายเท่า โดยที่รัฐบาลควบคุมไม่ได้ เพราะกลไกรัฐเองรวมทั้งนักการเมืองก็หัดเชิงลิ้งกันมาตั้งแต่สมัยสงคราม หลังสงครามการคอร์รัปชันก็ยิ่งระบอบโดยรัฐบาลไม่สามารถปราบปรามหรือควบคุมได้ ข้าวในประเทศจึงขาดแคลนและมีราคาสูง ในสภาพเช่นนี้ ฝ่ายค้าน เช่น ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ และ พรรคประชาธิปไตย จึงเป็นฝ่ายทำคะแนน ขณะที่คะแนนนิยมในฝ่ายรัฐบาลปรีดีค่อย ๆ ลดลงตามลำดับ (สุชิน ตันติกุล, *รัฐประหาร 2490*, สมาคมสังคมนศาสตร์ฯ, 2515)

แต่ปัจจัยที่ทำให้รัฐบาลนาย ปรีดี พนมยงค์ ต้องเสียคะแนนนิยมชนิดแค้นไม่ได้ จนทหารถือโอกาสใช้เป็นสาเหตุหนึ่งในการทำรัฐประหารในที่สุด เกิดจากอุบัติเหตุทางการเมือง คือ กรณีสวรรคตด้วยอาวุธปืนของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดล ในเขตพระราชฐาน ในวันที่ 9 มิถุนายน 2489

หลังจากเกิดเหตุร้ายแรงนี้ รัฐบาลแถลงค่อนข้างคลุมเครือในทำนองว่า อาจจะเป็นอุบัติเหตุหรือการปลงพระชนม์ชีพเองยังไม่แน่ชัด แม้จะมีการตั้งคณะกรรมการสอบสวน แต่การสอบสวนก็ไม่คืบหน้า การแถลงข่าวก็อ้อมอ้อม

ไม่ชัดเจน เพราะสิ่งที่ไม่สามารถแปลงหรือพูดออกมาได้คือ เนื่องจากรัฐบาลต้องการปกป้องพระเกียรติยศของพระราชวงศ์ จึงไม่สามารถสอบสวนผู้เกี่ยวข้องใกล้เคียงเพื่อให้ได้ข้อเท็จจริงตามวิธีการปกติได้ (สุพจน์ ด้านตระกูล, *ข้อเท็จจริงเกี่ยวกับกรณีสวรรคต*, ประจักษ์การพิมพ์, 2517; และ ส.ศิริรักษ์, *เรื่องนายปรีดี พนมยงค์ ตามที่คณะของ ส.ศิริรักษ์*, โกลดคิมทอง, 2527)

ฝ่ายค้าน โดยเฉพาะจากพรรคประชาธิปัตย์ ซึ่งมี ม.ร.ว. คึกฤทธิ์เป็นแกนนำสำคัญคนหนึ่ง ได้วิจารณ์และโจมตีรัฐบาลในเรื่องนี้อย่างรุนแรงและต่อเนื่องทั้งในรัฐสภาและนอกรัฐสภา การวิจารณ์อย่างเปิดเผยในสภาหรือในหน้าหนังสือพิมพ์มักจะกล่าวในทำนองที่ว่า รัฐบาลจะต้องรับผิดชอบอย่างปฏิเสธไม่ได้ และว่าการที่รัฐบาลแถลงเรื่องนี้ได้ไม่กระจ่าง ทำให้ดูเหมือนว่ารัฐบาลจงใจที่จะซ่อนเร้นอะไรบางอย่างที่ไม่ถูกต้องเอาไว้ แต่การวิจารณ์โดยการบอกเล่าปล่อยข่าวและจ้างคนตะโกนในโรงหนังโดยมีสื่อกลับ ได้ไปไกลถึงขนาดกล่าวหาว่า ปรีดี พนมยงค์ และพรรคพวกมีส่วนพัวพันในเรื่องนี้โดยตรง ซึ่งผลผลทำให้คนเชื่อว่าสื่อหรือระแวงรัฐบาลปรีดีค่อนข้างมาก

รัฐบาลปรีดีตัดสินใจจัดการปัญหานี้ด้วยวิธีพยายามทำให้เรื่องเงียบเพราะค่อนข้างมีความมั่นใจในความบริสุทธิ์และความชอบธรรมของตนเอง ในฐานะรัฐบาลที่มาจากทางเลือกตั้งของประชาชนและมีเสียงข้างมากในสภา และถือว่าตนได้ดำเนินนโยบายที่แสดงความจงรักภักดีต่อสถาบันกษัตริย์ให้ปรากฏชัดแล้ว ด้วยการกราบถวายบังคมทูลเชิญพระเจ้าที่นั่งยาเธอภูมิพล-อดุลยเดชเป็นพระมหากษัตริย์สืบแทน ซึ่งก็น่าจะแสดงให้เห็นแล้วว่ารัฐบาลไม่ได้มีความคิดที่เป็นปฏิปักษ์กับพระมหากษัตริย์ตามข่าวลือที่ถูกฝ่ายศัตรูทางการเมืองของกลุ่มปรีดีสร้างขึ้นแต่อย่างใด

แต่สิ่งที่รัฐบาลปรีดีคาดการณ์ไม่ถึงและในที่สุดก็คุมไม่ได้ก็คือ อำนาจหรือพลังของข่าวลือที่ฝ่ายค้านสามารถสร้างขึ้นอย่างได้ผลยิ่ง เนื่องจากนายปรีดีเองก็เคยถูกโจมตีหรือถูกเพ่งเล็งว่าเป็นคนหัวรุนแรงต่อต้านเจ้ามาตั้งแต่สมัยเขียนแถลงการณ์คณะราษฎรฉบับที่ 1 และเคยถูกกล่าวหาว่าเป็นคอมมิวนิสต์

นิสต์มาตั้งแต่สมัยเขียนเค้าโครงการเศรษฐกิจฉบับที่ถูกคว่ำมาแล้ว ฝ่ายศัตรูก็เลยได้ใช้โอกาสนี้ผนวกเรื่องราวทั้งหมดเข้าด้วยกัน และทำให้ชาวลือลือมีน้ำหนักน่าเชื่อถือได้มากขึ้น

ตัว ม.ร.ว. คึกฤทธิ์เองนอกจากจะวิจารณ์ในสภาและเขียนหนังสือแล้ว จะมืบทบาทในการเป็นผู้วางแผนปล่อยข่าวลือโจมตีเพื่อทำลายล้างกลุ่มนายปรีดีอย่างเป็นทางการด้วยหรือไม่ เป็นเรื่องที่คุณเขียนยังหาหลักฐานได้ไม่มากนัก นอกจากข้อเขียนและคำบอกเล่าของคนอื่น เช่น บทความใน *ปิตุภูมิ* อ้างว่า ม.ร.ว. คึกฤทธิ์พูดระหว่างการไปช่วยหาเสียงเลือกตั้งที่โคราชว่า นายปรีดีมีส่วนพัวพันในกรณีสวรรคต (*ปิตุภูมิ*, ปีที่ 1 ฉบับที่ 3, 11 กันยายน 2517, หน้า 15) แต่เท่าที่ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์พูดหรือเขียนมักจะแสดงออกอย่างรัดกุมเยี่ยงผู้มีปัญญาที่พูดอะไรโดยอ้างหลักการและเหตุผล แต่ถ้าอ่านแบบวิเคราะห์ระหว่างบรรทัดด้วย ก็จะพบว่างานเหล่านั้นสะท้อนความระแวงแคลงใจ ความตั้งใจที่อยากจะทำลายชื่อเสียงเกียรติคุณของรัฐบาลนายปรีดี โดยเฉพาะตัวนายปรีดี ซึ่งฝ่ายจารัตินิยมผูกใจเจ็บและถือเป็นศัตรูหลักอยู่อย่างเห็นได้ไม่ยาก ทำให้น่าเชื่อว่า ม.ร.ว. คึกฤทธิ์อาจจะมืบทบาทมากกว่าที่เขาแสดงออกโดยเปิดเผยก็เป็นได้ และการที่รัฐบาลสมัยนั้นส่งตำรวจไปค้นบ้าน ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ก็คงจะเป็นด้วยเหตุนี้เอง แต่เนื่องจากตำรวจไม่ได้พบเอกสารที่ผิดกฎหมายใดๆ จึงไม่ได้ตั้งข้อหา กับ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ (สละ ลิขิตกุล, *คึกฤทธิ์ขึ้นศาล*, ก้าวหน้าการพิมพ์, 2518, หน้า 6)

เมื่อข่าวลือแพร่สะพัดไปและคนก็เชื่อกันมากขึ้นทุกที ก็ดูเหมือนจะเป็นการสายเกินไปแล้วที่รัฐบาลนายปรีดีจะแก้ไขอะไรได้ ความพยายามที่จะทำให้เรื่องเงียบด้วยการเซ็นเซอร์หนังสือพิมพ์ และการจับกุมผู้ต้องสงสัยว่าเป็นผู้มีส่วนร่วมในการปล่อยข่าวทำลายรัฐบาลมาไตสวน ไม่สามารถควบคุมให้เรื่องเงียบได้ ตรงกันข้ามคนยิ่งลือกันมากขึ้นอีกว่ารัฐบาลคุกคามเสรีภาพเพราะต้องการปกปิดไม่ให้คนพูดความจริง ถึงตอนนี้จะเห็นได้ว่า ไม่ใช่เฉพาะศัตรูทางการเมืองของกลุ่มนายปรีดีเท่านั้น ที่จะวิจารณ์รัฐบาล แม้แต่นักหนังสือ

พิมพ์และประชาชนธรรมดาถือดวงลัทธิวิพากษ์วิจารณ์รัฐบาลไม่ได้เช่นกัน

กระแสวิจารณ์ที่กระหน่ำพัดอย่างหนักหน่วงและต่อเนื่อง ทำให้นายปรีดี พนมยงค์ ต้องตัดสินใจลาออกจากการเป็นนายกรัฐมนตรี ในวันที่ 23 สิงหาคม 2489 แต่เนื่องจาก ส.ส. เสียงข้างมากยังเป็นกลุ่มสนับสนุนนายปรีดีอยู่ จึงออกเสียงให้คนจากกลุ่มเดียวกันคือ พลเรือตรี ถวัลย์ ธำรงนาวาสวัสดิ์ ขึ้นเป็นนายกรัฐมนตรีและจัดตั้งรัฐบาลใหม่ แต่รัฐบาลถวัลย์หรือที่คนชอบเรียกกันว่าหลวงธำรงฯ ก็ยังคงต้องเผชิญกับการวิจารณ์ของฝ่ายค้านคือพรรคประชาธิปัตย์อย่างหนักหน่วงอยู่ดี ทั้งเรื่องความข้องใจของประชาชนในกรณีสวรรคตของรัชกาลที่ 8 เรื่องเงินเพื่อ ข้าราชการแคลน ปัญหาการคอร์รัปชัน และการทำงานอย่างไม่มีประสิทธิภาพของนักการเมืองและข้าราชการ ฯลฯ

ในช่วงวันที่ 19-26 พฤษภาคม 2490 รัฐบาลหลวงธำรงฯ ต้องเผชิญกับการยื่นญัตติเปิดอภิปรายทั่วไปไม่ไว้วางใจของพรรคประชาธิปัตย์ ซึ่งเรียกตัวเองว่าฝ่ายค้านแห่งพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว การอภิปรายดังกล่าวเป็นการเปิดอภิปรายวิพากษ์วิจารณ์รัฐบาลในทุก ๆ ด้าน ตั้งแต่ปัญหาเศรษฐกิจโดยทั่วไป ปัญหาการเงินการคลัง ปัญหาการต่างประเทศ ปัญหาการศึกษา ไปจนถึงเรื่องกรณีสวรรคตของรัชกาลที่ 8 และ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์เป็นผู้อภิปรายนำที่สำคัญคนหนึ่ง (สามน กฤษณะ, *ส.ส. คึกฤทธิ์*, บรรณาการ, ไม่ระบุปี, หน้า 45-71) การอภิปรายชัฟฟอกรัฐบาลครั้งนี้ ใช้เวลาติดต่อกันถึง 8 วันรวมทั้งภาคกลางคืนอีก 6 คืนด้วย เนื่องจากรัฐบาลสมัยนั้นใจกว้างเปิดให้มีการถ่ายทอดการอภิปรายทางวิทยุกระจายเสียง ฝ่ายค้านและ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์จึงสามารถใช้การอภิปรายดังกล่าวในการสร้างชื่อเสียงให้กับตัวเอง และทำลายคะแนนนิยมของฝ่ายรัฐบาลหลวงธำรงฯ กลุ่มสนับสนุนนายปรีดีอย่างได้ผล

ในการอภิปรายทั่วไปครั้งสำคัญครั้งนี้ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ในฐานะของ ส.ส. ฝ่ายค้านคนสำคัญได้รับมอบหมายให้อภิปรายวิจารณ์รัฐบาลทั้งในเรื่องเศรษฐกิจ การคลัง การต่างประเทศ การศึกษา และกรณีสวรรคตของรัชกาลที่ 8 ม.ร.ว. คึกฤทธิ์จึงเป็นผู้มีบทบาทสำคัญในการทำลายชื่อเสียงคะแนนนิยมของรัฐบาล

กลุ่มปรีดีและสร้างชื่อเสียงให้กับตัวเอง นอกจากการวิจารณ์รัฐบาลเรื่องกรณีสวรรคตแล้ว ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ยังตำหนินโยบายและการดำเนินงานของรัฐบาลในเรื่องต่าง ๆ อย่างกว้าง ๆ ด้วยการแสดงทัศนะแบบนักเสรีนิยม

พรรคฝ่ายค้านไม่สามารถเอาชนะฝ่ายรัฐบาลในการลงมติไม่ไว้วางใจได้ แต่ก็ได้เซาะกร่อนชื่อเสียงรัฐบาลกลุ่มนายปรีดีไปไม่น้อย นอกจากฝ่ายค้านจะวิจารณ์รัฐบาลในเรื่องการบริหารประเทศในทุก ๆ ด้านแล้ว ประเด็นสำคัญที่ฝ่ายค้านใช้โจมตีฝ่ายรัฐบาลอย่างได้ผล ในความรู้สึกของประชาชนทั่วไปมาก คือ การที่รัฐบาลไม่สามารถให้ความกระจ่างในกรณีสวรรคตของรัชกาลที่ 8 ได้ นอกจากนี้ การที่ฝ่ายค้านเรียกตัวเองเป็นครั้งแรกในประวัติศาสตร์ไทยว่า ฝ่ายค้านของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทำให้เกิดผลอย่างที่น่าทึ่งคือ พิมพ์ในสมัยนั้นคนหนึ่งวิจารณ์ไว้คือ

ชาวบ้านที่ไม่เข้าใจต้องแท้ หลงคิดว่าพรรคฝ่ายค้านคือกลุ่มการเมืองของพระเจ้าอยู่หัว เมื่อเป็นเช่นนั้น ก็ย่อมจะเข้าใจต่อไปว่ารัฐบาลของสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว (His Majesty's Government) เลยกกลายเป็นไม่ใช้รัฐบาลของพระมหากษัตริย์ เป็นรัฐบาลของใครก็ไม่ทราบ แล้วการเมืองก็ยุ่งเหยิงจนเกิดการผลิตแผ่นดินโดยใช้กำลังอาวุธ (สนิท เจริญรัฐ, *ยุคไทยว่างรัฐธรรมนูญ*, 2510, หน้า 19)

รัฐประหาร 2490 การขึ้นอำนาจของเผด็จการ

หลังการเปิดอภิปรายทั่วไป 4-5 เดือนต่อมา คือในวันที่ 8 พฤศจิกายน 2490 กลุ่มนายทหารบก (นำโดย จอมพล ผิน ชุณหะวัณ, พล.ต.อ. เผ่า ศรียานนท์ และ พลเอก สฤษดิ์ ธนะรัชต์) ที่เรียกตัวเองว่า “คณะรัฐประหาร” ก็ได้อาศัย ทางที่พรรคประชาธิปัตย์ถ่วงน้ำหนักไว้ให้เป็นอย่างดี ทำรัฐประหารยึดอำนาจจากรัฐบาลหลวงธำรงนาวาสวัสดิ์ จนนายปรีดีและผู้ร่วมงานใกล้ชิดบางคนต้องลี้ภัยไปต่างประเทศ คณะรัฐประหารได้เชิญนายควง อภัยวงศ์ หัวหน้าพรรคประชาธิปัตย์ เป็นนายกรัฐมนตรีและจัดตั้งรัฐบาล เพราะพวกคณะรัฐประหาร

ไม่มั่นใจว่า ประเทศมหาอำนาจตะวันตกจะรับรองรัฐบาลทหารที่ได้อำนาจมาด้วยการโค่นล้มกลุ่มปรีดีผู้มีความสัมพันธ์ที่ดีกับสหรัฐฯ และประเทศสัมพันธมิตร มาตั้งแต่ครั้งทำงานเสรีไทย ในการจัดตั้งรัฐบาลใหม่ ตอนแรกนายควงคง ยังไม่ได้คิดจะเชิญ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์มาเป็นรัฐมนตรี แต่จอมพล ป. ซึ่งกลับมา มีอิทธิพลในหมู่คณะรัฐประหารเป็นคนแนะนำ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ จึงได้รับตำแหน่ง รัฐมนตรีช่วยว่าการกระทรวงการคลัง ในขณะที่มีอายุเพียง 36 ปี

ในช่วงที่ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ขึ้นมาเป็นรัฐมนตรีช่วยว่าการกระทรวงการคลัง กล่าวกันว่า ใช้อำนาจในหน้าที่ขออนุมัติรัฐมนตรีว่าการ คือ ม.จ. วิวัฒน์ไชย ไชยยันตร์ สั่งปิดธนาคารเอเชียเพื่อการอุตสาหกรรมและพาณิชย์กรรม ซึ่งมี มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์และการเมือง ฐานทางการเมืองของกลุ่มนายปรีดี เป็นผู้ถือหุ้นใหญ่ และธนาคารกรุงศรีอยุธยา ซึ่งมีนาย หลุยส์ พนมยงค์ น้องชาย ปรีดีเป็นผู้ถือหุ้นใหญ่ ธนาคารทั้งสองถูกสั่งปิดด้วยเหตุผลที่ว่าไม่มีเงินทุนสำรองเพียงพอ และสาเหตุที่ไม่มีเงินทุนสำรองเพียงพอก็เนื่องมาจากหลังจากกลุ่มนายปรีดีหมดอำนาจ บรรดารัฐวิสาหกิจซึ่งเป็นผู้ฝากเงินรายใหญ่ ของธนาคารทั้งสองแห่ง ต่างก็ได้โยกเงินไปฝากธนาคารอื่น ทำให้ธนาคาร ทั้งสองแห่งขาดสภาพคล่อง (*ตะวันออก*, ปีที่ 3 ฉบับ 110, 28 เมษายน 2523, หน้า 15-16, *ประชา คลยธรรม*, เล่มเดิม, หน้า 197-198) ธนาคารทั้งสอง แห่งนี้ต่อมาได้เปิดดำเนินการใหม่ได้ แต่ถูกบีบให้ขายหุ้นแก่กลุ่มที่ขึ้นมา มีอำนาจใหม่ คือ สฤษดิ์ ธนะรัชต์ และ เผ่า ศรียานนท์ ทำให้มหาวิทยาลัย ธรรมศาสตร์และการเมือง ซึ่งเคยเป็นมหาวิทยาลัยอิสระนอกกำกับราชการ ที่มีฐานทางเศรษฐกิจของตนเอง ต้องกลายเป็นมหาวิทยาลัยในส่วนราชการ เหมือนกับมหาวิทยาลัยอื่นๆ ไป แต่นั่นเป็นเหตุการณ์หลังจากที่ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ และพรรคประชาธิปไตยพ้นจากอำนาจในฐานะรัฐบาลไปแล้ว

ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ เป็นรัฐมนตรีอยู่ในคณะรัฐบาลนายควงได้ 5 เดือน ในเดือนเมษายน 2491 คณะรัฐประหารก็จี้รัฐบาลนายควงให้ลาออกและเชิญ จอมพล ป. กลับเข้ามาเป็นนายกรัฐมนตรีแทน เหตุที่จอมพล ป. ถูกเชิญกลับมา

เป็นนายกฯ ก็เพราะว่า ในบรรดานายทหารด้วยกันในยุคนั้น คนที่มีอำนาจ บารมีใกล้เคียงกับจอมพล ป. ล้วนปลดเกษียณหรือถูกโค่นอำนาจไปหมดแล้ว พวกนายทหารที่รวมตัวกันเป็นคณะรัฐประหารก็เป็นนายทหารที่ยังอ่อนทั้ง อาวุโสและประสบการณ์ทางการเมือง จึงยังไม่มีอำนาจบารมีพอที่จะขึ้นมา เป็นนายกรัฐมนตรีเสียเอง อย่างไรก็ตาม คณะรัฐประหารก็ไม่ได้ล้มรัฐสภา ตั้งนั้น ส.ส. พรรคประชาธิปไตยรวมทั้ง ม.ร.ว. คึกฤทธิ์จึงเพียงแต่กลับไปเป็น ฝ่ายค้านในรัฐสภา

ในรัฐสภา ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ได้แสดงบทบาทคัดค้านรัฐบาลจอมพล ป. ในบางประเด็น และสนับสนุนในบางประเด็น แต่กล่าวโดยทั่วไปแล้ว ม.ร.ว. คึกฤทธิ์คัดค้านรัฐบาลจอมพล ป. อย่างไม่เอาจริงเอาจังหรือรุนแรงเท่าที่ที่เขาเคย คัดค้านรัฐบาลกลุ่มปรีดี ทั้งนี้ก็คงจะเป็นเพราะว่า รัฐบาลจอมพล ป. มีนโยบาย ที่จารีตนิยมและต่อต้านคอมมิวนิสต์ ซึ่งเป็นนโยบายที่ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์และ สมาชิกพรรคประชาธิปไตยเห็นพ้องด้วย รวมทั้งยังเป็นรัฐบาลที่มีทหารหนุน หลังเต็มที และปราบศัตรูทางการเมืองอย่างรุนแรง สร้างความหวั่นเกรงให้กับ ฝ่ายค้านอยู่ไม่น้อย

ทั้งรัฐบาลนายควงและรัฐบาลจอมพล ป. ต่างก็ไม่สามารถแก้ปัญหาการ ฝ้อราษฎ์บังหลวง ปัญหาเศรษฐกิจและสังคม ที่รัฐบาลนายปรีดีและหลวง อังราชฯ เคยเผชิญและถูกฝ่ายตรงข้ามใช้เป็นข้ออ้างในการโค่นล้มมาแล้ว ได้ดี ไปกว่ารัฐบาลกลุ่มนายปรีดีแต่อย่างใด ในวันที่ 16 กันยายน 2491 ม.ร.ว.คึก- ฤทธิ์ลาออกจากการเป็น ส.ส. และสมาชิกพรรคประชาธิปไตย เพราะผิดหวังกับ การที่ ส.ส. ส่วนใหญ่รวมทั้งพรรคประชาธิปไตยซึ่งเป็นพรรคฝ่ายค้านเอง เห็นด้วย กับข้อเสนอของฝ่ายรัฐบาลที่จะให้มีการเพิ่มค่าตอบแทนแก่ ส.ส. อีกคนละ 1,000 บาท (สามาน กฤษณะ, *ส.ส. คึกฤทธิ์*, เล่มเดิม, หน้า 335)

การลาออกของ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ เป็นข่าวใหญ่ในหน้าหนังสือพิมพ์ รวมทั้ง ยังเป็นข่าวต่อมาอีกเมื่อประชาชนพากันแห่ไปแสดงความชื่นชม ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ที่บ้านพัก และมีบางคนถึงกับขอเอาทองเปลวปิดตัว เป็นการแสดงความยกย่อง

ในอุดมคติของ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ที่ลาออกหลังจากคัดค้านการเพิ่มเงินเดือน ส.ส. ไม่สำเร็จ ความจริงมี ส.ส. อีกคนหนึ่งหรือสองคนที่คัดค้าน แต่คนเหล่านั้นไม่มีชื่อเสียงเท่า ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ จึงไม่เป็นข่าวใหญ่ และหลังจากนั้นก็ไม่มีใครเขียนถึงมากนัก

แต่อีก 2 เดือนต่อมา ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ก็สร้างความประหลาดใจให้กับคนทั่วไป เมื่อรับคำเชิญของจอมพล ป. เข้าร่วมเป็นรัฐมนตรีช่วยฯ กระทรวงพาณิชย์ ในการปรับคณะรัฐมนตรีครั้งใหม่ บรรดา ส.ส. ทั้งฝ่ายรัฐบาลและฝ่ายค้าน ซึ่งไม่พอใจที่ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์เคยวิจารณ์พวกตนกรณีลงคะแนนขึ้นเงินเดือนตัวเอง พวกกันรวมใจมติ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์อย่างหนัก รวมทั้ง ส.ส. ฝ่ายรัฐบาลก็ยังพยายามบีบบังคับ จอมพล ป. ให้ปลด ม.ร.ว. คึกฤทธิ์อีกด้วย ในท่ามกลางการโจมตี ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ อยู่ในตำแหน่งรัฐมนตรีได้เพียง 1 เดือนก็ลาออกเมื่อวันที่ 1 มกราคม 2492

หลังจากลาออกจากตำแหน่งรัฐมนตรี ซึ่งเป็นการลาออกจากวงการเมืองไปด้วย ม.ร.ว. คึกฤทธิ์เขียนตอบข้อข้องใจของประชาชนในหน้าหนังสือพิมพ์ว่า เหตุที่ตัดสินใจเข้าร่วมคณะรัฐมนตรีของจอมพล ป. ก็เพราะไม่พอใจสภาพการเมืองและ ส.ส. ที่เป็นอยู่ และเข้าไปโดยมีเจตนาที่จะเข้าไปก่อสร้างเขต จะเข้าไปยุบสภาเสีย เมื่อเข้าไปแล้วไม่สามารถชี้แจงให้รัฐบาลเห็นคล้อยตามได้ จึงลาออก (คึกฤทธิ์, “เพราะเหตุใดข้าพเจ้าจึงอาสาเป็นรัฐมนตรี”, *เกียรติศักดิ์*, 4 มีนาคม 2492)

ถึงแม้ว่าในสมัยนั้นจะมีคนเชื่อถือการให้เหตุผลของ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์น้อย แต่ในสมัยปัจจุบันคนส่วนใหญ่ก็ลืมหือลืมหรือไม่ทราบถึงพฤติกรรมที่มีลักษณะชัดแจ้งมีเงื่อนงำของ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ในครั้งนั้นแล้ว และจำหรือรู้แต่สิ่งที่ผู้ชื่นชม ม.ร.ว. คึกฤทธิ์เขียนเล่าครั้งแล้วครั้งเล่าว่า ม.ร.ว. คึกฤทธิ์เลิกเล่นการเมือง เพราะไม่พอใจที่ ส.ส. ยกมือขึ้นเงินเดือนตัวเอง ทั้ง ๆ ที่ความจริงคือ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์เลิกเล่นการเมืองหลังจากที่ลาออกจากตำแหน่งรัฐมนตรีช่วยในคณะรัฐบาลที่เคยร่วมเป็นฝ่ายค้านมาก่อน ตัวอย่างนี้ชี้ให้เห็นว่าประวัติศาสตร์นั้น เป็นเรื่องแล้วแต่ว่าใครจะเป็นผู้เขียน ใครจะเป็นผู้เน้นย้ำอย่างไร และใครที่กุมเวทีในการ

เขียนและเผยแพร่ประวัติศาสตร์ได้ ก็มักจะทำให้คนเชื่อถือสิ่งที่พวกเขา
สร้างขึ้นได้อยู่เสมอ ๆ

การแสวงหาของปัญญาชนก้าวหน้า

ในช่วงที่การเมืองไทยหลังสงครามมีความยุ่งเหยิงมากนี้เอง คุณกุหลาบ
เกิดความสนใจที่จะไปศึกษาหาความรู้เพิ่มเติมที่ประเทศออสเตรเลีย ซึ่ง
ตอนนั้นยังเป็นประเทศที่กำลังก่อร่างสร้างตัวใหม่ โดยคุณกุหลาบได้ความรู้
เรื่องออสเตรเลียจากหนังสือเรื่อง *Modern Democracies (ประชาธิปไตย
สมัยใหม่)* ของ ลอร์ด ไบรซ์ และการคุยกับพระยาศรวิทย์ฯ ผู้เคยไปอยู่ที่นั่น
สุภัทร สุคนธาภิรมย์ เล่าว่า นายปรีดีให้ความช่วยเหลือแนะนำให้คุณกุหลาบ
ได้กู้ยืมเงินจากธนาคารแห่งเอเชีย เพื่อใช้เป็นทุนในการเดินทางไปศึกษาต่อ
ครั้งนี้ (จรัส รจนาวรรณ, *ชีวิตการต่อสู้ของ กุหลาบ สายประดิษฐ์*, เล่มเดิม,
2517, หน้า 44)

คุณกุหลาบและภรรยาเดินทางไปออสเตรเลียเดือนกรกฎาคม ปี 2490
(4 เดือนก่อนที่จะเกิดรัฐประหารโค่นล้มกลุ่มนาย ปรีดี พนมยงค์) โดยนั่งเรือจาก
สิงคโปร์ไปที่เมืองเพิร์ธ และเดินทางต่อไปอยู่ที่เมืองเมลเบิร์น คุณกุหลาบซึ่ง
ตอนนั้นเรียนจบธรรมศาสตร์บัณฑิตจากมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์และอายุ
42 ปีแล้ว ใช้วิธีศึกษาด้วยตนเองและไปพบปะสนทนากับอาจารย์ที่มหาวิทยาลัย
เมลเบิร์นเป็นการส่วนตัวสัปดาห์ละครั้ง (กุหลาบ สายประดิษฐ์, *ข้าพเจ้าได้
เห็นมา*, เกวียนทอง, 2500)

คุณกุหลาบผู้ไปจากสังคมไทยซึ่งยังมีความเป็นสังคมศักดินาและเจ้าขุน
มูลนายอยู่มาก ค่อนข้างประทับใจกับสังคมออสเตรเลียซึ่งเป็นประเทศเกิดใหม่
ของผู้บุกเบิกอพยพมาจากประเทศต่าง ๆ ส่วนใหญ่เป็นคนจนที่มุ่งทำงานสร้าง
เนื้อสร้างตัว และสร้างสังคมใหม่ที่มีลักษณะเป็นประชาธิปไตย มีความเสมอ
ภาคมากกว่าสังคมไทยที่คุณกุหลาบเติบโตมา ประกอบกับออสเตรเลียในช่วง
นั้น เป็นช่วงที่พรรคกรรมกรเป็นรัฐบาล สหภาพแรงงานมีอำนาจต่อรองสูง

และรัฐบาลมีนโยบายสนับสนุนรัฐสวัสดิการให้กับประชาชนค่อนข้างมาก รวมทั้งประชาชนก็ค่อนข้างมีพรรคเนทางการเมืองที่เสรีนิยม ซึ่งล้วนเป็นสิ่งที่ต่างไปจากสังคมไทยในเวลานั้นทั้งสิ้น คุณกุหลาบจึงมองออสเตรเลียอย่างค่อนข้างชื่นชม แต่คุณกุหลาบก็วิจารณ์นโยบายของรัฐบาลออสเตรเลียที่พยายามสงวนออสเตรเลียไว้สำหรับเฉพาะฝรั่งผิวขาว และกีดกันคนผิวอื่น ซึ่งคุณกุหลาบเห็นว่าเป็นข้อด้อยที่สำคัญ

คุณกุหลาบได้นำสิ่งที่ได้พบเห็นและเรียนรู้ระหว่างอยู่ที่ออสเตรเลียมาเขียนไว้ในหนังสือสารคดีเรื่อง *ข้าพเจ้าได้เห็นมา* และนิยายเรื่อง *จนกว่าเราจะพบกันอีก* ซึ่งเขียนและพิมพ์หลังจากกลับมาจากออสเตรเลียในเดือนกุมภาพันธ์ 2492 ในช่วงเวลาประมาณหนึ่งปีเศษที่อยู่ออสเตรเลีย นับเป็นช่วงเวลาที่คุณกุหลาบได้ประสบการณ์และการอ่านหนังสือที่เปิดหูเปิดตาให้มีพรรคเนที่กว้างขวาง ซึ่งนอกจากจะได้เรียนรู้เกี่ยวกับเรื่องประชาธิปไตย การต่อสู้ของสหภาพแรงงานและประชาชนในออสเตรเลียแล้ว ยังได้อ่านหนังสือเกี่ยวกับมาร์กซิสม์และสังคมนิยม ซึ่งกำลังเป็นที่สนใจในหมู่ปัญญาชนในโลกตะวันตกและโลกที่สามในสมัยนั้นด้วย

แม้จะพอใจที่ได้ไปเรียนรู้ประชาธิปไตยแบบออสเตรเลีย และได้มีเวลาค้นคว้าอ่านหนังสือค้นหา แต่ด้วยนโยบายกีดกันคนผิวสีเหลือง เพราะรัฐบาลออสเตรเลียอยากสงวนออสเตรเลียไว้รับรองผู้อพยพคนผิวขาว คือ พวกฝรั่งชาติต่าง ๆ มากกว่าคนเอเชีย อันสร้างปัญหาอยู่บ้างพอสมควร รวมทั้งปัญหาในเรื่องการต่อวีซ่าหลังจากที่อยู่มาแล้ว 1 ปีด้วย คุณกุหลาบจึงเดินทางกลับเมืองไทยในช่วงปลายเดือนกุมภาพันธ์ 2492 ซึ่งมีผู้เล่าว่า ช่างบังเอิญที่เป็นวันเดียวกับที่กลุ่มนาย ปรีดี พนมยงค์ ด้วยความสนับสนุนของทหารเรือบางส่วน พยายามยึดอำนาจคืนจากรัฐบาลจอมพล ป. แต่ประสบความล้มเหลว นายปรีดีหลบออกไปได้ และต้องอยู่ในฐานะผู้ลี้ภัยโดยไม่ได้มีโอกาสกลับมาเมืองไทยอีกเลย เหตุการณ์ครั้งนั้นรัฐบาลและคนทั่วไปเรียกว่า “กบฏวังหลวง” แต่กลุ่มนายปรีดีเรียกว่า “กรณี 26 กุมภาพันธ์ 2492”

คุณกุหลาบนั้นวางตัวเป็นนักหนังสือพิมพ์ที่เป็นกลาง ไม่ฝักใฝ่กลุ่ม นายปรีดี และช่วงปี 2490-2492 ก็ไปอยู่ที่ออสเตรเลียไม่ได้เกี่ยวข้องกับการเมืองในเมืองไทย คุณกุหลาบจึงไม่ได้อยู่ในข่ายถูกเพ่งเล็งว่ามีส่วนพัวพันในการสนับสนุนนายปรีดี

คุณกุหลาบกลับมาเมืองไทยแล้วก็มาเขียนหนังสือเป็นการใหญ่ โดยได้หอบเอาวัตถุดิบกลับมาจากออสเตรเลียมาก ทั้งยังตั้งสำนักพิมพ์ สุภาพบุรุษ พิมพ์หนังสือเล่ม และเขียนเรื่องไปลงนิตยสารหนังสือพิมพ์ต่าง ๆ รวมทั้งรับเชิญไปปาฐกถาตามที่ต่าง ๆ ด้วย

๑. บ๊วยกลับมาเพื่อพัฒนาประเทศชาติ

ช่วงหลังสงคราม อ. บ๊วยกลับไปทำปริญญาเอกต่อที่อังกฤษ ทำให้อยู่ไกลออกไปจากความขัดแย้งและความยุ่งยากของการเมืองไทย ซึ่งเป็นความขัดแย้งสามเส้าระหว่าง 1. กลุ่มนาย ปรีดี พนมยงค์ 2. กลุ่มจารีตนิยมที่สูญอำนาจไปหลังจาก 2475 และรวมตัวกันได้ใหม่ภายใต้ธงของพรรคประชาชีพิตัย และ 3. กลุ่มนายทหารซึ่งยกเว้นจอมพล ป. แล้วก็ป็นนายทหารรุ่นหลังที่ไม่ใช่ผู้ก่อการ 2475 หากเป็นนายทหารที่มีความคิดไปในทางอำนาจนิยมและจารีตนิยม

ช่วงแรกกลุ่มนาย ปรีดี พนมยงค์ ได้รับเลือกตั้งเป็นรัฐบาลเสียงข้างมาก แต่เนื่องจากไม่สามารถแก้ปัญหาข้าวยากหมากแพงและปัญหาคอร์รัปชันของนักการเมืองและข้าราชการอันเป็นผลพวงมาจากสงครามได้ จึงถูกกลุ่มการเมืองอื่นรวมทั้งหนังสือพิมพ์และประชาชนทั่วไปวิจารณ์หนัก อำนาจความชอบธรรมของรัฐบาลลดลงตามลำดับ

หลังจากเกิดกรณีสวรรคตของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดล ในวันที่ 6 มิถุนายน 2489 โดยที่รัฐบาลไม่แถลงเรื่องราวให้กระจ่างแจ้ง ฝ่ายจารีตนิยมที่สูญเสอำนาจในปี 2475 ได้วิพากษ์วิจารณ์รัฐบาลกลุ่มนาย ปรีดีและปล่อยข่าวลืออย่างเสีย ๆ หาย ๆ จนในที่สุด กลุ่มทหารซึ่งมีสถานภาพ

ตกต่ำไปหลังสงคราม ก็ฉวยโอกาสทำรัฐประหารโค่นล้มรัฐบาลกลุ่มนาย ปรีดี พนมยงค์ ได้สำเร็จในเดือนพฤศจิกายน 2490 นายปรีดีต้องลี้ภัยไปต่างประเทศ และกลุ่มที่สนับสนุนหรือทำงานร่วมกับนายปรีดี ซึ่งมีฐานจากกลุ่มเสรีไทยในประเทศต้องถูกปราบปรามทำลายล้างอย่างขนานใหญ่

ในท่ามกลางความยุ่งยากวุ่นวายนี้ อาจเป็นโชคดีที่ อ. ป๋วย ซึ่งน่าจะถูกจัดเข้าอยู่ในกลุ่มนายปรีดี เพราะความที่เคยทำงานเสรีไทยมาด้วยกัน ยังคงศึกษาต่ออยู่ในอังกฤษ ทั้งยังแต่งงานกับ มาร์กาเรต สมิต บุตรสาวของเสมียนตลาดหุ้นในลอนดอน ซึ่งจบทางด้านสังคมวิทยาและทำงานเป็นนักสังคมสงเคราะห์อาชีพ มีบุตรชายคนแรกด้วยกันขณะที่ อ. ป๋วยยังทำปริญญาเอกอยู่สำหรับวิทยานิพนธ์เป็นเรื่องเกี่ยวกับการควบคุมตีบกระหว่างประเทศในช่วงสงครามสองครั้งนั้นเขียนเสร็จในปลายปี 2491 แต่ อ. ป๋วยขอให้อาจารย์ถ่วงการประกาศผลสอบไว้ก่อน จะได้ไม่ต้องรีบกลับเมืองไทย เพราะขณะนั้นเกิดการสร้างข่าวลือว่า อ. ป๋วยกระโดดร่มเข้ากรุงเทพฯ เพื่อร่วมปฏิวัติซ้อน และญาติพี่น้องในกรุงเทพฯ ได้เขียนจดหมายไปแจ้งว่าอย่าเพิ่งกลับ จะเป็นอันตราย เพราะขณะนั้นเพื่อนฝูงถูกจับไปหลายคน (ป๋วย อึ้งภากรณ์, *สันติประชาธรรม*, 2516, หน้า 128) อีกหลายเดือนต่อมา อ. ป๋วยถึงได้กลับเมืองไทย

เราจะเห็นได้ว่าขณะที่ดูเหมือนจะแยกการเมืองออกจากการทำงานรับใช้ชาติในฐานะเสรีไทย และต่อมาในฐานะของข้าราชการ แต่ก็ถูกการเมืองเล่นงานเอาตั้งแต่ยังไม่ได้ตั้งต้นกลับมาทำงานที่เมืองไทยด้วยซ้ำ อ. ป๋วยตัดสินใจกลับมาทำงานรับราชการในเมืองไทย โดยไม่เอาใจใส่ต่อกระแสการเมืองในกรุงเทพฯ ซึ่งเป็นยุคที่ทหารกำลังมีอำนาจและเสรีไทยกำลังตกต่ำ และโดยไม่เอาใจใส่ต่อข้อเสนอให้ทำงานรายได้สูงจากบริษัทเอกชนทั้งในประเทศและนอกประเทศ (ริงสรรค์ ชนะพรพันธ์, เสมอเดิม, หน้า 31) เนื่องจากมีความคิดผูกพันแบบผู้รักชาติที่รู้สึกในบุญคุณของชาวนาที่เสียภาษีให้เขาได้ไปเรียนต่างประเทศ ที่จะต้องกลับมาทำงาน เพื่อรับใช้ประเทศชาติโดยส่วนรวม

ยุคสมัยของการต่อสู้ทางอุดมการณ์ (2492-2501)

ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ - เสาหลักของพลังจารีตนิยม

ม.ร.ว. คึกฤทธิ์อำลาจากชีวิตนักการเมืองในต้นปี 2492 และหันมาเขียนและทำหนังสืออย่างจริงจัง โดยที่ก่อนหน้านั้นคือตั้งแต่สมัยเป็นนักศึกษาที่อังกฤษก็เคยเขียนหนังสือมาบ้างเหมือนกัน แต่ไม่ได้เขียนอย่างต่อเนื่องหรืออย่างจริง ๆ จัง ๆ ในปี 2487 เริ่มเขียนบทความลงในหนังสือพิมพ์ภาษาอังกฤษชื่อ *Liberty* ของ ส. เสถบุตร และ จงกล ไกรฤกษ์ และปี 2488 ก็เขียนบทความภาษาไทยใน *เกียรติศักดิ์* แต่ได้หยุดพักไปช่วงเล่นการเมืองและรับตำแหน่งรัฐมนตรี กลับมาเขียนลง *เกียรติศักดิ์* ใหม่ในปี 2492

ในเดือนมิถุนายน 2493 หลังจากที่ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์บวชเพื่ออุทิศสวณกุศลให้พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 8 ก็ร่วมมือกับนาย สละ ลิขิตกุล ซึ่งเคยเป็นบรรณาธิการ *เกียรติศักดิ์* ก่อตั้งหนังสือพิมพ์ *สยามรัฐ* ขึ้น โดย ม.ร.ว. คึกฤทธิ์เป็นฝ่ายหาทุนและสละเป็นบรรณาธิการ *สยามรัฐ* รายวันฉบับแรก

ออกในวันที่ 25 มิถุนายน 2493 ซึ่งเป็นวันหลังวันครบรอบการเปลี่ยนแปลงการปกครอง 24 มิถุนายน 1 วัน การที่ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์เสี่ยงไม่ออกวันที่ 24 มิถุนายน ซึ่งทางการตอนนั้นถือเป็นวันชาติ ก็คงเป็นเพราะโดยลึก ๆ แล้ว ม.ร.ว. คึกฤทธิ์คงไม่ชอบการเปลี่ยนแปลงหรือผู้ก่อการเปลี่ยนแปลงการปกครอง 2475 มากนัก จึงไม่อยากจะให้ความสำคัญกับวันที่ 24 มิถุนายน

วันที่ **สยามรัฐ** ออกพอดีเป็นวันเกิดสงครามกลางเมืองในเกาหลีด้วย ช่วงเวลาดังกล่าว มองในแง่สากลก็คือยุคของสงครามเย็นหรือสงครามทางอุดมการณ์การเมืองระหว่างค่ายทุนนิยมและสังคมนิยม บรรยากาศของวงการหนังสือพิมพ์และปัญญาชนไทยในเวลานั้น ก็ได้รับอิทธิพลของสงครามเย็น แบ่งเป็นขวากับซ้ายเช่นกัน หนังสือพิมพ์มีทั้งส่วนที่เป็นหนังสือและนิตยสารของพวกที่สนใจการเมืองและมีความคิดก้าวหน้า เช่น นิตยสาร **มหาชน** รายสัปดาห์ (2490-2491) **อักษรศาสตร์** รายเดือน (2492-2495) ซึ่งมี สุภา ศิริมานนท์ เป็นบรรณาธิการ และคุณกุหลาบเป็นนักเขียนประจำ และหนังสือพิมพ์นิตยสารประเภทเสนอข่าวอาชญากรรมและเรื่งรรมย์สำหรับประชาชนทั่วไป **สยามรัฐ** เป็นหนังสือพิมพ์สำหรับปัญญาชนและผู้มีการศึกษาที่หัวไม่รุนแรงนัก ออกไปทางเสรีนิยมและจารีตนิยม เสนอข่าวการเมือง เศรษฐกิจ สังคมอย่างเรียบ ๆ ไม่หวือหวา พาดหัวข่าวให้ตื่นเต้น ม.ร.ว. คึกฤทธิ์มีบทบาทในการเขียนเรื่องลง **สยามรัฐ** ปีแรก ๆ มาก คือ ในหนังสือพิมพ์ที่ออกช่วงแรก ๆ เพียง 8 หน้า ม.ร.ว. คึกฤทธิ์เขียนทั้งบทนำ (สลับกับ สละ ลิขิตกุล) บทความสารคดี นวนิยาย และตอบปัญหาประจำวัน ความที่ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์เป็นผู้ที่ศึกษาและอ่านหนังสือในสาขาวิชาต่าง ๆ มาอย่างกว้างขวาง และเป็นคนเขียนหนังสือให้คนอ่านเข้าใจได้ง่าย สนุกและมีอารมณ์ขัน ทำให้สามารถสร้างชื่อเสียงในฐานะนักเขียนได้อย่างรวดเร็ว และทำให้ **สยามรัฐ** ขายดีขึ้นตามลำดับ ขณะที่หนังสือในแนวก้าวหน้าต้องถูกปราบปรามไม่สามารถอยู่ได้ต่อเนื่อง ดังนั้น **สยามรัฐ** จึงกลายเป็นสำนักพิมพ์สำคัญแห่งหนึ่งในปลายทศวรรษ 2490 นอกจากจะพิมพ์ **สยามรัฐ** รายวัน ซึ่งมีการเพิ่มหน้า เพิ่มราคา เพิ่มยอดพิมพ์

มาตามลำดับแล้ว ก็ยังพิมพ์ *สยามรัฐรายสัปดาห์วิจารณ์* รายสัปดาห์, *Siam Rath* และ *ข่าวกรุง* รายเดือนด้วย (กองบก. สยามรัฐ, 36 ปี สยามรัฐ, 2529)

บทบาทของ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ในช่วงตั้งแต่ปี 2492 ถึง 2501 เป็นบทบาทในฐานะนักเขียนนักหนังสือพิมพ์ ผู้มีผลงานมากทั้งในแง่ปริมาณและคุณภาพงานเขียนชิ้นสำคัญ ๆ ทั้งหมดเขียนขึ้นในช่วงนี้ ซึ่งอาจจะเรียกได้ว่าเป็นช่วงที่มีผลผลิตมากที่สุด เป็นช่วงที่อยู่ในวัย 38-45 หย่าขาดจากภรรยา กลับเป็นหนุ่มโสดอิสระอีกครั้งหนึ่ง หนังสือที่เขียนก็ได้รับการต้อนรับจากประชาชนเพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ และไม่ได้ถูกคุกคามจากอำนาจรัฐเหมือน กุหลาบ สายประดิษฐ์, สุภาศิริมานนท์ และนักหนังสือพิมพ์ก้าวหน้าคนอื่น ๆ เพราะนอกจากจะเป็นเชื้อพระวงศ์แล้ว ยังมีแนวคิดในเชิงกึ่งจารีตนิยมกึ่งเสรีนิยม ที่ไม่ได้วิพากษ์วิจารณ์ ทำลายระบบและสถาบันเดิม เหมือนพวกนักเขียนนักหนังสือพิมพ์ก้าวหน้าในยุคสมัยนั้น ดังนั้นในช่วงทศวรรษ 2490 จึงเป็นช่วงที่เราสามารถมองเห็นความคิดแท้ ๆ ของ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ได้มากที่สุด เมื่อเทียบกับช่วงก่อนหน้า ปี 2488 ซึ่งยังทำงานธนาคารอยู่เฉย ๆ ไม่ได้แสดงออกต่อสาธารณชนมากนัก หรือเทียบกับช่วงหลังปี 2501 ซึ่ง ม.ร.ว. คึกฤทธิ์เริ่มมีชื่อเสียงมีหน้ามีตา มีฐานะมั่นคง และไม่ได้เขียนหรือพูดอย่างที่เขาคิดจริง ๆ เสมอไป

บทความชิ้นแรก ๆ ชิ้นหนึ่งที่ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์เขียนขึ้นในต้นเดือนกุมภาพันธ์ ปี 2492 สะท้อนให้เห็นแนวความคิดและความคาดหวังของ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ในวัยหนุ่มไว้อย่างชัดเจน บทความนี้ชื่อว่า “3 ยุค” โดย ม.ร.ว. คึกฤทธิ์เปิดเผยว่า คนกลุ่มแรกที่เขาเคยหวังคือผู้ก่อการ 2475 แต่เมื่อคนเหล่านี้ทำให้ผิดหวัง เขาก็กลับไปหาคนอีกกลุ่มหนึ่งจากยุคเก่า (ซึ่งหมายถึงขุนนางปัญญาชนจากยุคสมบูรณาญาสิทธิราชย์) ทว่าก็ต้องผิดหวังอีก และเมื่อมองไปที่คนรุ่นเดียวกันหรือรุ่นหลังกว่า ก็ไม่เห็นความหวังมากนัก เคยมีความหวังและเห็นแสงสว่างอยู่ชั่วคราว (ซึ่งหมายถึงเมื่อพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดลเสด็จนิวัติพระนคร) แต่แสงนั้นก็ดับไปเมื่อวันที่ 9 มิถุนายน 2489 (ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช, *คึกฤทธิ์ว่า*, ก้าวหน้า, 2505, หน้า 49-53)

บทความสั้น ๆ เพียงชิ้นเดียวนี้ สะท้อนเกี่ยวกับตัว ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ได้หลายอย่างในเวลาเดียวกัน ประการแรก จุดยืนทางอุดมการณ์เขาอยู่ก้ำ ๆ กึ่ง ๆ ระหว่างแนวคิดประชาธิปไตยแบบเสรีนิยม ซึ่งเป็นแนวคิดหลังปี 2475 กับแนวคิดจารีตนิยมก่อนปี 2475 ประการที่สอง ความเป็นคนที่มีทิฐิว่าจะไม่เชื่อถือหรือยอมรับคนรุ่นเดียวกันหรือคนรุ่นหลังนอกจากตัวเอง ซึ่งเป็นความคิดแบบปัญญาชนชั้นนำที่เชื่อมั่นตัวเองสูง ที่เราจะเห็นได้จากปัญญาชนไทยเด่น ๆ อีกหลายคน ประการที่สาม มีความหวังและความจงรักภักดีต่อพระมหากษัตริย์อย่างหยิ่งลึก ลักษณะทั้ง 3 ประการที่ปรากฏให้เห็นในตัว ม.ร.ว. คึกฤทธิ์หนุ่มในปี 2492 จะยังคงปรากฏอยู่ตลอดมาในการสื่อสารแสดงออก เพียงแต่ว่าบางลักษณะอาจจะอยู่ในรูปแบบที่ซับซ้อนหรือซ่อนเร้นกว่าที่เคยแสดงออกในสมัยหนุ่ม ๆ เท่านั้น

บรรยากาศทางการเมืองและภูมิปัญญาในช่วงปี 2493-2500 แนวคิดแบบชาตินิยมสังคมนิยมเป็นแนวคิดที่ท้าทายความสนใจของปัญญาชนไทยในช่วงนั้น และคำว่าสังคมนิยมเองก็มีความหมายในแง่ดีหรือในแง่อุดมคติ ยังไม่ได้ถูกทำให้มีความหมายลบมากเหมือนในช่วงการขยายตัวของการพัฒนาแบบทุนนิยมและการต่อต้านคอมมิวนิสต์อย่างหนักนับแต่ปี 2501 เป็นต้นมา ดังนั้นแม้แต่ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ซึ่งลึก ๆ แล้วเป็นพวกจารีตนิยม กษัตริย์นิยม ก็ยังคงกล่าวถึงชาตินิยมและสังคมนิยมในปี 2493-2500 ในแง่ดี

ในช่วงปี 2493-2500 แม้ว่า ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ในบางโอกาสจะแสดงโวหารแบบปัญญาชนเสรีนิยมก้าวหน้า ที่สนับสนุนความเป็นธรรมทางสังคมและไม่คัดค้านสังคมนิยม แต่ในข้อเขียนอื่น ๆ กลับแสดงให้เห็นจุดยืนของการต่อต้านคอมมิวนิสต์และต่อต้านปัญญาชนก้าวหน้าด้วยในขณะเดียวกัน นั่นก็คือ ขณะที่ปัญญาชนก้าวหน้าอย่าง กุหลาบ สายประดิษฐ์ ('ศรีบูรพา') เรียกร้องให้รัฐบาลดำเนินนโยบายต่างประเทศที่เป็นกลางไม่ฝักใฝ่ฝ่ายใด ม.ร.ว. คึกฤทธิ์สนับสนุนนโยบายต่างประเทศของจอมพล ป. ในการตามสหรัฐอเมริกา และคัดค้านค่ายคอมมิวนิสต์อย่างเต็มที่ ทั้งเขียนวิจารณ์ปัญญาชนก้าวหน้าที่คัดค้านนโยบายต่าง

ประเทศของรัฐบาลเป็นนัยว่า เป็นพวกที่ได้รับอิทธิพลจากคอมมิวนิสต์

ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ให้เหตุผลได้พวกปัญญาชนฝ่ายก้าวหน้าสมัยนั้นว่า สหรัษฎ์ให้ความช่วยเหลือไทยโดยไม่ได้รับอะไรเป็นผลตอบแทน และถ้าเรา ได้รับความช่วยเหลือด้วยความบริสุทธิ์ใจ ผู้ให้ก็จะต้องบริสุทธิ์ใจไปด้วย รวมทั้ง ยังได้ว่าการที่เราส่งทหารไปรบในสงครามเกาหลี จะทำให้ประเทศได้รับความ เชื่อถือในฐานะของประเทศที่ปฏิบัติตามมติของสหประชาชาติ และ ความเชื่อถือนี้มีค่าชนิดที่เราไม่อาจคำนวณเป็นเงินใด ๆ ได้ (ปัญหาประจำวัน, *สยามรัฐ*, 22 มีนาคม 2495)

นอกจาก ม.ร.ว. คึกฤทธิ์จะเห็นด้วยกับนโยบายนิยมสหรัษฎ์ ต่อด้าน ฝ่ายคอมมิวนิสต์ของจอมพล ป. แล้ว ยังมีท่าทีที่ตักกับรัฐบาลจอมพล ป. โดยทั่วไปอีกด้วย ในแง่ความสัมพันธ์ส่วนตัวแล้ว คนทั้งสองมีความสัมพันธ์ที่ดีมา โดยตลอด จอมพล ป. สนับสนุนให้ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ได้เป็นรัฐมนตรีทั้งสองครั้ง ซึ่ง ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ก็ยอมรับความจริงข้อนี้ไว้ในคอลัมน์ “ตอบปัญหาประจำวัน”, *สยามรัฐ*, 20 เมษายน 2500 ช่วงปี 2492-2499 ม.ร.ว. คึกฤทธิ์เขียนวิจารณ์ จอมพล ป. แบบถ้อยทีถ้อยอาศัย ส่วนใหญ่จะเป็นการวิจารณ์ประเด็นย่อย ๆ ที่ เห็นว่ารัฐบาลสามารถจะทำให้ดีขึ้นได้ ถ้าหากว่ารัฐบาลรับฟังคำแนะนำบ้าง เช่น ความไม่มีประสิทธิภาพของบริการด้านไฟฟ้าและน้ำประปา การฉ้อราษฎร์ บังหลวงของนักการเมืองบางคน ปัญหาภาวะเงินเฟ้อ ฯลฯ (ดู *คึกฤทธิ์ว่า*, เล่ม เดิม)

ในปี 2494 ขณะที่นักหนังสือพิมพ์มีแนวคิดวิพากษ์วิจารณ์พากันวิจารณ์ รัฐบาลจอมพล ป. ที่ไม่สามารถแก้ปัญหาของประเทศได้ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ยังคงมี ความหวังในตัวจอมพล ป. และมองว่าควรโทษคนที่อยู่รอบข้างจอมพล ป. มากกว่าตัวจอมพล ป. เอง เขาได้เรียกร้องให้จอมพล ป. ผู้ซึ่ง “มือยังไม่เน่า ไม่อ่อน คนยังยำเกรง เชื่อถือ มากกว่านายคอง” ให้กล้าทำกล้าตัดสินใจที่จะแก้ปัญห ของบ้านเมืองเสียที (*คึกฤทธิ์ว่า*, เล่มเดิม, หน้า 147-154)

ในราวปี 2495-2496 ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ก็ได้เคยพูดกับกลุ่มเพื่อนและ

ลูกศิษย์ว่า เขาไม่เห็นใครจะเหมาะสมที่จะเป็นนายกรัฐมนตรีมากไปกว่าจอมพล ป. (ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช, *คึกฤทธิ์กับปัญหาเลือกตั้งไม่เรียบร้อย*, เล่มเดิม, หน้า 328-332) ดังนั้นการที่ลูกศิษย์ลูกหาผู้ชื่นชม ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ มาเขียนกันใ้ภายหลังว่า ม.ร.ว. คึกฤทธิ์เป็นแบบอย่างของปัญญาชนผู้คัดค้านรัฐบาลเผด็จการมาโดยตลอด เป็นเสาหลักของประชาธิปไตย จึงเป็นการกล่าวที่เกินและผิดจากข้อเท็จจริง มีลักษณะเป็นการสร้างตำนานหรือเขียนประวัติศาสตร์ใหม่มากกว่า (ดูอาทิเช่น *คึกฤทธิ์ ๘๐*, เล่มเดิม, หน้า 161-172)

ในความเป็นจริง ม.ร.ว. คึกฤทธิ์เริ่มมีท่าทีวิจารณ์จอมพล ป. มากก็ในราวปี 2499-2500 ซึ่งเป็นช่วงที่จอมพล ป. กำลังเริ่มเสื่อมอำนาจ ก่อนหน้านั้นนอกจาก ม.ร.ว. คึกฤทธิ์จะไม่ได้วิพากษ์วิจารณ์จอมพล ป. มากมายอะไรนักแล้วคนที่เขาคัดค้านหรือวิพากษ์วิจารณ์มากกว่าตัวจอมพล ป. หรือรัฐบาล คือปัญญาชนฝ่ายซ้ายตั้งแต่นาย ปรีดี พนมยงค์ มาจนถึงนักเขียนนักหนังสือพิมพ์ นักการเมืองรุ่นหลังสงคราม ในช่วงที่นักหนังสือพิมพ์ เช่น กุหลาบ สายประดิษฐ์ และใครต่อใครรณรงค์ต่อต้านการที่รัฐบาลจอมพล ป. จำกัดสิทธิเสรีภาพหนังสือพิมพ์ในช่วง 2494- 2495 ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ก็ไม่ได้เข้าร่วมหรือมีบทบาทสนับสนุนนักหนังสือพิมพ์กลุ่มดังกล่าว (สุวิมล รุ่งเจริญ, *บทบาทของนักหนังสือพิมพ์ในการเมืองไทย ระหว่าง พ.ศ. 2490-2501*, วิทยานิพนธ์อักษรศาสตร์มหาบัณฑิตของจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2526, หน้า 93)

และเมื่อปัญญาชนกลุ่มก้าวหน้ารณรงค์เคลื่อนไหวเรียกร้องสันติภาพ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ก็แสดงความเห็นคัดค้านว่าเขาเชื่อว่าขบวนการนี้เป็นเครื่องมือทางการเมืองของประเทศคอมมิวนิสต์ มากกว่าประชาชนบริสุทธิ์ที่ต้องการสันติภาพจริง ๆ (ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช, *ปัญหาประจำวันชุดที่ 2*, 2500, หน้า 346)

เมื่อนักเขียนนักหนังสือพิมพ์กลุ่มก้าวหน้าที่เคลื่อนไหวเรียกร้องเสรีภาพและสันติภาพ ถูกจับกุมคุมขังในข้อหา “กบฏสันติภาพ” ในเดือนพฤศจิกายน 2495 ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ซึ่งในวาระอื่นเคยเขียนหรือพูดในทำนองสนับสนุนเสรีภาพ

ในการแสดงความคิดเห็นทางการเมือง ก็นิ่งเงียบ ไม่เขียนถึงกรณีนี้แต่อย่างใด

ในเดือนมีนาคม 2496 ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ตอบปัญหาประจำวันที่มีผู้ถามกรณี อารีย์ สิริวัระ ผู้อำนวยการ *พิมพ์ไทย* และนักเขียนนักหนังสือพิมพ์ก้าวหน้า ถูกลอบยิงเสียชีวิต ในเชิงปกป้องรัฐบาลจอมพล ป. จากคำวิพากษ์วิจารณ์โดยตอบว่า “คนที่ถูกคนร้ายยิงตายอย่างลึกลับเช่นนี้ สาเหตุอาจมีหลายทางต่าง ๆ กัน จะทึกทักเอาว่าคุณอารีย์ถูกฆาตกรรมเพราะเป็นคนหนังสือพิมพ์แต่เหตุเดียวในระยะนี้จึงดูจะไม่เป็นธรรมดา” และลงท้ายว่า “สิ่งที่ควรทำคือคุมสติไว้ให้มั่น อย่าเพิ่งปลงใจเชื่ออะไรไปตามอารมณ์ หรือใช้เหตุผลที่ผุดขึ้นมาในใจก่อนอื่นนั้นเป็นเกณฑ์วินิจฉัย ถ้าพูดจามากเรื่องไปก็อาจทำให้เสียรูปคดี เป็นผลร้ายแก่ความยุติธรรม” (*สยามรัฐ*, 29 มีนาคม 2496, *ปัญหาประจำวันชุดที่ 8*, 2502, หน้า 44-45)

ความจริงก็คือ พลตำรวจเอก เผ่า ศรียานนท์ ใช้ตำรวจไปลอบยิงอารีย์ ซึ่งเป็นนักหนังสือพิมพ์ที่วิพากษ์วิจารณ์และไม่ยอมขายกิจการ *พิมพ์ไทย* ให้กับพลตำรวจเอกเผ่า เรื่องนี้เป็นที่รู้และกล่าวขวัญถึงทั่วไปในหมู่นักหนังสือพิมพ์ในเวลานั้น ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ผู้อยู่ในวงการก็คงจะได้ข่าวนี้ด้วย เพียงแต่เขาอาจไม่เชื่อ ไม่อยากที่จะเชื่อ หรือไม่อยากยอมรับ

ในเดือนตุลาคม 2496 เมื่อวิลเลียม เอ เกดเนีย อาจารย์ชาวอเมริกันไปหา ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ เพื่อขอให้ปกป้องช่วยแก้ภาพพจน์ จิตร ภูมิศักดิ์ นิสิตจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย จากการถูกกล่าวหาโจมตีอย่างไม่เป็นธรรมว่าเป็นคอมมิวนิสต์ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ปฏิเสธที่จะให้ความช่วยเหลือ ทั้งที่เมื่อก่อนหน้านั้น ม.ร.ว. คึกฤทธิ์คุยกับเกดเนียว่า เราไม่ควรปล่อยให้ลัทธินักแมคคาร์ธี (การป้ายสีอย่างบ้าคลั่งในสหรัฐฯ นำโดยวุฒิสมาชิกแมคคาร์ธีว่าคนนั้นคนนี้เป็นคอมมิวนิสต์) มาระบาดในเมืองไทย (Craig J. Reynolds, *Thai Radical Discourse The Real Face of Thai Feudalism Today*, Cornell University Press, 1987, p. 31)

ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ยังได้ให้เหตุผลแก่ต่างให้การที่รัฐบาลจอมพล ป.

ปราบปรามปัญญาชนก้าวหน้าอย่างขนานใหญ่ในช่วงปี 2495-2496 โดยได้เขียนบทความในปี 2496 แสดงทัศนะว่า “คนในโลกทุกวันนี้แบ่งได้ 2 ประเภทใหญ่ ๆ คือ คนที่เป็นคอมมิวนิสต์ และไม่ใช่คอมมิวนิสต์ แต่ยังมีประเภทที่สามซึ่งถึงแม้มิได้เป็นคอมมิวนิสต์ แต่มักมีพฤติกรรมสนับสนุนคอมมิวนิสต์ โดยที่ตนเองอาจรู้อ้างและไม่รู้บ้างคือ Fellow Travellers เพื่อนร่วมทางหรือสหจาริก ดังนั้น ประชาชนที่รักประชาธิปไตยจึงไม่ควรบริสุทธิ์ใจเสียจนไม่คิดถึงกาลเทศะ ว่าในการต่อสู้กับคอมมิวนิสต์นั้น จำเป็นต้องละทิ้งหลักการบางอย่างเกี่ยวกับเสรีภาพ เพราะว่าถ้าถือหลักประชาธิปไตยเคร่งครัดเกินไป คอมมิวนิสต์ก็จะมีทางแทรกซึมและโฆษณาชวนเชื่อให้คนหลงผิดได้ง่าย” (ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช, *เก็บเล็กผสมน้อย ชุดที่ 2*, 2502, หน้า 253)

นับตั้งแต่เริ่มเขียนหนังสืออย่างจริงจังในปี 2493 ม.ร.ว. คึกฤทธิ์มีบทบาทในการเขียนและพูดต่อต้านปัญญาชนฝ่ายซ้ายมาโดยตลอด ตัวอย่างเช่น บทความ “การต่อต้านคอมมิวนิสต์”, *สยามรัฐ*, 6 ตุลาคม 2495, “คอมมิวนิสต์ตัวจริง”, *สยามรัฐ*, 29 พฤศจิกายน 2496, “ประชุมหาอะไรกัน” บทความวิจารณ์การประชุมประเทศไม่ฝักใฝ่ชาติใดที่บันดุงปี 2498, *สยามรัฐ สัปดาห์วิจารณ์*, 20 มีนาคม 2498 (พิมพ์ซ้ำใน *คึกฤทธิ์วิจารณ์*, ก้าวหน้า, 2501, หน้า 260-267) การต่อต้านคอมมิวนิสต์ของ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์มีลักษณะลึกซึ้งและแนบเนียนมากกว่าการต่อต้านคอมมิวนิสต์แบบหยาบ ๆ ของรัฐบาล ดังนั้นจึงฟังดูเป็นเหตุเป็นผลตามหลักตรรกวิทยา และสร้างความเชื่อถือให้กับปัญญาชนและผู้มีการศึกษามากกว่าการโฆษณาชวนเชื่อของรัฐบาล ซึ่งได้ผลแค่ในระดับชาวบ้าน

งานต่อต้านคอมมิวนิสต์ที่มีชื่อเสียงและมีประสิทธิภาพมากที่สุด คือนิยายเสียดสีเรื่อง *ไม้แดง* เขียนและพิมพ์เป็นตอน ๆ ครั้งแรกใน *สยามรัฐ สัปดาห์วิจารณ์* ในปี 2499 ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ได้ให้สัมภาษณ์ภายหลัง (ปี 2528) ว่าที่เขียนเรื่องนี้เพื่อต่อต้านการขยายตัวของแนวคิดแบบฝ่ายซ้ายในสมัยนั้น ซึ่งได้เผยแพร่ไปถึงแม้แต่ระดับนักเรียนชั้นมัธยมในกรุงเทพฯ จนครูต้องร้องห้ามร้องให้มา

ปรับทุกข์กับ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ (*ถนนหนังสือ*, ปีที่ 3 ฉบับที่ 1, กรกฎาคม 2528, หน้า 16-40)

นิยายเรื่อง *ไม่แดง* ซึ่ง ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ได้ความคิดและดัดแปลงมาจากนิยายชุด *คอน กามิตโต* ของ จิโอรันนี กัวเรซี เป็นนิยายเสียดสีความโง่เงาเต่าตุนอย่างเหลือเชื่อของชาวนานิยมซ้ายแบบลัทธิคัมภีร์ไร้เดียงสาในหมู่บ้านแห่งหนึ่ง ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ได้เขียนนิยายเรื่องนี้ขึ้นด้วยท่วงทำนองเรียบง่าย มีชีวิตชีวา สนุกและมีอารมณ์ขันอย่างมีศิลปะ ทำให้คนอ่านนิยมและกลายเป็นหนังสือขายดีมากเล่มหนึ่ง พิมพ์รวมเล่มในช่วงปี 2499-2527 ถึง 14 ครั้ง และสำนักข่าวสารอเมริกาฯยังได้จัดการสนับสนุนให้มีการแปลเป็นภาษาต่าง ๆ 9 ภาษา (ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช, *ไม่แดง*, พิมพ์ครั้งที่ 14, 2527) งานชิ้นนี้สะท้อนให้เห็นท่วงทำนองการเขียนแบบล้อเลียนท่าตลก เพื่อทำลายเครดิตหรือภาพพจน์ของปรปักษ์ของ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ได้อย่างมีพลัง ซึ่งไม่เพียงจะใช้ท่วงทำนองการเขียนแบบนี้กับฝ่ายซ้ายเท่านั้น หากยังใช้กับปรปักษ์อื่น ๆ เช่น จอมพล ป. ช่วงเสื่อมอำนาจด้วยเช่นเดียวกัน

นอกจากจะมีบทบาทในการเขียนหนังสือต่อต้านคอมมิวนิสต์แล้ว ยังมีบทบาทในการพูดเขียนปกป้องและเชิดชูสถาบันพระมหากษัตริย์อย่างสำคัญ นับตั้งแต่การเปลี่ยนแปลงการปกครอง 2475 จนถึงปี 2501 ความนิยมชมชื่นในสถาบันพระมหากษัตริย์อยู่ในระดับที่ต่ำกว่าในสมัยปัจจุบันอย่างมาก ในบรรยากาศดังกล่าว ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ทำงานหนักในเรื่องนี้ และสามารถสร้างผลงานได้อย่างทรงพลัง จนต้องถือว่าเขามีบทบาทในเรื่องการฟื้นฟูความนิยมชมชื่นในสถาบันพระมหากษัตริย์โดดเด่นกว่าปัญญาชนคนใดในยุคนั้น และเป็นเสาหลักของพลังจารีตนิยมอย่างแท้จริง

งานเขียนเพื่อเชิดชูสถาบันพระมหากษัตริย์ของ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ชิ้นที่สำคัญที่สุดชิ้นหนึ่งคือ นวนิยายขนาดยาวเรื่อง *สี่แผ่นดิน* เขียนและพิมพ์เป็นตอน ๆ ใน *สยามรัฐ* ตั้งแต่วันที่ 4 กรกฎาคม 2494 ซึ่งเป็นระยะก่อนการเสด็จกลับจากการทรงศึกษาต่อ ณ ประเทศสวิสเซอร์แลนด์ของพระบาทสมเด็จพระ

พระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดชไม่นานนัก และจบราวกลางปี 2495 (ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช, *สี่แผ่นดิน*, แพรวพิทยา, พิมพ์ครั้งที่ 6, 2506) ในนวนิยายขนาดยาวเรื่องนี้ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ได้สะท้อนภาพชีวิตและความคิดของ “พลอย” ผู้หญิงที่ถูกส่งไปฝึกอบรมและทำงานรับใช้ในวังสมัยสมบูรณาญาสิทธิราชย์ได้อย่างมีชีวิตชีวาและสวยงาม ภาพที่ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์สะท้อนออกมาทั้งในตัว “พลอย” ซึ่งเป็นตัวเอกและตัวละครอื่น ๆ คือ แนวคิดแบบประเพณีนิยมและกษัตริย์นิยมที่ฝังแน่นเหมือนคนในอุดมคติที่ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์อยากสร้างขึ้น

ชีวิตที่สวยงามมีความสุขและพอเข้าใจได้ของพลอย ซึ่งมีเพียงโลกแคบ ๆ แคร์ว้างกับชีวิตครอบครัวขุนนาง ต้องแตกสลายไปเพราะความเปลี่ยนแปลงและความขัดแย้งในสังคมที่การเปลี่ยนแปลงการปกครอง 2475 นำมาให้ ต่อมาชีวิตที่ตกต่ำในทางความรู้สึกของเธอได้สิ้นสุดลง พร้อมกับการจากไปของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 8 ในปี 2489 ซึ่งเป็นช่วงประวัติศาสตร์ที่ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์เคยเขียนไว้ในที่อื่นว่า คือวันที่แสงสว่างแห่งความหวังที่เขาเคยเห็นได้ดับวูบไป (ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช, “3 ยุค” ใน *คึกฤทธิ์ว่า*, เล่มเดิม, หน้า 49-53)

ด้วยฝีมือในการเขียนเรื่องนี้ได้อย่างละเอียดลออและมีศิลปะ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์สามารถสร้างงานชิ้นนี้เพื่อเผยแพร่นโยบายและอุดมการณ์ชีวิตชูประเพณีนิยมและกษัตริย์นิยม ตอบได้กับแนวคิดก้าวหน้าแบบฝ่ายซ้ายที่กำลังแผ่ขยายในปี 2494-2495 อย่างประสบผลสำเร็จมาก โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อปัญญาชนก้าวหน้าถูกรัฐบาลปราบอย่างหนัก และรัฐบาลสฤษดิ์ตั้งแต่ปี 2501 ได้หันมายกย่องแนวคิดแบบ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ นโยบายเรื่อง *สี่แผ่นดิน* ได้รับการตีพิมพ์รวมเล่มหลายครั้ง และได้รับการยกย่องอย่างสูงจากปัญญาชนฝ่ายกระแสหลักให้เป็นนิยายที่ยิ่งใหญ่ของประเทศ (เทต สเตรโลว์, “การศึกษานวนิยายสี่แผ่นดิน”, *สังคมศาสตร์ปริทัศน์*, กันยายน-พฤศจิกายน 2510; รัญจวน อินทรกำแหง, *ภาพชีวิตจากนวนิยาย*, พิมพ์ครั้งที่ 2, 2510; Mattani Moj dara Rutnin, “The Transformation of Values as Seen through

Si Phaen Din” ใน Steve Van Beek, เล่มเดิม, หน้า 273-315) นอกจากนี้ยังได้รับการนำไปทำเป็นละครวิทยุและละครโทรทัศน์อีกหลายครั้งด้วย ทำให้ นิยายเรื่อง *สี่แผ่นดิน* มีบทบาทในการเผยแพร่และสร้างทดแทนชิ้นใหม่ ซึ่งอุดมการณ์แบบประเพณีนิยมกษัตริย์นิยมที่สูงมาก ชนิดที่ยังไม่มีงานเขียนชิ้นไหนจะเทียบได้

งานปกป้องและเชิดชูสถาบันกษัตริย์ชิ้นสำคัญอีกชิ้นหนึ่งคือ *ฝรั่งศักดิ์นิภา* เขียนและพิมพ์ลงเป็นตอน ๆ ตั้งแต่เดือนพฤศจิกายน 2500 ถึงกลางเดือนมกราคม 2501 ถึงแม้ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์จะไม่ได้บอกเจตนาารมณ์ที่แท้จริงในการเขียนไว้ แต่จากการดู “กาลเทศะ” และเนื้อหา ทำให้เข้าใจได้ว่า เรื่องนี้เขียนขึ้นเพื่อตอบโต้กับงานเขียนชื่อ “โฉมหน้าศักดิ์นิภาไทย” ของ จิตร ภูมิศักดิ์ ที่ตีพิมพ์ใน *นิติศาสตร์* ฉบับ 2500 แม้ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์จะไม่ได้เอ่ยถึงงานชิ้นนั้นเลยก็ตาม แต่นั่นก็เป็นเรื่องปกติที่ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ไม่นิยมเอ่ยชื่อหรืองานของคู่ปรปักษ์ เพราะไม่ต้องการให้ความสำคัญหรือทำให้คู่ปรปักษ์มีชื่อเสียงขึ้นมา

ถึงแม้งานเรื่อง *ฝรั่งศักดิ์นิภา* ชิ้นนี้จะเป็นการเล่าประวัติศาสตร์และลักษณะของระบบฟิวทัลลิสต์ในยุโรป แต่สิ่งที่ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์พยายามสะท้อนให้เห็นก็คือประเด็นที่ว่า ระบบศักดิ์นิภาไทยแต่ดั้งเดิมนั้นแตกต่างจากระบบฟิวทัลลิสต์ของยุโรปอย่างสิ้นเชิงชนิดไม่มีอะไรเหมือนกันและไม่มีอะไรเกี่ยวกันเลย และว่าความสัมพันธ์ทางสังคมในสังคมไทยดั้งเดิมนั้นมีพื้นฐานอยู่ที่ระบบอุปถัมภ์กันมากกว่าจะอยู่ที่ระบบชนชั้น ซึ่งมีนัยในทำนองที่ว่ากษัตริย์ไทยไม่ได้กินแรงประชาชนมากเหมือนกับเจ้าขุนมูลนายในระบบยุโรป (ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช, *ฝรั่งศักดิ์นิภา*, ก้าวหน้า, 2504)

ม.ร.ว. คึกฤทธิ์พยายามอ้างอิงอย่างน้อยตั้งแต่ปี 2498 ว่า พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าฯ พระมหากษัตริย์องค์สุดท้ายในระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ทรงเป็นผู้รักประชาธิปไตย และทรงให้รัฐธรรมนูญฉบับแรกแก่ชาวไทยทุกคน ไม่ใช่เฉพาะแก่หมู่คณะใด (ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช, “กระโถนท้องพระโรง”, *สยามรัฐสัปดาห์วิจารณ์*, 17 กรกฎาคม 2498) การตีความประวัติศาสตร์ใน

ลักษณะนี้ เป็นการแย่งชิงชื่อเสียงของผู้ก่อการการเปลี่ยนแปลงการปกครอง 24 มิถุนายน 2475 กลับคืนมาให้พระมหากษัตริย์ในระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ อย่างได้ผลที่สุด ทั้งนี้ส่วนหนึ่งก็เนื่องมาจากการที่ภายหลังผู้ก่อการ 24 มิถุนายน แยกแยกกัน และไม่สามารถสถาปนาระบอบประชาธิปไตยที่เป็นจริงขึ้นมาได้ ทำให้คนรุ่นหลังพลอยเชื่อการตีความประวัติศาสตร์แบบ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ (และ ม.ร.ว. เสนีย์ ปราโมช) ไปตาม ๆ กัน

บทบาทของ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ในการโค่นล้มรัฐบาล จอมพล ป.

แม้ว่าแนวคิดโดยพื้นฐานของ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์จะเป็นพวกกษัตริย์นิยม และต่อต้านฝ่ายซ้าย แต่ในหลายด้าน ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ก็มีแนวคิดแบบเสรีนิยม และเปิดกว้างสำหรับการเปลี่ยนแปลงแบบค่อยเป็นค่อยไปอย่างสันติวิธี เนื่องจากความเป็นปัญญาชนที่ฉลาดและมีความคิดในเชิงวิพากษ์มากกว่าปัญญาชน จารีตนิยมแบบสุดโต่ง จึงมองเห็นว่าสังคมต้องมีการเปลี่ยนแปลงไปอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ รวมทั้งมองเห็นความจำเป็นที่ชนชั้นสูงจะต้องปรับตัวเองให้เข้ากับความเป็นจริงของการเปลี่ยนแปลงทางสังคมดังกล่าว “กาลสมัยแห่งโลกมนุษย์ ได้เปลี่ยนแปลงไปแล้วมาก คนที่ยังมีจิตใจเป็นเจ้าขุนมูลนายแบบโบราณจะอยู่ในโลกที่เจริญแล้วด้วยความเสมอภาคและมนุษยธรรมได้อย่างไรนั้น เป็นเรื่องที่ไม่น่าจะเป็นไปได้เลย” (ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช, “กำแพงทองไม่รู้ร้อน” ใน *สยามรัฐสถาปนาหวิจรรย์*, 15 เมษายน 2499)

ตัว ม.ร.ว. คึกฤทธิ์เองก็เป็นคนที่หัวไวและยึดหยุ่นในการปรับตัวให้เข้ากับสถานการณ์ที่เปลี่ยนไป และเป็นปัญญาชนผู้เป็นแบบอย่างในแง่ของคนทีรู้อะไรสมควรจะพูด ทำ หรือไม่พูด ทำอะไร อย่างไร เมื่อไหร่ ในสถานการณ์อย่างไร และในหมู่คนฟังกลุ่มไหน ดังนั้นเมื่อเราอ่านงานของ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ จึงเป็นสิ่งสำคัญที่เราจะต้องรู้หรือตระหนักถึงสถานการณ์สภาพแวดล้อม และเวลาที่เขียนหรือพูดด้วยทุกครั้ง จึงจะเข้าใจถึงที่มาและความหมายของคำพูดหรือข้อเขียนได้อย่างถ่องแท้

ชื่อเสียงของ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ในฐานะของผู้ต่อสู้เพื่อสิทธิเสรีภาพกับรัฐบาลจอมพล ป. ได้มากี่ในตอนปลายสมัยจอมพล ป. ซึ่งเป็นช่วงที่สามารถเห็นได้อย่างเด่นชัดแล้วว่าจอมพล ป. กำลังเสื่อมอำนาจ เมื่อเทียบกับพลตำรวจเอก เผ่า ศรียานนท์ และจอมพล สฤษดิ์ ธนะรัชต์ ที่กำลังขับเคี่ยวกันขึ้นมาแย่งอำนาจในสมัยของรัฐบาลจอมพล ป. ภายหลังจากสงคราม มีแต่ข้าราชการที่สามารถและมีอุดมคติอย่าง อ. ป๋วย อึ๊งภากรณ์ เพียงไม่กี่คนเท่านั้นที่พยายามจะพัฒนาและแก้ไขปัญหาของประเทศอยู่ นักการเมืองและข้าราชการระดับสูงส่วนใหญ่สนใจแต่เรื่องผลประโยชน์ส่วนตัวและการต่อสู้แย่งชิงอำนาจกัน ปัญญาชนฝ่ายค้านอย่างคณาฤช หลาบ แม้จะกล้าหาญและเสียงดัง แต่เป็นคนกลุ่มน้อยและไม่มียุทธวิธีอย่างแท้จริง ตั้งแต่ปี 2498 การแย่งชิงอำนาจและผลประโยชน์ในหมู่นักการเมือง ข้าราชการ นำไปสู่การเสื่อมอำนาจของจอมพล ป. และการต่อสู้ที่ดุเดือดแหลมคมยิ่งขึ้นระหว่างกลุ่มพลเอก เผ่า ศรียานนท์ และจอมพล สฤษดิ์ ธนะรัชต์

จอมพล ป. พยายามจะสร้างอำนาจความชอบธรรมขึ้นมาใหม่ ด้วยการหันไปหาคะแนนนิยมจากประชาชน 2 ทาง ทางหนึ่งก็คือการให้เสรีภาพทางการเมืองในการพูดอภิปรายในที่สาธารณะแบบไฮด์ปาร์ก และเสรีภาพในการจัดตั้งสหภาพแรงงานและพรรคการเมือง อีกทางหนึ่งก็คือการพยายามจะคืนดีกับจีนและนาย ปรีดี พนมยงค์ ด้วยการแอบพยายามติดต่อเจรจาและเปิดให้มีเสรีภาพในการติดต่อจีน และการอภิปรายเรื่องกรณีสวรรคตรัชกาลที่ 8 ได้ใหม่ รวมทั้งจะรื้อฟื้นกรณีสวรรคตเพื่อลบล้างข้อกล่าวหาที่ไม่เป็นธรรมแก่นายปรีดี แต่การเปลี่ยนนโยบายของจอมพล ป. นั้นมาช้าเกินไป และมีลักษณะเป็นการฉวยโอกาสมากเกินไปที่ประชาชนซึ่งสะสมความไม่พอใจเกี่ยวกับความไร้ประสิทธิภาพ การฉ้อราษฎร์บังหลวงของรัฐบาล และการใช้อำนาจบาตรใหญ่ของตำรวจในยุคพลเอกเผ่าเป็นอธิบดีจะยอมรับได้ จอมพล ป. จึงไม่ประสบความสำเร็จในการดึงประชาชนเข้ามาสนับสนุนตน

ในขณะเดียวกันการเปลี่ยนแปลงนโยบายของจอมพล ป. โดยเฉพาะใน

เรื่องการพยายามจะติดต่อกับจีนและนาย ปรีดี พนมยงค์ รวมทั้งการที่จอมพล ป. เปิดให้มีการนำกรณีสวรรคตของรัชกาลที่ 8 มาอภิปรายกันได้อีกครั้งหนึ่ง ก็ทำให้ฝ่ายจารีตนิยมและกษัตริย์นิยม รู้สึกกระแวงแคลงใจในท่าทีของจอมพล ป. มาก (ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช, “ปัญหาประจำวัน”, *สยามรัฐ*, 28 มิถุนายน 2500) ดังนั้นเราจะเห็นได้ว่า ในสถานการณ์นี้เองที่ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์เริ่มวิพากษ์วิจารณ์รัฐบาลจอมพล ป. อย่างรุนแรงมากกว่าในยุคก่อนหน้านี้ (ดูบทความที่นำมารวมเล่ม ใน *คึกฤทธิ์วิจารณ์*, ก้าวหน้า, 2501, *ปาฐกถาของคึกฤทธิ์*, คลังวิทยา, 2503)

ความตกต่ำของรัฐบาลจอมพล ป. ถึงจุดที่ต่ำที่สุด ภายหลังจากที่รัฐบาลชนะการเลือกตั้งทั่วไปเมื่อวันที่ 28 กุมภาพันธ์ 2500 ด้วยการใช่วิธีการโกงต่าง ๆ นานาอย่างเห็นได้ชัดมากที่สุด ในเขตกรุงเทพฯ ซึ่งเป็นเขตที่จอมพล ป. และพรรคพวกสมัคร ส.ส. เนื่องจากเขตกรุงเทพฯ เป็นเขตที่ประชาชนตื่นตัวทางการเมือง และพรรคฝ่ายค้านอย่างพรรคประชาธิปัตย์ได้รับความนิยมจากประชาชนในสมัยนั้นค่อนข้างสูง นักศึกษาประชาชนในกรุงเทพฯ จึงพากันวิพากษ์วิจารณ์และเดินขบวนประท้วงการเลือกตั้งสกปรกในวันที่ 2 มีนาคม 2500 จนรัฐบาลต้องประกาศภาวะฉุกเฉิน แต่ก็ไม่สามารถหยุดยั้งกระแสความไม่พอใจของนักศึกษาประชาชนในตอนนั้นได้ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช ได้เขียนวิจารณ์รัฐบาลอย่างหนักในช่วงนี้ เช่นเดียวกับนักหนังสือพิมพ์คนอื่น ๆ ในวันที่ 5 มีนาคม 2500 ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ประกาศต่อต้านรัฐบาลอย่างเปิดเผยใน *สยามรัฐ* หน้าแรก โดยการกระโดดเข้ามารับหน้าที่บรรณาธิการผู้พิมพ์ผู้โฆษณาเอง เพื่อรับผิดชอบในการวิจารณ์คัดค้านรัฐบาลด้วยตนเองอย่างเต็มที่ (*สยามรัฐ*, 5 มีนาคม 2500) วันที่ 12 มีนาคม 2500 ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ถูกจับกุมในข้อหาดูหมิ่นเอกอัครราชทูตของมิตรประเทศ หลังจากที *สยามรัฐ* ตีพิมพ์คำวิจารณ์ของ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ต่อกรณีที่จอมพล ป. ให้สัมภาษณ์หนังสือพิมพ์ โดยอ้างคำพูดของทูตสหรัฐฯ ว่า ที่ซิดคาโกก็มีการโกงการเลือกตั้งเช่นกัน ดังนั้นเหตุการณ์ที่กรุงเทพฯ จึงเป็นเรื่องธรรมดา ซึ่งจอมพล ป. เห็นว่าน่าจะเรียกว่าเป็นการ

เลือกตั้งที่ “ไม” เรียบร้อย มากกว่าที่จะเรียกว่า “สกปรก” อย่างที่หนังสือพิมพ์เรียกกัน ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ได้ยกข้อความให้สัมภาษณ์ดังกล่าวมา แล้วเติมคำวิจารณ์สั้น ๆ ว่า “มันช่างสังสอนดีจริงวะ เพราะคอบก๊วยอเมริกันยังงี้นี่เอง ถึงได้มาเสียคน มีชื่อเสียงที่ไม่เรียบร้อยเอาเมื่อตอนแก่เข้าโลง” (*สยามรัฐ*, 12 มีนาคม 2500)

ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ได้ประกันตัวออกมา และเป็นทนายความสู้คดีด้วยตนเอง แต่ด้วยความสนับสนุนของประชาชน ก็ยังคงวิจารณ์รัฐบาลจอมพล ป. ต่อไปอย่างดุเดือดในหน้าหนังสือพิมพ์ *สยามรัฐ* โดยคราวนี้ไม่เพียงแต่วิจารณ์การเลือกตั้งสกปรกเท่านั้น หากยังวิจารณ์ความไม่มีประสิทธิภาพและความเลวร้ายของรัฐบาลในเรื่องต่าง ๆ ด้วย (ดูรายละเอียดได้ใน *สยามรัฐ*, 5 มีนาคม-16 กันยายน 2500 หรือใน *คึกฤทธิ์กับปัญหาของไทยสมัยเลือกตั้งไม่เรียบร้อย*, เล่มเดิม) ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ยังได้ร่วมมือกับนาย คง อภัยวงศ์ และ ม.ร.ว. เสนีย์ ปราโมช ยื่นฟ้องจอมพล ป. ในข้อหาว่าโกงการเลือกตั้ง

คดี ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ถูกฟ้องข้อหาหมิ่นทูต ศาลชั้นต้นตัดสินให้จำคุก 1 เดือน ปรับ 500 บาท แต่ศาลอุทธรณ์ให้ปรับสถานเดียว ม.ร.ว. คึกฤทธิ์จึงรอดตัวไป (*คึกฤทธิ์กับปัญหาของไทยสมัยเลือกตั้งไม่เรียบร้อย*, หน้า 138-151) ส่วนคดีที่ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์และพวกฟ้องจอมพล ป. ศาลยังไม่ทันได้พิจารณา ก็พอดีจอมพลสฤษดิ์ทำรัฐประหารโค่นล้มรัฐบาลจอมพล ป. เสียก่อนในวันที่ 16 กันยายน 2500 เป็นผลให้จอมพล ป. ต้องไปลี้ภัยที่ญี่ปุ่น (*สละ ลิขิตกุล, คึกฤทธิ์ขึ้นศาล*, เล่มเดิม, หน้า 174-175)

การที่ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ได้วิจารณ์จอมพล ป. อย่างมุ่งมั่นที่จะทำลายความชอบธรรมของรัฐบาล และโดยเฉพาะการที่เขาถูกรัฐบาลสั่งจับกุมกรณีหมิ่นทูต ทำให้เขามีชื่อเสียงโด่งดังเป็นวีรบุรุษในเวลานั้น ส่วนหนึ่งก็คงเนื่องมาจากการที่ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์มีพื้นฐานเป็นนักเสรีประชาธิปไตย ที่รู้สึกว่าการโกงการเลือกตั้งอย่างหน้าด้าน ๆ ในกรุงเทพฯ เป็นสิ่งที่เกินกว่าจะทนทานได้ แต่เราก็ไม่ควรลืมมองปัจจัยอื่นด้วยว่า มีปัจจัยที่ทำให้ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์มีแรงจูงใจที่จะต้องพยายาม

โค่นล้มรัฐบาลจอมพล ป. เป็นพิเศษอยู่อย่างน้อยสองปัจจัยด้วยกันคือ หนึ่ง การเห็นว่ารัฐบาลจอมพล ป. เริ่มมีท่าทีที่อาจเป็นอันตรายต่อราชบัลลังก์และกลุ่มกษัตริย์นิยม-ประเพณีนิยม สอง การเห็นทิศทางลมแล้วว่ารัฐบาลจอมพล ป. ไปไม่รอดแน่ ขณะที่จอมพลสฤษดิ์ซึ่ง ม.ร.ว. คึกฤทธิ์สนับสนุนและชื่นชม กำลังได้คะแนนนิยมจากประชาชนมากกว่าพลตำรวจเอก เผ่า ศรียานนท์ ซึ่งมีชื่อเสียงเสียทั้งในแง่เป็นอธิบดีกรมตำรวจที่เหี้ยมโหด และเป็นพวกของจอมพล ป. มากกว่าจอมพลสฤษดิ์

ประเด็นแรกจะเห็นได้จากกรรที่ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์พยายามโจมตีรัฐบาลจอมพล ป. ในแง่ที่ว่า ทั้งจอมพล ป. เองและลูกน้องบางคนไม่ได้แสดงความจงรักภักดีต่อพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอย่างแท้จริง ปลอຍให้คนมาวิจารณ์พระเจ้าอยู่หัวในที่สาธารณะได้โดยไม่จับกุม และตั้งข้อหาว่าหมิ่นพระบรมเดชานุภาพ เช่น ใน *สยามรัฐ* ฉบับวันที่ 28 มิถุนายน 2500 มีผู้ใช้นามว่า “สมาชิกบ้านนอก” เขียนมาถาม ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ในคอลัมน์ตอบปัญหาประจำวันว่า กรณีสวรรคต ร.8 ผลการสอบสวนคดีถึงที่สุดไปแล้ว ทำไมจึงเกิดผู้รู้ตีขึ้นมาอีก ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ตอบว่า บ้านที่กลับของพระยาศรยุทธเกิดขึ้นเพราะพระยาศรยุทธร้อนตัว คิดว่านายปรีดีอาจกลับเข้ามามีอำนาจวาสนาอีก และว่าศาลมิได้สนใจต่อคำให้การของพระยาศรยุทธเลย แต่ได้พิพากษาไปด้วยพยานหลักฐานอื่นซึ่งแน่นอนและมีน้ำหนักอีกมากมาย

ในคอลัมน์เดียวกันนี้ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ยังได้เขียนถึงกรณีนักไฮด์ปาร์ก กล่าวถึงกรณีสวรรคต ร.8 ด้วยความเดือดดาลว่า “ผู้ที่ใช้นามว่า ช้างงาแดง ได้บอกใบ้ตัวผู้ปลงพระชนม์ในหลวงรัชกาลที่ 8 ที่ท้องสนามหลวงเมื่อวันที่ 24 เดือนนี้ ด้วยวิธีการเอาแว่นมาสใส่และกระโดดทำตัวให้สูง ๆ ผมบอกตรง ๆ ว่าเป็นการกระทำที่มีเจตนาร้าย ปราศจากมูลความจริงใด ๆ ทั้งสิ้น เป็นการกล่าวหาผู้ที่บริสุทธิ์โดยสิ้นเชิง เพื่อนายของมัน”...และลงท้ายว่า “คนไทยผู้จงรักภักดีทั้งหลาย เราจะอดทนให้เขาดูหมิ่นเหยียดหยามผู้ที่เราเคารพบูชากันไปอีกจนถึงไหน?” (*สยามรัฐ*, 28 มิถุนายน 2500 พิมพ์ซ้ำใน *คึกฤทธิ์กับปัญหา*)

ของไทย สมัยเลือกตั้งไม่เรียบร้อย, เสริมเติม, หน้า 463-465)

ปัจจัยที่สองที่ทำให้ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์กล้าประกาศสงครามกับจอมพล ป. อย่างเปิดเผย จากการดูทิศทางลมออกแล้วว่าประชาชนกำลังเสื่อมความนิยมในจอมพล ป. ขณะที่จอมพลสฤษดิ์ซึ่งคุมกำลังทหารอยู่กำลังได้รับความนิยมมากขึ้นตามลำดับ ดังนั้นการตัดสินใจในการปะทะกับจอมพล ป. ของ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์จึงจะเป็นการเสี่ยงอยู่บ้าง แต่ก็เป็นการเสี่ยงที่มีการคำนวณไว้อย่างดี ไม่ใช่การเสี่ยงแบบกล้าตาย ดังจะเห็นได้ว่าในคำประกาศคัดค้านรัฐบาลจอมพล ป. ในบทนำ *สยามรัฐ* ฉบับวันที่ 5 มีนาคม 2500 ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ก็ได้เขียนชมเชยจอมพลสฤษดิ์และทหาร ที่หลีกเลี่ยงไม่ใช้กำลังในวันที่นักศึกษาประชาชนเดินขบวนประท้วงการเลือกตั้งสกปรกในวันที่ 2 มีนาคม 2500

ในช่วงนั้น ม.ร.ว. คึกฤทธิ์สนับสนุนจอมพลสฤษดิ์อย่างออกหน้าออกตา เช่นในวันที่ 7 มีนาคม 2500 เขียนว่า มีประชาชนที่ส่งจดหมายแสดงความข้องใจในการบริหารราชการแผ่นดิน และแสดงความเห็นส่งมาเป็นจำนวนมาก ข้อเท็จจริงและความเห็นต่าง ๆ นั้นน่าจะมีประโยชน์ต่อบ้านเมือง ถ้าหากให้ส่งไปให้ถูกที่คือที่จอมพลสฤษดิ์ หรือจะส่งมาที่ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ให้ช่วยส่งต่อให้จอมพลสฤษดิ์ก็ได้ (“ปัญหาประจำวัน”, *สยามรัฐ*, 7 มีนาคม 2500)

ดังนั้นมองในอีกด้านหนึ่งอย่างวิพากษ์วิจารณ์ การที่ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์สู้กับจอมพล ป. ช่วงปี 2499-2500 จึงไม่ใช่เป็นเพียงเรื่องของนักเสรีประชาธิปไตยสู้กับเผด็จการทหารโดยทั่วไปเท่านั้น หากยังเป็นเรื่องของนักกษัตริย์นิยมสู้กับเผด็จการทหารคนที่ไม่ค่อยนิยมกษัตริย์ด้วย ประเด็นนี้ไม่ค่อยมีคนมองหรือกล่าวถึงกันมากนัก แต่เราจะเห็นได้ชัดมากขึ้นเมื่อจอมพล ป. ถูกโค่นไปแล้ว และ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์หันไปสนับสนุนจอมพลสฤษดิ์ ซึ่งต่อมาจะเป็นเผด็จการทหารที่ลิดรอนสิทธิประชาธิปไตยของประชาชนอย่างรุนแรงยิ่งกว่าจอมพล ป. เสียด้วยซ้ำ

'ศรีบูรพา'-โคมิฟของเสรีภาพและสันติภาพ

ปี 2492-2501 เป็นยุคสมัยที่ทั้ง ม.ร.ว. คึกฤทธิ์และคุณกุหลาบ ต่างผลิตผลงานออกมาต่อสู้กันทางความคิดอย่างเข้มข้น ทั้งในเชิงคุณภาพและปริมาณ คุณกุหลาบนอกจากการนั่งเขียนหนังสือและการทำ สำนักพิมพ์สุภาบุรุษ แล้ว ยังได้ไปช่วยคุณ สุภา ศิริमानนท์ ทำนิตยสาร *อักษรศาสตร์* รายเดือน ซึ่งเป็นหนังสือแนวหน้าสำหรับปัญญาชนสมัยนั้นด้วย โดยเป็นบรรณาธิการแผนกการเมือง เขียนและแปลบทความเกี่ยวกับเรื่องประชาธิปไตย ลัทธิสังคมนิยม และมาร์กซิสต์ลงเป็นประจำ ในช่วง 3 ปีที่นิตยสารฉบับนี้ออกวางจำหน่ายคือ ตั้งแต่เดือนเมษายน 2492 ถึงเดือนสิงหาคม 2495 คุณกุหลาบเป็นกำลังสำคัญในการเผยแพร่ให้การศึกษาประชาชนในเรื่องสังคมนิยมประชาธิปไตยและทฤษฎีมาร์กซิสต์

นิตยสาร *อักษรศาสตร์* เป็นวารสารสำหรับนักศึกษาปัญญาชนที่โดดเด่นมากในสมัยนั้น ผู้ก่อตั้งและบรรณาธิการคือ คุณ สุภา ศิริमानนท์ นักหนังสือพิมพ์ ผู้ใฝ่การศึกษาด้วยตนเอง เคยทำงานเสรีไทย และหลังสงครามได้ไปทำงานเป็นเจ้าหน้าที่ทูตไทยในมอสโกและปารีส ทำให้ได้มีโอกาสศึกษาทฤษฎีมาร์กซิสต์ และสังคมนิยมจากยุโรป ครั้นลาออกจากระทรวงต่างประเทศกลับมาเมืองไทย ก็คิดทำนิตยสารนี้ขึ้น เนื่องจากเห็นว่านักศึกษาในสมัยนั้น ซึ่งมีศูนย์กลางการเคลื่อนไหวอยู่ที่มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์และการเมือง ชาดที่พึ่งทางปัญญา รัฐบาลจอมพล ป. ซึ่งมีแนวคิดแบบจารีตนิยมและอำนาจนิยม ก็พยายามลิดรอนควบคุมเสรีภาพของนักศึกษามาก ขบวนการฝ่ายซ้ายในเวลานั้นซึ่งได้รับอิทธิพลจากจีน เวียดนาม ก็เพียงแค่ทำงานเผยแพร่ความคิดแบบโฆษณาชวนเชื่ออย่างง่าย ๆ ชาดการศึกษาวิเคราะห์อย่างลึกซึ้ง

ช่วงที่คุณสุภาคิดทำนิตยสารฉบับนี้อยู่ ก็เป็นช่วงที่คุณกุหลาบกลับมาจากออสเตรเลียพอดี คุณสุภาจึงได้กำลังหนุนช่วยที่สำคัญ นอกจากนี้คุณสุภา ก็ยังได้ชวนปัญญาชนในสมัยนั้นมาช่วยเขียนอีกหลายคน เช่น อัครนิย พลจันทร์, สมัคร บุรวาศ, สุภัทร สุคนธาภิรมย์, ดิเรก ชัยนาม, วัฒนา พยัคฆนิธิ ฯลฯ

อักษรศาสตร์ ใช้นโยบายลงเรื่องเกี่ยวกับต่างประเทศ ไม่วิจารณ์การเมืองและรัฐบาลไทย เพื่อหลีกเลี่ยงการเผชิญหน้ากับอำนาจของรัฐบาลที่ค่อนข้างไปทางจารีตนิยมและเผด็จการ แต่ก็เป็นนิตยสารที่เผยแพร่ความรู้เกี่ยวกับทฤษฎีมาร์กซิสต์ สังคมนิยม การเมือง ที่ก้าวหน้าและเจาะลึกมากที่สุดเท่าที่เคยมีมาในสังคมไทยจนถึงสมัยนั้น

กล่าวเฉพาะงานของคุณกุหลาบใน **อักษรศาสตร์** มีอาทิ “หลักการปกครองและลัทธิการเมือง”, “ประชาธิปไตยในยุโรป”, “ระบอบบงการแบบประชาธิปไตยของประชาชน” ของ เหมาเจ๋อตุง แปลจากนิตยสาร **โซเวียตไคเจสต์**, บทแปลเรื่อง “ทฤษฎีการเมือง” จากหนังสือของ ซี อี เอ็ม ไรต์, บทแปลเรื่อง “ปรัชญามาร์กซิสต์” ของ อีโมล เบรินส์ ซึ่งเป็นบทความยาวหลายตอนจบ และภายหลังได้นำมารวมพิมพ์เป็นหนังสือเล่มที่นิยมอ่านกันแพร่หลาย เพราะเป็นหนังสือที่อธิบายเรื่องมาร์กซิสต์ได้อย่างง่าย ๆ และชัดเจน

นอกจากจะเขียนและแปลบทความจำนวนมาก คุณกุหลาบยังได้เขียนนิยายเรื่อง **จนกว่าเราจะพบกันอีก** และเรื่องสั้นสะท้อนชีวิตและสังคมที่ถือได้ว่าเป็นวรรณกรรมเพื่อชีวิตรุ่นแรก ๆ ออกมาหลายเรื่อง รวมทั้งแปลเรื่อง **แม่** ของ แมกซิม กอร์กี ค้างไว้โดยไม่มีเวลาได้ทำให้จบ

เรื่องสั้นที่เด่น ๆ ของคุณกุหลาบก็มีเช่น “ขอแรงหน่อยเถอะ”, “คนพวกนั้น”, “ลุงพรหมแห่งเกาะลอย” เรื่องเหล่านี้สะท้อนให้เห็นความรักและหวังใญ่อย่างลึกซึ้งของคุณกุหลาบต่อประชาชนสามัญ ซึ่งเขามีความรู้สึกว่านอกจากจะถูกทอดทิ้ง ถูกเอารัดเอาเปรียบแล้ว ยังถูกเหยียดหยามอย่างไม่ได้ ได้รับความเป็นธรรมและอย่างไม่ถูกต้องอีกด้วย เรื่องสั้นเช่น “ขอแรงหน่อยเถอะ” และ “กำขานรับ” ได้ให้แรงบันดาลใจที่สำคัญแก่คนหนุ่มสาวหลายคนในสมัยนั้น ทำให้พวกเขาเข้าใจเห็นใจคนจน มีความตื่นตัวทางสังคม และมีความคิดในเชิงอุดมคติเพิ่มขึ้น

บทความชิ้นที่เด่น ๆ ของคุณกุหลาบในช่วงนี้มีอาทิ “มองคุณนักศึกษา ม.ช.ก. ด้วยแว่นขาว” ลงในวารสาร **ธรรมจักร** ของนักศึกษาธรรมศาสตร์ในปี

2495, “ข้อคิดเห็นเกี่ยวกับฐานะของสตรีตามที่เป็นมาในประวัติศาสตร์” ปาฐกถาแสดงที่มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ 7 มิถุนายน 2495 ภายหลังได้นำมาตีพิมพ์หลายครั้ง

เรื่อง “ข้อคิดเห็นเกี่ยวกับฐานะของสตรีตามที่เป็นมาในประวัติศาสตร์” อาจนับได้ว่าเป็นงานเชิดชูเรียกร่องสิทธิสตรีชิ้นแรก ๆ ของไทย คุณกุหลาบได้วิจารณ์ว่า ขนบธรรมเนียมและกฎหมายฝั้วเดียวเมียเดียวบังคับใช้เฉพาะผู้หญิง และวิจารณ์ว่า ความเสมอภาคระหว่างบุรุษและสตรียากที่จะมีได้ หากไม่มีความเสมอภาคทางเศรษฐกิจระหว่างเพศทั้งสอง คุณกุหลาบยังได้เรียกร่องให้สตรีพยายามยืนด้วยเท้าตนเอง พึ่งตนเอง ด้วยการทำงานด้วยสำนักอันแน่วแน่ เพื่อจะสลัดความรู้สึกต่ำต้อยออกไป และสามารถเรียกร่องความเสมอภาคระหว่างเพศได้อย่างแท้จริง ไม่ใช่เพียงความเสมอภาคที่ผู้ชายเขียนไว้บนกระดาษเท่านั้น (กุหลาบ สายประดิษฐ์ และคนอื่น ๆ, *ประวัติศาสตร์สตรีไทย*, ชมรมหนังสือแสงดาว, 2519)

หลังจากที่นาย ปรีดี พนมยงค์ และทหารเรือกลุ่มหนึ่งพยายามยึดอำนาจคืนในตอนปลายเดือนกุมภาพันธ์ 2492 แต่ล้มเหลว อีก 2 ปีต่อมา คือในเดือนมิถุนายน 2494 ทหารเรืออีกกลุ่มหนึ่งก็พยายามทำรัฐประหารในกรณีที่เรียกกันภายหลังว่า “กบฏแมนฮัตตัน” ซึ่งเป็นชื่อของเรือรบที่นายทหารเรือผู้ก่อการจับตัวจอมพล ป. นายกรัฐมนตรีไว้เป็นประกัน คณะรัฐประหาร 2490 ซึ่งกุมอำนาจรัฐในขณะนั้นใช้กำลังเข้าปราบผู้ก่อการ โดยไม่คำนึงถึงชีวิตของจอมพล ป. แต่อย่างใด ฝ่ายกบฏแพ้และจอมพล ป. รอดชีวิตมาได้

แม้รัฐบาลจอมพล ป. จะนิยมเผด็จการ แต่ก็ยังรักษาระบบรัฐสภาและรัฐธรรมนูญเอาไว้ ฝ่ายค้านในสภาส่วนใหญ่เป็นพวกประชาธิปไตย ซึ่งมีแนวคิดจารีตนิยม ชื่นชมกับนโยบายต่างประเทศของสหรัฐฯ และต่อต้านคอมมิวนิสต์ เหมือนกับรัฐบาล แต่พวกเขาก็พยายามช่วงชิงหรือลดอำนาจกลุ่มจอมพล ป. โดยผ่านทางวุฒิสมาชิก ซึ่งส่วนใหญ่เป็นพวกจารีตนิยม-กษัตริย์นิยม จนในที่สุดคณะทหารก็ทำรัฐประหารเงียบ ในเดือนพฤศจิกายน 2494 ยกเลิกรัฐธรรมนูญ

ฉบับปี 2492 ซึ่งกลุ่มพรรคประชาธิปไตยมีอิทธิพลอยู่ และนำรัฐธรรมนูญฉบับ
ถาวรปี 2475 มาแก้ไขใช้แทนและห้ามจัดตั้งพรรคการเมือง

ในเดือนกุมภาพันธ์ 2495 มีการเลือกตั้งทั่วไปครั้งที่ 8 โดยเป็นการ
เปิดให้สมัคร ส.ส. อย่างอิสระไม่มีพรรคการเมือง จอมพล ป. ได้รับแต่งตั้งเป็น
นายกฯ อีก และรัฐบาลใหม่แต่งตั้งวุฒิสมาชิกชุดใหม่ซึ่งเป็นพรรคพวกตนเอง
แทนที่วุฒิสมาชิกชุดเดิมซึ่งเป็นพรรคพวกของประชาธิปไตย ทางด้านการเมือง
ระหว่างประเทศ การเปลี่ยนแปลงที่สำคัญคือการที่พรรคคอมมิวนิสต์จีนประสบ
ชัยชนะยึดครองแผ่นดินใหญ่ได้ทั้งหมด ยกเว้นเกาะไต้หวัน ในปลายปี 2492
พวกปัญญาชนเสรีนิยมก้าวหน้าค่อนไปทางซ้าย ก็ชื่นชมหรือจับตามองกันว่า
ประวัติศาสตร์หน้าใหม่ของกลุ่มประเทศโลกที่สามจะไปทางไหน ฝ่ายสหรัฐฯ
และพวกจารีตนิยมในไทยก็หวาดกลัวการแผ่ขยายของลัทธิคอมมิวนิสต์ สหรัฐฯ
จึงพยายามเข้ามาช่วยเหลือและมีอิทธิพลเหนือรัฐบาลไทยมากขึ้น สงครามเย็น
ระหว่างสหรัฐฯ และคอมมิวนิสต์เริ่มแผ่ขยาย โดยเฉพาะเมื่อเกิดการเผชิญ
หน้ากันด้วยอาวุธในสงครามระหว่างเกาหลีเหนือซึ่งหนุนโดยค่ายคอมมิวนิสต์
และเกาหลีใต้ซึ่งหนุนโดยค่ายสหรัฐฯ ในปี 2493-2496

ขอบสันติภาพ

ในช่วงปี 2494-2495 คุณฤทธิลาบร่วมเคลื่อนไหวในเรื่องที่สำคัญ 2 เรื่อง
คือ การเรียกร้องสิทธิเสรีภาพของหนังสือพิมพ์ และการเรียกร้องสันติภาพ
คัดค้านการที่สหรัฐฯ เข้าไปทำสงครามในเกาหลี

ในเรื่องแรกนั้น คุณฤทธิลาบได้ร่วมกับเพื่อนนักหนังสือพิมพ์ ทั้งเขียน
ทั้งอภิปราย เรียกร้องให้ยกเลิก พ.ร.บ. การพิมพ์ 2484 และการเซ็นเซอร์หนังสือ
พิมพ์ มีการตั้งคณะกรรมการคุ้มครองสิทธิเสรีภาพของหนังสือพิมพ์ เพื่อดำเนิน
งานรณรงค์เรื่องเสรีภาพของหนังสือพิมพ์ เพราะสมัยนั้น รัฐบาลใช้อำนาจควบคุม
เสรีภาพในการเสนอข่าวและความเห็นของหนังสือพิมพ์มาก มีคำสั่งห้าม
แม้แต่การวิพากษ์วิจารณ์การเมืองระหว่างประเทศอันอาจจะกระทบกระเทือน

ต่อสัมพันธ์ไมตรีกับต่างประเทศ ซึ่งมุ่งหมายให้ความคุ้มครองสหรัฐ เป็นพิเศษ เพราะหนังสือพิมพ์ในสมัยนั้นวิจารณ์นโยบายต่างประเทศแบบชาวจัดของสหรัฐ กันมาก (สุวิมล รุ่งเจริญ, *บทบาทของนักหนังสือพิมพ์ในการเมืองไทยระหว่าง พ.ศ. 2490-2501*, บัณฑิตวิทยาลัย, จุฬาฯ, 2526)

คุณกุหลาบยังได้ร่วมก่อตั้ง “คณะกรรมการสันติภาพสากลแห่งประเทศไทย” ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของขบวนการเรียกร้องสันติภาพสากลที่มีการเคลื่อนไหวอยู่ทั่วโลกในเวลานั้น โดยเฉพาะประเทศสหภาพโซเวียตรุสเซีย จีน และยุโรปบางประเทศ ขบวนการสันติภาพคัดค้านสหรัฐ ที่ไปทำสงครามในเกาหลี ซึ่งนักวิเคราะห์หลายคนถือว่าเป็นสงครามภายในของชาวเกาหลีเอง คุณกุหลาบได้รับเลือกให้เป็นรองประธานคณะกรรมการชุดนี้ ซึ่งมีนายแพทย์ เจริญ สืบแสง ส.ส. บัดตานี ได้รับเลือกเป็นประธาน คณะกรรมการได้รณรงค์ชักชวนให้นักศึกษาประชาชนเข้าชื่อเรียกร้องสันติภาพได้เป็นจำนวนนับหมื่นคน มีการส่งตัวแทนไปประชุมในต่างประเทศ และมีการจัดตั้งคณะกรรมการเตรียมงานสมัชชาใหญ่แห่งเอเชียและย่านแปซิฟิก ที่จะจัดขึ้นที่จีนกันอย่างคึกคัก

ช่วงเดือนกรกฎาคมถึงตุลาคม 2495 เกิดภาวะแห้งแล้งในภาคอีสาน ขนาดหนัก คณะกรรมการสันติภาพฯ ได้จัดตั้งคณะกรรมการแผนกสงเคราะห์ มีคุณกุหลาบเป็นประธาน เผยแพร่ข่าวสารเรียกร้องให้ประชาชนร่วมกันช่วยบริจาคสิ่งของต่าง ๆ ทางหน้าหนังสือพิมพ์ แล้วรวบรวมเดินทางไปแจกจ่ายแก่ชาวอีสานในช่วงปลายเดือนตุลาคมถึงต้นเดือนพฤศจิกายน โดยมีกรรมการคณะกรรมการสันติภาพฯ ซึ่งประกอบไปด้วยนักเขียน นักหนังสือพิมพ์ นักศึกษา ร่วมเดินทางไปกับคุณกุหลาบด้วย หนังสือพิมพ์รายงานเรื่องนี้อย่างครึกโครมควบคู่กันไปกับข่าวการเคลื่อนไหวของสมาคมหนังสือพิมพ์แห่งประเทศไทยที่เรียกร้องให้รัฐบาลยกเลิก พ.ร.บ. การพิมพ์ 2484 (สุวิมล รุ่งเจริญ, เล่มเดิม)

วันที่ 10 พฤศจิกายน 2495 รัฐบาลส่งกำลังเจ้าหน้าที่เข้าจับกุมนักหนังสือพิมพ์ นักการเมือง ทนายความ นักศึกษา 104 คน รวมทั้งคุณกุหลาบและนักหนังสือพิมพ์ที่มีชื่อเสียงอีกหลายคน ส่วนใหญ่คือผู้ที่ร่วมเคลื่อนไหวเรียกร้อง

เสรีภาพของหนังสือพิมพ์และเรียกร้องสันติภาพ โดยรัฐบาลตั้งข้อหาว่าบุคคลดังกล่าวร่วมกันยุยงก่อให้เกิดความแตกแยกและความไม่สงบขึ้นในบ้านเมืองเพื่อนำเอาลัทธิคอมมิวนิสต์เข้ามาดำเนินการปกครองประเทศไทย โดยมุ่งล้มล้างการปกครองระบอบประชาธิปไตย พระมหากษัตริย์ และรัฐบาลปัจจุบันเสีย อันเป็นความผิดตามกฎหมายลักษณะอาญาฐานกบฏภายในอาณาจักร (“คำแถลงกรมตำรวจ”, 10 พฤศจิกายน 2495, ใน *สยามรัฐ*, 11 พฤศจิกายน 2495)

เป็นที่น่าสังเกตว่า ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช ซึ่งก็เป็นนักหนังสือพิมพ์นักเขียนคนสำคัญในสมัยนั้น นอกจากจะไม่มีส่วนร่วมในการเรียกร้องเสรีภาพของหนังสือพิมพ์แล้ว แม้เวลาที่เพื่อนนักหนังสือพิมพ์ถูกจับ เขาก็ไม่ได้ต่อสู้ปกป้องเพื่อนร่วมอาชีพแต่ประการใด

ต่อมารัฐบาลยังจับกุมบุคคลเพิ่มเติมอีก 10 กว่าคน รวมทั้งท่านผู้หญิงพูนสุข และ นายปาล พนมยงค์ ภรรยาและบุตรของนาย ปรีดี พนมยงค์ ด้วย (นาย ปรีดี พนมยงค์ อยู่ในฐานะผู้ลี้ภัยในต่างประเทศ) ซึ่งเป็นการจับกุมฝ่ายค้านหรือฝ่ายที่เคยเป็นอริกันแบบเหวี่ยงแหด้วยความหวาดระแวงของรัฐบาล คนหลายคนที่ไม่ได้ร่วมเคลื่อนไหวในขบวนการสันติภาพ แต่ถูกเพ่งเล็งว่าเป็นฝ่ายค้านหรือฝ่ายต่อต้านรัฐบาลก็ถูกจับกุมด้วย

ผู้ที่ถูกจับกุมส่วนใหญ่เป็นผู้ที่ร่วมอยู่ในขบวนการเรียกร้องสันติภาพและเสรีภาพของหนังสือพิมพ์ ซึ่งเป็นขบวนการที่ทำอย่างเปิดเผยและสันติวิธี และมีส่วนหนึ่ง เช่น สุพจน์ ด้านตระกูล, สุภัทร สุคนธาภิรมย์ ฯลฯ ที่อยู่ในขบวนการกู้ชาติ ซึ่งออกไปปลิวแบบลึบ ๆ โจมตีรัฐบาลอย่างรุนแรง แต่ขบวนการกู้ชาติก็ทำงานโดยเอกเทศ ไม่ได้ทำงานเชื่อมโยงกับขบวนการสันติภาพหรือการเรียกร้องเสรีภาพของหนังสือพิมพ์แต่อย่างใด (สุพจน์ ด้านตระกูล, *เล่าเรื่องขบวนการกู้ชาติ*, 2522)

ในสมัยนั้น เป็นช่วงที่ไทยเลิกกฎหมายการกระทำอันเป็นคอมมิวนิสต์แล้วแต่หลังสงคราม เพื่อที่จะให้โซเวียตรัสเซียไม่คัดค้านการที่ไทยขอสมัครเข้าเป็นสมาชิกสหประชาชาติ เมื่อรัฐบาลจับกุมฝ่ายค้านครั้งใหญ่ในวันที่ 10

พฤศจิกายน 2495 จึงเพียงแต่ตั้งข้อหาภายในและกบฏภายนอกอาณาจักร แต่รัฐบาลก็รีบเสนอร่างกฎหมายป้องกันการกระทำอันเป็นคอมมิวนิสต์ หรือ พระราชบัญญัติผู้เป็นภัยต่อประเทศชาติ (Non-Thai Activity Act) ซึ่งลอกแบบมาจากกฎหมายว่าด้วยผู้เป็นปฏิปักษ์ต่อสหรัฐอเมริกา (Un American Act) ผ่านสภา มีผลบังคับใช้อย่างรวดเร็ว คือเพียง 3 วันหลังจากที่ได้จับกุม ฝ่ายค้านครั้งใหญ่

ผู้ต้องหาคดีซึ่งเรียกกันว่า **ขบถสันติภาพ** ถูกคุมขังโดยไม่ได้รับอนุญาต ให้ประกันตัว และถูกฝากขังต่อเป็นระยะ ๆ คุณกุหลาบและกลุ่มคณะกรรมการ สันติภาพฯ พยายามยื่นคำร้องต่อศาลคัดค้านการฝากขังต่อ โดยชี้แจงเหตุผล ว่าการสอบสวนไม่ปรากฏว่าผู้ต้องหา มีพฤติกรรมเกี่ยวกับแผนการรัฐประหาร และใช้กำลังบังคับเพื่อล้มล้างรัฐบาลแต่อย่างใด แต่ก็ไม่เป็นผล

ภายหลังจากการสอบสวนผ่านไปได้เดือนสองเดือน ทางการก็เริ่มปล่อย ผู้ต้องหาที่เห็นว่าไม่เกี่ยวข้องกับขบวนการสันติภาพ ขบวนการกู้ชาติและคอมมิวนิสต์ไปบางส่วน และในเดือนกุมภาพันธ์ 2496 พนักงานอัยการได้ยื่นฟ้อง ผู้ต้องหาที่เหลือ รวม 42 คน รวมทั้งคุณกุหลาบ, นายแพทย์ เจริญ สืบแสง, อุทธรณ์ พลกุล, ปาล พนมยงค์, สัมคร บุรวาศ, เปลื้อง วรรณศรี, ครอง จันดาวงศ์, มงคล ณ นคร, สุภัทร สุคนธาภิรมย์, สุพจน์ ตานตระกูล ฯลฯ และในที่สุด ศาลอาญาก็ได้ตัดสินพิพากษาคดีนี้ในวันที่ 15 มีนาคม 2498 ลงโทษจำเลยเกือบทั้งหมด ให้ต้องจำคุก 13 ปี 4 เดือน และยกฟ้องปล่อยตัวไป 5 คน (หลังจากถูกติดคุกโดยศาลไม่ยอมให้ประกันตัวมาสองปีเศษ) คือ เปลื้อง วรรณศรี, มงคล ณ นคร, สัมผัส พึ่งประดิษฐ์, สิงหชัย บังคตานรา และ ช่างเข้า แซ่โจ้ว (สุวิมล รุ่งเจริญ, เล่มเดิม)

คุณกุหลาบใช้เวลาในคุกขังให้เป็นประโยชน์ ด้วยการเขียนหนังสือและ ถ่ายทอดความรู้ให้กับเพื่อนนักโทษการเมือง ซึ่งส่วนใหญ่เป็นนักหนังสือพิมพ์ รุ่นน้องอย่างแข็งขัน งานนวนิยายชิ้นที่สำคัญชิ้นหนึ่งคือเรื่อง **แลไปข้างหน้า** ก็เขียนขึ้นในคุกขัง แม้จะเขียนไม่จบ เพราะตั้งใจจะให้ เป็นนิยายขนาดยาวหลาย

เล่มจบ แต่นายเรื่องนี้ก็มีความสมบูรณ์ในตัวเอง และอาจถือได้ว่าเป็นงานชิ้นเอกทีเดียว

คุณกุหลาบยังได้แปลเรียบเรียงงานวิชาการทางประวัติศาสตร์และสังคมวิทยาที่ได้มาจากการงานของนักสังคมวิทยาอังกฤษชื่อ เฮนรี เลวิต มอร์แกน และงานของเพื่อนคู่หูของ คาร์ล มาร์กซ์ คือ เฟเดอริก เองเกิลส์ โดยแบ่งออกเป็นสองตอนคือ *กำเนิดครอบครัวมนุษย์* และ *ระเบียบสังคมมนุษย์* นอกจากนี้คุณกุหลาบก็ได้เขียนบทความสั้น เกี่ยวกับพุทธศาสนากับสังคม และเรื่องอื่นๆ อีกจำนวนหนึ่ง

การเปลี่ยนแปลงทางการเมืองช่วงปี 2498-2501

ช่วงกลางปี 2498 ซึ่งเป็นช่วงที่คุณกุหลาบและปัญญาชนก้าวหน้าหลายคนยังอยู่ในที่คุมขัง รัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม เริ่มเปลี่ยนท่าทีจากการเป็นเผด็จการมาเป็นการผ่อนคลายเป็นให้สิทธิเสรีภาพทางการเมืองแก่ประชาชนมากขึ้น นักวิเคราะห์การเมืองมักชอบกล่าวกันว่า การเปลี่ยนท่าทีของจอมพล ป. เป็นผลมาจากการเดินทางไปเชื่อมสัมพันธ์ไมตรีกับประเทศต่างๆ รอบโลกในช่วงเดือนเมษายนถึงมิถุนายน 2498 ทำให้อยากเลียนแบบประเทศพัฒนาอุตสาหกรรมที่มีการปกครองระบอบประชาธิปไตยแบบรัฐสภา เมื่อกลับมาจากต่างประเทศก็เลยให้เสรีภาพกับประชาชนมากขึ้น

การวิเคราะห์เช่นนี้เป็นมุมมองจากสภาพการณ์ซึ่งเป็นความจริงเพียงส่วนหนึ่ง ความจริงส่วนอื่นๆ ก็คือว่า ในช่วงนั้นจอมพล ป. เริ่มรู้สึกว่าฐานอำนาจของตนถูกลิตรอนไปอย่างมาก เพราะผู้นำทางการเมืองระดับรองลงไปที่สำคัญสองคน คือ พลตำรวจเอก เผ่า ศรียานนท์ และพลเอกสฤษดิ์ ธนะรัชต์ ต่างคนต่างก็ขยายฐานอำนาจทางเศรษฐกิจการเมืองจนใหญ่โตขึ้นมาตามลำดับ และฟาดฟันกันเพื่อช่วงชิงความเป็นใหญ่กันอย่างเอาเป็นเอาตาย ขณะเดียวกันปัญญาชนและนักการเมืองฝ่ายค้านก็เป็นกลุ่มพลังที่วิพากษ์วิจารณ์ความเป็นเผด็จการและนโยบายตามกันสหรัฐฯ ของรัฐบาลอย่างแข็งขัน ทำให้จอมพล ป.

จำเป็นต้องหันกลับมาหาเสียงกับประชาชนเพิ่มมากขึ้น

หลังจากกลางปี 2498 จอมพล ป. ให้เสรีภาพทางการเมือง เช่น การเปิดพูดได้เสรีแบบไฮด์ปาร์กที่ท้องสนามหลวง การจัดตั้งพรรคการเมือง สหภาพแรงงาน การเจรจาต่อรองกับนายจ้าง (โดยที่จอมพล ป. เองก็ส่งคนเข้าไปจัดตั้งกรรมกรไว้เป็นฐานอำนาจด้วย) ให้เสรีภาพแก่หนังสือพิมพ์ในการวิจารณ์บทบาทที่เลวร้ายและข้อผิดพลาดของนักการเมืองข้าราชการบางคน เช่น พลตำรวจเอกเผ่า ให้เสรีภาพในการติดต่อทางวัฒนธรรมกับประเทศจีนแผ่นดินใหญ่มากขึ้น รวมทั้งแสดงท่าทีว่าจะหาทางติดต่อคืนดีกับจีน และนาย ปรีดี พนมยงค์ ผู้ลี้ภัยอยู่ที่จีนอีกด้วย นโยบายที่เปลี่ยนไปของจอมพล ป. ส่วนหนึ่งก็เป็นการหาเสียงกับประชาชน โดยเฉพาะฝ่ายค้านซึ่งมีเสียงแข็งพอสมควรในสมัยนั้น ส่วนหนึ่งก็ใช้เป็นเครื่องมือเพื่อขู่หรือต่อรองกับกลุ่มการเมืองกลุ่มอื่น ๆ เช่น สหรัษฎา พวกจารีตนิยม กษัตริย์นิยม กลุ่มพลตำรวจเอกเผ่า ฯลฯ

แต่จอมพล ป. เปลี่ยนท่าทีในช่วงจังหวะที่สายไปเสียแล้ว ประชาชนพากันเบื่อหน่ายรัฐบาล และมองว่าพลเอกเผ่ากับจอมพล ป. ก็คือพวกเดียวกันอยู่ดี การเปิดให้มีการวิจารณ์ได้ คนที่ถูกวิจารณ์หนักที่สุดก็คือพลตำรวจเอกเผ่า ซึ่งคุมตำรวจและการปราบปรามประชาชน แต่คนที่เสียด้วยคือจอมพล ป. ในขณะที่พลเอกสฤษดิ์ซึ่งเป็นนายทหารที่ยังไม่มีบทบาทในทางลบให้คนรู้จักมากเหมือนพลตำรวจเอกเผ่า และแสดงท่าทีปลีกตัวออกไปจากรัฐบาลจอมพล ป. ก็ได้คะแนนนิยมเพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ โดยเฉพาะจากกลุ่มจารีตนิยม-กษัตริย์นิยมที่เกลียดกลุ่มจอมพล ป. และพลตำรวจเอกเผ่า ผู้ไม่สู้สนใจแสดงความจงรักภักดีต่อสถาบันกษัตริย์มากนัก

ในช่วงต้นปี 2500 รัฐบาลจอมพล ป. จัดงานฉลองกิ่งพุทธกาล หรือ 25 พุทธศตวรรษเสียใหญ่โต และได้ถือโอกาสนี้ผ่อนคลายการกดขี่เสรีภาพทางการเมือง ด้วยการนิรโทษกรรมแก่นักโทษทางการเมือง ทำให้คุณกุหลาบ และผู้ต้องคุมขังคดีการเมืองสมัยขบถสันติภาพได้รับอิสรภาพหลังจากที่ถูกคุมขังอยู่เกือบห้าปี และการต่อสู้ทางคดีกำลังอยู่ในระหว่างชั้นศาลอุทธรณ์

คุณกุหลาบได้กลับออกมาเขียนหนังสือนอกห้องขัง โดยเขียนเรื่องไปลงในนิตยสารและหนังสือพิมพ์เช่น *ปโยมิตร สารเสรี ประชามิตร* และทำสำนักพิมพ์สุภาพบุรุษ จัดพิมพ์เรื่องที่คุณกุหลาบและคุณชนิดกรรยาเขียนหรือแปลไว้ การเลือกตั้งทั่วไปในเดือนมีนาคม 2500 ก่อให้เกิดเสียงวิจารณ์อย่างมากว่า รัฐบาลจอมพล ป. โกงเพื่อให้ตนเองและพรรคพวกชนะการเลือกตั้งในกรุงเทพฯ ความขัดแย้งทางการเมืองทวีความเข้มข้นขึ้นตามลำดับ นักศึกษาประชาชนเดินขบวนประท้วงรัฐบาล นักเขียนนักหนังสือพิมพ์เขียนวิจารณ์รัฐบาลจอมพล ป. กันแข็งแรงแ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช ถูกจับหลังจากการเขียนวิจารณ์จอมพล ป. และทูตสหรัฐอเมริกา เกี่ยวกับเรื่องการเลือกตั้งสกปรกครั้งนี้ สหประชาคมหนังสือพิมพ์ประท้วงการจับกุม ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ และเรียกร้องให้รัฐบาลพิจารณายกเลิกกฎหมายที่ล้าสมัยและไม่เป็นประชาธิปไตย ให้เปิดค้าขายกับประเทศจีน และประเทศสังคมนิยมอื่น ๆ (*ปโยมิตร*, 11 เมษายน 2500)

ช่วงนี้รัฐบาลจอมพล ป. ถูกโจมตีอย่างหนักจากกลุ่มการเมืองที่สำคัญในขณะนั้นอย่างน้อย 3 กลุ่มคือ 1. กลุ่มปัญญาชนเสรีนิยมก้าวหน้าและฝ่ายซ้าย 2. กลุ่มปัญญาชนจารีตนิยม-กษัตริย์นิยม และ 3. กลุ่มจอมพลสฤษดิ์

กลุ่มปัญญาชนเสรีนิยมก้าวหน้าและฝ่ายซ้ายโจมตีรัฐบาลในแง่เป็นเผด็จการ ใช้อำนาจไร้ประสิทธิภาพ และดำเนินนโยบายที่ผิดพลาดคือตามกันสหรัฐฯ แทนที่จะเป็นกลางและคบกับทุกฝ่าย

ส่วนกลุ่มปัญญาชนจารีตนิยม-กษัตริย์นิยม ต้องการโค่นล้มรัฐบาลจอมพล ป. ซึ่งพวกเขาเห็นว่าไม่แสดงความจงรักภักดีต่อสถาบันพระมหากษัตริย์เท่าที่ควร มีการปล่อยข่าวโจมตีว่าจอมพล ป. ขัดแย้งกับพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว จนพระองค์ไม่เสด็จพระราชดำเนินในงานฉลอง 25 พุทธศตวรรษ คณะรัฐมนตรีต้องออกแถลงการณ์แก้ข่าวเรื่องนี้ และนาย ควง อกภัยวงศ์ หัวหน้าพรรคประชาธิปัตย์ก็ออกมาแถลงได้ว่า ที่ว่าพรรคประชาธิปัตย์ปล่อยข่าวทำให้เสถียรภาพรัฐบาลสั่นคลอนนั้นไม่เป็นความจริง (*ปโยมิตร*, 6 มิถุนายน 2500)

กลุ่มจอมพลสฤษดิ์ต้องการโค่นล้มรัฐบาลจอมพล ป. และกลุ่มพลตำรวจ

เอกเผ่า เพื่อที่ตนเองจะได้ขึ้นมามีอำนาจแทน กลุ่มนี้ทูลขอให้หนังสือพิมพ์ ฝ่ายก้าวหน้าทำหนังสือพิมพ์ *สารเสรี* ใจมิตรรัฐบาลโดยเฉพาะพลตำรวจเอกเผ่า ได้อย่างเต็มที่ ฝ่ายพลตำรวจเอกเผ่าก็มีหนังสือในเครือของตนเหมือนกัน แต่ในสภาพการณ์ขณะนั้น หนังสือพิมพ์และประชาชนทั่วไปเลือกเข้าข้าง จอมพลสฤษดิ์มากกว่าพลตำรวจเอกเผ่า ซึ่งไม่ใช่เรื่องแปลก เพราะพลตำรวจเอกเผ่าใช้อำนาจบาตรใหญ่จนใคร ๆ ก็เกลียด

บรรยากาศทางการเมืองในช่วงปี 2500 จึงเป็นช่วงที่มีความขัดแย้งและการวิพากษ์วิจารณ์สูง ปัญญาชนกลุ่มก้าวหน้าตั้งแต่รุ่นอาวุโสอย่างคุณกุหลาบ ถึงรุ่นหนุ่มอย่าง จิตร ภูมิศักดิ์ ต่างก็ได้ใช้สถานการณ์ช่วงนี้เผยแพร่ความคิด วิพากษ์วิจารณ์การเมือง สังคม ผ่านทางหนังสือพิมพ์และหนังสือเล่มกันอย่างเต็มที่ จนนิตยสาร *นิเวศวิภา* ของสหรัฐฯ ถึงกับวิจารณ์ว่า นักชาวไทยเป็นคอมมิวนิสต์กันมาก และหนังสือพิมพ์ของไทยส่วนใหญ่แอนตี้อเมริกาอย่างรุนแรง (*ปิยมิตร*, 18 ตุลาคม 2500)

ทัศนะที่คุณกุหลาบแสดงออกในบทความที่เขียนใน *ปิยมิตร* ในช่วงนี้ คือ การเรียกร้องให้รัฐบาลดำเนินนโยบายภายในประเทศที่ให้เสรีภาพแก่ประชาชน แก้ไขปัญหาความเดือดร้อนของประชาชน เช่น ปัญหาชาวอีสานอดอยาก ปัญหาเยาวชนชาดที่เรียน ดำเนินนโยบายต่างประเทศที่เป็นกลางไม่ฝักใฝ่ฝ่ายใด วิจารณ์คัดค้านการที่รัฐบาลทำตามนโยบายสหรัฐฯ ที่ให้จับกุมกลุ่มคนไทยที่เดินทางไปส่งเสริมสัมพันธไมตรีกับจีน (*กุหลาบ สายประดิษฐ์, การเมืองของประชาชน, สุภาพบุรุษ, 2500*)

เมื่อจอมพลสฤษดิ์ทำรัฐประหารโค่นล้มรัฐบาลจอมพล ป. ได้สำเร็จในวันที่ 16 กันยายน 2500 คุณกุหลาบเช่นเดียวกับคนส่วนใหญ่ในสมัยนั้น ซึ่งยังไม่รู้จักจอมพลสฤษดิ์ดีเพียงพอ คิดว่าน่าจะมีการเปลี่ยนแปลงในทางที่ดีขึ้นกว่าเดิม เพราะคราวที่จอมพลสฤษดิ์ทำรัฐประหารครั้งแรก ยังรักษารัฐธรรมนูญและประชาธิปไตยแบบรัฐสภาเอาไว้ คุณกุหลาบเขียนเรียกร้องให้รัฐบาลใหม่ ทบทวนข้อเรียกร้องของประชาชน ตั้งคณะกรรมการชำระสะสางพฤติกรรม

ทฤษฎีชั่วร้ายของเจ้าหน้าที่ แก๊ซเปลี่ยนแปลงนโยบายที่ผิดพลาด ไม่ชอบด้วย
ประโยชน์ เลิกล้มกฎหมายและการปฏิบัติที่ไม่เป็นประชาธิปไตย (*ปियมิตร*,
20 กันยายน 2500)

แต่เมื่อจอมพลสฤษดิ์แต่งตั้ง นายพจน์ สารสิน เลขาธิการองค์การซีโต้
ซึ่งเป็นองค์การร่วมมือกันต่อต้านคอมมิวนิสต์ในเอเชียอาคเนย์ที่มีสหรัฐฯ เป็น
หัวเรือใหญ่เป็นนายกรัฐมนตรี คุณกฤษลาภก็เริ่มเห็นว่า “เป็นการเปลี่ยนแปลง
รัฐบาลนโยบายไม่เปลี่ยน ประชาชนหน้าเศร้า” (*ปियมิตร*, 26 กันยายน 2500)

ในเดือนพฤศจิกายน 2500 ในช่วงรัฐบาลนายพจน์ สารสิน คุณกฤษลาภ
ในฐานะนักเขียนอาวุโสผู้ได้ต่อสู้เพื่อสิทธิเสรีภาพประชาธิปไตยมาตลอด ได้รับ
เชิญให้ไปเยือนสหภาพโซเวียตในงานฉลองครบรอบ 40 ปีของการปฏิวัติใหญ่
ของประเทศนั้น เมื่อกลับมา ก็เขียนเรื่องไปสหภาพโซเวียตตามประสบการณ์ที่
พบเห็น ให้ภาพที่แตกต่างไปจากการโฆษณาชวนเชื่อต่อต้านคอมมิวนิสต์ของ
สหรัฐฯ ซึ่งมักวาดภาพของประเทศคอมมิวนิสต์ให้น่ากลัวเกินความจริงเหมือน
เป็นยักษ์เป็นมาร (กฤษลาภ สายประดิษฐ์, *ไปสหภาพโซเวียต*, สุภาพบุรุษ,
2501)

บรรยากาศทางการเมืองในช่วงปี 2500 ประชาชนยังมีเสรีภาพในการ
แสดงออก และในการเลือกตั้งทั่วไปที่รัฐบาลจัดให้มีขึ้นในเดือนธันวาคม 2500
พรรคการเมืองที่มีนโยบายในทางสังคมนิยม และสนับสนุนนโยบายต่างประเทศ
ที่เป็นกลาง ก็ได้ส่งผู้สมัครเข้ารับการเลือกตั้งเป็น ส.ส. และเผยแพร่แนวความคิด
อุดมการณ์ของพวกตนกันอย่างกว้างขวาง ทำให้เกิดปฏิกิริยาตอบโต้จากกลุ่ม
นักการเมืองจารีตนิยม เช่น ม.ร.ว. เสนีย์ ปราโมช รองหัวหน้าพรรคประชาธิปัตย์
ออกมาโจมตีคู่แข่งชนทางการเมืองว่าเป็นคอมมิวนิสต์ โจมตีนักศึกษาศาสตร-
ศาสตร์ นักหนังสือพิมพ์ และผู้สนับสนุนนโยบายเป็นกลาง หลักปรัชญา
สันติภาพว่าเป็นคอมมิวนิสต์ รับเงินจากประเทศคอมมิวนิสต์

นอกจากนี้ก็มีการออกไปปลิวเถื่อน และมีการโจมตีคอมมิวนิสต์กันโดย
ทั่วไป ซึ่งเรื่องเหล่านี้คุณกฤษลาภได้นำมาเขียนรายงานและวิเคราะห์ไว้ โดยชี้

ให้เห็นว่าเป็นการกล่าวหาที่เลื่อนลอยเกินความจริง และยังเรียกร้องให้ยกเลิกพระราชบัญญัติคอมมิวนิสต์ที่ขัดขวางการพูดความจริงด้วย (กุหลาบ สายประดิษฐ์, *การเมืองของประชาชน*)

ผลของการเลือกตั้งทั่วไป ปรากฏว่าพรรคชาติสังคมที่ตั้งขึ้นมาสสนับสนุนจอมพลสฤษดิ์ ได้รับเลือกตั้งเข้ามาเป็นเสียงข้างมากในสภา พลโทถนอม กิตติขจร นายทหารซึ่งสนับสนุนจอมพลสฤษดิ์ ได้รับการแต่งตั้งให้เป็นนายกรัฐมนตรี พรรคประชาธิปไตย พรรคแนวสังคมนิยมและเป็นกลาง เป็นฝ่ายค้าน

ปลายเดือนสิงหาคม 2501 คุณกุหลาบและคณะ ซึ่งส่วนใหญ่เป็นนักเขียนนักหนังสือพิมพ์ ได้รับเชิญจากสถาบันทางวัฒนธรรมของจีน ให้ไปเยือนจีนในฐานะทูตทางวัฒนธรรม โดยได้รับการอนุมัติจากรัฐบาลจอมพลถนอม แต่ขณะที่คุณกุหลาบและคณะอยู่ในระหว่างการเยือนจีนนั้น วันที่ 21 ตุลาคม 2501 จอมพลสฤษดิ์ก็ทำรัฐประหารอีกครั้งหนึ่ง เพื่อเข้าดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรีเอง จอมพลสฤษดิ์ยกเลิกรัฐธรรมนูญ และปกครองภายใต้กฎอัยการศึก ยุบสภาและพรรคการเมือง จับกุมคุมขังนักเขียน นักหนังสือพิมพ์ นักการเมืองฝ่ายค้าน รวมทั้งผู้ที่ไม่ไปเยือนจีนเพื่อเชื่อมสัมพันธ์ไมตรีมากกว่าร้อยละหนึ่งแล้ว ไม่ต้องการกลับมาถูกกักขังอิสระภาพอีก เขาและผู้ร่วมคณะเดินทางไปจีนบางคนจึงได้ตัดสินใจขอลี้ภัยทางการเมืองอยู่ในประเทศจีน

บทบาทของ อ. ป๋วย ในฐานะข้าราชการนักวิชาชีพ

ช่วงปี 2492-2501 ขณะที่คุณกุหลาบกับ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์กำลังต่อสู้ทางอุดมการณ์กันอย่างเข้มข้น อ. ป๋วยในฐานะข้าราชการนักวิชาชีพเสรีนิยม เริ่มเข้ามามีบทบาทในการพัฒนาเศรษฐกิจของไทยให้ทันสมัยอย่างรวดเร็ว โดยไม่สนใจเรื่องความขัดแย้งทางการเมือง และความขัดแย้งทางอุดมการณ์ของพวกจารีตนิยมกับพวกก้าวหน้า

อ. ป๋วยเริ่มรับราชการในตำแหน่งเศรษฐกร กรมบัญชีกลาง กระทรวง

การคลัง ในปี 2492 ภรรยาชาวอังกฤษของเขาเดินทางมาใช้ชีวิตครอบครัวร่วมกันที่เมืองไทย โดยทำงานบางเวลาเป็นนักสังคมสงเคราะห์อาชีพ (Social Worker) ที่ศูนย์อนามัยแม่และเด็ก เศรษฐกิจของไทยสมัยหลังสงครามโลกครั้งที่สองกำลังปั่นป่วนวุ่นวายจากภาวะเงินเฟ้อ ข้าวยากหามาแพง การคอร์ปชั่นและการบริหารงานที่ไม่มีประสิทธิภาพของนักการเมืองและข้าราชการ ข้าราชการที่ได้รับการศึกษาอบรมในวิชาเศรษฐศาสตร์หรือมีความรู้ทางด้านเศรษฐกิจมีน้อยมาก จนอาจถือได้ว่า อ. ป๋วยเป็นนักเศรษฐศาสตร์ไทยที่ได้รับการอบรมมาจากตะวันตกรุ่นแรก ๆ และเป็นผู้บุกเบิกคนสำคัญในการจัดระบบวางรากฐานสำหรับการพัฒนาเศรษฐกิจไทย

นับตั้งแต่เค้าโครงการเศรษฐกิจของ ปรีดี พนมยงค์ ที่เสนอหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง 2475 ถูกพวกหัวเก่าคัดค้านตกไปแล้ว ก็ไม่ได้มีการวางแผน มีการจัดระบบ หรือความพยายามที่จะพัฒนาเศรษฐกิจไทยอย่างจริงจัง ๆ จัง ๆ จนกระทั่งยุคที่นักเรียนเศรษฐศาสตร์จากเมืองนอกรุ่น อ. ป๋วย เข้ามารับราชการกัน

งานชิ้นแรก ๆ ของ อ. ป๋วย คือ การทำงานเกี่ยวกับโครงการเงินกู้ธนาคารโลกเพื่อมาพัฒนาเศรษฐกิจประเทศไทย ทั้งยังได้ถูกส่งไปฝึกอบรมที่สหรัฐฯ เพื่อการนี้ด้วย งานแบบที่ อ. ป๋วยทำเป็นงานชนิดเดียวกับที่ข้าราชการนักวิชาชีพในประเทศด้อยพัฒนาทั้งหลายในสมัยนั้นได้รับการจูงใจและแรงผลักดันจากธนาคารโลกให้ทำกัน ธนาคารโลกนั้นจริง ๆ แล้วเป็นเพียงธนาคารที่สหรัฐฯ และประเทศทุนนิยมตะวันตกตั้งขึ้น เพื่อฟื้นฟูบูรณะเศรษฐกิจโลกภายหลังสงคราม ซึ่งกล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือ เพื่อขยายการพัฒนาทุนนิยมโลกและสกัดกั้นการเติบโตของลัทธิสังคมนิยมหรือคอมมิวนิสต์ แต่ในสมัยนั้นชนชั้นนำและปัญญาชนในประเทศด้อยพัฒนาส่วนใหญ่ ซึ่งรวมทั้ง อ. ป๋วยยัง (ถูกครอบงำโดยไม่รู้ตัวให้) มองธนาคารโลกและการพัฒนาประเทศให้ทันสมัยแบบตะวันตกในแง่ดี จึงพร้อมที่จะพัฒนาประเทศตามแนวตะวันตกอยู่แล้ว โดยไม่ได้มีใครคิดว่านี่เป็นการถูกชักนำมาจากทุนนิยมโลกแต่อย่างใด

ในสมัยนั้น แนวคิดในการพัฒนาประเทศให้ทันสมัยแบบทุนนิยมตะวันตก เป็นแนวคิดกระแสหลักที่ประเทศทุนนิยมตะวันตกเผยแพร่ และได้รับการยอมรับอย่างดีจากนักการเมืองและข้าราชการนักวิชาชีพไทยที่ได้รับการศึกษาแบบตะวันตก หรือมีฐานะทางเศรษฐกิจที่สะดวกสบาย หรือได้รับประโยชน์จากการพัฒนาในแนวนี้ แต่ก็ไม่ใช่ว่าจะไม่มีแนวคิดอื่นที่เป็นกระแสคัดค้านต่อต้านเลย ในเมืองไทยเองในช่วงตั้งแต่หลังสงครามโลกครั้งที่สอง จนถึงเมื่อจอมพลสฤษดิ์ทำรัฐประหารครั้งที่สองในปี 2501 ก็มีปัญญาชนบางกลุ่มซึ่งส่วนใหญ่เป็นนักเขียน นักหนังสือพิมพ์ นักเคลื่อนไหวทางการเมือง ซึ่งอยู่นอกกระบบราชการ พยายามคัดค้านการพัฒนาแนวนี้ และเสนอแนวการพัฒนาที่มีลักษณะชาตินิยม เป็นกลาง ไม่ฝักใฝ่เฉพาะค่ายตะวันตก ไปจนถึงแนวทางสหกรณ์และแนวทางสังคมนิยม แต่พวกเขา มักถูกกีดกัน ถูกเซ็นเซอร์ ตลอดจนถูกปราบปรามจับกุมคุมขังและทำร้ายถึงชีวิต ทำให้ไม่สามารถเผยแพร่แนวความคิดแข่งกับแนวคิดการพัฒนาแบบทุนนิยมตะวันตกได้

ในสภาพแวดล้อมทางการเมืองและภูมิปัญญาเช่นนี้ อ. ป๋วยในฐานะของนักวิชาชีพผู้มีความสามารถ ก็ประสบความสำเร็จก้าวหน้าในวิชาชีพอย่างรวดเร็ว เริ่มจากเศรษฐกร กินเงินเดือนเพียง 1,600 บาท ใน 3 ปีต่อมาคือในปี 2495 อ. ป๋วยก็ได้รับการแต่งตั้งให้เป็นผู้ช่วยฝ่ายวิชาการของปลัดกระทรวงการคลัง ปี 2496 ได้รับการแต่งตั้งเป็นรองผู้ว่าการธนาคารแห่งประเทศไทย และเป็นกรรมการบริหารของสภาเศรษฐกิจแห่งชาติด้วย ดังนั้น อ. ป๋วย ในฐานะข้าราชการนักวิชาชีพพระดับสูง จึงเป็นผู้ที่มีบทบาทสำคัญในการกำหนดนโยบายการเงินและนโยบายการคลังของประเทศในสมัยนั้น ซึ่งมีส่วนอย่างมากในการฟื้นฟูเศรษฐกิจไทยภายหลังสงคราม และเป็นการวางรากฐานที่ดีสำหรับการพัฒนาเศรษฐกิจแบบทุนนิยมในสมัยต่อมา

ทั้ง ๆ ที่ อ. ป๋วยต้องทำงานในตำแหน่งหน้าที่รับผิดชอบสูง แต่ก็ยังปลีกเวลาไปเป็นผู้บรรยายพิเศษวิชาเศรษฐศาสตร์การคลัง และเศรษฐกิจประเทศไทย ทั้งที่ธรรมศาสตร์และจุฬาฯ ในสมัยนั้นอาจารย์มหาวิทยาลัยที่มีความรู้

ชั้นสูงยังมีไม่เพียงพอ และ อ. ป๋วยเองก็เป็นผู้ที่สนใจและตั้งใจจะเผยแพร่วิชาความรู้ที่ได้เรียนมาอยู่แล้ว เพราะเห็นว่าการศึกษาให้การศึกษาเป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการพัฒนาประเทศ นั่นก็คือ จะต้องสร้างคนที่มีคุณภาพขึ้นมา ความ เป็นปัญญาชนนักคิดที่สนใจหาความรู้และเผยแพร่ความรู้ ทำให้ไม่ถูกดูถูกสิ้น โดยระบบราชการเหมือนข้าราชการที่มีการศึกษาสูงส่วนใหญ่

แม้ว่าแนวคิดของ อ. ป๋วยที่ปรากฏในหนังสือ *เศรษฐกิจแห่งประเทศไทย* และบทความอื่น ๆ จะเป็นแนวคิดการพัฒนาทุนนิยมที่เป็นกระแสหลักในเวลา นั้น แต่ อ. ป๋วยก็ได้แสดงให้เห็นความเป็นนักเศรษฐศาสตร์ทุนนิยม ที่สนใจใน เรื่องจริยธรรมทางเศรษฐกิจและความเป็นธรรมทางสังคมอย่างถือเป็นเรื่อง สำคัญจริงจิง ในหนังสือเล่มนี้ อ. ป๋วยได้เขียนถึง “ธรรมะในด้านเศรษฐกิจ” เป็นบทหนึ่งโดยเฉพาะ และแม้ว่าจะไม่ได้เห็นด้วยกับแนวคิดสังคมนิยม แต่ก็ เป็นคนที่สนับสนุนการเก็บภาษีในอัตราก้าวหน้า คือเก็บคนรวยในอัตราสูงกว่า เก็บจากคนจน เพราะมองเห็นว่านี่เป็นสิ่งที่ เป็นธรรมทางเศรษฐกิจ ใน หนังสือตำราอีกเล่มหนึ่งที่เขียนขึ้นในระยะเดียวกันคือ *การคลัง* อ. ป๋วยเสนอ ให้มีการเก็บภาษีในอัตราก้าวหน้าและให้เก็บภาษีมรดกในเมืองไทยเช่นเดียว กัน (ป๋วย อึ้งภากรณ์, *การคลัง*, 2498, หน้า 238)

มองในแง่โลกทัศน์หรือทัศนคติ อ. ป๋วยมีต่อโลกและสังคมแล้ว อ. ป๋วย ก็เป็นข้าราชการนักวิชาชีพที่มีแนวคิดเรื่องการพัฒนาตามแนวกระแสหลัก เช่นเดียวกับข้าราชการนักวิชาชีพคนอื่น ๆ แต่มองในแง่ชีวทัศน์หรือทัศนคติ อ. ป๋วยมีต่อชีวิตและการใช้ชีวิตแล้ว อ. ป๋วยแตกต่างจากข้าราชการนักวิชาชีพ คนอื่น ๆ ตรงที่ไม่ได้แสวงหาความร่ำรวยและอำนาจ ไม่ว่าจะโดยการคอร์รัปชัน หรือโดยการไต่เต้าแข่งขันชิงดีชิงเด่นในระบบ การที่มุ่งทำงานพัฒนาในฐานะ ข้าราชการที่ดี เป็นเพราะเชื่อว่าการกระทำดังกล่าวเป็นประโยชน์กับส่วนรวม จริง ๆ ดังนั้น แม้ว่าเมืองไทยในสมัยนั้นจะนำโดยนักการเมืองที่ฉ้อฉลและเป็นเผด็จการปราบปรามฝ่ายค้านอย่างเหี้ยมโหด อ. ป๋วยก็คงทำหน้าที่ของตน ในฐานะข้าราชการนักวิชาชีพหรือนักเศรษฐศาสตร์ไปอย่างเงียบ ๆ

เนื่องจากนักเศรษฐศาสตร์ในสมัยนั้นมีน้อย แอ้ม อ. ป่วยยังเป็นคนเก่ง คนขยันและคนดีอีกด้วย จึงได้รับมอบหมายให้ทำงานในตำแหน่งหน้าที่ที่สูงขึ้นอย่างรวดเร็ว ทำงานได้เพียง 3-4 ปี ก็ได้รับการแต่งตั้งให้ดำรงตำแหน่งระดับสูง เป็นทั้งผู้ช่วยฝ่ายวิชาการของปลัดกระทรวงการคลัง และรองผู้ว่าการธนาคารแห่งประเทศไทย รวมทั้งยังเป็นกรรมการอำนวยการในสภาเศรษฐกิจแห่งชาติด้วย ในวัยเพียง 37 ปี อ. ป่วยเป็นข้าราชการนักวิชาชีพที่มีบทบาทรับผิดชอบอย่างสำคัญในเรื่องการปรับปรุงนโยบายด้านการค้า การปฏิวรรตเงินตรา การเงินการคลังของประเทศ ซึ่งเป็นพื้นฐานที่สำคัญสำหรับการพัฒนาเศรษฐกิจแบบทุนนิยมสมัยใหม่ในเวลาต่อมา (มูลนิธิโกมลคีมทอง, *Puey Unkphakorn ; A Siamese For All Seasons*, 2524, หน้า 37)

ถ้ามองแบบคนทั่วไป ความสำเร็จของ อ. ป่วยก็ดูเป็นเรื่องไม่น่าแปลกสำหรับคนที่มีความสามารถคนหนึ่งในสังคมประเทศด้อยพัฒนาที่ขาดแคลน นักวิชาการนักวิชาชีพเก่ง ๆ แต่ถ้าเรามองการเติบโตและพัฒนาการของปัญญาชนคนหนึ่งในสังคมสมัยนั้นอย่างเชื่อมโยงกับปัญญาชนและประชาชนคนอื่น ๆ และกลุ่มอื่น ๆ เป็นต้นว่า นักเขียน นักหนังสือพิมพ์ที่มีความคิดแบบเสรีนิยมก้าวหน้า ทั้งมีบทบาทในการวิจารณ์นโยบายรัฐบาลและเสนอทางเลือกของการพัฒนาสังคมแนวอื่นอย่างแข็งขันในช่วงปี 2487-2495 เราก็จะพบว่า เป็นเรื่องที่น่าสนใจไม่น้อย ที่ระบบราชการหรืออาจกล่าวได้ว่าระบบสังคมทั้งหมดสามารถดึงปัญญาชนนักเรียนนอกอย่าง อ. ป่วยเข้าเป็นพวกได้อย่างสนิทแนบแน่น จนดูเหมือนกับว่า อ. ป่วยจะไม่ได้รับผลสะท้อน หรือไม่ได้รับรู้กิจกรรมของพวกปัญญาชนฝ่ายก้าวหน้าหรือฝ่ายซ้ายในสมัยนั้นเลย

ดังนั้นในขณะที่ปัญญาชนก้าวหน้าอย่าง กุหลาบ สายประดิษฐ์, สุภาศิริมานนท์ และคนอื่น ๆ กำลังต่อสู้อย่างหนักกับรัฐบาลทหารที่อนุรักษนิยม เพื่อเผยแพร่ความคิดสังคมนิยมและนโยบายต่างประเทศแบบไม่ฝักใฝ่กับฝ่ายใด จนกระทั่งหลายคนต้องถูกจับกุมคุมขัง ถูกคุกคามเสรีภาพ อ. ป่วยและเพื่อนร่วมงานของเขาก็ยังอยู่กับการทำงานในฐานะผู้เชี่ยวชาญทางเทคนิค

ในการสร้างความมั่นคงและการพัฒนาเศรษฐกิจไทยให้ทันสมัยตามแนวทาง
ของประเทศทุนนิยมตะวันตก

แต่ อ. ป๋วยก็ไม่ได้ทำงานให้กับรัฐบาลที่เผด็จการและฉ้อฉลอย่างมีความสุขมากนัก เพราะถึงอย่างไรเขาก็ยังแตกต่างจากพวกข้าราชการนักวิชาชีพคนอื่น ๆ อยู่มาก ตรงที่เขาเป็นนักอุดมคติที่มีหลักการของตนเอง เป็นคนซื่อสัตย์สุจริต และใช้ชีวิตอย่างเรียบง่าย ไม่ใช่คนประเภทที่พร้อมที่จะทำอะไรก็ได้เพียงเพื่อแสวงหาอำนาจและความร่ำรวยให้กับตนเอง อ. ป๋วยอดทนที่จะทำงานในระบบราชการ ด้วยความเป็นนักวิชาชีพที่มองโลกตามสภาพที่เป็นอยู่ คือมองเห็นว่าแม้สังคมนิยมการเมืองจะยังไม่พัฒนามากนัก นักการเมืองจะยังฉ้อฉลไม่เป็นประชาธิปไตยอยู่ แต่ตนเองก็มีบทบาทที่จำเป็นในฐานะนักเศรษฐศาสตร์อาชีพ ผู้สามารถที่จะทำประโยชน์ให้กับสังคมในฐานะข้าราชการได้ แม้ว่าผู้นำทางการเมืองจะเป็นเผด็จการก็ตาม

การที่ อ. ป๋วยทนทำงานรับราชการได้นาน ส่วนหนึ่งคงเป็นเพราะเป็นคนมองโลกในแง่ดี แม้ว่าแนวความคิดที่ก้าวหน้าอย่างในเรื่องการเก็บภาษีในอัตราก้าวหน้า จะไม่ได้รับความสนใจจากรัฐบาลที่อนุรักษ์นิยมแต่อย่างใด แต่ อ. ป๋วยก็ยังคงมีความหวังว่า เมื่อคนมีความรู้มากขึ้นว่าอะไรเป็นสิ่งที่ถูกต้อง และเราควรจะทำอะไร ในที่สุดคนก็จะต้องทำในสิ่งที่ถูกต้องที่ควรจนได้ นี่คือเหตุผลหนึ่งที่ทำให้สนใจเรื่องการให้การศึกษาคนด้วยการสอน การแสดงปาฐกถา และเขียนหนังสือมาโดยตลอด แต่ อ. ป๋วยก็ไม่ใช่นักมองโลกในแง่ดีหรือเป็นคนประนีประนอมกับระบบจนไม่มีหลักการของตนเอง เขาได้พิสูจน์ให้เห็นว่า แม้จะเป็นข้าราชการที่ดีและไม่มีความคิดรุนแรงทางการเมือง แต่ก็ไม่ได้ล้มเลิกที่จะคัดค้านการใช้อำนาจของนักการเมืองในทางที่ผิด หากว่า การใช้อำนาจนั้นเข้ามาเกี่ยวข้องกับงานในหน้าที่ความรับผิดชอบของเขาโดยตรง ในปี 2496 อ. ป๋วย ในฐานะรองผู้ว่าการธนาคารชาติ ปฏิเสธคำขอร้องของ พลเอก สฤษดิ์ ธนะรัชต์ และ เผ่า ศรียานนท์ ที่ให้ระงับการปรับธนาคารพาณิชย์แห่งหนึ่งที่ทำผิดระเบียบธนาคารชาติ เป็นผลให้อ. ป๋วยถูกปลดจาก

ตำแหน่งรองผู้ว่าการธนาคารชาติ แต่ก็ยังคงดำรงตำแหน่งผู้เชี่ยวชาญกระทรวงการคลังซึ่งเป็นตำแหน่งเดิมอยู่ (ป๋วย อึ๊งภากรณ์, “เหยี่ยวหลังแลหน้า”, ใน *รังสรรค์ ธนะพรพันธุ์, ป๋วย อึ๊งภากรณ์ ชีวิต งาน และความหลัง, มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์*, 2529, หน้า 164-165)

ต่อมา อ. ป๋วยก็มีเรื่องขัดแย้งกับพลเอกเผ่าอีก กรณี อ. ป๋วยไม่เห็นด้วยกับความพยายามของพลเอกเผ่า รัฐมนตรีช่วยว่าการกระทรวงการคลัง ที่จะให้ว่าจ้างบริษัทอเมริกันแห่งหนึ่งพิมพ์ธนบัตรไทยแทนบริษัททอมมัส เดอลารูของอังกฤษ เพราะ อ. ป๋วยเห็นว่าบริษัทอเมริกนดังกล่าว ฝีมือไม่ดี ปลอมง่าย และผู้จัดการก็มีชื่อเสียงไม่ดี แม้ทางรัฐบาลจะยอมจำนนกับเหตุผลของ อ. ป๋วย แต่ก็ทำให้พลเอกเผ่า ซึ่งขณะนั้นเป็นที่รู้จักกันทั่วไปว่าเป็นอธิบดีกรมตำรวจที่เหี้ยมเกรียมที่สุด ไม่พอใจ อ. ป๋วยอย่างมาก ประกอบกับจอมพล ป. ในระยะหลังก็ไม่ค่อยชอบ อ. ป๋วยมากนัก สภาพเช่นนี้ทำให้อ. ป๋วยคิดและติดต่อที่จะไปหางานทำที่อังกฤษสักพักหนึ่งเพื่อ “ให้ไม่ต้องทะเลาะกันต่อไป” (รังสรรค์ ธนะพรพันธุ์, *เล่มเดิม*, หน้า 166-167) พอติดคุณพระบริภัณฑ์ยุทธกิจ รัฐมนตรีคลังในสมัยนั้นทราบเรื่อง จึงขอไม่ให้ อ. ป๋วยลาออก และจัดส่ง อ. ป๋วยไปทำหน้าที่เป็นที่ปรึกษาเศรษฐกิจการคลังที่สถานทูตไทยในลอนดอน และเลยได้เป็นผู้แทนไทยในคณะมนตรีดับุกด้วย

ชีวิตของ อ. ป๋วยในช่วงนี้สะท้อนให้เห็นภาพการเมืองไทยในสมัยนั้นว่า แม้คนที่ไม่มีความคิดรุนแรงทางการเมือง เพียงแต่เป็นข้าราชการที่ซื่อสัตย์สุจริตตรงไปตรงมา ก็ยังไม่สามารถที่จะทำงานอยู่ได้ ยังโชคดีสำหรับ อ. ป๋วยในความเป็นนักวิชาชีพที่สามารถและเป็นคนที่ทำงานอุทิศตัวแบบเสียบ ๆ โดยไม่ยุ่งเกี่ยวกับกลุ่มการเมือง ทำให้ไม่ถูกปราบปรามหรือประสบชะตากรรมที่ร้ายแรงจากผู้มีอำนาจเผด็จการ เหมือนกับปัญญาชนหลายคนใน “ยุคทมิฬ” ยุคนั้น

การที่ อ. ป๋วยต้องออกนอกประเทศไปประจำอยู่ที่อังกฤษในช่วงปลายของรัฐบาลจอมพล ป. ก็อาจจะเป็นโชคดีอีกอย่างหนึ่ง ที่ทำให้พ้นจากความยุ่งเหยิงทางการเมืองของการแบ่งเป็นฝักเป็นฝ่าย การแย่งชิงอำนาจกันระหว่าง

กลุ่มพลเอกสฤษดิ์กับกลุ่มพลตำรวจเอกเผ่า และการต่อสู้เพื่อเสรีภาพประชาธิปไตยและความเป็นธรรมของปัญญาชนก้าวหน้า ซึ่งลงเอยด้วยการที่พลเอกสฤษดิ์ทำรัฐประหารโค่นล้มจอมพล ป. และกลุ่มพลตำรวจเอกเผ่าลงได้ใน ปี 2500 ทั้งในปีต่อมาหลังจากพลเอกสฤษดิ์ทำรัฐประหารครั้งที่สอง ก็ได้ปราบปรามจับกุมปัญญาชนก้าวหน้าอย่างขนานใหญ่

ยุคเผด็จการและการพัฒนาแบบทุนนิยม (2501-2514)

เมื่อจอมพลสฤษดิ์ทำรัฐประหารครั้งที่ 2 ในเดือนตุลาคมปี 2501 และพยายามสร้างความชอบธรรมให้กับการรัฐประหาร ด้วยการเรียกว่าเป็น “การปฏิวัติ” เพื่อพัฒนาประเทศไทยไปสู่ความเจริญรุ่งเรือง พยายามชักจูงผู้มีความรู้ความสามารถให้มาช่วยงานปฏิวัติ และ อ. ป๋วยก็เป็นคนหนึ่งในกลุ่มนั้น แม้จะเคยไม่พอใจ อ. ป๋วยที่ไม่ช่วยเสี่ยงกฎหมายตามที่เขาเคยขอร้อง แต่จอมพลสฤษดิ์ก็ฉลาดพอที่จะรู้ว่า อ. ป๋วยเป็นคนดี และเป็นคนเก่งที่จะเป็นประโยชน์ทั้งสำหรับส่วนตัวและสำหรับการพัฒนาประเทศให้ทันสมัยแบบตะวันตก จึงทำเป็นลืมนข้อบาดหมางนั้นเสีย

ส่วน อ. ป๋วยเองนั้น แม้จะเคยมีประสบการณ์ที่ไม่ดีกับจอมพลสฤษดิ์มาแล้ว แต่ก็ไม่รู้จะปฏิเสธค่าเชื้อเชิญของผู้มีอำนาจสูงสุดในประเทศในขณะนั้นได้อย่างไร แม้จะปฏิเสธตำแหน่งรัฐมนตรีว่าการกระทรวงการคลังที่จอมพลสฤษดิ์เสนอให้ได้ โดยอ้างว่าเพื่อไม่ให้ผิดคำสาบานสมัยเป็นเสรีไทย แต่ก็เป็น

การยากที่จะปฏิเสธตำแหน่งทางราชการธรรมดาที่ไม่ใช่ตำแหน่งทางการเมือง ในที่สุด อ. ป๋วยก็ตัดสินใจกลับมามีงานที่เมืองไทย โดยให้เหตุผลภายหลังว่า “ผมเห็นมีผู้หลักผู้ใหญ่ร่วมอยู่เป็นอันมาก เช่น หม่อมหลวงเดช สนิทวงศ์, คุณเลี้ยง ศรีสมวงศ์, คุณทวี บุญยเกษตร, คุณพระเวชยันต์รังษะยงค์ เป็นต้น ซึ่งเป็นผู้ที่ผมเคารพนับถือทั้งนั้น จึงได้ตัดสินใจเข้ามาทำงานให้” (รังสรรค์ ธนะพรพันธุ์, *ป๋วย อึ้งภากรณ์ ชีวิต งาน และความหลัง*, หน้า 167)

ดังนั้น อ. ป๋วยจึงกลับจากอังกฤษมาทำงานในเมืองไทย โดยครั้งแรกเป็นผู้อำนวยการสำนักงบประมาณ ซึ่งจัดตั้งขึ้นใหม่ ต่อมาอีกเพียงปีสองปีก็ได้รับแต่งตั้งให้เป็นผู้อำนวยการสำนักงานเศรษฐกิจการคลัง ทำหน้าที่เป็นที่ปรึกษา รัฐมนตรีคลังและผู้ว่าการธนาคารแห่งประเทศไทย ทำให้กลายเป็นคนคนเดียวที่คุมทั้งนโยบายการเงินการคลัง และนโยบายงบประมาณ ซึ่ง อ. ป๋วยก็รู้สึกว่ มากเกินไปและไม่ถูกต้อง จึงตัดสินใจลาออกจากตำแหน่งผู้อำนวยการสำนัก งบประมาณ หลังจากอยู่ในตำแหน่งนั้นมาได้ราว 3 ปี

อ. ป๋วยเล่าในภายหลังว่าตอนนั้นจอมพลสฤษดิ์ตั้งใจทำนุบำรุงบ้านเมือง จริง ๆ และเป็นงานที่ “ผมเองรู้สึกสนุกมือและสนใจมาก ๆ และเข้าใจว่าเป็น ราชการที่มีประโยชน์แก่ส่วนรวมจริง ๆ” (ป๋วย อึ้งภากรณ์, “เหลียวหลังแล หน้า” ใน *รังสรรค์ ธนะพรพันธุ์*, เล่มเดิม, หน้า 167) ข้อสังเกตดังกล่าวชี้ให้เห็นว่า จอมพลสฤษดิ์เป็นคนฉลาดในการใช้คน โดยรู้ว่า อ. ป๋วยเป็นคนเก่งที่จะ ช่วยเขาพัฒนาเศรษฐกิจไทยให้ทันสมัยแบบตะวันตกอย่างที่เขาเห็นสอดคล้อง กับธนาคารโลกได้ และก็รู้ด้วยว่า วิธีที่จะทำให้คนที่ชื่อตรงและมีหลักการอย่าง อ. ป๋วยอยู่ร่วมงานได้คือ ต้องปล่อยให้ทำงานอย่างที่เขายากทำ โดยไม่เข้าไป ยุ่งเกี่ยวกับมากนัก

จอมพลสฤษดิ์และที่ปรึกษาทางการเมืองประจำตัวคงจะรู้ด้วยว่า การ ปล่อยให้สถาบันการเงินที่สำคัญอย่างธนาคารแห่งประเทศไทยอยู่ในมือของ คนที่ชื่อสัตย์และเก่งอย่าง อ. ป๋วย จะเป็นประโยชน์สำหรับคณะปฏิวัติของเขา และการพัฒนาเศรษฐกิจประเทศไทยในระยะยาว จึงไม่เข้าไปใช้อิทธิพลในเรื่อง

การเงินการคลังที่อ. ป่วยรับผิดชอบอยู่ ส่วนเหตุผลอื่นก็คงจะอยู่ที่ว่า ตอนนี้อยู่รวมพลสตูดิโอและพรรคพวกมีอำนาจมากอยู่กลุ่มเดียว ไม่ใช่คนที่เพิ่งก่อร่างสร้างตัวเหมือนสมัยที่เป็นรองจอมพล ป. อยู่ จึงสามารถหาทางฉ้อราษฎร์บังหลวงจากที่อื่น ๆ ได้มากมาย โดยไม่จำเป็นต้องไปรบกวนการทำงานของข้าราชการนักวิชาชีพอย่าง อ. ป่วย ซึ่งเป็นกำลังสำคัญในการพัฒนาประเทศในสมัยจอมพลสตูดิโอ และเป็นกลุ่มคนที่สร้างชื่อเสียงที่เกินความจริงให้กับจอมพลสตูดิโอว่าเป็นนักพัฒนาคนสำคัญ ทั้งที่โดยเนื้อแท้แล้วจอมพลสตูดิโอเป็นเพียงนักการเมืองที่เผด็จการและฉ้อฉลคนหนึ่งเท่านั้น

โดยเนื้อแท้ อ. ป่วยเป็นมนุษย์คนละประเภทหรือแทบจะเป็นคนละเผ่าพันธุ์กับจอมพลสตูดิโอเลยด้วยซ้ำ แต่แนวคิดในการพัฒนาประเทศของ อ. ป่วยในตอนนั้นก็ไปสอดคล้องกับจอมพลสตูดิโอและธนาคารโลก ซึ่งเป็นแนวความคิดกระแสหลักที่ครอบคลุมประเทศพัฒนาช้ากว่าทั่วไป ไม่ใช่เฉพาะในประเทศไทยในเวลานั้นเท่านั้น ในฐานะของผู้สนับสนุนเศรษฐกิจแบบเปิดและการค้าระหว่างประเทศโดยเสรี ธนาคารชาติภายใต้การนำของ อ. ป่วยได้มีบทบาทอย่างสำคัญในการสนับสนุนการพัฒนากิจการธนาคารพาณิชย์ในประเทศไทย ซึ่งนำไปสู่การขยายตัวของการค้าทั้งระหว่างประเทศและภายในประเทศ การสะสมทุน การลงทุน และการเจริญเติบโตของเศรษฐกิจในอัตราสูง โดยเฉพาะในช่วง 10 ปีแรกหลังการประกาศใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ (2504-2514)

นอกจากบทบาทในฐานะผู้ว่าการธนาคารชาติ อ. ป่วยยังมีบทบาทที่สำคัญในการปฏิรูประบบราชการและการวางแผนจากส่วนกลาง ซึ่งนำไปสู่การจัดตั้งสภาพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติและคณะกรรมการส่งเสริมการลงทุนในปี 2501 และการประกาศใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติฉบับที่หนึ่งในปี 2504 เนื่องจากข้าราชการนักวิชาชีพที่มีความสามารถในสมัยนั้นยังมีน้อย อ. ป่วยจึงต้องรับผิดชอบงานมากมาย นอกจากจะเป็นผู้ว่าการธนาคารชาติเป็นผู้อำนวยการสำนักงานเศรษฐกิจการคลังแล้ว ยังเป็นกรรมการบริหารของ

สภาพพัฒนา และเป็นกรรมการสภาการศึกษาแห่งชาติอีกด้วย กล่าวโดยสรุปก็คือ อ. ป่วยเป็น-เหมือนอย่างที่ว่าเพื่อนร่วมงานนักเศรษฐศาสตร์ชาวอเมริกันที่ถูกส่งมาช่วยพัฒนาประเทศไทยคนหนึ่งกล่าวไว้อย่างเหมาะสมว่า “สถาปนิกใหญ่ของยุทธศาสตร์การพัฒนาที่กระตุ้นให้เกิดการเจริญเติบโตของเศรษฐกิจของประเทศในอัตราที่น่าประทับใจมาก (Laurence D. Stifel, “Recollection of Dr. Puey”, in KomolKeemthong, *A Siamese For All Seasons*, 1984, p. 18)

ดังนั้น คนที่มีบทบาทในการพัฒนาเศรษฐกิจแบบทุนนิยมในประเทศไทยจริง ๆ แล้วจึงเป็นคนอย่าง อ. ป่วยและเพื่อนร่วมงานข้าราชการนักวิชาชีพในกระทรวงทบวงกรมในเวลานั้น มากกว่าจอมพลสฤษดิ์ ซึ่งนักวิชาการบางคนให้เครดิตเขามากกว่าที่เขาควรได้รับ จอมพลสฤษดิ์ซึ่งเป็นผู้นำแบบเผด็จการเพียงแต่เอื้ออำนวยสนับสนุนให้การพัฒนาแบบนี้ ซึ่งเป็นประโยชน์ในการสร้างความร่ำรวยมั่งคั่งให้เขาด้วยเกิดขึ้นเท่านั้น แต่ถึงจะมีจอมพลสฤษดิ์หรือไม่ การพัฒนาเศรษฐกิจไทยให้เป็นทุนนิยมมากขึ้น ซึ่งถูกผลักดันมาจากธนาคารโลก และระบบเศรษฐกิจทุนนิยม ก็จะต้องเกิดขึ้นอยู่ดี

บทบาทของ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ภายหลัง จอมพล ป. ถูกโค่น

การเปลี่ยนท่าทีของ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ภายหลังจากที่จอมพล ป. ถูกโค่นให้เห็นได้ชัดคือ ทศนะของ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ในเรื่องนโยบายเป็นกลางในช่วงปลายจอมพล ป. ซึ่งประชาชนวิจารณ์นโยบายตามกันสหรัฐฯ ของรัฐบาลจอมพล ป. กันมาก ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ก็แสดงความเห็นสนับสนุนด้วย ว่าไทยควรดำเนินนโยบายเป็นกลาง โดยตอบคำถามผู้อ่านที่เขียนมาถามในคอลัมน์ “ตอบปัญหาประจำวัน” หนังสือพิมพ์ **สยามรัฐ** ว่าเมืองไทยสามารถดำเนินนโยบายเป็นกลางได้แน่ และประโยชน์ที่ได้รับอาจมากกว่าที่ได้รับในปัจจุบัน โดยยกตัวอย่างว่าอินเดียและพม่าเป็นกลาง แต่ก็รอดหน้าไปไกลเหมือนกันทางด้านเศรษฐกิจ (**สยามรัฐ**, 21 พฤษภาคม 2500 พิมพ์ซ้ำใน **คึกฤทธิ์กับปัญหาของไทย**

สมัยเลือกตั้งไม่เรียบร้อย, เล่มเดิม, หน้า 371)

แต่หลังจากจอมพล ป. ถูกโค่นไปในอีก 4 เดือนต่อมาคือในเดือนกันยายน 2500 ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ก็แสดงท่าทีในทางตรงข้ามคือ วิจารณ์ว่าการที่คนบางกลุ่มเรียกร้องให้รัฐบาลดำเนินนโยบายเป็นกลางนั้น เป็นการเรียกร้องอย่างสุดขีด ตามคอมมิวนิสต์มากเกินไป (“**ตอบปัญหาประจำวัน**”, *สยามรัฐ*, 26 ตุลาคม 2500)

ในช่วงนี้ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์วิจารณ์ปัญญาชนและนักการเมืองกลุ่มก้าวหน้าและต่อต้านคอมมิวนิสต์มากขึ้นอย่างเห็นได้ชัด ทั้งนี้ก็คงเป็นเพราะหมดความจำเป็นที่จะต้องสามัคคีกับปัญญาชนฝ่ายก้าวหน้าโค่นล้มจอมพล ป.แล้ว และการเติบโตของฝ่ายก้าวหน้าในช่วงนี้ทำให้ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ชักวิตกกังวลจึงต้องหันมาต่อต้าน ดังจะเห็นได้จากคอลัมน์ “**ตอบปัญหาประจำวัน**” ในช่วงเดือนตุลาคม-พฤศจิกายน 2500 ซึ่งเป็นช่วงเลือกตั้งทั่วไปครั้งใหม่ และเป็นช่วงที่นักการเมืองปัญญาชนฝ่ายก้าวหน้าพยายามเผยแพร่ความคิดมาก ม.ร.ว. คึกฤทธิ์วิจารณ์ฝ่ายก้าวหน้าค่อนข้างถี่

ตัวอย่างเช่น วันที่ 8 ตุลาคม 2500 ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ตอบปัญหาประจำวันของผู้ที่ถามมาว่าควรเลิกกฎหมายป้องกันการทำอันเป็นคอมมิวนิสต์เวลานี้หรือไม่ ว่าอยากให้คงมีต่อไปมากกว่า (*สยามรัฐ*, 8 ตุลาคม 2500) ทั้งที่ในโอกาสอื่นในเวลาอื่นเขามักแสดงความคิดเห็นแบบนักเสรีนิยม ไม่เห็นว่ากฎหมายดังกล่าวมีความจำเป็น เพราะเป็นการตัดเสรีภาพส่วนบุคคล ขัดต่อหลักประชาธิปไตย (*สยามรัฐ*, 10 เมษายน 2494)

วันที่ 17 พฤศจิกายน 2500 ม.ร.ว. คึกฤทธิ์เขียนว่า “ปัญญาชนเป็นพวกที่คอมมิวนิสต์เอาชนะได้ยากก็จริง แต่ถ้าลองให้เชื่อได้เสียแล้ว คนพวกนี้ก็ฟังหัวและสามารถทำประโยชน์ให้แก่คอมมิวนิสต์ได้มาก เพราะเป็นพวกที่ประชาชนคนธรรมดาอย่างคุณและผมยกย่องนับถือและเชื่อฟัง” (*สยามรัฐ*, 17 พฤศจิกายน 2500) ในวันที่ 21 พฤศจิกายน 2500 ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ก็โจมตีการเลือกตั้งสกปรกสมัยจอมพล ป. ว่าเป็นวิธีการแบบคอมมิวนิสต์ และว่าจอมพล ป.

เป็นประเภทคอมมิวนิสต์ตัวจริงเอง (*สยามรัฐ*, 21 พฤศจิกายน 2500) ความจริง คนที่มีความรู้อย่าง ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ก็คงจะรู้ว่าจอมพล ป. เป็นนักต่อต้านคอมมิวนิสต์ และไม่มีคุณสมบัติข้อไหนที่จะเป็นคอมมิวนิสต์ได้เลย แต่เขาก็เลือกโยง จอมพล ป. ให้เข้ากับคอมมิวนิสต์เพราะรู้ว่าขณะนั้นคนกำลังเกลียดจอมพล ป. และเห็นว่าจอมพล ป. เป็นตัวผู้ร้าย การเขียนเช่นนี้จึงเป็นการโฆษณาเพื่อหวัง ผลทางการเมืองมากกว่าจะคำนึงถึงข้อเท็จจริงทางวิชาการ ซึ่งเป็นวิธีการที่ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ชอบใช้บ่อยและมักจะใช้อย่างได้ผลเสียด้วย เพราะการเปรียบเทียบสิ่งหนึ่งเข้ากับอีกสิ่งหนึ่งเช่นนี้ ทำให้คนทั่วไปที่ไม่ได้สนใจข้อเท็จจริงตามหลักวิชาการเห็นภาพได้ชัด เข้าใจง่าย คล้อยตามง่าย

ตัวอย่างของงานเขียนที่ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์เขียนขึ้นเป็นปฏิกริยาโต้ตอบ ปัญหาชนฝ่ายซ้าย คือ “ฝรั่งศักดิ์นา” ซึ่งเขียนและพิมพ์เป็นตอนๆ ใน *สยามรัฐ* ช่วงปี 2500-2501 (ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช, *ฝรั่งศักดิ์นา*, ก้าวหน้า, 2504) ภายหลังจากที่ จิตร ภูมิศักดิ์ เขียน “โฉมหน้าศักดิ์นาไทยในปัจจุบัน” ลงใน หนังสือ *นิตยสาร 2500* จุดมุ่งหมายก็เพื่อชี้ให้เห็นว่าระบอบฟิวต์ลิสต์แบบ ตะวันตกนั้น มีลักษณะที่แตกต่างจากระบอบศักดิ์นาอย่างสิ้นเชิง ชนิดไม่เกี่ยวข้องกัน ไม่สามารถจะเปรียบเทียบกันได้ ซึ่งมีนัยชี้ให้เห็นว่าที่ฝ่ายซ้ายไทยโจมตีระบบศักดิ์นาไทยว่าเป็นสังคมนิยมขั้นที่มีการกดขี่ขูดรีด และเป็นระบบที่ล้าหลัง ซึ่งจะต้องเปลี่ยนไปตามกฎวิวัฒนาการของสังคมนั้น เป็นสิ่งที่ไม่ถูกต้อง

ในบทความหรือในปาฐกถา ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ก็มักจะโต้แย้งแนวคิดที่วิจารณ์ระบบศักดิ์นาไทยอยู่เสมอๆ เช่นใน *สยามรัฐ* ฉบับ 13 ธันวาคม 2500 เขียนว่าศักดิ์นาเป็นเพียงมาตรฐานวัดบรรดาศักดิ์ บอกหน้าที่ บอกความสำคัญของบุคคลในเมืองไทยในสมัยหนึ่งเท่านั้น “ศักดิ์” หมายถึงสิทธิ หน้าที่ และความสำคัญนี้อาจจะวัดเป็นคอก เป็นวา หรือเป็นซังก็ได้ สุดแต่จะกำหนดสมมติ ไม่ได้เกี่ยวกับที่ดินเลยสักนิด

หลังจากที่จอมพลสฤษดิ์ทำรัฐประหารครั้งที่ 2 ในเดือนตุลาคม 2501 ยิ่งเห็นได้ชัดว่า ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ไม่ได้ยืนหยัดคัดค้านเผด็จการเหมือนกับสมัยที่เขา

คัดค้านจอมพล ป. ตอนใกล้จะสิ้นอำนาจ แม้ว่าจอมพลสฤษดิ์จะเป็นเผด็จการ
ยิ่งกว่าจอมพล ป. กล่าวคือยกเลิกรัฐธรรมนูญและประชาธิปไตยแบบรัฐสภา
ห้ามการตั้งพรรคการเมือง สหภาพแรงงานและลิตรอนเสรีภาพทางการเมือง
ในทุกด้าน รวมทั้งจับกุมคุมขังนักการเมือง นักหนังสือพิมพ์และปัญญาชน
ฝ่ายค้าน อย่างไม่ชอบธรรมจำนวนมาก แต่ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ก็ไม่ได้ปริปากคัดค้าน
หรือวิพากษ์วิจารณ์แต่อย่างใด ทั้งที่ก่อนหน้านี้เพียงสองปีในปลายสมัยของ
จอมพล ป. เคยพูดถึงเสรีภาพของหนังสือพิมพ์ด้วยโวหารที่น่าจับใจยิ่ง

“คนที่มีเสรีภาพในตัวนั้น เป็นผู้ที่มีเกียรติอันสูงสุด และผู้ที่มี
เสรีภาพนั้นจะรู้สึกอภัยคอดสูและรู้สึกว่าจะเสียเกียรติเป็นอย่างยิ่ง
ในเมื่อคนทั้งหลายที่อยู่ร่วมกับคนในสังคมเดียวกันนั้น ไม่มีเสรีภาพ
เท่าเทียมตน ”

(“ปากฐณาเรื่องประชาธิปไตยกับเสรีภาพที่มหาวิทยาลัยธรรม-
ศาสตร์ฯ, 30 สิงหาคม 2499, *ปาฐกถาของคึกฤทธิ์*, กลังวิทยา,
2503, หน้า 20)

ผู้ที่ชื่นชมกับ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์อาจจะแตกต่างแทนว่า สมัยที่จอมพลสฤษดิ์
ทำรัฐประหารครั้งที่สองนั้นมีอำนาจมากและใช้อำนาจอย่างรุนแรง ทำให้ทุกคน
ต่างก็เจียบกันหมด ก็เป็นธรรมดาที่ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ต้องรักตัวกลัวตาย ยอมเจียบ
บ้าง ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ก็เคยเขียนหลังจากที่จอมพลสฤษดิ์เสียชีวิตไปแล้วว่า ยุค
จอมพลสฤษดิ์เหมือนกับรถบดถนน เรื่องอะไรจะเสี่ยงชีวิตเข้าไปขวาง แต่นั่น
คงไม่ใช่เหตุผลทั้งหมด เหตุผลที่สำคัญกว่าน่าจะเป็นเพราะว่าจอมพลสฤษดิ์
แสดงออกถึงความจงรักภักดีต่อสถาบันกษัตริย์มากกว่าจอมพล ป.อย่างเห็นได้
ชัด ม.ร.ว.คึกฤทธิ์จึงยอมรับจอมพลสฤษดิ์ได้ แม้จะเป็นเผด็จการก็ไม่ว่า เพราะ
การปราบปรามลิตรอนเสรีภาพประชาชนของจอมพลสฤษดิ์ก็มุ่งทำต่อฝ่ายซ้ายที่
ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ไม่ค่อยชอบอยู่แล้ว ดังนั้น ม.ร.ว. คึกฤทธิ์จึงคงเห็นด้วยหรืออย่าง
น้อยก็วางเฉยกับการกระทำของจอมพลสฤษดิ์ มากกว่าเป็นเพราะว่าเขาไม่กล้า
ที่จะวิจารณ์เพราะเกรงภัยอันตราย เพราะตอนที่วิจารณ์จอมพล ป. ตอนปลาย

ก็เสียงด้วยเหมือนกัน แม้จะเป็นการเสียงแบบคำนวณไว้ก็ตาม

ที่วิเคราะห์เช่นนี้เพราะ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์นอกจากจะนั่งเฉย ไม่วิจารณ์ความเป็นเผด็จการของจอมพลสฤษดิ์แล้ว ยังกล่าวถึงจอมพลสฤษดิ์ในเชิงชื่นชมหลายครั้ง ตั้งแต่ก่อนที่จอมพล ป. ไกล่จะถูกโค่น (2500) จนถึงเมื่อจอมพลสฤษดิ์เสียชีวิตไปไม่นานนัก (2506) และคนยังไม่ได้ชุดคุยเรื่องการฉ้อราษฎร์บังหลวง และการสร้างชาเริ่มของจอมพลสฤษดิ์ ตัวอย่างเช่น “คอลัมน์ตอบปัญหาประจำวัน” *สยามรัฐ* ฉบับวันที่ 6 มีนาคม 2500 ม.ร.ว. คึกฤทธิ์สรรเสริญจอมพลสฤษดิ์ในฐานะผู้รักษาพระนครที่มีน้ำใจเยือกเย็น สุขุม ไม่ลุแก่อิสระโมหะ อดทนต่อการเดินขบวนประท้วงการเลือกตั้งสกปรก จนทำให้เหตุการณ์ผ่านไปได้ด้วยความสงบ และใน *สยามรัฐ* ฉบับวันที่ 27 สิงหาคม 2500 ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ก็เขียนว่าจอมพลสฤษดิ์มีคนรักทั้งเมืองเพราะไม่ได้โกงเลือกตั้ง

หลังจอมพลสฤษดิ์ทำรัฐประหารโค่นล้มจอมพล ป. ใหม่ ๆ ก็มีผู้เขียนจดหมายถาม ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ว่าการที่จอมพลสฤษดิ์และทหารทำไปนี้จะเรียกว่าอะไร (รัฐประหาร) หม่อมมีความเห็นเรื่องนี้อย่างไร ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ตอบว่า “...การเลือกตั้งครั้งที่แล้วนั้น ทำให้คนไทยทั้งชาติรู้สึกเหมือนกับถูกตบหน้ากลางคน ทั้งเจ็บทั้งอาย หมดความนับถือตนเอง ไม่สามารถจะทำอะไรที่ดงามต่อไปอีก การกระทำของคณะทหารครั้งนี้ ทำให้คนไทยนับถือตนเอง มีสิ่งที่ฝรั่งเรียกว่า self-respect ขึ้นใหม่ ผมเห็นจะไม่ลืมนบุญคุณนี้ง่าย ๆ” (*สยามรัฐ*, 25 กันยายน 2500)

จริงอยู่ในช่วงปลายจอมพล ป. ถึงเมื่อตอนจอมพลสฤษดิ์ทำรัฐประหารครั้งแรกใหม่ ๆ คนโดยทั่วไปต่างก็มองจอมพลสฤษดิ์ในแง่ดี รวมทั้งแม้แต่ปัญญาชนก้าวหน้าบางคนด้วย แต่คนจะเริ่มเห็นลายของจอมพลสฤษดิ์มากขึ้นและวิจารณ์ในเวลาต่อมา ขณะที่ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ยังคงยกย่องชื่นชมจอมพลสฤษดิ์ตลอด เมื่อจอมพลสฤษดิ์ยกเลิกรัฐธรรมนูญและรัฐสภา ตั้งสภาร่างรัฐธรรมนูญซึ่งทำหน้าที่สภานิติบัญญัติขึ้นมาแทน โดยแต่งตั้งนายทหาร ตำรวจและข้าราชการที่สนับสนุนรัฐบาลเป็นสมาชิกเป็นส่วนใหญ่ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ก็ไม่ได้ปฏิเสธ

คำเชิญของจอมพลสฤษดิ์ให้เป็นสมาชิกสภาแต่งตั้งแห่งนี้ ทั้งที่ก่อนหน้านี้
เพียงไม่กี่ปีเคยวิจารณ์คัดค้านรัฐบาลเผด็จการและการมีสภาสูงที่มาจาก
แต่งตั้งของฝ่ายบริหาร เช่น บทความเรื่อง “พรรคการเมือง” ใน *สยามรัฐ* ฉบับ
วันที่ 1 สิงหาคม 2497 และ “คอลัมน์ตอบปัญหาประจำวัน” ใน *สยามรัฐ* ฉบับ
วันที่ 5 พฤษภาคม 2500

การที่ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์เลือกสนับสนุนหรือไม่คัดค้านจอมพลสฤษดิ์ คงเป็น
เพราะเห็นว่าจอมพลสฤษดิ์เกิดทุนสถาบันกษัตริย์และต่อต้านคอมมิวนิสต์
ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดของเขา

งานของ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ที่เกี่ยวกับเรื่องต่างประเทศ โดยเฉพาะที่เกี่ยวกับ
คอมมิวนิสต์หรือสังคมนิยมที่เขาเขียนหรือพูดในช่วงปี 2501-2516 มีลักษณะ
จารีตนิยม ต่อต้านคอมมิวนิสต์แบบสายเหยี่ยว กล่าวคือ จะวิจารณ์จีนในแง่ลบ
ตลอด และสนับสนุนนโยบายให้สหรัฐฯ ทำสงครามร่วมต่อต้านคอมมิวนิสต์
ในอินโดจีนอย่างแข็งขัน เช่น เขียนลงใน *สยามรัฐ* ฉบับวันที่ 15 มิถุนายน 2506
โจมตีว่าประชาชนจีนกำลังอดอยากทรมานทุกข์ทรมานอย่างแสนสาหัส และเขียน
ลงใน *สยามรัฐ* ฉบับวันที่ 19 สิงหาคม 2507 สนับสนุนการที่สหรัฐฯ ไปทิ้งระเบิด
เวียดนามเหนือว่า เวียดนามเหนือเหมือนเป็นเด็กที่ไปเตะหน้าแข้งผู้ใหญ่ก่อน
ก็ต้องได้รับการสั่งสอนบ้าง

ในช่วงปี 2506-2508 ม.ร.ว. คึกฤทธิ์พูดออกอากาศทางวิทยุโจมตีจีนใน
รายการ เพื่อนนอน หลายครั้งว่า จีนแดงส่งคนเข้ามาฝึกอบรมคอมมิวนิสต์
ในภาคอีสาน เพื่อเตรียมบุกยึดประเทศไทยเป็นส่วนหนึ่งของจีน และครั้งหนึ่ง
ถึงกับเรียกร้องให้ทางราชการปราบปรามพวกนี้ด้วยความรุนแรงให้เกินไปกว่า
ที่ใช้ในการปราบโจรธรรมดาสามัญ คือว่าจะใช้กำลังอย่างโหดที่สุดแล้วแต่ทาง
ราชการ แต่เห็นจะต้องหนักกว่าการใช้เจ้าหน้าที่ตำรวจท้องที่ ซึ่งความจริงก็มี
ภาระต่าง ๆ มากมายอยู่แล้ว (รายการ เพื่อนนอน, 17 สิงหาคม 2508, พิมพ์
ใน ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช, *เมืองไทยในสังคมโลก*, ประพันธ์สาส์น, ไบรอนบุ๊ค,
หน้า 236)

ม.ร.ว. คึกฤทธิ์มีจุดยืนที่สนับสนุนสหรัฐฯ ในสงครามอินโดจีนอย่างคงเส้นคงวา ตั้งแต่ช่วงปี 2506-อย่างน้อยปี 2513 ในเดือนพฤษภาคม 2513 ขณะที่ปัญญาชนในโลกตะวันตกเริ่มสงสัยในนโยบายของประธานาธิบดีนิกสันที่ยิ่งทำให้สงครามในอินโดจีนขยายตัว โดยเฉพาะการสนับสนุนนายพลลอนนอล แห่งกัมพูชาให้ทำรัฐประหารโค่นล้มเจ้าันโรตมสีหนุ ซึ่งทำให้กัมพูชาที่เคยอยู่ในความสงบถูกดึงเข้าสู่สงครามด้วย ม.ร.ว. คึกฤทธิ์เขียนสนับสนุนประธานาธิบดีนิกสันและนายพลลอนนอล และแสดงความหมั่นไส้หนักหนังสือพิมพ์ นักการเมือง นักวิจารณ์ในยุโรป ที่โจมตีการที่ประธานาธิบดีนิกสันส่งทหารเข้าไปในกัมพูชา (คอลัมน์ “จากหน้า ๕”, *สยามรัฐ*, ฉบับวันที่ 9 และ 11 พฤษภาคม 2513)

ในช่วงใกล้ ๆ กันนั้น ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ยังได้เขียนแสดงความกลัวพวก “ซ้ายใหม่” ตามที่ไปได้ยินได้ฟังมาจากยุโรป โดยโจมตีว่าเป็นพวกที่ต้องการทำลาย establishment ซึ่ง ม.ร.ว. คึกฤทธิ์แปลว่าสถาบันหรือทุกสิ่งทุกอย่างที่ตั้งอยู่แล้วในสังคม เป็นที่ยอมรับนับถือของสังคม ให้สิ้นซาก โดยไม่มีอะไรจะสร้างใหม่ และแสดงความห่วงใยว่าพบเห็นคนไทยบางคน que se ve เห็นตามฝรั่งและตั้งใจกลับมาสอนตามมหาวิทยาลัย เพื่อจะได้อบรมชักนำเด็กไทยให้ลุกขึ้นทำลายสถาบันในเมืองไทย (คอลัมน์ “จากหน้า ๕”, *สยามรัฐ*, 26 พฤษภาคม 2513)

การที่ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์แสดงความกลัวฝ่ายซ้ายและคอมมิวนิสต์ในตอนนั้น ส่วนหนึ่งก็คงเป็นเพราะสถานการณ์สงครามอินโดจีนเลวร้ายลงเรื่อย ๆ โดยไม่มีทีท่าว่าคอมมิวนิสต์จะแพ้ แถมนักศึกษาปัญญาชนในยุโรปและสหรัฐฯ ตลอดจนส่วนอื่น ๆ ของโลกก็พากันคัดค้านนโยบายขยายสงครามของสหรัฐฯ มากขึ้น ในไทยเองปัญหาการต่อสู้ของพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทย ซึ่งเปลี่ยนแนวทางการต่อสู้จากแนวสันติวิธีในสมัยสงครามโลกครั้งที่สอง ไปเป็นแนวการต่อสู้ด้วยกำลังอาวุธตั้งแต่สมัยจอมพลสฤษดิ์ปราบฝ่ายซ้ายอย่างรุนแรง ก็ได้ขยายตัวเช่นกัน ในด้านนักศึกษาปัญญาชนซึ่งเจียบสงบมาตั้งแต่สมัยจอมพลสฤษดิ์ ก็เริ่มสนใจปัญหาการบ้านการเมือง เริ่มวิจารณ์นโยบายรัฐบาลไทยที่ตามกันสหรัฐฯ และปกปิดการร่วมมือทางทหารกับสหรัฐฯ มากขึ้น (ดู

บทนำและบทความในวารสาร *สังคมศาสตร์ปริทัศน์* ในช่วง 2511-2516)

โดยเฉพาะนับตั้งแต่ปี 2511-2512 ปัญญาชนรุ่นใหม่เริ่มวิจารณ์การพัฒนาที่ไม่เป็นธรรมและไม่เป็นประชาธิปไตยเพียงพอมากขึ้น ดังจะดูได้จากวารสารรายสัปดาห์ที่ออกในมหาวิทยาลัยและในนิตยสารรายปักษ์ เช่น *ชัยพฤกษ์ฉบับนักศึกษาประชาชน*, 2512 และ *วิทยาศาสตร์ปริทัศน์*, 2513-2514 เป็นต้น ถึงแม้ว่าการวิจารณ์ของปัญญาชนรุ่นใหม่ในสมัยนั้น ซึ่งรวมทั้ง ส. ศิวรักษ์ บรรณธิการ *สังคมศาสตร์ปริทัศน์* ยังเป็นแบบเสรีประชาธิปไตย แต่บางครั้งก็มีลักษณะเร่าร้อน รุนแรงแบบคนหนุ่มสาว ซึ่งสภาพที่กล่าวมาทั้งหมดนี้คงจะทำให้ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ไม่รู้สึกสบายใจนัก และนี่คงเป็นเหตุผลหนึ่งที่ทำให้ทำเฉย ๆ กับกรณีจอมพลถนอมทำรัฐประหารตัวเองเพื่อยกเลิกสภาและรัฐธรรมนูญในปี 2514 หลังจากที่รัฐบาลทหารยอมประนีประนอมให้มีประชาธิปไตยแบบรัฐสภาอยู่ได้ไม่ถึง 2 ปี

นอกจากจะไม่ค่อยคัดค้านวิจารณ์ระบอบเผด็จการสฤษดิ์-ถนอมแล้ว ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ยังเขียนบทความโจมตีฝ่ายก้าวหน้าอยู่บ่อย ๆ เช่น นอกจากที่ได้กล่าวมาแล้ว ก็ยังมีการเขียนข้อเสนอแนะในการป้องกันมิให้ไทยเป็นคอมมิวนิสต์ ซึ่งในบรรดาข้อเสนอแนะนั้นมีข้อหนึ่งที่ทำให้ตัดกำลังนักการเมืองฝ่ายซ้าย ถ้าจำเป็นจะต้องจับกุมคุมขังก็ต้องยอมทำ (*สยามรัฐ*, 22 กรกฎาคม 2514) การเขียนวิจารณ์ว่าที่รัฐบาลของอัลเลนเดแห่งชิลีต้องถูกทหารโค่นล้มก็เป็นเพราะว่าเป็นคอมมิวนิสต์ (*สยามรัฐ*, 24 กันยายน 2516) ข้อเขียนชิ้นหลังนี้ถูกนักศึกษาธรรมศาสตร์ออกหนังสือพิมพ์กำแพงคัดค้านว่า รัฐบาลอัลเลนเดเป็นชาตินิยมและเป็นประชาธิปไตย (ประชา คุณธรรม, *ศึกษาศึกฎฐีและวรรณกรรม*, 2518, หน้า 218)

บทบาทของ ส. ศิวรักษ์

ผู้เขียนกล่าวถึง ส. ศิวรักษ์ หรือที่นิยมเรียกกัน อ. สุลักษณ์ หลังสุด ก็เพราะเป็นปัญญาชนรุ่นหลัง 3 คนแรกเกือบ 2 ทศวรรษ มีบทบาทในฐานะ

ปัญญาชนหลังจากยุคจอมพลสฤษดิ์ไปแล้ว

อ. สุลักษณ์เกิดในครอบครัวคนชั้นกลาง เชื้อสายไทยจีน ในกรุงเทพฯ เมื่อปี 2476 พ่อเป็นคนเชื้อสายจีนที่ทำงานเป็นเสมียนบริษัทฝรั่งและมีความคิดทางจารีตนิยม ครอบครัวมีความสัมพันธ์กับพวกเจ้านายภายใต้ระบบอุปถัมภ์ มาตั้งแต่สมัยปู่ย่าตาทวด (ส. ศิวรักษ์, *ช่วงแห่งชีวิต, เทียนวรรณ*, 2527)

อ. สุลักษณ์ได้รับการศึกษาชั้นประถมและมัธยมที่โรงเรียนอัสสัมชัญ ซึ่งเป็นโรงเรียนเอกชนที่มีชื่อเสียงในด้านวิชาการของพวกคริสเตียน แต่ก็ยังเป็นโรงเรียนที่ครูอาจารย์มีทัศนะทางการเมืองแบบจารีตนิยม นอกจากนี้ ยังได้รับการศึกษาเรื่องพุทธศาสนาจากการบวชเป็นเณรอยู่ระยะหนึ่ง ภูมิหลังทางครอบครัวและการศึกษา คงเป็นปัจจัยที่สำคัญ ที่ทำให้ อ. สุลักษณ์มีพื้นฐานความคิดแบบจารีตนิยม-กษัตริย์นิยม ซึ่งเป็นแนวคิดกระแสหลักของสังคมในสมัยนั้น

เรื่องนี้ อ. สุลักษณ์ก็มองเห็นตัวเองในภายหลัง ดังจะเห็นได้จากการที่เขียนบรรยายให้เห็นภาพอย่างแจ่มชัดในปี 2527 ขณะอายุ 50 ว่า สภาพแวดล้อมของความคิดจารีตนิยม ทั้งจากครอบครัว ญาติพี่น้อง ครู เพื่อนและคนรู้จักของเขาในวัยเด็กจนถึงโต ล้วนชักนำให้มองนาย ปรีดี พนมยงค์ ผู้ก่อการการปฏิวัติ 2475 เป็นผู้ร้าย ผู้ต้องการล้มล้างกษัตริย์เพื่อความทะเยอทะยานของตนเอง และมองพวกจารีตนิยม-กษัตริย์นิยม ซึ่งมีพรรคประชาธิปัตย์เป็นตัวแทนในแง่เป็นพระเอก (ส. ศิวรักษ์, “นายปรีดีที่ข้าพเจ้ารู้จัก” ใน *มติชนสุดสัปดาห์*, 29 พฤษภาคม-มิถุนายน 2527)

การเล่าชีวิตย้อนหลังของ อ. สุลักษณ์ ทำให้เราได้เห็นชัดว่าการศึกษาและการเผยแพร่สิ่งที่เรียกว่า “ความรู้” นั้นถูกกำหนดโดยชนชั้นสูงในสังคมอยู่มาก ทำให้คนที่มิภูมิหลังอย่าง อ. สุลักษณ์ และคนรุ่นราวคราวเดียวกับเขาส่วนใหญ่ได้ข้อมูลเพียงด้านเดียว แม้ว่าในสังคมไทยในช่วงตั้งแต่ปี 2475 ถึง 2501 จะมีการเปลี่ยนแปลงพลิกผันและทำให้มีข้อมูลข่าวสารด้านอื่นจากปัญญาชนเสรีนิยมและปัญญาชนก้าวหน้าในยุคนั้นด้วย แต่ก็ปรากฏว่า อ. สุลักษณ์

ไม่ได้มีโอกาสหรือสนใจรับข้อมูลข่าวสารเหล่านั้นเลย ทั้งที่เป็นคนรักความรู้และสนใจการอ่านหนังสือมาตั้งแต่เด็กและวัยรุ่น แต่ก็อ่านหนังสือประเภทจารีตนิยมหรือไม่สนใจการเมือง อย่างงานของ กรมพระยาตำราจรรยาภาพ, พระองค์เจ้าธานีนิติ, พระยาอนุমানราชธนะ, หลวงวิจิตรวาทการ, 'ดอกไม้สด' และไม่เคยอ่านหรือจำไม่ได้ว่าเคยอ่านงานเขียนของปัญญาชนฝ่ายก้าวหน้า เช่น นิตยสาร *อักษรศาสตร์* ที่คุณ สุภา ศิริमानนท์ เป็นบรรณาธิการ ส่วนหนึ่งคงเป็นเพราะได้รับการถ่ายทอดให้มีทัศนะวการเมืองเป็นเรื่องสกปรกที่คนดี ๆ ไม่สมควรไปยุ่งด้วย (ส. ศิวรักษ์, *ช่วงแห่งชีวิต*, เล่มเดิม)

อ. สุลักษณ์เป็นคนรุ่นใกล้เคียงกับ จิตร ภูมิศักดิ์ ปัญญาชนนักเขียนก้าวหน้าคนสำคัญ ทั้งสองสนใจประวัติศาสตร์ วัฒนธรรมและวรรณคดีเหมือนกัน และเริ่มต้นเขียนเรื่องไปลงวารสาร *ปรีชาต* ซึ่งเป็นวารสารทางวรรณคดีในระยะไล่เลี่ยกัน (ประมาณปี 2493) แต่นอกจากไม่เคยเจอกันแล้ว คงไม่ได้รู้จักชื่อของกันและกันเลย เพราะมีวิถีชีวิตไปคนละทาง อ. สุลักษณ์ไปใช้ชีวิตวัยหนุ่มในเมืองนอก และไม่ได้อ่านวรรณกรรมของพวกก้าวหน้าจิตรเสียชีวิตเสียก่อนที่ อ. สุลักษณ์จะเริ่มเป็นที่รู้จักในฐานะของบรรณาธิการ *สังคมศาสตร์ปริทัศน์* และนักวิจารณ์สังคม

ในปี 2475 ซึ่งเป็นปีที่ปัญญาชนกลุ่มก้าวหน้ามีกิจกรรมในการสนับสนุนนโยบายเป็นกลางไม่ฝักใฝ่ฝ่ายใด และประท้วงการที่รัฐบาลไทยเข้าร่วมสงครามเกาหลีอย่างคึกคัก อ. สุลักษณ์จบชั้นมัธยมจากโรงเรียนอัสสัมชัญ และเดินทางไปศึกษาที่ประเทศอังกฤษด้วยทุนส่วนตัว โดยไปเข้าเรียนมนุษยศาสตร์ (ประวัติศาสตร์และปรัชญา) ที่มหาวิทยาลัยเซนต์เดวิดคอลเลจที่เวลส์ ได้ปริญญาตรีปี 2500 และไปเรียนต่อวิชากฎหมายที่วิทยาลัยมิลเดิลเทมเปิลที่ลอนดอนได้เนติบัณฑิตในปี 2503 หลังจากจบแล้วก็ทำงานเป็นนักแปลและโฆษกวิทยุบีบีซีภาษาไทย รวมทั้งเป็นอาจารย์ผู้ช่วยสอนวิชาภาษาไทยในลอนดอน ก่อนจะตัดสินใจกลับเมืองไทยในปี 2505 อายุ 29 ปี

ในระยะเวลาประมาณ 10 ปี ที่อยู่ในอังกฤษ อ. สุลักษณ์คงจะเข้ากับ

วัฒนธรรมแบบอังกฤษได้ค่อนข้างดี ถึงกับเคยคิดจะทำงานอยู่ที่อังกฤษ แต่ในอีกด้านหนึ่ง ด้วยความเป็นคนรักวิถีชีวิตวัฒนธรรมแบบโบราณที่เชื่อว่าเป็นแบบไทย ดังนั้นจึงมีลักษณะผสมผสานกันระหว่างความนิยมชมชื่นในปรัชญาตะวันตกและวัฒนธรรมแบบไทยโบราณอยู่ในตัวเอง แม้ว่าภายหลังจะเป็นคนที่เขียนและพูดวิพากษ์วิจารณ์ปรัชญาวัฒนธรรมตะวันตกมากที่สุดคนหนึ่งที่เขียนแต่อิทธิพลจากปรัชญาวัฒนธรรมตะวันตกก็คงฝังรากลึกอยู่ในตัวเขาอย่างแนบแน่น

สาเหตุที่ อ. สุลักษณ์ตัดสินใจกลับเมืองไทยในปี 2505 คงจะมีหลายสาเหตุด้วยกัน แต่เหตุผลหนึ่งที่เขาเลือกเล่าให้คนอื่นฟังในภายหลัง คือ เพื่อนพม่าซึ่งสอนหนังสือด้วยกันที่อังกฤษถามว่าทำไมคุณไม่กลับเมืองไทย ในเมื่อคุณกลับได้ บ้านเมืองของเรา เราต้องกลับไปรับใช้ (ส. ศิวรักษ์, *ช่วงแห่งชีวิต*, เล่มเดิม) สิ่งที่ อ. สุลักษณ์เล่าให้เราฟัง ชวนให้สงสัยว่า คนไทยที่ อ. สุลักษณ์คบในอังกฤษคงไม่มีใครที่จะคิดในเรื่องกลับไปทำงานรับใช้บ้านเมืองกระมัง จึงไม่มีใครซักชวนหรือพูดจากับ อ. สุลักษณ์ในทำนองนี้ แต่กลับเป็นเพื่อนชาวพม่าที่ให้ข้อคิดนี้แทน

ตอนที่ อ. สุลักษณ์เรียนหนังสือและทำงานที่อังกฤษ ได้เขียนบทความสั้น ๆ ลงในนิตยสาร *สามัคคีสาร* ของสมาคมนักเรียนไทยในอังกฤษ ส่วนใหญ่เป็นการนำเรื่องประวัติศาสตร์ไทย ศาสนาพุทธ มาเขียนใหม่ เล่าเรื่องการไปเที่ยว เรื่องการศึกษาและวัฒนธรรมในอังกฤษ และวิจารณ์สังคมบ้าง แต่เป็นลักษณะอธิบายมากกว่าวิพากษ์วิจารณ์ (ส. ศิวรักษ์, *มาพูดภาษาไทยกันดีกว่า*, กรุงเทพฯ, แพร่พิทยา, 2509)

งานเขียนในช่วงนี้ เป็นงานเรียบ ๆ ที่ไม่ได้มีเนื้อหาทางการเมือง หรือวิพากษ์วิจารณ์สังคมแต่อย่างใด งานเขียนเหล่านี้ รวมทั้งบทความที่เล่าถึงการประชุมประจำปีของนักเรียนไทยในยุโรป ซึ่งมีแต่การแข่งกีฬาและงานรื่นเริง สะท้อนให้เห็นว่า พวกปัญญาชนไทยในยุโรปในสมัยนั้นช่างอยู่ห่างไกลกับบรรยากาศทางการเมืองและวรรณกรรมในประเทศไทยในช่วงปี 2495-

2501 ซึ่งเป็นช่วงที่การเมืองมีความขัดแย้งสูง และเป็นช่วงศึกคักของขบวนการปัญญาชนและวรรณกรรมก้าวหน้า

บทบาทของ อ. สุลักษณ์

ในฐานะบรรณาธิการ *สังคมศาสตร์ปริทัศน์* (2505-2511)

อ. สุลักษณ์กลับเมืองไทยตอนต้นปี 2505 ซึ่งเป็นยุครัฐบาลเผด็จการจอมพลสฤษดิ์กำลังพัฒนาประเทศให้ทันสมัยแบบทุนนิยมอย่างขนานใหญ่ ยุคนั้นรัฐบาลได้ปราบปรามจับกุมปัญญาชนก้าวหน้าจำนวนมาก คนที่เหลือก็ต้องสงบเงียบ ไม่กล้าวิพากษ์วิจารณ์ แต่ปัญญาชนนักเรียนนอกยังเป็นกลุ่มที่รัฐบาลจอมพลสฤษดิ์ต้องการสนับสนุนและดึงเข้ามาช่วยงานพัฒนาประเทศ แม้ความคิดทางการเมืองของ อ. สุลักษณ์จะเป็นจารีตนิยม แต่ก็เป็นคนมีความคิดอิสระและชอบวิพากษ์วิจารณ์ จึงไม่ยอมเข้าไปทำงานให้รัฐบาล หรือแม้แต่เป็นอาจารย์มหาวิทยาลัยซึ่งอยู่ภายใต้ระบบราชการเหมือนกัน

เหตุผลอื่นเป็นเพราะว่าเงินเดือนน้อย และไปเรียนโดยใช้ทุนส่วนตัว ทั้งคงเป็นการซ้ำเกินไปสำหรับเขาที่จะมาตั้งต้นรับราชการ ซึ่งเป็นระบบที่การให้ผลตอบแทนและความก้าวหน้าขึ้นกับอายุการทำงานและอาวุโส เพราะขณะนั้นอายุ 29-30 แล้ว ดังนั้น อ. สุลักษณ์จึงไปทำงานแผนกข่าวให้สถานทูตอังกฤษ และสหรัฐฯ อยู่ระยะหนึ่ง ก่อนที่จะได้มาทำงานเป็นบรรณาธิการ สำนักพิมพ์สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย ในเดือนกันยายน 2505 (สัมภาษณ์ อ. สุลักษณ์, 26 สิงหาคม 2530)

การตั้งสมาคมสังคมศาสตร์ฯ และสำนักพิมพ์สมาคมฯ เป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการพัฒนาประเทศไทยให้ทันสมัยแบบทุนนิยมที่ได้รับความช่วยเหลืออย่างสำคัญจากสหรัฐฯ การจะพัฒนาประเทศแบบทุนนิยมได้นอกจากการสร้างถนนสร้างเขื่อนแล้ว ยังจำเป็นต้องลงทุนขยายการศึกษาชั้นมหาวิทยาลัย เพื่อสร้างนักวิชาชีพทั้งทางด้านวิทยาศาสตร์และสังคมศาสตร์มาช่วยทำงานพัฒนาประเทศด้วย สำนักข่าวสารอเมริกันและมูลนิธิเอเซียของสหรัฐฯ ได้ให้

ทุนสนับสนุนการจัดตั้งสมาคมและสำนักพิมพ์ของสมาคมในรูปองค์กรเอกชน มีจุดมุ่งหมายที่จะยกระดับมาตรฐานของครูอาจารย์นักวิชาการทางด้านสังคมศาสตร์ในประเทศไทย และพิมพ์ตำราและหนังสือด้านสังคมศาสตร์ซึ่งขาดแคลนอย่างมากในเวลานั้น (กนกศักดิ์ แก้วเทพ, “สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทยกับสังคมไทย : กำเนิดและพัฒนาการจากอดีตถึงปัจจุบัน”, เอกสารโรเนียวของสมาคมสังคมศาสตร์ฯ, 26 กรกฎาคม 2529) อ. ป่วยก็เป็นผู้มีส่วนสำคัญในสมาคมนี้

ในปี 2505 การศึกษาชั้นมหาวิทยาลัยในไทยยังไม่ค่อยพัฒนามากเมื่อเทียบกับทุกวันนี้ อาจารย์มหาวิทยาลัยที่เป็นอาจารย์ประจำมีน้อยต้องอาศัยอาจารย์พิเศษ อาจารย์มหาวิทยาลัยที่ทำงานวิจัยและเขียนหนังสือยังมีน้อยไปอีก แม้จะมีการตั้งสำนักพิมพ์สมาคมสังคมศาสตร์ฯ เพื่อสนับสนุนการพิมพ์ตำราและหนังสือที่เขียนโดยอาจารย์ แต่ อ. สุลักษณ์ในฐานะบรรณาธิการสำนักพิมพ์ก็พบว่า การจะหาต้นฉบับหนังสือเล่มจากอาจารย์มหาวิทยาลัยในสมัยนั้นเป็นเรื่องยากลำบาก ดังนั้น อ. สุลักษณ์จึงได้ริเริ่มออกวารสาร *สังคมศาสตร์ปริทัศน์* ในปี 2506 เพื่อกระตุ้นให้ปัญญาชนสนใจอ่านและเขียนบทความสั้น ๆ ซึ่งจะเขียนกันได้ขึ้นต้นก่อนที่จะก้าวไปเขียนตำราหรือหนังสือเป็นเล่ม ๆ วารสารเล่มนี้ได้รับทุนสนับสนุนในการดำเนินงานจาก มูลนิธิเอเชีย ของสหรัฐฯ

วารสาร *สังคมศาสตร์ปริทัศน์* ฉบับแรกออกวางตลาดเดือนมิถุนายน 2506 ด้วยจำนวนพิมพ์ 500 ฉบับ ปีแรกออกเป็นราย 4 เดือน พอปีที่ 3 ก็เพิ่มความถี่เป็นราย 3 เดือน และจำนวนพิมพ์ค่อย ๆ เพิ่มขึ้นเป็น 3,000 ฉบับภายในระยะเวลาไม่กี่ปี เหตุที่เป็นที่นิยมก็คงเนื่องจากในสมัยนั้น วงการหนังสือยังไม่มีวารสารที่มีเนื้อหาสาระมากนัก นอกจากนิตยสารประเภทบันเทิงเริงรมย์ที่มีเนื้อหาสาระน้อยก็มีแต่ *สยามรัฐสัปดาห์วิจารณ์* และ *ชาวกรุง* รายเดือนของ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ซึ่งก็มีแนวคิดออกทางจารีตนิยมและไม่ค่อยวิพากษ์วิจารณ์มากนัก อีกเหตุผลหนึ่งก็คือ ปัญญาชนรุ่นใหม่ นักศึกษา อาจารย์มหาวิทยาลัยเริ่มเพิ่มจำนวนมากขึ้น อันเป็นผลมาจากนโยบายการพัฒนาประเทศให้ทันสมัย

แบบทุนนิยม ที่ทั้งรัฐบาลไทยและรัฐบาลสหรัฐฯ เป็นผู้สนับสนุน

อ. สุลักษณ์เป็นบรรณาธิการวารสาร *สังคมศาสตร์ปริทัศน์* อยู่ 6 ปีคือในช่วงปี 2506-2511 ปลายสมัยรัฐบาลจอมพลสฤษดิ์ต่อเนื่องกับรัฐบาลจอมพลถนอม ซึ่งยังเป็นยุคการปกครองเผด็จการแบบทหาร วารสาร *สังคมศาสตร์ปริทัศน์* ในช่วง 6 ปีแรกที่ อ. สุลักษณ์เป็นบรรณาธิการ สะท้อนให้เห็นถึงอุดมการณ์ทางการเมืองและบุคลิกของ อ. สุลักษณ์ในระยุษณ์นั้นได้อย่างค่อนข้างชัดเจนมองจากตัวบทบรรณาธิการและบทความที่ อ. สุลักษณ์เขียนเอง ซึ่งให้เห็นว่าลักษณะเด่นชัดของเขาประการหนึ่งคือความคิดแบบชาตินิยม แต่เป็นความคิดแบบชาตินิยมที่เิกกว้างกว่าลัทธิชาตินิยมแบบหลงชาติในสมัยจอมพล ป.

ความคิดดังกล่าวนี้จะเห็นได้ตั้งแต่ในบทนำวารสาร *สังคมศาสตร์ปริทัศน์* ปีที่ 1 ฉบับที่ 2 ซึ่ง อ. สุลักษณ์ได้บอกแบบตรงไปตรงมาเลยว่า “จุดประสงค์ประการแรกของหนังสือนี้ มีเพื่อจูงใจให้คนไทยรักชาติ เราจะไม่ใช่วิธีเขียนคำขวัญ หรือแต่งเพลงปลุกใจ เพราะไม่มีความสามารถที่จะทำได้ วิธีการอื่นเราจะรื้อให้เกิดความรักชาตินั้น ก็ด้วยนำความจริงความดีความงามของชาติมาเสนอ ให้พวกเรารู้จักชาติเราเองอย่างถูกต้องถ่องแท้ แต่ขณะเดียวกันเราก็ต้องประกอบด้วยความกล้า กล้าทำทายต่อสิ่งซึ่งเราเห็นว่าเลวทรามต่ำช้าหรือสิ่งซึ่งเป็นความอัปลักษณ์ต่อชาติของเรา” (วารสาร *สังคมศาสตร์ปริทัศน์*, ปีที่ 1 ฉบับที่ 2, ตุลาคม 2506, หน้า 4)

แนวคิดของ อ. สุลักษณ์ที่ปรากฏในงานเขียนและปาฐกถาในช่วงเป็นบรรณาธิการ *สังคมศาสตร์ปริทัศน์* นอกจากเรื่องความรักชาติแล้วก็เป็นแนวคิดในเชิงอุดมคติหวงหาถึงวัฒนธรรมดั้งเดิมและจริยธรรมตามคำสอนของศาสนาพุทธ บทความใน *สังคมศาสตร์ปริทัศน์* ทั้งที่ อ. สุลักษณ์เขียนเองและเป็นผู้เลือกมาลงพิมพ์ จึงมักเป็นบทความในแนวป้องกันและอนุรักษ์วัฒนธรรมและค่านิยมดั้งเดิม ปลุกเร้าให้คนมีความตระหนักและภูมิใจในมรดกทางวัฒนธรรมของชาติ รวมทั้งภูมิใจในชีวิตในอดีตที่เคยรุ่งโรจน์สันติและสงบสุข ในยุคก่อนที่ลัทธินิยมวัตถุจากตะวันตกจะเข้ามาทำให้แปดเปื้อน

นักจารีตนิยมผู้วิพากษ์วิจารณ์

แม้ อ. สุลักษณ์จะมีแนวคิดในเชิงจารีตนิยมไม่ต่างไปจากปัญญาชนไทยรุ่นก่อนหน้าส่วนใหญ่ แต่ก็ก็เป็นคนที่มีความคิดเชิงวิพากษ์วิจารณ์และกล้าแสดงออกมากกว่านักจารีตนิยมคนอื่น ๆ ในช่วงแรก ๆ คนเริ่มรู้จัก อ. สุลักษณ์ในฐานะนักเรียนนอกที่ท้าทายการแต่งกายตามแบบฝรั่งด้วยการรณรงค์ให้คนหันมานุ่งผ้าม่วง ซึ่ง อ. สุลักษณ์เห็นว่าเป็นแบบไทยหรือแบบสยาม โดยมักจะแต่งผ้าม่วงไปในงานสำคัญ แม้ว่าคนโดยทั่วไปจะมองว่าเป็นเรื่องเขยล้าสมัยไปแล้ว แต่ปัญญาชนหลายคนก็สนใจอยู่เงียบ ๆ รู้สึกว่าเป็นสัญลักษณ์ในการต่อต้านวัฒนธรรมฝรั่งที่กำลังมีอิทธิพลมากอย่างหนึ่ง แม้จะไม่เห็นด้วยทั้งหมด เพราะจริง ๆ แล้วผ้าม่วงก็เป็นวัฒนธรรมการแต่งกายของชนชั้นสูงมากกว่าสามัญชนไทยทั่วไป

แนวคิดทางจารีตนิยมและกษัตริย์นิยมของ อ. สุลักษณ์ได้รับการต้อนรับอย่างดียิ่งจากชนชั้นสูง โดยเฉพาะพวกเจ้านายสูงอายุ ซึ่งบางคนถูกลี้มเลือนไปแล้ว อ. สุลักษณ์เป็นคนที่จะเห็นคุณค่าและยกย่องคนเหล่านี้ และหลายคนก็ให้ความรักความเอ็นดู ตลอดจนคุ้มครองปกป้อง อ. สุลักษณ์ในยามคับขัน แนวคิดทางชาตินิยมและวัฒนธรรมนิยมของ อ. สุลักษณ์ ได้รับความสนับสนุนจากนักศึกษาปัญญาชนในสมัยนั้น ซึ่งบางส่วนเริ่มรู้สึกว่ายุโรปกำลังจะมีบทบาทในเมืองไทยค่อนข้างมาก โดยเฉพาะการเข้ามาตั้งฐานทัพทหารอเมริกันในไทย เพื่อส่งไปรบในสงครามอินโดจีน

แม้ อ. สุลักษณ์ในขณะนั้นจะไม่ได้มีความคิดก้าวหน้าทางการเมือง และวิจารณ์บทบาทของสหรัฐฯ ในแง่จะทำให้วัฒนธรรมดั้งเดิมและชีวิตแบบไทยเสียหายเท่านั้น แต่การกล้าวิจารณ์ของ อ. สุลักษณ์ในยุคเผด็จการทหารที่พวกนักคิดก้าวหน้าถูกปราบปรามจนไม่มีใครกล้าวิจารณ์โดยเปิดเผย ก็เป็นการกล้าแสดงออกที่ได้รับความเห็นด้วยและชื่นชมจากปัญญาชนในขณะนั้นอยู่น้อย

นอกจากกิจกรรมด้านงานทำหนังสือ เขียนหนังสือ การสอนพิเศษ และปาฐกถาแล้ว อ. สุลักษณ์ยังเริ่มจัดกิจกรรมทางสังคม ซึ่งทำให้เขาเป็นที่รู้จัก

มากขึ้นตามลำดับ เช่น การเป็นผู้จัดงานอนุสรณ์อยุธยาครบสองร้อยปีที่เสียกรุงศรีอยุธยาให้กับพม่าในปี 2510 เพื่อกระตุ้นให้คนภูมิใจในบรรพบุรุษและมรดกทางวัฒนธรรม รวมทั้งศึกษาบทเรียนจากอดีต คนที่ให้ความสนใจมากคือพวกนักศึกษาปัญญาชนหนุ่มสาว เพราะในยุคนั้นเป็นยุคที่คนไม่มีเสรีภาพทางการเมือง และไม่ค่อยมีใครกล้าคิดกล้าทำอะไร แม้ อ. สุลักษณ์เอออกจะมีแนวคิดทางการเมืองและวัฒนธรรมไปในทางอนุรักษนิยม แต่ก็ได้รับความคิดเสรีนิยมแบบฝรั่งมาด้วยในขณะเดียวกัน และเนื่องจากโดยส่วนตัวก็มีลักษณะวิพากษ์วิจารณ์ ทำให้วารสาร *สังคมศาสตร์ปริทัศน์* เป็นเวทีที่เปิดสำหรับปัญญาชนคนอื่นที่มีแนวคิดเสรีนิยมหรือก้าวหน้าทางการเมืองมากกว่าด้วย และทำให้ตัวเองก็ใจกว้างพอที่จะเรียนรู้สภาพการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองและสังคมโดยรอบ ตลอดจนเรียนรู้จากคนอื่น ๆ ไปพร้อมกัน วารสาร *สังคมศาสตร์ปริทัศน์* จึงมีบทบาทเป็นเวทีทางความคิดที่สำคัญในสมัยนั้น ซึ่งอ. ป่วยก็เป็นนักเขียนและผู้สนับสนุนคนสำคัญคนหนึ่ง

แนวคิดวิพากษ์วิจารณ์ที่ดูก้าวหน้าที่สุดของ อ. สุลักษณ์ในยุค 2506-2512 นี้คือ การวิจารณ์นโยบายของจอมพลถนอมที่ให้สหรัฐฯ เข้ามาตั้งฐานทัพในประเทศไทย เพื่อส่งทหารอเมริกันไปช่วยรัฐบาลฝ่ายขวาในอินโดจีนรบกับพวกชาตินิยมและคอมมิวนิสต์ คำวิจารณ์นี้มีพื้นฐานอยู่บนความรักชาติและจริยธรรม มากกว่าเกิดจากแนวคิดทางการเมืองแบบปัญญาชนก้าวหน้าหรือฝ่ายซ้าย การที่ อ. สุลักษณ์และปัญญาชนที่เขียนบทความให้ *สังคมศาสตร์ปริทัศน์* กล้าวิจารณ์นโยบายรัฐบาลในประเด็นนี้ ส่วนหนึ่งคงเป็นเพราะว่าเป็นปัญญาชนนักเรียนนอก ที่ไม่เคยสัมพันธ์หรือไม่เคยมีประสบการณ์กับบทบาทของปัญญาชนฝ่ายก้าวหน้าในช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 ถึงปี 2501 ไม่รู้เรื่องที่ปัญญาชนฝ่ายก้าวหน้าถูกปราบปรามอย่างรุนแรง และไม่มีปมที่จะต้องระมัดระวังตัวเองในการวิพากษ์วิจารณ์เพราะกลัวจะโดนกล่าวหาว่าเป็นคอมมิวนิสต์หรือฝ่ายซ้ายเหมือนพวกปัญญาชน นักเขียน นักหนังสือพิมพ์รุ่นเก่า คนอย่าง อ. สุลักษณ์และปัญญาชนรุ่นใหม่ในขณะนั้น ส่วนใหญ่มีอุดมการณ์ทางการเมือง

แบบจารีตนิยมและเสรีนิยม และต่อต้านคอมมิวนิสต์ ดังนั้นจึงกล่าววิจารณ์นโยบายต่างประเทศของรัฐบาล โดยไม่ได้คิดเลยว่าตัวเองจะถูกหาว่าเป็นคอมมิวนิสต์

บางทีรัฐบาลจอมพลถนอมก็คงจะตระหนักถึงความจริงข้อนี้ด้วยเหมือนกัน จากการที่รัฐบาลไม่ได้สนใจจะจำกัดเสรีภาพของวารสาร *สังคมศาสตร์ปริทัศน์* หรือเฟื่องเพลิง อ. สุลักษณ์แต่อย่างใด พวกเขาคงมองว่ากลุ่ม อ. สุลักษณ์เป็นเพียงปัญญาชนนักเรียนนอกกลุ่มเล็ก ๆ ที่คับข้องใจ และถึงจะหาหนังสือเขียนหนังสือกันก็คงอ่านภายในกลุ่มเล็ก ๆ ไม่สามารถสื่อสารให้ประชาชนในวงกว้างเข้าใจได้ ดังนั้นจึงไม่กระทบกระเทือนต่อเสถียรภาพของรัฐบาลซึ่งมันคงมาก เพราะขณะนั้นทหารเป็นเอกภาพ กลุ่มการเมืองอื่นก็สงบเงียบ นอกจากการต่อสู้ของพรรคคอมมิวนิสต์ตามชนบทห่างไกล อีกเหตุผลหนึ่งที่วารสาร *สังคมศาสตร์ปริทัศน์* ไม่ถูกรบกวอน อาจจะเป็นเพราะว่าสมาคมสังคมนิยมอยู่ภายใต้การสนับสนุนของปัญญาชนผู้ใหญ่ 2 ท่าน คือ พระองค์เจ้าวรรณไวทยากร กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ (2434-2517) รองนายกรัฐมนตรี และ อ. ป๋วย อึ๊งภากรณ์ (2459-) ผู้ว่าการธนาคารแห่งประเทศไทยในขณะนั้น

การที่ อ. สุลักษณ์ค่อย ๆ สร้างตัวเองและ *สังคมศาสตร์ปริทัศน์* ให้เป็นที่รู้จักแพร่หลาย โดยไม่ได้ถูกเฟื่องเพลิงหรือถูกจำกัดเสรีภาพจากรัฐบาล ส่วนหนึ่งก็คงเป็นเพราะโดยพื้นฐาน อ. สุลักษณ์ก็มีแนวคิดทางการเมืองแบบอนุรักษนิยมต่อต้านคอมมิวนิสต์ ต่อต้านสังคมนิยมเหมือนพวกชนชั้นสูงคนอื่น ๆ แต่เนื่องจาก อ. สุลักษณ์มีท่วงทำนองการเขียนและพูดที่กล้าแสดงออกอย่างตรงไปตรงมา โดยใช้สำนวนโวหารเผ็ดร้อน ทำให้ข้อเขียนของเขาสร้างศัตรูขึ้นในหมู่นักจารีตนิยม-กษัตริย์นิยมบางคน ที่อาจไม่ได้ไว้วางใจ หรืออิจฉาเขาด้วยเหมือนกัน

ผู้กล่าววิจารณ์ยักษ์

บทความของ อ. สุลักษณ์ที่วิจารณ์ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช ในปี 2508

เป็นตัวอย่งที่ดีที่สุดที่ชี้ให้เห็นท่วงทำนองการเขียนของ อ. สุลักษณ์ที่สร้างทั้งชื่อเสียงและศัตรูในเวลาเดียวกัน

อ. สุลักษณ์ได้เขียนบทความเรื่อง “ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ที่ข้าพเจ้ารู้จัก” ลงในวารสาร *สังคมศาสตร์ปริทัศน์* เล่าถึงความสัมพันธ์ระหว่างตนเองกับ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช ซึ่งตอนแรก อ. สุลักษณ์ก็มีความชื่นชมกับผลงานและกิตติศัพท์ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์อยู่มากถึงขนาดเชื่อว่า “ท่านจะเป็นคนเดียวที่อยู่นอกสังเวียนราชการ ที่นำประชาชนได้ทั้งชาติ และท่านสามารถติดต่อกับนานาชาติได้อย่างเสมอป่าเสมอไหล” แต่เมื่อได้พบปะสมาคมเข้าจริง ๆ อ. สุลักษณ์ก็เห็นว่า ม.ร.ว. คึกฤทธิ์เป็นคน “เอาบาตรใหญ่เข้าขม” “ผิดกาลเทศะและรสนิยมต่ำ” “หลุดจากลัทธิโลก” “อารมณ์ไม่คงที่” “อัตตารุนแรง” จน อ. สุลักษณ์ต้องเขียนบทความวิจารณ์เอาตรง ๆ

ท่วงทำนองที่ อ. สุลักษณ์เขียนถึง ม.ร.ว. คึกฤทธิ์นั้นออกจะเกี่ยวพันกับตัวเอง และมีลักษณะใช้อารมณ์ค่อนข้างมาก เหมือนกับคนหนุ่มที่เคยหวังในผู้ใหญ่ที่เป็นคนในอุดมคติของตน แต่เมื่อผู้ใหญ่ไม่ได้ดีต่อตนเอง และได้เห็นข้อด้อยในด้านความประพฤติของผู้ใหญ่ จึงเกิดความผิดหวังและเคืองแค้นอย่างมาก ดังจะขอยกตัวอย่างสำนวนการวิจารณ์ให้เห็นดังนี้

“หลายคนจะเอามากับตัวเอง ว่าครั้งแรก ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ เป็นต้องดูถูกสติปัญญาของผู้เยาว์กว่าเป็นที่ตั้ง ยิ่งผู้ที่มีอาชีพทางใช้ปัญญาด้วยแล้ว ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ยิ่งหมั่นไส้ ยิ่งขวาง ยิ่งทนไม่ได้เอาเลย ม.ร.ว. คึกฤทธิ์เคยเขียนบทความไว้แต่ในสมัย พ.ศ. 2492 (*สามยุค*) ว่าเคยชะโงกลงไปดูคนที่เด็กกว่า “แต่จะไปเอาอะไรกับคนพวกนี้” เพราะพวกนี้มัวไปหวังให้ท่านนำ ท่านพรรณนาว่า คนที่อ่อนอายุกว่าท่าน ที่มีความสามารถพอฉายแสงสว่างให้ท่านเห็น ก็อยู่เพียงครู่เดียว แล้วก็ดับวูบไป แต่นั่นมาท่านเลยมองไม่เห็นแสงสว่างอีก โดยเฉพาะแสงที่เคยสว่างนั้นเป็นไฟกำลังจ้ามามากด้วย

ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ก็เลยหลับตา ไม่ยอมรับแสงสลัว ๆ จากคนที่
เขาวีกว่าอีก ยิ่งคนที่มีชาติสกุลที่ต่ำกว่า ยิ่งไม่ปรารถนาใหญ่

ม.ร.ว. คึกฤทธิ์พอใจที่จะอยู่แต่ในวงที่มีชาติวุฒิเสมอกับ
ตน แม้กระนั้น ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ก็ต้องเป็นเด่นในที่นั้น หรือมี
ศิลปะในการใช้มือใช้เท้าเท่า ๆ กัน แม้พวกที่ใช้ปากกาด้วยกัน
ก็ต้องเป็นพวกที่ยอมรับว่าตนต่ำต้อยกว่า ม.ร.ว. คึกฤทธิ์จึงจะ
คบหาสมาคมด้วย ที่เป็นเช่นนี้เพราะ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช
ถือตัวว่าเป็นศิลปินกระนั้นหรือ ถ้าเช่นนั้นศิลปินต้องเป็นปาย
มุกดีด้วยหรือ หรือที่ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช ไม่ต้องการคบ
“ปัญญาชน” รุ่นที่เขาวีกว่า ก็เพราะเกรงว่าคนพวกนั้นจะรู้ว่า
ความจริงนั้น ม.ร.ว. คึกฤทธิ์เป็นคนอย่างไร สู้ใส่หน้ากากไว้
ดีกว่า ถอดหัวทศกัมธูเสียแล้วก็สวมหัวอื่นแทนได้ ไหน ๆ
ก็เล่นได้ทั้งหนัง ยี่เก ละคร และโขน ทำไมชีวิตจริงจะเล่น
ไม่ได้ เมื่อหนังสือพิมพ์ *ไทมส์* ที่กรุงลอนดอนวิจารณ์บทบาท
ของนายกรัฐมนตรีแห่งรัฐสภารัชฌม์ ก็บ่งว่าที่ตัวนี้ดีที่สุดในเพราะ
ไม่ต้องแสวงเล่นเลย หากแสดงอย่างชีวิตจริงนั่นเอง สำหรับ
ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ชีวิตจริงหรือชีวิตเล่นคงไม่ต่างกันเลย ม.ร.ว.
คึกฤทธิ์เห็นของจริงเป็นของเล่น และเห็นของเล่นเป็นของจริง
ไปหมด ถ้าจะพูดในทางปรัชญาอย่างของพวกนิคายเซน นี้ก็
เป็นธรรมชั้นสูง ด้วยเหตุฉะนั้นดอกกระมังท่านจึงทนพวกรุ่น
หนุ่มสมองใสไม่ได้ เพราะพวกนี้ถือเอาสาระไปจากโลกนี้เสีย
หมด เห็นชีวิตเป็นจริงเป็นจังมากไป ยิ่งนี้กว่าคนวิเศษพอที่
จะปรับปรุงสังคมให้ดีขึ้นได้ ยิ่งไปหวังจะให้ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์
มาเป็นผู้ช่วยชี้แนวทางด้วยแล้ว ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ยิ่งรำคาญ ยิ่ง
หมั่นไส้ เพราะ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ประสบความสำเร็จของสังคม
มามากยุคมากสมัย จนไม่อยากจะคิดการใหญ่อะไรแล้ว แต่แล้ว

ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ก็เข้าไปไม่ถึงขั้นวิมุตติ เพราะ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ มีความเห็นในเรื่องอัตรารุนแรงเหลือเกิน บุคคลที่ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์รักที่สุดคือ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ อุดมการณ์อันสูงสุดของ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์คือ คึกฤทธิ์สัมพันธ์ ประเทศไทยนั้น ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ รักเพราะเป็นเมืองเกิดเป็นเมืองปู่ย่าตายาย และที่สำคัญยิ่งกว่านั้นก็คือ เป็นเมืองที่มีคนพร้อมที่จะฟังที่จะเชื่อ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ถึงจะมีคนบ้ามากล้าเดือนสติ มากล้าเถียง มากล้า ทำทายเป็นความมั่นคงของ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ก็อาจใช้ด้อยคำอันแหลมคมสับโขกมันผู้นั้นให้เป็นผง ภัสมธุลีลงไปเมื่อไรก็ได้ แม้มันผู้นั้นจะหวังดี จะมีความคิด อ่านโน้มน้าไปยังไปคล้าย ๆ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ก็ตาม และการทำลาย ล้างมันผู้นั้นจะผิดพุทธวจนะอย่างไรก็ไม่สำคัญ เพราะขั้นสุดท้ายแล้ว สำหรับ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ คือ คึกฤทธิ์สัมพันธ์นั่นเอง”

(วารสาร *สังคมศาสตร์ปริทัศน์*, ปีที่ 3 ฉบับที่ 2, 2508)

เมื่ออ่านเนื้อหาบทความนี้ทั้งหมด จะเห็นได้ว่า อ. สุลักษณ์ไม่ได้วิจารณ์ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ในแง่แนวคิดเลย แต่เป็นการวิจารณ์ในแง่นิสัยพฤติกรรมส่วนตัว เพราะโดยเนื้อแท้แล้ว อ. สุลักษณ์ในขณะนั้นก็มีแนวคิดทางการเมือง รวมทั้งแนวคิดทางสังคมวัฒนธรรมในหลายเรื่อง ที่ไม่ต่างไปจาก ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ หลายคนจึงมองบทความนี้เป็นเรื่องส่วนตัวมากกว่า แต่ อ. สุลักษณ์ก็พยายามโยงว่า เรื่องส่วนตัวก็สำคัญต่อส่วนรวม เพราะบุคลิกและพฤติกรรมของ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ดังกล่าว ก่อให้เกิดความเสียหายต่อสังคม ดังข้อสรุปของเขา ซึ่งสะท้อนให้เห็น จุดยืนของนักศีลธรรมอย่างชัดเจน

“ที่กล่าวมานี้ ออกจะเป็นข้อกล่าวหาที่ออกจะรุนแรง อยู่สักหน่อย คุณประหนึ่งว่าจะไม่คิดคำนึงถึงความดีที่ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ประกอบเลย แม้ที่จริงใครที่อ่านบทความนี้โดยพิถีพิถราห้ ก็ย่อมจะเห็นได้ว่าข้าพเจ้าเห็นว่า ม.ร.ว. คึกฤทธิ์มี

คุณอนันต์ แต่ก็มีโทษมหันต์เช่นกัน อันบุคคลคนหนึ่งนั้น
ย่อมมีดีมีชั่วระคนปนกันไป แม้นักการเมืองที่เข้ามากินเมือง
กันทุกยุคทุกสมัย ก็ทิ้งรอยความดีไว้ให้แทบทุกคน ข้อสำคัญ
ที่เราจะวินิจฉัยว่าใครดีเลวเพียงใด เราต้องพิจารณาดูว่า คน
คนนั้นมีความสามารถเป็นพื้นเดิมอยู่เพียงไหนด้วย เขาคิดถึง
ประโยชน์ส่วนรวมยิ่งกว่าประโยชน์ส่วนตัวเพียงใดหรือไม่
และในประการสุดท้าย เขายึดหลักการอุดมการณ์มั่นคงเพียง
ใด สำหรับคนที่มีปัญญาทราม ได้รับความศึกษามาแล้ว ย่อม
ควรได้รับความเห็นใจมากกว่าคนฉลาดที่มีโอกาสและสิ่ง
แวดล้อมเหนือกว่า”

(วารสาร *สังคมศาสตร์ปริทัศน์*, เล่มเดิม)

บทความวิจารณ์ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ของ อ. สุลักษณ์ก่อให้เกิดความฮือฮาใน
หมู่ปัญญาชนมาก เพราะเป็นบทความที่โจมตี ม.ร.ว. คึกฤทธิ์อย่างรุนแรงที่สุดใน
ยุคเผด็จการทางความคิดที่ไม่มีใครคอยกล้าเขียนอะไรในเชิงวิพากษ์วิจารณ์
นัก ยุคนั้น ม.ร.ว. คึกฤทธิ์เป็นปัญญาชนนอกระบบราชการที่มีชื่อเสียงมากที่สุด
คนหนึ่ง เป็นผู้อำนวยการหนังสือพิมพ์ *สยามรัฐ* เป็นวุฒิสมาชิก และเป็นนัก
เขียนนักพูดที่มีผลงานเป็นที่ยอมรับอย่างกว้างขวาง ม.ร.ว. คึกฤทธิ์เลือกใช้วิธี
เจียบเฉย ไม่ได้ตอบออกความเห็นหรือเอ่ยชื่อ อ. สุลักษณ์แต่อย่างใด ทำให้การ
วิจารณ์ของ อ. สุลักษณ์แพร่อยู่ในวงจำกัดเท่านั้น และผลสะท้อนของการ
วิจารณ์ก็คงมีไม่มากนัก เพราะ อ. สุลักษณ์ขณะนั้นยังเป็นเพียงบรรณาธิการ
หนุ่มผู้มีผลงานเพียงไม่กี่ชิ้น ไม่อาจเทียบได้กับ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ซึ่งเป็นยักษ์ทั้ง
ในวงวรรณกรรม หนังสือพิมพ์ และการเมือง

แม้แนวคิดทางการเมืองและวัฒนธรรมของ อ. สุลักษณ์จะไม่ต่างจาก
ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ แต่การที่ อ. สุลักษณ์มองเห็นและกล้าวิจารณ์พฤติกรรมบาง
อย่างของ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์อย่างตรงไปตรงมาสะท้อนให้เห็นว่า อ. สุลักษณ์เป็นคน
ที่มีจุดยืนทางจริยธรรมที่กล้าวิพากษ์วิจารณ์ต่อสิ่งที่เห็นว่าถูกต้องมากกว่า

นักจาริตนิยมรุ่นเก่า การเริ่มผิดหวังกับชนชั้นนำที่อาวุโสกว่าอย่าง ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ คงเป็นส่วนหนึ่งที่ทำให้ อ. สุลักษณ์ค่อย ๆ หันมามองและคบหาเสวนากับคนอ่อนอาวุโสกว่าหรือมีสถานะต่ำกว่า เช่น นักศึกษามหาวิทยาลัย พระหนุ่ม ๆ ครูต่างจังหวัด ฯลฯ มากขึ้น ซึ่งการเสวนาดังกล่าวต่อมา คงมีส่วนช่วยให้ทัศนะของ อ. สุลักษณ์กว้างขึ้นบ้าง แม้ว่าส่วนใหญ่แล้วจะเรียนรู้จากการอ่านและคบหากับปัญญาชนต่างชาติมากกว่าจากปัญญาชนในประเทศ

ท่วงทำนองการเขียนวิพากษ์วิจารณ์แบบตรงไปตรงมาของ อ. สุลักษณ์ เกือบทำให้เขามีปัญหาครั้งหนึ่งในปี 2511 เมื่อเขาเขียนบทนำใน *สังคมศาสตร์ปริทัศน์* เรื่อง “อนาคตของไทยอยู่ที่ไหน” เนื้อหาหลักคือ การวิจารณ์การเมืองไทยในปัจจุบันขาดผู้นำที่ดีเมื่อเทียบกับสมัยพระปิยมหาราช รัชกาลที่ 5 ถึงแม้ว่า อ. สุลักษณ์จะมุ่งวิจารณ์รัฐบาลจอมพลถนอมเป็นหลัก แต่การที่เขาเขียนข้อความตอนท้าย ๆ บทความ โดยเปรียบเทียบว่าคนไทยกำลังอยู่ในสภาพที่ว้าเหวเพราะขาดกษัตริย์ และใช้ประโยคว่า “แต่ที่เห็นอยู่เวลานี้เราก็มีแค่กษัตริย์หุ่นเชิดเท่านั้น ที่สามารถจริง ๆ” (วารสาร *สังคมศาสตร์ปริทัศน์*, ปีที่ 5 ฉบับที่ 3, ธันวาคม 2511) ก็ได้ก่อให้เกิดปัญหาในด้านการตีความขึ้นมาว่าจะเป็นการวิพากษ์วิจารณ์ซึ่งเท่ากับเป็นการหมิ่นพระบรมเดชานุภาพองค์พระมหากษัตริย์หรือไม่ เพราะในสมัยนั้นมีชาวออกสม่าเสมอ จนเป็นที่รู้กันทั่วไปว่า พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงโปรดการเล่นเรือใบ

ถ้าอ่านบทนำนี้ตามตัวอักษร จะเห็นว่า อ. สุลักษณ์คงจะชมว่ามีแค่กษัตริย์หุ่นเชิดเท่านั้นที่สามารถจริง ๆ แต่เนื่องจาก อ. สุลักษณ์ชอบเขียนแบบเปรียบเทียบประชดประชัน จึงทำให้คนอาจตีความในแง่อื่นได้ ซึ่งก็มีการตีความในแง่ลบจริง ๆ โดยมีคนระดับสูงผู้หนึ่งนำเรื่องนี้ไปเสนอนายกรัฐมนตรีว่า อ. สุลักษณ์หมิ่นพระบรมเดชานุภาพ เพราะเขียนบทความเหมือนกับจะชี้ให้เห็นว่า พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวท่านมัวแต่ทรงโปรดเล่นเรือใบอยู่

เรื่องนี้เป็นเพียงข่าววงในไม่ปรากฏเป็นข่าวต่อสาธารณชน เข้าใจว่าการที่ อ. สุลักษณ์มีความสัมพันธ์ที่ดีกับพระองค์เจ้าวรรณไวทยากร พระองค์เจ้า

ธานีนิติ หม่อมเจ้าสิทธิพร ฯลฯ ทำให้มีการใกล้ชิดกัน ไม่ได้มีการฟ้องร้องเป็นคดีความแต่อย่างใด แต่ก็มี การปล่อยข่าวให้ร้าย อ. สุลักษณ์ว่าไม่จงรักภักดี รวมทั้งมีหัวเป็นคอมมิวนิสต์ อ. สุลักษณ์ได้มาเล่าภายหลังว่า คนที่เอาเรื่องกับ อ. สุลักษณ์คือ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ดังนั้นปัญญาชนสองคนนี้จึงเป็นไม้เบื่อไม้เมากันมาโดยตลอด

นอกเหนือจากการวิจารณ์แบบตรงไปตรงมาที่บางครั้งมีลักษณะโฉบเฉี่ยวน่าหวาดเสียวแล้ว บทบาทที่สำคัญของ อ. สุลักษณ์คือ การเป็นคนกล้าคิดกล้าวิจารณ์ และเปิดเวทีกว้างให้ปัญญาชนรุ่นเยาว์กว่า หรือที่มีความคิดเสรีนิยมก้าวหน้ากว่าตัวเขาเองแสดงออกได้ใน *สังคมศาสตร์ปริทัศน์* ซึ่งแม้จะเป็นนิตยสารที่พิมพ์เผยแพร่จำนวนไม่มากนัก แต่ในยุคที่บ้านเมืองขาดแคลนหนังสือพิมพ์และวารสารที่กล้าแสดงออก วารสาร *สังคมศาสตร์ปริทัศน์* ก็เป็นวารสารที่คนระดับปัญญาชนอ่านกันมากที่สุด ทำให้เกิดการแลกเปลี่ยนและชุมนุมความคิดที่เสรีนิยมและก้าวหน้าที่สุดเท่าที่จะมีได้อย่างเปิดเผยในสังคมไทยในยุคเผด็จการช่วงนั้น อ. สุลักษณ์เองก็ได้เรียนรู้จากการทำ *สังคมศาสตร์ปริทัศน์* และการพบปะเสวนากับนักศึกษาปัญญาชนที่ใช้ *สังคมศาสตร์ปริทัศน์* เป็นสื่อด้วยเช่นกัน

นอกจากการเป็นบรรณาธิการ *สังคมศาสตร์ปริทัศน์* แล้ว อ. สุลักษณ์ยังสอนพิเศษตามมหาวิทยาลัย ส่วนใหญ่สอนเรื่องปรัชญา นอกจากนั้นก็เขียนหนังสือลงที่อื่น และไปพูดตามที่ต่าง ๆ รวมทั้งมีรายการพูดทางวิทยุด้วย ทั้ง ๆ ที่วิทยุเป็นของราชการและสมัยนั้นมีการตรวจข่าวมาก ที่ออกวิทยุได้คงเพราะความเป็นนักเขียนนอกที่สังคมไทยยกย่อง รวมทั้งเคยทำงานที่สถานีวิทยุบีบีซีของอังกฤษมาก่อน อ. สุลักษณ์พูดแบบให้ความรู้ทั่วไป ไม่ได้วิพากษ์วิจารณ์อะไรรุนแรง เพราะโดยพื้นฐานแล้วแนวคิด อ. สุลักษณ์มีลักษณะอนุรักษนิยม ดังนั้น จึงไม่มีปัญหาในการถูกเพ่งเล็งหรือถูกจำกัดสิทธิเสรีภาพในการแสดงออก แม้จะเป็นช่วงเผด็จการ ดังนั้น อ. สุลักษณ์จึงค่อย ๆ สร้างชื่อเสียงให้คนรู้จักเพิ่มขึ้นตามลำดับ ในยุคสมัยที่ปัญญาชนฝ่ายก้าวหน้าสมัยหลังสงครามโลกอย่างคุณกุหลาบต้องถูกปราบปราม จนไม่มีใครเขียนและพิมพ์งานอย่างเปิดเผยได้ และ

ปัญญาชนอย่าง ม.ร.ว. คึกฤทธิ์เป็นฝ่ายรักษาสถานภาพเดิมมากกว่าที่จะวิพากษ์วิจารณ์

บทบาทของ อ. ป๋วย ในฐานะปัญญาชนผู้วิพากษ์วิจารณ์

บทบาทหลักของ อ. ป๋วย ในช่วงปี 2501-2514 เป็นบทบาทในฐานะนักเศรษฐศาสตร์การคลังคนสำคัญของรัฐบาล แต่ความสนใจในช่วงหลัง ๆ ของ อ. ป๋วยได้เปลี่ยนจากปัญหาเศรษฐกิจล้วน ๆ มาสู่ปัญหาการศึกษาและการพัฒนาสังคมมากขึ้นตามลำดับ และทั้ง ๆ ที่มีภาระมากมายในฐานะผู้ว่าการธนาคารชาติ และตำแหน่งผู้วางแผนกำหนดนโยบาย ติดตามการดำเนินงานพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมของรัฐ และตำแหน่งอื่น ๆ อีกหลายตำแหน่ง แต่ก็ยังแบ่งเวลามาเป็นคนบดค้อนเศรษฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ตั้งแต่ปี 2507 เป็นผู้บรรยาย เข้าร่วมสัมมนา และเขียนบทความลงในวารสารต่าง ๆ อย่างขยันขันแข็ง

ในปี 2514 อ. ป๋วยลาออกจากตำแหน่งผู้ว่าการธนาคารแห่งประเทศไทยเพื่อไปทำงานคนบดค้อนเศรษฐศาสตร์เต็มเวลา ตำแหน่งคนบดเป็นตำแหน่งที่เล็ก ให้ผลตอบแทนน้อยกว่า และมีฐานะทางสังคมต่ำกว่าตำแหน่งผู้ว่าการธนาคารแห่งประเทศไทยอย่างไม่มีทางเทียบกันได้เลย การตัดสินใจของ อ. ป๋วยจึงสะท้อนให้เห็นความเป็นนักอุดมคติ และคนที่ไม่มีความทะเยอทะยานส่วนตัว อ. ป๋วยทำงานในตำแหน่งผู้ว่าการธนาคารแห่งประเทศไทยมาเป็นเวลา 12 ปี และมีความรู้สึกที่ผู้ร่วมงานระดับรอง ๆ สามารถทำงานได้ดีเท่ากับที่เขาทำได้ ในขณะที่คนมีความรู้ความสามารถสูงในสมัยนั้นยังไม่นิยมไปเป็นผู้บริหารหรืออาจารย์มหาวิทยาลัยกัน เพราะสถานภาพการให้ผลตอบแทนและความก้าวหน้าทางวิชาชีพสำหรับอาจารย์มหาวิทยาลัยในสมัยนั้นยังอยู่ในเกณฑ์ต่ำ

อ. ป๋วยต้องการเข้าไปบุกเบิกและพัฒนาการศึกษาระดับมหาวิทยาลัยซึ่งเห็นว่าเป็นเรื่องสำคัญสำหรับการสร้างคนที่มีคุณภาพไปพัฒนาประเทศชาติด้วยตัวเอง เพื่อเป็นตัวอย่างให้คนอื่น ๆ เห็นและสนใจ (Thomas Silcock,

เล่มเดิม, หน้า 26)

ผู้เขียนมองว่า ที่ อ. ป๋วยตัดสินใจเช่นนั้น ส่วนหนึ่งเป็นเพราะเริ่มตระหนักว่า บทบาทในฐานะนักเศรษฐศาสตร์ของรัฐบาลเป็นประโยชน์กับประชาชนส่วนใหญ่ที่ยากจนน้อยกว่าที่เคยคาดคิดไว้ ทั้งคงจะเริ่มมองเห็นด้วยว่า การจะแก้ปัญหาค่าใช้จ่ายผลของการพัฒนาที่ไม่เป็นธรรมนั้น จะต้องรวมไปถึงการพัฒนากระบวนการปกครองให้เป็นประชาธิปไตยด้วย และหนทางหนึ่งที่น่าจะทำได้ดีที่สุด คือ การให้การศึกษาคนหนุ่มสาว ทำให้พวกเขามีความรับผิดชอบและห่วงใยต่อปัญหาของประเทศชาติมากขึ้น อ. ป๋วยไม่ได้แสดงความคิดเห็นความรู้สึกนี้ออกมาตรง ๆ หากเป็นสิ่งที่ผู้เขียนตีความจากการแสดงออกทางด้านการพูดและการเขียนของ อ. ป๋วยในช่วงนี้

นอกจากจะหันมาสนใจในเรื่องการพัฒนาศึกษาและบทบาทของปัญญาชนหนุ่มสาวแล้ว อ. ป๋วยยังหันมาสนใจและเข้าร่วมมีบทบาทในการสนับสนุนโครงการพัฒนาชนบทมากขึ้น โดยเป็นผู้มีส่วนก่อตั้งและสนับสนุนโครงการพัฒนาชนบทของมูลนิธิบูรณะชนบทที่ชยันตและอุทัยธานี ซึ่งเป็นโครงการพัฒนาชนบทโดยองค์กรพัฒนาเอกชนโครงการแรก ๆ ถ้าไม่นับงานของพวกหมอสอนศาสนา และต่อมาในปี 2512 อ. ป๋วยก็ได้ก่อตั้งโครงการบัณฑิตอาสาสมัคร ซึ่งรับผู้จบการศึกษาปริญญาตรีมาฝึกอบรมเพื่อส่งออกไปทำงานในชนบทเป็นเวลา 1 ปี

โครงการแรกต่อมามีปัญหาและซบเซาไป ส่วนโครงการหลังยังคงดำเนินสืบต่อมาจนถึงปัจจุบัน โครงการพัฒนาทั้งสองอาจไม่ได้ส่งผลต่อการพัฒนาชนบทที่เห็นได้ชัด แต่ก็ก็เป็นเวทีในการให้การศึกษาปัญญาชนหนุ่มสาวที่สำคัญ รวมทั้งดึงให้ อ. ป๋วยสนใจปัญหาของชาวนาชาวไร่ ถึงกับออกไปเยี่ยมเยียนสัมผัสชีวิตของชาวชนบทโดยตรง ซึ่งทำให้ตระหนักถึงปัญหาโครงสร้างพื้นฐานของประเทศมากขึ้นด้วย

ช่วงเดือนตุลาคม 2513 ถึงกุมภาพันธ์ 2514 อ. ป๋วยรับคำเชิญไปเป็นอาจารย์พิเศษที่มหาวิทยาลัยปริ้นซ์ตัน สหรัฐอเมริกา และในเดือนสิงหาคม

2514 ไปเป็นอาจารย์พิเศษที่มหาวิทยาลัยเคมบริดจ์ เข้าใจว่าครั้งแรกคงคิดจะ
ไปอยู่ปีเดียว เพื่อใช้เป็นโอกาสในการศึกษาค้นคว้าและดูงานด้านการศึกษา
ที่ตั้งใจจะนำกลับมาพัฒนาในเมืองไทย

ในเดือนพฤศจิกายน 2514 จอมพลถนอมทำรัฐประหารรัฐบาลของ
ตนเอง เพื่อที่จะยกเลิกการปกครองระบอบรัฐสภาที่เพ็งยอมให้ใช้มาได้ 2 ปี
กลับไปหาระบอบเผด็จการทหารแบบเก่า อ. ป๋วยซึ่งขณะนั้นเป็นอาจารย์พิเศษ
อยู่ที่มหาวิทยาลัยเคมบริดจ์ประเทศอังกฤษ เขียนจดหมายส่งถึงจอมพลถนอม
เพื่อแสดงความไม่เห็นด้วยกับการกระทำดังกล่าว และเรียกร้องให้จอมพลถนอม
คืนรัฐธรรมนูญให้กับประชาชนเพื่อประโยชน์สุขของคนส่วนใหญ่ โดยได้ใช้วิธี
เขียนเชิงสมมติ เป็นจดหมายของ นาย เข้ม เย็นยิ่ง ถึง นายท่าน ผู้ใหญ่บ้านไทย
เจริญ วิงวอนให้เร่งมีกติกาหมู่บ้านเกิดขึ้นโดยเร็ว การเขียนเชิงสมมติดังกล่าว
คงจะเป็นบุคลิกท่วงทำนองเฉพาะตัวที่ไม่อยากให้เป็นข้อเรียกร้องแบบตรงไป
ตรงมา ซึ่งจะดูเผชิญหน้าเกินไป เลยใช้ท่วงทำนองของการเขียนแบบวรรณกรรม
เข้ามาช่วย

สำเนาของจดหมายฉบับนี้แพร่หลายออกไปในหมู่ปัญญาชนลูกศิษย์
ลูกหา อ. ป๋วย กมล กมลตระกูล และผู้เขียนร่วมกันตัดสินใจนำลงตีพิมพ์ใน
นิตยสาร *ชาวบ้าน* ของสมาคมเศรษฐศาสตร์ ธรรมศาสตร์ ซึ่งเราช่วยกันทำอยู่
โดยไม่ได้ขออนุญาตจาก อ. ป๋วย ผู้เขียนได้จำหัวเรื่องว่าเป็น “เรื่องสั้น” เพื่อ
ให้แลดูเป็นนิยายมากกว่าเป็นเรื่องจริง เพราะถึงอย่างไร อ. ป๋วยก็เขียนแบบเป็น
เรื่องสมมติอยู่แล้ว แต่ใส่ชื่อ อ. ป๋วยเป็นผู้เขียนด้วย โดยที่ในต้นฉบับอัดสำเนา
ลงแต่ชื่อ เข้ม ซึ่งเป็นชื่อจัดตั้งสมัยเป็นเสรีไทยของ อ. ป๋วย (*ชาวบ้าน*, ปีที่ 1
ฉบับที่ 2, มีนาคม 2515, และใน *ป๋วย อึ้งภากรณ์, สันติประชาธรรม*, 2516,
หน้า 52-57)

ตอนนั้นวารสาร *ชาวบ้าน* เป็นวารสารรายเดือนนอกใหม่ที่แพร่หลายใน
หมู่นักศึกษาปัญญาชนมากพอ ๆ กับ *สังคมศาสตร์ปริทัศน์* คือขายได้ไม่ต่ำกว่า
5,000-6,000 ฉบับ ดังนั้น สิ่งที่ อ. ป๋วยต้องการสื่อสารจึงแพร่ไปได้กว้าง นอก

จากที่ลงใน *ชาวบ้าน* แล้ว นักศึกษาไทยในต่างประเทศก็ได้นำจดหมายฉบับนี้ของ อ. ป่วยไปตีพิมพ์ รวมทั้งยังมีการอัดสำเนาแจก มีคนเขียนถึง พุดถึงในหนังสือพิมพ์และตามทีวีต่าง ๆ ตามมาอีกเป็นกระบวน ทำให้ฝ่ายรัฐบาลและพวกหัวเก่าต้องพยายามหาทางแก้ด้วยการแพร่ข่าวว่า อ. ป่วยไม่ได้เป็นผู้เขียน หากมีคนอื่นเขียนโดยอ้างชื่อ อ. ป่วย เพื่อจุดมุ่งหมายทางการเมืองบางอย่าง

คนแพร่ข่าวเท็จดังกล่าวคนหนึ่งคือ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช โดยเขียนลงคอลัมน์ “ตอบปัญหาประจำวัน” ใน *สยามรัฐ* ฉบับวันที่ 11 พฤษภาคม 2515 ว่า “ได้ทราบมาโดยมีหลักฐานอันแน่นอนไม่มีที่สงสัยได้” ว่า อ. ป่วยได้เขียนจดหมายถึงจอมพลถนอมปฎิเสธว่าตนไม่ได้เป็นผู้เขียนจดหมายฉบับที่มีผู้กล่าวขวัญถึงกันอยู่นั้น แต่อีกไม่กี่วันต่อมา ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ก็ต้องลงจดหมายยืนยันจาก อ. ป่วย ว่าเป็นผู้เขียนจดหมายฉบับนั้นส่งถึงจอมพลถนอมจริง แต่ออกตัวว่าทั้ง อ. ป่วยเองและอาจารย์คณะเศรษฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ไม่ได้เป็นผู้ส่งไปลงหนังสือพิมพ์ (*สยามรัฐ*, 22 พฤษภาคม 2515) ซึ่งก็จริง เพราะคนที่ตัดสินใจตีพิมพ์สำเนาจดหมายนั้นในนิตยสาร *ชาวบ้าน* ไม่ใช่อาจารย์คณะเศรษฐศาสตร์ แต่เป็นนักศึกษาปัจจุบันและนักศึกษาเก่าจากคณะนั้น

จดหมายของนายเข้มเป็นการคัดค้านการรัฐประหารปี 2514 ที่เปิดเผยมากที่สุด นอกเหนือไปจากการที่ ส.ส. 3 คน ยื่นฟ้องจอมพลถนอมต่อศาลอาญาในข้อหาเป็นกบฏ ในวันที่ 9 มีนาคม 2515 ส.ส. 3 คนประกอบไปด้วย อุทัย พิมพ์ใจชน, อนันต์ ภัคดีประไพ และ บุญเกิด หิรัญคำ ถูกจับทันทีหลังจากยื่นฟ้อง และต่อมาก็ถูกจอมพลถนอมใช้อำนาจเผด็จการสั่งจำคุกคนละ 7-10 ปี โดยที่รัฐบาลสั่งห้ามหนังสือพิมพ์ทำข่าว และไม่มีใครกล้าเขียนแสดงความเห็นใจ

นอกจากจะเขียนจดหมายนายเข้มแล้ว ในปลายเดือนเมษายน 2515 อ. ป่วยยังเขียน “บันทึกประชาธรรมไทยโดยสันติวิธี” และส่งสำเนาให้ผู้ใกล้ชิดและลูกศิษย์ลูกหาได้อ่านกัน บันทึกสั้น ๆ ชิ้นนี้เป็นการขยายความคิดของ อ. ป่วยในเรื่องหนทางให้ได้มาซึ่งสังคมที่เป็นประชาธิปไตยและเป็นธรรมโดยสันติวิธีได้อย่างไร อ. ป่วยเริ่มใช้คำว่า “ประชาธรรม” หรือสิทธิเสรีภาพของ

ประชาชนทางการเมือง แทนคำว่า “ประชาธิปไตย” ที่เห็นว่าใช้กันจนเพื่อความหมายไป และเสนอว่าการที่จะให้บรรลุถึงสังคมประชาธิปไตยโดยสันติวิธีนั้น คนที่รักเสรีภาพทุกคนควรจะสัมพันธ์ติดต่อกันอยู่เสมอเพื่อแลกเปลี่ยนทัศนะกัน ศึกษาภาวะข้อเท็จจริง ความเคลื่อนไหวภายในประเทศ เขียน พูด แสดงความเห็น และช่วยเหลือคนที่ถูกประทุษร้ายหรือถูกจำกัดเสรีภาพ เนื่องด้วยการกระทำเพื่อเสรีภาพประชาธรรม (ป๋วย อึ๊งภากรณ์, *สันติประชาธรรม*, 2516, หน้า 58-64)

เดือนมิถุนายน 2515 อ. ป๋วยเขียนบทความเรื่อง “แตกเนื้อหนุ่มเมื่อ 2475” ลงใน *สังคมศาสตร์ปริทัศน์* ถึงแม้จะเป็นบทความเชิงประวัติศาสตร์มองจากชีวประวัติของตนเอง แต่ก็สะท้อนให้เห็นถึงความรู้สึกเสียตายหรือเป็นสิ่งที่ไม่ถูกต้อง ที่ตอนหนุ่มนั้นเขาสนใจการเมืองน้อยและเป็นเพียงผู้มุงดู ในตอนท้ายของบทความเรียกร้องว่า

“ถ้ารักจะให้กุลแห่งชีวิตของประชาชาติไทยเคลื่อน
สูงขึ้นไปโดยไม่ทิ้งเสถียรภาพ ไม่มีทางอื่น ต้องร่วมกัน
มาก ๆ เลิกลัทธิไทยมุง ไทยบ่น ไทยมุงบ่นเสีย ชวนกันย้าย
สังกัดเป็นไทยสน ไทยร่วม ไทยเรียกร้อง แล้วไทยจะเจริญ”

นอกจากนี้ยังได้เสนอให้อภิปรายกันด้วยว่า บ้านเมืองอันพึงปรารถนาของเรานั้นควรจะมีลักษณะประการใดบ้าง โดยเห็นว่า ควรจะมีลักษณะ 4 ประการ คือ มีสมรรถภาพ เสรีภาพ ความยุติธรรม และแผ่เมตตากรุณา (*สังคมศาสตร์ปริทัศน์*, ปีที่ 6 ฉบับที่ 10, มิถุนายน 2515)

ดังนั้น จะเห็นได้ว่านับตั้งแต่การรัฐประหาร 17 พฤศจิกายน 2514 เป็นต้นมา อ. ป๋วยได้เขียนเรียกร้องประชาธิปไตยอย่างต่อเนื่อง ในช่วงนี้เป็นช่วงที่ลาออกจากตำแหน่งผู้ว่าการธนาคารแห่งประเทศไทยเป็นผลสำเร็จแล้ว ไม่ได้ผูกพันกับรัฐบาลในฐานะเป็นข้าราชการของรัฐบาลอีกต่อไป แม้จะยังคงดำรงตำแหน่งคณบดีคณะเศรษฐศาสตร์อยู่ แต่อาจารย์มหาวิทยาลัยก็ต่างจากข้าราชการอื่น ๆ ตรงที่มีความรู้สึกเป็นอิสระทางวิชาการที่จะออกความคิดเห็น

ได้ และโดยเฉพาะสำหรับ อ. ป่วย ซึ่งเป็นคนรักเสรีภาพด้วยแล้ว ยิ่งย่อมจะรู้สึกเป็นอิสระมากกว่าอาจารย์มหาวิทยาลัยส่วนใหญ่ในเวลานั้น

การรณรงค์เพื่อสังคมประชาธิปไตยของ อ. ป่วย แม้จะเป็นการรณรงค์แบบปัญญาชนด้วยการเขียนบทความไม่กี่ชิ้น แต่ก็ทำให้รัฐบาลของชนชั้นสูงซึ่งหัวนเกรงต่อคำวิจารณ์คำคัดค้านไม่สบายใจได้ การที่ อ. ป่วยเริ่มเปลี่ยนบทบาทจากนักวิชาชีพฝ่ายรัฐบาลมาเป็นปัญญาชนอิสระที่วิพากษ์วิจารณ์ มีผลทำให้ถูกเพ่งเล็ง ถูกระแวงสงสัย และปล่อยข่าวให้ร้ายต่างๆ นานา เพื่อเป็นการทำลายชื่อเสียงและภาพพจน์ส่วนตัว

ก่อนหน้านี้คือในปี 2513 อ. ป่วยก็เริ่มตกเป็นเหยื่อของการปล่อยข่าวให้ร้ายมาครั้งหนึ่งแล้ว ขณะเดินทางไปยุโรปและแวะไปเยี่ยมคารวะนายปรีดี พนมยงค์ ซึ่งย้ายที่พำนักในฐานะผู้ลี้ภัยการเมืองจากจีนมาอยู่ที่ฝรั่งเศส โดยหนังสือพิมพ์ *สยามรัฐสัปดาห์วิจารณ์* ลงบทความในทำนองตั้งข้อสงสัยว่าสองคนนี้ไปพบเพื่อวางแผนทำอะไรที่ไม่ดีสักอย่าง (ส.ธ.น., “ป่วย-ปรีดี?” *สยามรัฐสัปดาห์วิจารณ์*, 30 สิงหาคม 2513) การวิจารณ์ดังกล่าว นอกจากจะเขียนขึ้นเพื่อโจมตีนายปรีดีอย่างไม่เป็นธรรมแล้ว ยังเป็นการให้ร้าย อ. ป่วยอย่างเกินความจริง เพราะ อ. ป่วยเพียงแต่ไปแวะเยี่ยมคารวะนายปรีดีในฐานะอาจารย์ และผู้เคยร่วมงานเสรีไทยกันมาเท่านั้น อีกทั้งโดยข้อเท็จจริงก็คือ อ. ป่วยไม่เคยทำงานการเมืองร่วมกับกลุ่มนายปรีดี เพียงเป็นนักเสรีนิยมอย่างเปิดเผย ไม่ได้เห็นด้วยกับทัศนคติแบบสังคมนิยมวิทยาศาสตร์ของนายปรีดีแต่อย่างใด

ดังนั้นเมื่อ อ. ป่วยเริ่มมาเขียนหนังสือเรียกร้องประชาธิปไตยในปี 2515 เข้าอีก ก็ยิ่งทำให้คนชั้นสูงที่กลัวการเปลี่ยนแปลงหวาดระแวงเขามากยิ่งขึ้น

ขณะที่ฝ่ายผู้ปกครองไม่พอใจ อ. ป่วยมากยิ่งขึ้น ฝ่ายนักศึกษาปัญญาชนก็ยิ่งให้ความเคารพกตัญญูมากขึ้น เพราะในสมัยนั้นแทบจะหาปัญญาชนอาวุโสที่ทั้งมีคุณธรรม มีความคิดอ่านก้าวหน้าแบบเสรีประชาธิปไตยแทบไม่ได้

เลย คนรุ่นอาวุโสที่มีคุณธรรมก็พอมืออยู่ แต่ส่วนใหญ่จะถูกกลืนหรือประนีประนอมกับระบบ หรือถูกเซ็นเซอร์จนไม่กล้าแสดงความคิดเห็นในเชิงวิพากษ์วิจารณ์ที่มีลักษณะก้าวหน้า ในราวปี 2515 ซึ่งเป็นวาระที่จะต้องมีการหาอธิการบดีมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์คนใหม่ นักศึกษาและอาจารย์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ออกเสียงแสดงประชามติที่จะให้เชิญ อ. ป๋วยเข้ามาเป็นอธิการบดี แต่อ. ป๋วยซึ่งแวะมาเยี่ยมเมืองไทยช่วงสั้น ๆ ในเดือนกุมภาพันธ์ 2515 วิเคราะห์สถานการณ์ว่า

“ผู้มีอำนาจในรัฐบาลขณะนี้ไม่ต้องการให้ผมเกี่ยวข้องกับ ‘ยุแหย’ นิสิตนักศึกษา ฉะนั้น ก็หมายความว่าคงจะไม่เต็มใจให้ผมได้รับตำแหน่งอธิการบดีธรรมศาสตร์ น่าคิดต่อไปว่า แม้เป็นอาจารย์สอนหนังสือเฉย ๆ ก็จะมีผลเสียต่อการเกี่ยวข้องกับนิสิตนักศึกษาได้อย่างไร? และคิดเลยไปถึงว่า แม้ไม่เป็นอาจารย์ แต่ไปทำงานอะไรก็ได้ในเมืองไทย ถ้าเผอิญ นิสิตนักศึกษาเกิดการประท้วงอะไรขึ้น ผมจะพ้นข้อสงสัยและข้อกล่าวหาไปได้อย่างไรว่าเป็นผู้ยุยงส่งเสริม นิสิตนักศึกษา?”

(ป๋วย อึ้งภากรณ์, *สันติประชาธรรม*, 2516, หน้า 80-81)

อ. ป๋วยจึงตัดสินใจเป็นอาจารย์ที่มหาวิทยาลัยเคมบริดจ์ต่อ เพื่อหลีกเลี่ยงการกลับมาเผชิญหน้าและถูกระแวงถูกกล่าวหาจากรัฐบาลเผด็จการในเวลานั้น ในช่วงนั้น (ต้นปี 2516) นักศึกษาปัญญาชนก็เริ่มแสดงความอึดอัดกับระบบเผด็จการแล้ว มีกระแสวิพากษ์วิจารณ์รัฐบาลและระบบที่ดำรงอยู่โดยทั่วไป รวมทั้งการรณรงค์ การชุมนุมประท้วงต่าง ๆ ซึ่งในที่สุดก็คลี่คลายขยายตัวเป็นการเคลื่อนไหวเรียกร้องรัฐธรรมนูญ และวิกฤติการณ์ที่นำไปสู่การโค่นล้มรัฐบาลเผด็จการในวันที่ 14 ตุลาคม 2516

ช่วงที่เกิดเหตุการณ์ประวัติศาสตร์นั้น อ. ป๋วยยังทำงานเป็นอาจารย์อยู่ที่อังกฤษ จึงไม่ได้มีส่วนร่วมหรือรับรู้เหตุการณ์ 14 ตุลาคมโดยตรง แต่ข้อเขียน

ของเขาในช่วงปี 2515-2516 ก็เป็นงานที่ปลุกจิตสำนึกและให้กำลังใจแก่
ขบวนการ 14 ตุลาคมอย่างสำคัญทีเดียว

บทบาทของ อ. สุลักษณ์ ช่วงปี 2512-14 ตุลาคม 2516

อ. สุลักษณ์เป็นบรรณาธิการทำ *สังคมศาสตร์ปริทัศน์* ได้ 6 ปีก็ลาออก
ในปี 2512 ไปทำงานที่ บริษัทไทยวัฒนาพานิช ซึ่งเป็นบริษัทสำนักพิมพ์หนังสือ
แบบเรียนที่ใหญ่ที่สุดในเวลานั้น การที่ อ. สุลักษณ์ลาออกส่วนหนึ่งเพราะความ
ขัดแย้งกับกรรมการสมาคมสังคมศาสตร์ฯ ส่วนหนึ่งคงเป็นเพราะอยากไปขยาย
บทบาทที่อื่น เพราะ *สังคมศาสตร์ปริทัศน์* ช่วงหลังก็มีคนมาช่วยทำช่วยเขียน
มาก จน อ. สุลักษณ์ไม่ต้องเหนื่อยเหมือนตอนแรก ประกอบกับตำแหน่งงานใหม่
ที่ไทยวัฒนาพานิชก็คงเป็นตำแหน่งที่ดี และมีช่องทางให้ทำงานด้านการศึกษา
และสิ่งพิมพ์ได้มากขึ้น เพราะไทยวัฒนาพานิชเป็นบริษัทใหญ่ ที่นอกจากจะ
พิมพ์ตำราเรียนระดับประถมมัธยมแล้ว ก็มีการออกนิตยสารด้านความรู้สำหรับ
ครูและนักเรียนที่แพร่หลาย นอกจากนั้นก็เริ่มสนใจจะพิมพ์หนังสือระดับ
อุดมศึกษาและสำหรับคนทั่วไปด้วย

อ. สุลักษณ์เข้าไปอยู่ฝ่ายวิชาการและเขียนบทความให้ *วิทยาสาร* ซึ่งเป็น
นิตยสารรายปักษ์สำหรับครู ต่อมาจึงได้รับการแต่งตั้งให้เป็นบรรณาธิการแทน
อ. เปลื้อง ณ นคร อาจารย์ภาษาไทยรุ่นอาวุโส ซึ่งเป็นบรรณาธิการ *วิทยาสาร*
มาหลายปี ในช่วงใกล้ ๆ กันนั่นเอง อนุช อภาภิรม บรรณาธิการ *ชัยพฤกษ์*
นิตยสารสำหรับเด็กนักเรียนในเครือของไทยวัฒนาพานิช ก็ได้ริเริ่มออก *ชัย-
พฤกษ์ฉบับนักศึกษาประชาชน* เป็นนิตยสารรายปักษ์สำหรับประชาชนทั่วไป
โดยชวนผู้เขียนซึ่งเพิ่งจะจบจากธรรมศาสตร์ไปร่วมงานด้วย

ทางด้าน อ. สุลักษณ์ก็ปรับปรุงนิตยสาร *วิทยาสาร* โดยมุ่งกระตุ้นให้ครู
เป็นปัญญาชน สนใจปัญหาสังคม วัฒนธรรม ศาสนา ในแง่มุมที่กว้างขึ้น ตาม
แนวที่เคยทำใน *สังคมศาสตร์ปริทัศน์* แต่เนื่องจากผู้อ่านส่วนใหญ่เป็นครูใน
ชนบท ซึ่งต้องการอ่าน *วิทยาสาร* เพียงเพื่อจะหาบทความแนะแนวการสอน

เลื่อนวิทยฐานะ ระดับความรับรู้ความสนใจปัญหาของครูส่วนใหญ่ ยังห่างไกลจาก อ. สุลักษณ์ซึ่งเป็นปัญญาชนนักเรียนนอกที่ยังไม่เข้าใจสภาพและปัญหาครูชนบทดีนัก การสื่อสารกันจึงยากลำบาก และไม่ประสบความสำเร็จเท่าที่ควร ในแง่ยอดขายนิตยสาร อย่างไรก็ตาม การเปลี่ยนแปลง *วิทยาสาร* คงมีส่วนกระตุ้นให้ครูรุ่นใหม่ ๆ บางคนสนใจปัญหาสังคมและวัฒนธรรมบางด้านเพิ่มขึ้นได้บ้าง

นิตยสาร *ชัยพฤกษ์ฉบับนักศึกษาประชาชน* ออกได้ไม่ครบปีก็ถูกเจ้าของบอกให้เลิกทำ เพราะมีแรงบีบจากรัฐบาลว่าเป็นหนังสือคนรุ่นใหม่หัวรุนแรงวิพากษ์วิจารณ์มากเกินไป ในสมัยนั้น ไทยวัฒนาพานิชต้องพึ่งกระทรวงศึกษาธิการเป็นหลัก เนื่องจากต้องขายตำราเรียนโดยผ่านความเห็นชอบของกระทรวงฯ ส่วนหัวหนังสือ *ชัยพฤกษ์* เองก็ได้มาจากกระทรวง เพราะสมัยนั้นรัฐบาลจำกัดเสรีภาพไม่ให้ออกนิตยสารใหม่ แต่เนื่องจากนิตยสารดังกล่าวกำลังขายดีพิมพ์แต่ละครั้งประมาณ 12,000-15,000 เล่ม มีสมาชิกบอกรับประจำด้วยเจ้าของบริษัทคงเสียดายที่จะเลิกไปเฉย ๆ จึงเปลี่ยนไปออกเป็น *วิทยาสารปริทัศน์* แทน เพราะหัวหนังสือ *วิทยาสาร* เป็นของบริษัทโดยตรง และทางบริษัทก็ได้มอบหมายให้อ. สุลักษณ์มาเป็นบรรณาธิการ โดยเจ้าของบริษัทคงจะเห็นว่า อ. สุลักษณ์เป็นผู้ใหญ่และมีแนวคิดเชิงจารีตนิยมกว่า อนุช อาภาภิรม บรรณาธิการ *ชัยพฤกษ์ฉบับนักศึกษาประชาชน*

ผู้เขียนซึ่งทำงานอยู่กองบรรณาธิการ *ชัยพฤกษ์ฉบับนักศึกษาประชาชน* ได้รับคำชวนให้ไปร่วมงาน *วิทยาสารปริทัศน์* ต่อ *วิทยาสารปริทัศน์* เริ่มออกตั้งแต่ปี 2513 แนวคิดของ อ. สุลักษณ์ยังคงเป็นแนวคิดแบบชวนคนให้สนใจวัฒนธรรม ปรัชญา ศาสนา ปัญหาการศึกษาและสังคม อย่างวิพากษ์วิจารณ์ในเชิงปฏิรูป ซึ่งกล่าวโดยทั่วไปแล้วก็ไม่ได้เป็นแนวคิดที่รุนแรงหรือท้าทายมากนัก แต่บทความใน *วิทยาสารปริทัศน์* ก็มีบางส่วนที่เขียนโดยคนรุ่นหนุ่มกว่า อ. สุลักษณ์ ที่สนใจแนวคิดก้าวหน้า เช่น ความยากจนในโลกที่สาม ปัญหาต่อต้านสงคราม และต่อต้านระบบของนักศึกษาในต่างประเทศ ดังนั้นโดย

เปรียบเทียบกับนิตยสารอื่น ๆ เช่นของค่าย **สยามรัฐ** นิตยสาร **วิทยาศาสตร์ปริทัศน์** ก็ก้าวหน้ากว่ามาก ดังนั้นหลังจาก **วิทยาศาสตร์ปริทัศน์** ออกได้ราว 2 ปี ก็มีแรงบีบและเจ้าของทุนได้เข้ามาแทรกแซงขอตรวจตราข้อเขียนต่าง ๆ อ. สุลักษณ์ ทุนไม่ได้เลยยกทีมที่เป็นผู้ชักชวนเข้ามาลาออก เจ้าของทุนคงเข็ดเลยไม่ได้ชวนใครมาทำอีก

ในช่วงตั้งแต่ปี 2512-2515 เป็นช่วงแห่งการตื่นตัวของปัญญาชน มีนิตยสารในเชิงแสดงความคิดเห็นวิพากษ์วิจารณ์ออกมาคึกคัก ในแง่สภาพแวดล้อมทางการเมือง รัฐบาลก็พยายามจะผ่อนคลายความกดดันด้วยการประกาศใช้รัฐธรรมนูญที่ถ่วงเวลาร่างกันมาสิบกว่าปี ในปี 2511 มีการเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนในปี 2512 ทำให้พวกนักสังคมนิยมรุ่นเก่า เช่น พรรคแนวร่วมเศรษฐกิจ แสดงตนรวมทั้งออกนิตยสารเผยแพร่แนวคิดสังคมนิยมได้ แม้จะทำได้ไม่ทันสมัยนักและเผยแพร่วงจำกัด

นอกจากนิตยสาร **ชัยพฤกษ์ฉบับนักศึกษาประชาชน**, และ **วิทยาศาสตร์ปริทัศน์** แล้ว ทางด้าน **สังคมศาสตร์ปริทัศน์** ก็พัฒนาจากนิตยสารราย 3 เดือนมาเป็นรายเดือนที่จับปัญหาปัจจุบันและนำเสนอในลักษณะเรียบง่ายเพื่อคนอ่านทั่วไปมากขึ้น คนทำคนเขียน เช่น สุชาติ สวัสดิ์ศรี บรรณาธิการคนใหม่ เป็นคนหนุ่มที่มีแนวคิดเสรีนิยมมากกว่า อ. สุลักษณ์ จึงทำให้ **สังคมศาสตร์ปริทัศน์** ยุครายเดือนมีจำนวนคนอ่านเพิ่มมากขึ้น นอกจากนั้นก็มिनิตยสาร **จุดริศ** รายเดือน มี **ชาวบ้าน** รายเดือน ของสมาคมเศรษฐศาสตร์ ธรรมศาสตร์ ตลอดจนนิตยสารรายสัปดาห์ของนิสิตนักศึกษาในมหาวิทยาลัย ซึ่งกำลังตื่นตัวทางสังคมและการเมืองขึ้นตามลำดับ

หลังจากลาออกจากบริษัทไทยวัฒนาพานิช อ. สุลักษณ์ก็ออกมาเป็นนักเขียนและนักกิจกรรมสังคม และทำธุรกิจด้านร้านหนังสือ (ศึกษิตสยาม) สำนักพิมพ์ (เคล็ดไทย) เป็นส่วนใหญ่ โดยวิธีการหาทุนจากมูลนิธิต่างประเทศมาทำกิจกรรมด้านการศึกษาเผยแพร่ความรู้และผลิดงานเขียน หรือรวมป่า-รุกฎา, อภิปราย ให้สัมภาษณ์พิมพ์ขายอย่างสม่ำเสมอ

ในปี 2514 เมื่อจอมพลถนอมทำรัฐประหารรัฐบาลตัวเองเพื่อยุบสภา ยกเลิกรัฐธรรมนูญและสภาซึ่งเพิ่งทดลองใช้เพียง 2 ปี บรรยากาศทางการเมืองดูเหมือนจะย้อนกลับไปสู่ยุคเผด็จการอีกครั้ง ต้นปี 2515 อ. สุลักษณ์ถูกสั่งเลิกราชการทูตทางวิเทศซึ่งทำมาตั้งแต่ปี 2510 ทำให้เริ่มหมดหวังกับรัฐบาลจอมพลถนอมที่ก่อนหน้านี้ยังมีความหวังอยู่โดยเปิดโอกาสให้เขียนและพูดได้โดยไม่ถูกจำกัดเสรีภาพ (“คำนำ”, ส.ศิริรักษ์, *ตายประชดป้าข้า*, บรรณาการ, 2516)

จากการที่ไม่ได้รับราชการและไม่ได้มีตำแหน่งงานที่มั่นคงในภาคเอกชน คงมีส่วนที่ทำให้ อ. สุลักษณ์ยังคงเป็นปัญญาชนที่วิพากษ์วิจารณ์อยู่ได้ เพราะปัญญาชนรุ่นก่อนหน้าหลายคน มักจะวิพากษ์วิจารณ์มากในช่วงวัยหนุ่ม พอทำงานตำแหน่งสูงขึ้น อายุมากขึ้นก็จะลดการวิพากษ์วิจารณ์ลงด้วยสาเหตุหลายอย่าง สำหรับ อ. สุลักษณ์ นอกจากจะเป็นอิสระจากระบบวิสาหกิจขนาดใหญ่แล้ว งานหาเลี้ยงชีพและกิจกรรมทางสังคมทำให้มีโอกาสพบปะคนหนุ่มสาว และปัญญาชนแนวคิดต่าง ๆ ทั้งในและนอกประเทศ รวมทั้งมีเวลาออกไปต่างจังหวัดและต่างประเทศ ได้พบปะผู้คนวงการต่าง ๆ ด้วย เปิดโอกาสในการรับรู้ปัญหาและแนวคิดต่าง ๆ ได้กว้างขึ้นกว่าคนรุ่นเดียวกัน ซึ่งส่วนใหญ่ทำงานนั่งโต๊ะอยู่ในองค์กรที่ตั้งมั่นแล้วที่ใดที่หนึ่ง

แต่แม้กระนั้น อ. สุลักษณ์ก็ยังรักษาความเป็นอนุรักษนิยมในหลายด้านเอาไว้ ในช่วงปี 2514-2516 เป็นช่วงที่ปัญญาชนหนุ่มสาวไม่ได้พอใจแค่แนวคิดชาตินิยม วัฒนธรรมนิยมแบบ อ. สุลักษณ์ แต่เริ่มแสวงหาแนวคิดที่ก้าวหน้าและการเปลี่ยนแปลงสังคมที่เป็นประชาธิปไตยเป็นธรรมอย่างจริง ๆ จัง ๆ แต่แนวคิด อ. สุลักษณ์ยังคงอยู่ในแนวการปฏิรูปทางวัฒนธรรมและศีลธรรมอย่างคงเส้นวา จะมีเพิ่มเติมขึ้นมาก็คือ การพูดถึงการอนุรักษธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม และคนจนคนเล็ก ๆ ในสังคมมากขึ้น

การเปลี่ยนแปลงทางการเมืองกรณี 14 ตุลาคม 2516 เมื่อนักศึกษาประชาชนกลุ่มหนึ่งเรียกร้องรัฐธรรมนูญจนนายท. ถนอม กิตติขจร รองนายกรัฐมนตรี จารุเสถียร และณรงค์ กิตติขจร ลูกชายนายท. และลูกเขยรองนายท.

ต้องถูกบีบให้สละตำแหน่งเดินทางออกไปนอกประเทศ นับเป็นการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองที่มีผลสะท้อนทางปัญญาสูงมาก แม้ อ. สุลักษณ์จะไม่ได้เป็นผู้ริเริ่มหรือมีส่วนโดยตรงในขบวนการดังกล่าว แต่ก็มียุทธศาสตร์ทางอ้อมในฐานะนักเขียนนักพูดผู้กระตุ้นให้คนหนุ่มสาวช่วยกันคิดถึงปัญหาของประเทศชาติ และปัญหาต่าง ๆ ของสังคม บทบาทในแง่นี้ก็มิใช่ในปัญญาชนคนอื่น ๆ อีกหลายคนด้วยเช่นกัน การที่ผู้เขียน อ. สุลักษณ์บางคนกล่าวในทำนองว่าขบวนการนักศึกษาเรียกร้องประชาธิปไตยเริ่มที่ อ. สุลักษณ์ หรือ *สังคมศาสตร์ปริทัศน์* เป็นการกล่าวที่เกินจริงไปหน่อย ส่วนคนที่ต่อต้านหรือขวาง อ. สุลักษณ์ พยายามไม่ให้คะแนน อ. สุลักษณ์ในเรื่อง 14 ตุลาคม 2516 เลย ก็ไม่ให้ความเป็นธรรมเช่นกัน

บทบาทและแนวคิดของ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์

ในเหตุการณ์ 14 ตุลาคม 2516

ในช่วงต้นรัฐบาลจอมพลถนอม (2506-2514) ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ไม่ได้วิพากษ์วิจารณ์รัฐบาลมากนัก นอกจากจะวิจารณ์นักการเมืองพรรคสหประชาไทยของรัฐบาลในช่วงปี 2512-2514 อยู่บ้าง

แต่ในช่วงปี 2515-2516 ซึ่งนักศึกษาปัญญาชนรุ่นใหม่เติบโตขึ้น และเริ่มต้นตัวทางการเมือง วิพากษ์วิจารณ์การฉ้อราษฎร์บังหลวงและการพัฒนาประเทศอย่างไม่ถูกทาง ซึ่งนำไปสู่ปัญหาเศรษฐกิจสังคมต่าง ๆ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์เริ่มหันมาเขียนสนับสนุนการวิพากษ์หรือการเคลื่อนไหวของนักศึกษาปัญญาชนในบางเรื่องบางประเด็นที่เห็นด้วย หรือเห็นว่าไม่ใช่เรื่องโจมตีรัฐบาลรุนแรงจนถึงกับเป็นภัยต่อตัวเอง เช่น สนับสนุนการรณรงค์ไม่ซื้อสินค้าญี่ปุ่นของนักศึกษา (*สยามรัฐ*, หน้า 5, 10 และ 14 พฤศจิกายน 2515) สนับสนุนนักศึกษาเรื่องการหาเครื่องแต่งกายของผู้ชายที่เป็นแบบไทย (*สยามรัฐ*, 9 มกราคม 2516) หรือสนับสนุนเปิดทางให้นักข่าวหนุ่ม ๆ ที่ *สยามรัฐ* ทำข่าวเปิดโปงกรณีเจ้าหน้าที่รัฐเอาเครื่องบินของทางราชการไปล่าสัตว์ในป่าสงวนที่ทุ่งใหญ่ (*36 ปี สยามรัฐ*,

29 มิถุนายน 2529) ให้สัมภาษณ์กลุ่มเรียกร้องรัฐธรรมนูญในเชิงสนับสนุน ประชาธิปไตยแบบรัฐสภา โดยแสดงความเห็นว่าในเรื่องรัฐสภานั้นเมืองไทยไม่ควรจะมี 2 สภา ควรมีสภาเดียว คือ สภาที่มาจากการเลือกตั้งโดยประชาชนเท่านั้น (*กลุ่มเรียกร้องรัฐธรรมนูญ*, ฉบับที่ 1, 6-19 ตุลาคม 2516, หน้า 16-20)

อย่างไรก็ตาม ในช่วงหน้าสี่หน้าขวานจริง ๆ คือ ในช่วงต้นเดือนตุลาคม 2516 เมื่ออดีตผู้นำนักศึกษาและปัญญาชนที่แจกหนังสือรวมบทความ บทสัมภาษณ์ และแถลงการณ์เรียกร้องรัฐธรรมนูญในที่สาธารณะอย่างเปิดเผย ถูกจับกุม ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ซึ่งไม่ได้เป็นหนึ่งในรายชื่อผู้ร่วมลงนามเรียกร้องรัฐธรรมนูญ แต่เป็นผู้ให้สัมภาษณ์ในหนังสือฉบับดังกล่าวก็เสียบเฉย หาได้เขียนถึงเรื่องนี้ในคอลัมน์ หน้า 5 ของ *สยามรัฐ* ที่เขียนเป็นประจำทุกวันแต่อย่างใด แต่กลับไปเขียนเรื่องอื่นซึ่งไม่เกี่ยวข้องและไม่ใช่เรื่องสำคัญ

แม้เมื่อนักศึกษาเริ่มชุมนุมคัดค้านการจับกุมกลุ่มผู้เรียกร้องรัฐธรรมนูญ ครั้งนี้อย่างสามัคคี มีคนร่วมเป็นหมื่นเป็นแสนและชุมนุมยืดเยื้อหลายวัน ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ก็ได้แต่ส่งบรรดาคู่ท้าวที่อยู่ จนถึงช่วงวิกฤติของความขัดแย้ง คือ วันที่ 13 และ 14 ตุลาคม ซึ่งนักศึกษาเคลื่อนขบวนออกจากที่ชุมนุมที่มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ และต่อมาตำรวจได้เข้ากวาดล้างจนเกิดการปะทะกันขึ้น ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ก็หลบไปนอนตรวจเช็กร่างกายในโรงพยาบาล (คอลัมน์ “คุณแหง”, *เสียงใหม่*, 13 มีนาคม 2517)

ต่อเมื่อการเดินขบวนเรียกร้องและการปะทะกันได้สงบลง ผู้เผด็จการ 3 คน คือ จอมพลถนอม จอมพลประภาส และพันเอกณรงค์ ต้องถูกผลักดันให้ออกไปนอกประเทศแล้วนั้นแหละ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์จึงได้ออกจากโรงพยาบาล มาเขียนชื่นชมกับการเปลี่ยนแปลง แต่ก็ยังแสดงท่าเป็นปัญญาชนนักวิจารณ์ระดับอาวุโส ด้วยการเขียนปรามการที่นักศึกษามีบทบาทมากในช่วงหลัง 14 ตุลาคมใหม่ ๆ ว่า “ใครยกบ้านเมืองให้นักศึกษา” (*สยามรัฐ*, 17 ตุลาคม 2516)

ม.ร.ว. คึกฤทธิ์เห็นด้วยกับประชาธิปไตยแบบรัฐสภาในระดับหนึ่ง คือ

ต้องเป็นประชาธิปไตยในแบบที่ชนชั้นนำอย่างเขาไม่เสียประโยชน์และพอเห็นด้วยได้ มากกว่าประชาธิปไตยที่จะให้ประชาชนธรรมดาสามัญส่วนใหญ่ที่อยู่ชั้นล่างมีสิทธิมีเสียง มีเสรีภาพ ความเสมอภาค อย่างแท้จริง ประชาธิปไตยในอุดมคติของ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ในช่วงปี 2514-2515 คือ ประชาธิปไตยแบบที่เรียกเอาเองว่า “ราชประชาสมาศัย” ซึ่งมีความหมายตามตัวอักษรว่า พระเจ้าอยู่หัวกับประชาชนอาศัยซึ่งกันและกัน (วารสาร *ธรรมศาสตร์*, เมษายน 2515) แนวคิดของ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ก็คือในช่วงแรกพระเจ้าอยู่หัวทรงเลือกสมาชิกสภาด้วยพระองค์เองเพื่อสร้างสภาที่ศักดิ์สิทธิ์ สร้างความเชื่อถือให้กับประชาชนทั้งประเทศ ขั้นตอนต่อไปคือให้เลือกสมาชิกสภาโดยตรงจากราษฎรครึ่งหนึ่ง และแต่งตั้ง (โดยพระเจ้าอยู่หัว) ครึ่งหนึ่ง เมื่อเกิดความเชื่อถือในสภาผู้แทนแล้วจึงค่อยพัฒนาไปสู่การเลือกตั้งโดยตรงได้

เหตุที่เสนอเช่นนี้ก็เพราะว่า ม.ร.ว. คึกฤทธิ์มองเห็นว่าในระบอบนั้น (2515) ทหาร ข้าราชการ และพ่อค้า ต่างก็ร่วมมือกันอยู่ในวงกลม ไม่ได้ทัดทานอำนาจกัน ไม่มีใครผ่าวงกลมออกไปได้ คนที่จะผ่าวงกลมได้ต้องอยู่นอกวงกลมซึ่งราชการเป็นใหญ่ โดยที่เนื่องจากทั้งพระเจ้าอยู่หัวและประชาชนส่วนใหญ่ก็ไม่ได้อยู่ในวงกลม จึงน่าจะแสดงบทบาทเป็นผู้นำในการผ่าวงกลม ทั้งนี้ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์หวังว่า ความจงรักภักดีของคนไทยที่มีต่อพระเจ้าอยู่หัวทั้งภายในและภายนอกจะเป็นเครื่องชักนำคนในวงกลมส่วนใหญ่ให้ยอมเสียสละผลประโยชน์ได้ (วารสาร *ธรรมศาสตร์*, เมษายน 2515)

ทัศนะของ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ในเรื่องนี้สะท้อนให้เห็นแนวคิดแบบกษัตริย์นิยมและชนชั้นหัวกะทินิยม (Elitism) ที่ฝังแน่นอยู่ในตัว ทั้งยอมรับในการเสนอความคิดในตอนนั้นว่า สิ่งที่เขากล่าวเป็นความฝันอยู่มากเหมือนกัน แต่หลังจากนั้นเพียงปีเศษ ขบวนการ 14 ตุลาคม 2516 ของนักศึกษาประชาชนก็เป็นตัวทำลายวงกลมที่ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์พูดถึง และเปิดโอกาสให้ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ในฐานะปัญญาชนชั้นนำของฝ่ายจารีตนิยม สามารถนำประชาธิปไตยแบบราชประชาสมาศัยมาใช้ได้ในระดับหนึ่ง

เหตุการณ์ 14 ตุลาคม 2516

และ 6 ตุลาคม 2519

การเรียกร้องรัฐธรรมนูญของนักศึกษาประชาชนในต้นเดือนตุลาคม 2516 นำไปสู่การชุมนุมประท้วงที่มีคนร่วมด้วยหลายแสนคนในกรุงเทพฯ รวมทั้งการชุมนุมประท้วงในจังหวัดสำคัญ ๆ หลายจังหวัด เมื่อตำรวจเปิดฉากใช้ความรุนแรงกับนักศึกษาที่เดินทางไปชุมนุมที่หน้าวังสวนจิตรลดา (เพื่อหวังพึ่งบารมีพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว) ในเช้ามีวันที่ 14 ตุลาคม 2516 การประท้วงโดยสันติวิธีก็เปลี่ยนไปเป็นการจลาจลของมวลชนที่โกรธแค้น และการปราบปรามโดยใช้อาวุธของกำลังตำรวจทหารตามท้องถนนในกรุงเทพฯ ซึ่งทำให้นักศึกษาประชาชนถูกยิงเสียชีวิตไปหลายสิบคน และบาดเจ็บอีกนับร้อย

สถานการณ์สงบลงได้เมื่อชนชั้นสูงกลุ่มอื่นแยกตัวออกจากกลุ่มถนอม-ประภาส ซึ่งเป็นเป้าหมายหลักในการถูกโจมตี และผลักดันให้จอมพลถนอม จอมพลประภาส พันเอกณรงค์ ซึ่งถูกโจมตีว่าเป็น 3 ทหารราช ลาออกจากทุกตำแหน่งราชการและเดินทางไปต่างประเทศ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงแต่งตั้ง

นาย สัญญา ธรรมศักดิ์ องคมนตรี และอธิการบดีมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ เป็นหัวหน้าคณะรัฐบาลชุดใหม่ และทรงแต่งตั้งสมาชิกสมัชชา 2,347 คน ให้เป็นผู้ออกเสียงเลือกตั้งสมาชิกสภานิติบัญญัติ 299 คน เพื่อทำหน้าที่ร่างรัฐธรรมนูญและออกกฎหมาย จนกว่าจะมีการประกาศใช้รัฐธรรมนูญและการเลือกตั้งทั่วไป

บทบาทของ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ช่วงหลัง 14 ตุลาคม 2516

หลังจากเหตุการณ์ 14 ตุลาคมสงบลง ด้วยการที่ผู้นำทหาร 3 คนถูกชนชั้นนำกลุ่มอื่นบีบให้ลี้ภัยออกไปอยู่ต่างประเทศ ก็เกิดสุญญากาศทางการเมืองขึ้นชั่วคราว เพราะช่วงนั้นไม่มีรัฐธรรมนูญ ไม่มีสภาผู้แทน ไม่มีพรรคการเมืองฝ่ายค้านที่เข้มแข็ง นายทหารระดับรองลงไปก็ต้องระมัดระวังสงวนท่าที เพราะประชาชนกำลังโกรธแค้นรัฐบาลทหารมาก นักศึกษาปัญญาชนก็ไม่ได้มีการจัดตั้งองค์กรที่เข้มแข็ง และถึงอย่างไรก็ถูกผู้ใหญ่ในวงราชการและการเมืองมองว่าเป็นเด็กอยู่ดี ในสภาพเช่นนี้อำนาจทางการเมืองจึงตกอยู่ในมือของปัญญาชนกลุ่มจารีตนิยม-กษัตริย์นิยม นาย สัญญา ธรรมศักดิ์ องคมนตรีที่ดำรงตำแหน่งอธิการบดีมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์อยู่ในขณะเดียวกัน ได้รับพระราชโองการแต่งตั้งให้เป็นนายกรัฐมนตรี

ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ไม่ได้รับการแต่งตั้งให้เข้าร่วมคณะรัฐบาลใหม่ แต่เชื่อกันว่าเป็นผู้มีบทบาทอย่างสำคัญในการกราบบังคมทูลถวายความเห็นเสนอชื่อสมาชิกสมัชชาแห่งชาติจำนวน 2,347 คน ให้พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเป็นผู้ลงพระนามแต่งตั้ง สมาชิกสมัชชากลุ่มนี้มีหน้าที่เลือกตั้งสมาชิกสภานิติบัญญัติ 299 คน เพื่อทำหน้าที่ร่างรัฐธรรมนูญและกฎหมายต่าง ๆ ในช่วงที่ยังไม่มีการเลือกตั้งทั่วไป เพื่อจัดตั้งรัฐบาลที่มาจากการเลือกตั้ง

สมาชิกสมัชชาแห่งชาติประกอบไปด้วยชนชั้นหัวกะทิในเมืองหลวง เช่น ข้าราชการ อาจารย์ นักธุรกิจ นักกฎหมาย นักหนังสือพิมพ์ ผู้นำชุมชน ฯลฯ เป็นที่สังเกตกันว่า ในขณะที่ผู้ใกล้ชิด ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ เช่น บรรณาธิการและ

นักหนังสือพิมพ์จากค่าย *สยามรัฐ* หลายคน ได้รับแต่งตั้งให้เป็นสมาชิกสมัชชา แต่ปัญญาชนที่มีชื่อเสียงซึ่ง ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ไม่ชอบหลายคน เช่น ม.ร.ว. เสนีย์ ปราโมช (ซึ่งแม้จะเป็นพี่น้องกัน แต่ก็มีปัญหาไม่ชอบกันเป็นส่วนตัว), สฤษดิ์ ศิวรักษ์, นิลวรรณ ปันทอง, ประยูร จรรย์วาทย์ ไม่ได้อยู่ในบัญชีสมาชิกสมัชชาแห่งชาติจำนวนสองพันกว่าคนนั้น (ส.ศิวรักษ์, เล่มเดิม, *ปิตุภูมิ*, 11 กันยายน 2517) เมื่อสมาชิกสมัชชาประชุมเพื่อเลือกสมาชิกสภาปฏิบัติในวันที่ 20 ธันวาคม 2516 คนที่ได้รับเสียงมากที่สุดคือ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ทำให้ได้เป็นประธานสภาปฏิบัติในเวลาต่อมา (คนที่ได้คะแนนเสียงอันดับ 2 คือ อ. ป๋วย อึ๊งภากรณ์)

ช่วงหลัง 14 ตุลาคม 2516 จึงเป็นช่วงที่ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์กลับเข้าไปมีบทบาททางการเมืองโดยตรงอีกครั้งหนึ่ง หลังจากที่ว่ามือจากการเมืองมาเป็นนักหนังสือพิมพ์ นักธุรกิจมากกว่ายี่สิบปี ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ร่วมมือกับอดีตนักการเมืองและนักธุรกิจตั้งพรรคการเมืองชื่อ “กิจสังคม” ขึ้น โดยให้สัมภาษณ์หนังสือพิมพ์ตอนต้นเดือนกันยายน ปี 2517 ช่วงจะตั้งพรรคการเมืองใหม่ว่า พรรคประชาธิปไตยที่เขาเคยมีส่วนก่อตั้งคอนเซอร์เวทีฟเกินไป ไปด้วยกันไม่ได้ ทั้งยังว่าทำไมคนตื่นสังคมนิยมต้องไปติดกับเขาด้วย และทำไมต้องไปยกพรรคประชาธิปไตยให้ อ. ป๋วยด้วย เหตุที่ต้องตั้งพรรคใหม่ชื่อ “กิจสังคม” เพราะมีแนวคิดที่จะเป็นวิศวกรรมสังคมเพื่อแก้ไขบ้านเมือง (*ประชาชาติ*, 1 กันยายน 2517)

ตอนนั้นประชาชนคาดหมายว่า คนที่เหมาะสมจะเป็นนายกรัฐมนตรีคือ อ. ป๋วย พรรคประชาธิปไตยจึงพยายามชวนมาเป็นหัวหน้าพรรค แต่ อ. ป๋วย ปฏิเสธที่จะเล่นการเมือง แม้พรรคประชาธิปไตยจะโฆษณาว่ามีนโยบายสังคมนิยมอ่อน ๆ ด้วย

ในการเลือกตั้งทั่วไปเมื่อวันที่ 26 มกราคม 2518 พรรคกิจสังคมได้รับเลือกตั้ง 18 ที่นั่ง ขณะที่พรรคประชาธิปไตยซึ่งนำโดย ม.ร.ว. เสนีย์ ปราโมช ได้รับเลือกตั้งเข้ามามากที่สุด 72 ที่นั่ง จากที่นั่งทั้งหมด 269 พรรคประชา

อธิบดีร่วมมือกับพรรคเกษตรสังคมจัดตั้งรัฐบาลเสียงข้างน้อย โดยมี ม.ร.ว.เสนีย์ ปราโมช เป็นนายกรัฐมนตรี แต่พอรัฐบาลแถลงนโยบาย ที่ประชุมสภาลงมติรับรองเพียง 111 เสียง แต่ 152 เสียงไม่รับรอง ทำให้รัฐบาลล้ม ต้องมีการหาเสียงหาตัวผู้ที่จะเป็นนายกรัฐมนตรีกันใหม่

ผลการหาเสียงในหมู่ ส.ส. พรรคต่าง ๆ ปรากฏว่า ม.ร.ว. คึกฤทธิ์หัวหน้าพรรคกิจสังคมได้รับการเสนอชื่อให้เป็นนายกรัฐมนตรี จัดตั้งรัฐบาลผสมจากพรรคต่าง ๆ ลิบกว่าพรรค การที่การเมืองพลิกเปลี่ยนไปมากขนาดนี้ แสดงให้เห็นว่าตัว ม.ร.ว. คึกฤทธิ์เป็นผู้ที่ได้รับการยอมรับจาก ส.ส. ในขณะนั้นมาก รวมทั้งเขาคงเป็นคนที่เล่นการเมืองเก่งมากด้วย จึงสามารถก้าวขึ้นมาเป็นนายกรัฐมนตรีได้ ทั้ง ๆ ที่พรรคกิจสังคมของเขามี ส.ส. เพียง 18 คน ในขณะที่หัวหน้าพรรคการเมืองอื่น ๆ ที่มีเสียง ส.ส. มากกว่าไม่ได้รับการยอมรับจาก ส.ส. มากพอที่จะเป็นนายกรัฐมนตรีได้

ม.ร.ว. คึกฤทธิ์เข้าบริหารในฐานะนายกรัฐมนตรีตั้งแต่วันที่ 20 มีนาคม 2518 และอยู่ในตำแหน่งได้ประมาณ 1 ปี ในช่วงที่ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์เป็นผู้นำรัฐบาล ต้องเผชิญกับสถานการณ์ที่ค่อนข้างยากลำบาก เพราะรัฐบาลเก่าตั้งแต่สมัยจอมพลสฤษดิ์และจอมพลถนอม สร้างปัญหาหนี้สินต่างประเทศ ปัญหาการพัฒนาที่กระจายไปอย่างไม่สมดุลและไม่ทั่วถึง ตลอดจนการกดขี่ข่มเหงเอารัดเอาเปรียบไว้มาก หลังเหตุการณ์ 14 ตุลาคม นักศึกษาประชาชนตื่นตัวทางการเมืองและตระหนักถึงสิทธิเสรีภาพของตนมากขึ้น จึงมีการเคลื่อนไหวเรียกร้องสิทธิผลประโยชน์ ตลอดจนการเปลี่ยนแปลงแก้ไขในด้านต่าง ๆ อย่างกว้างขวาง

ในด้านหนึ่ง ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ก็ดำเนินนโยบายพัฒนาประเทศแบบเสรีนิยมพยายามเอาใจพวกสถานภาพเดิม ด้วยการรักษากฎหมาย ความเป็นระเบียบเรียบร้อย และใช้กลไกรัฐจัดขวางการเติบโตของขบวนการนักศึกษาปัญญาชน ซึ่งมีแนวโน้มไปทางซ้ายมากขึ้น เพราะนักศึกษาปัญญาชนในเวลานั้นเห็นว่ารัฐบาลไม่สามารถช่วยแก้ปัญหาของประชาชนส่วนใหญ่ได้อย่างจริงจัง

ในอีกด้านหนึ่ง ม.ร.ว. คึกฤทธิ์และพรรคกิจสังคม ซึ่งตอนนั้นมี นายบุญชู โรจนเสถียร เป็นกำลังสำคัญ ก็ดำเนินนโยบายในเชิงปฏิรูปและกระจายความเจริญสู่ท้องถิ่น ด้วยการริเริ่มโครงการเงินผันสู่ชนบท 2,500 ล้านบาท โดยการจัดสรรให้แต่ละตำบลได้งบประมาณของตัวเอง เพื่อที่ประชาชนในท้องถิ่นจะได้มีงานทำและมีรายได้เพิ่มขึ้นในหน้าแล้ง โครงการให้สวัสดิการรักษายพยาบาล และโดยสารภณเมล์ฟรีสำหรับผู้มีรายได้น้อย ตลอดจนโครงการประกันราคาข้าว โครงการปฏิรูปที่ดินตามแรงผลักดันของชาวนาและปัญญาชน ซึ่งบางส่วนเริ่มมาแต่สมัยรัฐบาลรักษาการณ์ของนายสัญญา ธรรมศักดิ์ แล้ว แม้โครงการเหล่านี้จะไม่ส่งผลเปลี่ยนแปลงใหญ่โตนัก แต่ก็ช่วยลดระดับความไม่พอใจรัฐบาลลงไปได้บ้าง และทำให้ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์เองและพรรคกิจสังคม ได้รับชื่อเสียงและความนิยมจากประชาชนสืบเนื่องมาหลายปี

ในด้านต่างประเทศ ชัยชนะของฝ่ายคอมมิวนิสต์ในประเทศเพื่อนบ้านอินโดจีนในปีที่ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์เป็นรัฐบาล สร้างความตระหนักให้กับชนชั้นสูงและชนชั้นกลางของไทยซึ่งกลัวคอมมิวนิสต์มาแต่ไหนแต่ไรอยู่มาก ยิ่งเมื่อได้เห็นขบวนการนักศึกษา ชาวนา กรรมกรในประเทศ นับวันจะเติบโตและเรียกร้องความเป็นธรรมในด้านต่าง ๆ ยิ่งขึ้น ก็ยิ่งทำให้ฝ่ายที่ต้องการรักษาสถานภาพเดิมผนึกกำลังกันเหนียวแน่นมากขึ้น แม้แต่ชนชั้นกลางเสรีนิยมที่เคยสนับสนุนนักศึกษาในการเรียกร้องประชาธิปไตยแบบรัฐสภา ก็เริ่มเปลี่ยนไปอยู่ฝ่ายจารีตนิยมซึ่งต้องการพิทักษ์สถานภาพที่ดำรงอยู่มากกว่าการเปลี่ยนแปลงใด ๆ ที่พวกเขาารู้สึกว่าจะทำให้ตนเองเสียผลประโยชน์

ต่อปัญหาสถานการณ์ต่างประเทศที่เปลี่ยนไป ม.ร.ว. คึกฤทธิ์พิสูจน์ให้เห็นความเป็นนักปฏิบัตินิยมที่ยืดหยุ่นและไวต่อการรับรู้การเปลี่ยนแปลงของสถานการณ์ แม้ว่าก่อนหน้านี้นี้ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์จะมีทัศนะที่สนับสนุนนโยบายทำสงครามในอินโดจีนของสหรัฐฯ อย่างแข็งขัน และวิจารณ์ประเทศสังคมนิยม โดยเฉพาะจีนในทางลบตลอดมา แต่เมื่อเห็นสหรัฐฯ แพ้ในอินโดจีน และสหรัฐฯ หันไปจับมือกับจีน ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ในฐานะนายกรัฐมนตรีก็เริ่มเห็นว่า เป็นการ

ดีกว่าที่จะผูกพันกับสหรัฐฯ ในขอบเขตจำกัด และเปลี่ยนนโยบายไปคบกับจีนอย่างรวดเร็ว โดยเป็นหัวหน้าคณะเดินทางไปจีนด้วยตนเอง เพื่อมุ่งหวังประโยชน์ทั้งในเรื่องเศรษฐกิจ การค้าและการเมือง รวมทั้งการขอให้รัฐบาลจีนลดความช่วยเหลือพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทย ซึ่งกำลังทำสงครามจรรยาธกับรัฐบาลไทยอยู่ (“สยามรัฐกับการเมือง” ใน *36 ปี สยามรัฐ*, เล่มเดิม, หน้า 114-118) การดำเนินนโยบายต่างประเทศที่ยืดหยุ่น ทำให้รัฐบาล ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ได้ผลสำเร็จมากพอสมควร

โครงการเงินผันสู่ชนบทและโครงการปฏิรูปอื่น ๆ ของพรรคกิจสังคมสมัยที่ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์เป็นรัฐบาล ส่วนหนึ่งอาจจะเป็นความหวังดี ความตั้งใจที่จะกระจายรายได้สู่คนจนในชนบท แต่โดยลึก ๆ แล้ว ปัญญาชนที่ฉลาดอย่าง ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ก็รู้ดีว่า เพื่อที่จะรักษาโครงสร้างและสถาบันของสังคมเดิมเอาไว้ บางครั้งก็จำเป็นที่จะต้องมีการปฏิรูปทางสังคมที่จำเป็น ซึ่งเรื่องนี้ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ พุดออกมาเองในปี 2522 ว่า

“การผันเงินออกไปสู่ชนบทเป็นครั้งแรกในประวัติศาสตร์ของเมืองไทย ทำให้มนุษย์สัมพันธ์เกิดขึ้นใหม่ ชาวบ้านรู้ว่ารัฐยังเอื้อเฟื้ออยู่... คนกลับคืนดีเข้าหากัน แผ่นดินมันสงบลง ฝุ่นในอากาศที่ตลบมองไม่เห็น หน้ากันมันหายไปหมด ชาวไร่ชาวนาที่เข้ามาอยู่ในกรุงเทพฯ อยู่ที่ธรรมศาสตร์ พอมีเงินผันตามหมู่บ้าน ตำบล กลับหมด”

และสรุปไว้ตอนท้ายว่า ลองถ้าเขาไม่ทำเช่นนั้นปล่อยให้ไฟลุกอยู่ คนที่จะถือปืนออกมาคือชาวบ้าน อาวุธไม่ได้ทำให้แผ่นดินสงบ เงินผันต่างหากที่ทำให้สงบ ทำให้ทหารมาแบ่งกันได้ในภายหลัง (กอง บก. *สยามรัฐ*, *ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ชีวิตกับธรรมชาติ งานและการเมือง*, พีจี, 2522, หน้า 53-54)

สิ่งที่ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์พุดมีส่วนถูก แต่ไม่ได้ถูกทั้งหมด เพราะแค่เงินผันอย่างเดียวไม่ได้ทำให้ความขัดแย้งลดลงได้อย่างจริงจัง ปี 2518-ต้นปี 2519

ที่ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์เป็นนายกรัฐมนตรี ผู้นำชาวนา รวมทั้งผู้นำกรรมกร นักศึกษา ปัญญาชน ถูกลอบสังหารเสียชีวิตมากกว่า 30 คน โดยที่รัฐบาลไม่สามารถจับกุมคนร้ายหรือหยุดยั้งกระแสชวาทิชาติชายได้แต่อย่างใด

ปี 2518-2519 เป็นปีที่สังคมไทยต้องเผชิญกับการเปลี่ยนแปลงและความขัดแย้งสูงมาก จนแม้กระทั่งนักการเมืองที่ปรับตัวได้เก่งอย่าง ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ก็ไม่สามารถที่จะทำให้ถูกใจทุกฝ่ายได้ ในเดือนสิงหาคม เมื่อ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ใช้นโยบายยึดหยุ่นกับการชุมนุมประท้วงของชาวนาและนักศึกษาที่เชียงใหม่ ด้วยการปล่อยผู้นำนักศึกษาและชาวนาในภาคเหนือ 9 คน ที่ก่อนหน้านี้ถูกตำรวจจับกรณีสขัดแย้งกับเจ้าของเหมืองแร่ที่ปล่อยน้ำจากการทำเหมืองทำให้ไร่นาในท้องถิ่นใกล้เคียงเสียหาย ตำรวจในกรุงเทพฯ กลุ่มใหญ่กลุ่มหนึ่งก็ประท้วง ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ด้วยการชุมนุมคัดค้านและบุกบ้านพักส่วนตัวของ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ และทำลายทรัพย์สินของมีค่าภายในบ้านเสียหาย โดย ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ไม่เอาเรื่องราว เพื่อปล่อยให้สถานการณ์สงบไปเอง (*สยามรัฐ*, 20 สิงหาคม 2518)

รัฐบาล ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ต้องเผชิญกับฝ่ายค้านทั้งนอกสภาและในสภา ทั้งฝ่ายขวาและฝ่ายซ้าย และหลังจากที่เป็นนายกฯ ได้ราว 1 ปี รัฐบาลก็ถูก ส.ส. ฝ่ายค้านเปิดอภิปรายไม่ไว้วางใจในประเด็นข้าวสารและน้ำตาลทรายแพง โจรผู้ร้ายภาคใต้ชุกชุม ความวุ่นวายอันเกิดจากการประท้วงของกลุ่มต่าง ๆ จนในที่สุด ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ก็ตัดสินใจยุบสภาเพื่อเปิดให้มีการเลือกตั้งใหม่ในเดือนเมษายน 2518

การเลือกตั้งครั้งนี้พรรคกิจสังคมได้ที่นั่งเพิ่มขึ้นจาก 18 เป็น 45 แต่ก็ยังเป็นรองพรรคประชาธิปไตยและพรรคชาติไทยซึ่งได้รับเลือกตั้ง 114 และ 56 ที่นั่งตามลำดับ (จำนวน ส.ส. ทั้งหมด 279 คน) ที่สำคัญคือ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์เองซึ่งสมัครเลือกตั้งในเขตดุสิต กรุงเทพฯ ซึ่งเป็นเขตที่ทหารมีอิทธิพลอยู่ ไม่ได้รับเลือกตั้งเพราะมีการรณรงค์จากฝ่ายทหารและฝ่ายที่มีแนวคิดจารีตนิยมยิ่งกว่า ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ เพื่อมุ่งตัดคะแนนไม่ให้ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ได้รับเลือกเข้ามา ซึ่งทำให้

หมดโอกาสที่จะได้รับการเสนอชื่อเป็นนายกรัฐมนตรีตามรัฐธรรมนูญปี 2517 ซึ่งนายภฯ จะต้องมาจาก ส.ส. พรรคประชาธิปไตยได้เป็นแกนนำจัดตั้งรัฐบาลผสม โดยมี ม.ร.ว. เสनीย์ ปราโมช เป็นนายกรัฐมนตรี พรรคกิจสังคมเป็นฝ่ายค้าน แต่ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ซึ่งเป็นหัวหน้าพรรคไม่ได้เป็น ส.ส. จึงอยู่นอกสภา รัฐบาลที่นำโดย ม.ร.ว. เสनीย์ไม่มีนโยบายปฏิรูปที่เด่นชัดและการตัดสินใจที่เด็ดขาดเท่ากับรัฐบาล ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ เมื่อต้องประสบกับปัญหาแบบเดียวกับที่รัฐบาล ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ประสบมาแล้ว รวมทั้งความขัดแย้งระหว่างปีกอนุรักษ์กับปีกก้าวหน้าภายในพรรคด้วย รัฐบาล ม.ร.ว. เสनीย์จึงไม่สามารถที่จะแก้ไขปัญหามันเมืองในเวลานั้น ซึ่งเต็มไปด้วยความขัดแย้งได้มากนัก โดยเฉพาะความขัดแย้งระหว่างกลุ่มพลังฝ่ายขวากับฝ่ายซ้าย ซึ่งขยายความรุนแรงมากขึ้น จนกระทั่งเกิดกรณีฝ่ายขวาปลุกระดมให้ลูกเสือชาวบ้านออกมาต่อต้านนักศึกษา และกำลังตำรวจกับหน่วยติดอาวุธของฝ่ายขวายกกำลังเข้าเช่นฆ่านักศึกษาประชาชนที่ชุมนุมประท้วงการเดินทางกลับประเทศของจอมพลถนอม ในวันที่ 6 ตุลาคม 2519 ทำให้มีผู้เสียชีวิตและบาดเจ็บหลายร้อยคน กลุ่มทหารซึ่งจ้องรอเวลาอยู่แล้วก็ได้ถือโอกาสทำรัฐประหาร โค่นล้มรัฐบาลที่มาจาก การเลือกตั้งสภาและรัฐธรรมนูญปี 2517 ซึ่งเป็นรัฐธรรมนูญที่มีลักษณะประชาธิปไตยโดยมากฉบับหนึ่งนับตั้งแต่รัฐธรรมนูญปี 2489 เป็นต้นมา

บทบาทของ อ. ป๋วย ช่วงหลัง 14 ตุลาคม 2516

อ. ป๋วยเดินทางกลับเมืองไทยในช่วงหลังเหตุการณ์ 14 ตุลาคม และได้รับแต่งตั้งให้เป็นสมาชิกสมัชชาแห่งชาติ และต่อมาได้รับเลือกจากสมาชิกสมัชชาให้เป็นสมาชิกสภานิติบัญญัติโดยได้คะแนนเสียงมากเป็นอันดับสองรองจาก ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช เนื่องจาก ม.ร.ว. คึกฤทธิ์มีบทบาทในการเสนอชื่อคนใกล้ชิดลูกศิษย์ลูกหาของตนเป็นสมาชิกสมัชชาแห่งชาติอยู่จำนวนมาก การที่ได้รับคะแนนสูงสุดจึงไม่ใช่เรื่องแปลกนัก แต่การที่อ. ป๋วยได้คะแนนนิยมจากสมาชิกสมัชชาแห่งชาติซึ่งมาจากชนชั้นนำในสังคมไทยคู่คี่กับ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์

ย่อมแสดงให้เห็นว่า อ. ป๋วยได้รับความนิยมน้อยลงนับถือจากปัญญาชนและชนชั้นนำมากที่สุดทีเดียว

ทัศนะของ อ. ป๋วยที่แสดงออกหลังเหตุการณ์ 14 ตุลาคม สะท้อนให้เห็นการมองปัญหาต่าง ๆ อย่างวิเคราะห์วิจารณ์มากขึ้น ในบทความที่เขียนให้นิตยสาร *Far Eastern Economic Review* ในเดือนธันวาคม 2516 อ. ป๋วยมองเห็นว่าการที่สมาชิกสหประชาชาติซึ่งเป็นสภาแต่งตั้ง ยังประกอบไปด้วยนายทหารซึ่งใกล้ชิดกับรัฐบาลชุดที่แล้วเป็นส่วนใหญ่ โดยที่ไม่มีการเปลี่ยนแปลงในด้านอำนาจหน้าที่ความรับผิดชอบ แสดงให้เห็นว่าเสรีภาพของประชาชนไทยยังคงตั้งวางอยู่บนฐานที่ประะบางมาก (*Puey Ungparkorn, Best Wish for Asia*, p. 60-65)

นอกจากการทำหน้าที่ในฐานะสมาชิกสหประชาชาติและที่ปรึกษาทางเศรษฐกิจของรัฐบาลรักษาการณ์นาย สฤษฏ์ยา ธรรมศักดิ์ แล้ว อ. ป๋วยยังพูดและเขียนบทความเพื่อเสนอความคิดที่เห็นว่าจะจะเป็นขั้นตอนที่จำเป็นสำหรับการสร้างสังคมประชาธิปไตยที่มั่นคงกว่าสภาพที่เป็นอยู่ในขณะนั้นออกมาอย่างต่อเนื่อง ความคิดที่สำคัญในช่วงนั้นมี อาทิเช่น การเสนอให้มีสหประชาชาติบัญญัติที่มาจากทางเลือกตั้งของประชาชน เพื่อทำหน้าที่ร่างรัฐธรรมนูญแทนสหประชาชาติที่มาจากกาแต่งตั้งแบบที่เป็นอยู่ การเสนอให้รัฐธรรมนูญที่จะร่างใหม่นั้นประกันเสรีภาพขั้นพื้นฐานของประชาชนโดยไม่มีเงื่อนไขใด ๆ การเสนอให้หยุดยิงและเจรจากับผู้นำของพรรคคอมมิวนิสต์ เพื่อยุติสงครามและสร้างการประนีประนอมภายในชาติ (national reconciliation) ขึ้น (*Puey Ungparkorn, Best Wish for Asia*, p. 62-65)

แต่เนื่องจากอำนาจทางการเมืองในเวลานั้นอยู่ในมือของชนชั้นนำในสังคมซึ่งมีทัศนะไปในทางจารีตนิยม ความคิดทางการเมืองที่มีลักษณะเสรีประชาธิปไตยแบบก้าวหน้าของ อ. ป๋วยจึงไม่ได้รับการเอาใจใส่มากนัก สิ่งที่ชนชั้นนำต้องการจาก อ. ป๋วย คือ ความสามารถทางวิชาชีพในฐานะนักเศรษฐศาสตร์ของเขามากกว่า อ. ป๋วยจึงถูกเรียกร้องให้ทำหน้าที่หัวหน้าคณะที่ปรึกษา

ทางเศรษฐกิจของรัฐบาล เพื่อช่วยรัฐบาลแก้ปัญหาทางเศรษฐกิจซึ่งเป็นปัญหาใหญ่ในเวลานั้น เพราะนอกจากการพัฒนาเศรษฐกิจที่ผ่านมาจะล้มเหลวไม่ได้กระจายไปสู่ประชาชนส่วนใหญ่ที่ยากจนแล้ว ยังเกิดปัญหาวิกฤตการณ์น้ำมันขึ้นราคา และปัญหาค่าครองชีพเพิ่มสูงมากด้วย

แม้ อ. ป๋วยในฐานะหัวหน้าคณะที่ปรึกษาทางเศรษฐกิจของรัฐบาลรักษาการณ์ สัญญา ธรรมศักดิ์ จะไม่ได้มีอำนาจมากนัก ทั้งยังอยู่ในตำแหน่งนี้ได้เพียงปีเดียว แต่เขาก็พยายามสนับสนุนผลักดันให้เกิดการปฏิรูปทางเศรษฐกิจที่ก้าวหน้าหลายอย่าง อาทิเช่น การขึ้นค่าจ้างแรงงานขั้นต่ำ การควบคุมค่าที่เช่าที่ดิน และการปฏิรูปที่ดินเพื่อการเกษตรกรรม เป็นต้น

ในช่วงนั้น นักศึกษาปัญญาชนจำนวนมากไม่น้อยเชื่อกันว่า อ. ป๋วยน่าจะได้เป็นนายกรัฐมนตรีที่ดีที่สุด ถ้าตัดสินใจเล่นการเมือง แต่ อ. ป๋วยปฏิเสธความคาดหวังดังกล่าว โดยให้เหตุผลว่าคิดว่าตำแหน่งนายกรัฐมนตรีเป็นตำแหน่งที่จำเป็นต้องประนีประนอมสูง และเนื่องจากตัว อ. ป๋วยเองไม่อยากประนีประนอมในเรื่องที่เขาไม่เห็นด้วย ดังนั้นจึงไม่คิดว่าเหมาะสมที่จะเป็นนายกรัฐมนตรี (ให้สัมภาษณ์ *ประชาธิปไตย*, 11-13 ธันวาคม 2516) ในขณะเดียวกัน อ. ป๋วยก็คิดว่าสิ่งที่เหมาะสมสำหรับเขามากกว่า และเขาสามารถให้อะไรสังคมได้มากกว่า คือ การเป็น “อิสระชนและสัตว์การเมือง (freelance and political animal) ที่สนับสนุนส่งเสริมและปกป้องระบอบประชาธิปไตย” (*Puey Ungparkorn, Best Wish for Asia*, p. 75)

และ อ. ป๋วยก็ยืนหยัดในทัศนะของเขาอย่างมั่นคงในช่วงปีแห่งความขัดแย้งที่แหลมคมจาก 14 ตุลาคม 2516 ถึง 6 ตุลาคม 2519 ในฐานะของปัญญาชนคนหนึ่ง ซึ่งหลังจากที่พ้นจากตำแหน่งสมาชิกสภานิติบัญญัติและที่ปรึกษาทางเศรษฐกิจของรัฐบาลรักษาการณ์ สัญญา ธรรมศักดิ์ ราวต้นปี 2518 แล้ว ก็ไม่ได้มีตำแหน่งทางการเมืองใด ๆ ตำแหน่งงานประจำคือ อธิการบดีมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ และผู้อำนวยการโครงการพัฒนาชนบทบริเวณลุ่มน้ำแม่กลอง ซึ่งเป็นโครงการร่วมของ 3 มหาวิทยาลัย ที่มีเป้าหมายเพื่อให้มหา

วิทยาลัยเรียนรู้จากชุมชนและรับใช้ชุมชนมากขึ้น

แม้จะกลับมาทำงานด้านการศึกษาและพัฒนาชนบทซึ่ง อ. ป่วยคิดว่า จะทำประโยชน์ให้สังคมได้มากที่สุด และไม่ได้เข้าไปยุ่งเกี่ยวกับการเมืองโดยตรง คือไม่ได้สังกัดหรือสนับสนุนพรรคหรือกลุ่มการเมืองใด ๆ แต่การเมืองก็เข้ามา ยุ่งเกี่ยวอยู่ดี เพราะสมัยนั้นเป็นสมัยที่มีความขัดแย้งทางการเมืองระหว่างกลุ่ม ต่าง ๆ สูง โดยเฉพาะความขัดแย้งระหว่างชนชั้นสูงที่มีทัศนคติแก่ไม่ต้องการ การเปลี่ยนแปลง กับนักศึกษาปัญญาชน กรรมกรและชาวนาที่มีทัศนคติใหม่ ต้องการเปลี่ยนแปลงสังคมให้เป็นประชาธิปไตยและเป็นธรรมมากยิ่งขึ้นกว่าที่ เป็นอยู่ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ในขณะนั้นเป็นเวทีสำคัญของนักศึกษา ประชาชนฝ่ายก้าวหน้า และตัว อ. ป่วยเองก็เป็นปัญญาชนที่โดดเด่นที่กลุ่มการ เมืองต่าง ๆ จับตามองอยู่ตลอดเวลา แม้ว่าจะแสดงเจตนาชัดเจนว่าไม่เล่นการเมือง แต่คนก็ยังไม่เชื่อหรือพยายามอยากดึงให้เขามีบทบาททางการเมือง มากขึ้น

อ. ป่วยซึ่งยืนอยู่ท่ามกลางกระแสที่เขี้ยวกรากของความขัดแย้งระหว่าง ฝ่ายขวากับฝ่ายซ้าย ต้องตกอยู่ในฐานะที่ลำบากมากกว่าสมัยก่อนเหตุการณ์ 14 ตุลาคมเสียด้วยซ้ำ จริงอยู่ที่เคยถูกเฟิงเล็ง ถูกหวาดระแวงจากฝ่ายชนชั้น สูงหัวเก่ามาแล้ว แต่ครั้งนั้นความขัดแย้งยังไม่แหลมคมมากถึงกับจะมีการใส่ร้าย บ้ายสีเขาด้วยวิธีการสกปรกต่าง ๆ อย่างเป็นขบวนการเหมือนอย่างที่ต้องเผชิญ อยู่ในช่วง 2516-2519 นี้ ในสมัยก่อน 14 ตุลาคม 2516 อ. ป่วยยังได้รับความ เห็นใจและสนับสนุนจากนักศึกษาปัญญาชนส่วนใหญ่ แต่ในช่วงปี 2516-2519 ขณะที่อยู่ อ. ป่วยยังคงยืนหยัดในหลักสันติประชาธรรมของเขา ฝ่ายขวาก็โจมตีว่า เป็นผู้ยุยงนักศึกษา เป็นคอมมิวนิสต์หรือแนวร่วมของคอมมิวนิสต์ ฝ่ายซ้ายก็โจมตี เขาว่าเป็นพวกปฏิรูปที่ประนีประนอมกับชนชั้นสูง

อันที่จริง อ. ป่วยมีทัศนคติแบบเสรีนิยมและมนุษยธรรมนิยมอย่างคงเส้น คงวาโดยตลอด และแม้ว่าในช่วงปี 2515-2517 จะมีลักษณะวิพากษ์วิจารณ์ ระบบสังคมมากขึ้นเมื่อเทียบกับงานยุคก่อนหน้านั้น แต่ก็ไม่เคยก้าวไปไกลถึงขั้น

จะเห็นด้วยกับทัศนะแบบสังคมนิยมหรือฝ่ายซ้ายอย่างที่มีผู้โจมตีบ่อยและเกินความจริง อ. ป๋วยเป็นคนที่ยกย่องลัทธิเสรีนิยมทางเศรษฐกิจอย่างคงเส้นคงวา แม้ในยุคหลัง 14 ตุลาคม ซึ่งปัญญาชนจำนวนมากไม่น้อยหันไปสนใจและชื่นชมกับความคิดสังคมนิยม ก็ไม่ได้มีผลทำให้ อ. ป๋วยไขว่ไขวเปลี่ยนความคิดในเรื่องนี้ได้แต่อย่างใด เพียงแต่เสรีภาพและความตื่นตัวทางการเมืองของประชาชนช่วงหลัง 14 ตุลาคม อาจจะส่งผลให้มีโอกาสรับทราบความเดือดร้อนของชาวบ้านและกรรมกรเพิ่มขึ้นเท่านั้น

ในเดือนกุมภาพันธ์ 2517 ขณะไปแสดงปาฐกถาประจำปีของมูลนิธิโกมลคีมทองให้กับผู้ฟังซึ่งส่วนใหญ่เป็นนักศึกษาและคนหนุ่มสาวที่กำลังตื่นตัว อ. ป๋วยได้ตอบคำถามของผู้ฟังเกี่ยวกับเรื่องสังคมนิยมว่า ตนเองไม่คิดว่าสังคมนิยมจะแก้ปัญหาสังคมไทยในขณะนั้นได้ เพราะระบบราชการไม่มีประสิทธิภาพมากพอที่จะเป็นเครื่องมือที่ดีของรัฐบาลสังคมนิยมได้ สิ่งที่เห็นว่าเป็นเรื่องสำคัญที่สุดคือ เสรีภาพของประชาชน และประชาชนจะเป็นผู้ตัดสินใจเองในที่สุดว่า ต้องการจะไปทางซ้ายหรือทางขวา (ป๋วย อึ้งภากรณ์, *อุดมคติ*, 2517)

แม้กระนั้น อ. ป๋วยก็เป็นเป้าในการถูกโจมตีจากฝ่ายจารีตนิยมว่า เป็นคนยุยงให้ท้ายนักศึกษาและสนับสนุนพวกคอมมิวนิสต์มากกว่าปัญญาชนเด่น ๆ คนใด การที่ อ. ป๋วยถูกกล่าวร้ายป้ายสีว่าเป็นพวกนิยมซ้าย ทั้ง ๆ ที่มีทัศนะที่ต่างจากพวกนิยมซ้ายอย่างไม่ปิดบัง สะท้อนให้เห็นความเป็นจริงทางการเมืองข้อหนึ่งว่า กลุ่มพลังจารีตนิยมมองว่า อ. ป๋วย ซึ่งเป็นปัญญาชนเสรีนิยมที่เด่นที่สุด มีโอกาสที่ประชาชนจะสนับสนุนให้ขึ้นมาเป็นผู้นำรัฐบาลมากที่สุด เป็นอันตรายกับพวกเขาเสียยิ่งกว่าพวกปัญญาชนนิยมซ้ายจริง ๆ ที่อ่อนอาวุโสกว่า มีชื่อเสียงเป็นที่ยอมรับน้อยกว่า

ในความเป็นจริงแล้วปัญญาชนของกลุ่มจารีตนิยมอย่าง ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ก็คงจะรู้ว่า อ. ป๋วยไม่ใช่ซ้าย แต่นั่นไม่ใช่สิ่งสำคัญสำหรับพวกเขา สิ่งที่สำคัญคือจะต้องทำลายชื่อเสียงเกียรติคุณของ อ. ป๋วย เพื่อไม่ให้ อ. ป๋วยมีโอกาสเป็นคู่แข่งทางการเมือง ซึ่งจะนำไปสู่การปฏิรูปทางเศรษฐกิจสังคม ที่พวกเขาเกรงว่า

จะทำให้พวกเขาเป็นฝ่ายเสียประโยชน์ได้

ในทัศนะของพวกจารีตนิยม ซึ่งปกติก็มักจะคิดว่าใครที่คัดค้านตนไม่เห็นด้วยกับตน เป็นซ้ายเป็นคอมมิวนิสต์อยู่แล้ว การโจมตีให้ร้าย อ. ป๋วยยังบรรลุเป้าหมายทางการเมืองในการโจมตีขบวนการนักศึกษาไปด้วย เพราะประชาชนทั่วไปบางส่วน ยังมองนักศึกษาเป็นเด็ก ๆ ที่ชอบบริสุทธ์ ไม่มีผลประโยชน์ ไม่รู้เรื่องทางการเมือง และถูกชักจูงโดยคนอื่น

การอ้างว่านักศึกษาถูกยุยงโดยคอมมิวนิสต์ หรือถูกยุยงโดย อ. ป๋วย (อธิการบดีมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์) โยงใยไปถึงนาย ปรีดี พนมยงค์ หรือโดยการอ้างได้ว่า อ. ป๋วยอยากขึ้นมาเป็นนายกรัฐมนตรี จึงกลายเป็นคำอ้างที่กลุ่มพลังจารีตนิยม ใช้จูงใจให้ประชาชนบางส่วนที่ไม่ค่อยรู้เรื่องราวและไม่รู้จัก อ. ป๋วยอย่างแท้จริงหลงเชื่อ โดยเฉพาะเมื่อฝ่ายจารีตนิยมเป็นผู้มีทั้งกำลังทรัพย์และอำนาจในการคุมกลไกการสื่อสารและเผยแพร่อุดมการณ์อยู่ด้วยแล้ว ก็ยังสามารถสร้างข่าวสร้างเรื่องครอบงำความคิดคนได้โดยง่าย

ดังนั้น เมื่อขบวนการฝ่ายขวาซึ่งตื่นตระหนกกับการเติบโตของขบวนการนักศึกษาประชาชน และชัยชนะของฝ่ายคอมมิวนิสต์ในประเทศอินโดจีนตัดสินใจใช้กำลังปราบปรามขบวนการนักศึกษาในยุทธการ “ฆ่าคอมมิวนิสต์ไม่บาป” (คำประกาศของพระกิตติคุณโฆ) ในเดือนตุลาคม 2519 อ. ป๋วย จึงกลายเป็นเป้าที่ถูกรายการวิทยุและหนังสือพิมพ์ของฝ่ายขวากระหน่ำโจมตีอย่างรุนแรง เหตุการณ์ 6 ตุลาคม 2519 เริ่มจากเมื่อนักศึกษาประชาชนได้เริ่มชุมนุมประท้วงการกลับเข้าประเทศของจอมพลถนอม โดยมีศูนย์กลางการประท้วงอยู่ที่ธรรมศาสตร์ ฝ่ายขวาถือโอกาสโหมโฆษณาโจมตีนักศึกษาและ อ. ป๋วยว่าเป็นพวกคอมมิวนิสต์ที่กำลังจะก่อความวุ่นวายเพื่อล้มชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ หนังสือพิมพ์และรายการวิทยุของทหารปลุกระดมให้คนเกลียดชังและพิฆาตนักศึกษา กองกำลังของฝ่ายขวาเริ่มชุมนุมก่อวุ่นนอกมหาวิทยาลัยและแสดงอาการกระหึ่มกระหือรือที่จะบุกเข้ามาทำร้ายนักศึกษา อ. ป๋วยพยายามระงับศึก แต่ไม่มีใครสนใจฟัง

ในสภาพเช่นนี้ อ. ป่วยไม่มีทางเลือกอื่น นอกจากเดินทางออกไปต่างประเทศตามคำแนะนำของผู้ใกล้ชิด ทว่ายังไม่ทันจะขึ้นเครื่องบินจากสนามบินดอนเมือง กลับถูกขบวนการฝ่ายขวารวมทั้งนายพันตำรวจคนหนึ่งกักตัวไว้ และปฏิบัติต่ออย่างไร้เกียรติ เช่น ควบคุมตัว ตำว่า ซับใส่ใส่ส่ง กระชาก ไทรศัพท้ออกจากมือ และนั่นคือฉากสุดท้ายของบทบาทของ อ. ป่วยในเมืองไทย เป็นฉากที่เป็นทั้งโศกนาฏกรรมและความอภัยสำหรับคนไทยทั้งชาติ สำหรับการปฏิบัติต่อคนที่อุทิศตัวเพื่อประเทศชาติอย่างจริงจังมาตลอดชีวิต ด้วยท่าทีที่เลวร้ายเช่นนั้น (รายละเอียดอ่านใน ส.ศิริรักษ์, *ป่วย ผู้ใหญ่ที่ไม่กะล่อน*, 2522 ; ป่วย อึ้งภากรณ์, *อันเนื่องมาแต่ 6 ตุลาคม*, 2523)

บทบาทของ อ. สุลักษณ์

ช่วงหลังเหตุการณ์ 14 ตุลาคม 2516 และ 6 ตุลาคม 2519

หลังเหตุการณ์ 14 ตุลาคม 2516 เป็นช่วงการตื่นตัวของนักศึกษาปัญญาชน ซึ่งตอนแรกก็มีแนวคิดแบบเสรีประชาธิปไตยและมนุษยนิยม แต่เมื่อพบว่าปัญหาของประชาชน โดยเฉพาะชาวนาชาวนาไร่ กรรมกรมีมากมายมหาศาล โดยที่รัฐบาลพลเรือนที่ได้ชื่อว่าเป็นประชาธิปไตยไม่สามารถแก้ได้หรือไม่สนใจจะแก้อย่างจริงจัง ทำให้พวกนักศึกษาปัญญาชนหนุ่มสาวหัวรุนแรงมากขึ้น และเริ่มมองเห็นว่าประชาธิปไตยแบบทุนนิยมมีข้อจำกัด ประกอบกับพวกนักสังคมนิยมรุ่นเก่า โดยเฉพาะที่มีความสัมพันธ์เชื่อมโยงกับพรรคคอมมิวนิสต์ ถือโอกาสใช้ช่วงที่นักศึกษาปัญญาชนกำลังแสวงหาทางแก้ไขปัญหาสังคม โฆษณาแนวคิดสังคมนิยม ซึ่งอธิบายปัญหาและทางออกของสังคมไทยได้อย่างเป็นระบบชัดเจน มากกว่าแนวคิดประชาธิปไตยแบบทุนนิยม ซึ่งแก้ปัญหานั้นในขณะนั้นไม่ค่อยได้ แนวคิดสังคมนิยมจึงค่อย ๆ กลายเป็นแนวคิดกระแสหลักสำหรับผู้นำขบวนการนักศึกษาประชาชนในช่วงปี 2517-2519

การเปลี่ยนแปลง 14 ตุลาคม 2516 ทำให้ปัญญาชนรุ่นเก่าอย่าง ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช กลับมามีบทบาทเด่นในวงการเมืองจนได้เป็นนายกรัฐมนตรี

อยู่ประมาณ 1 ปี อ. ป๋วย อึ้งภากรณ์ ก็เข้ามามีบทบาทในฐานะนักวิชาการที่ปรึกษา และผู้เรียกร้องให้มีการปฏิรูปทางเศรษฐกิจการเมืองที่สำคัญ ('ศรีบูรพา' ยังคงลี้ภัยอยู่ที่ปักกิ่ง และเสียชีวิตด้วยสาเหตุล้มป่วยในปี 2517) อ. สุลักษณ์ซึ่งอ่อนอาวุโสกว่าและมีฐานมวลชนสนับสนุนน้อยกว่าปัญญาชน 2 คนแรก มีบทบาทแค่เป็นนักเขียน นักพูด และผู้อำนวยการสำนักพิมพ์เล็ก ๆ ซึ่งยังคงพยายามเผยแพร่แนวคิดทางสายกลางของตน โดยพยายามดึงไม่ให้ความรุนแรงของการศึกษาหัวรุนแรงหรือซ้ายเกินไป แต่ก็ไม่ได้ผล เพราะกระแสแนวคิดแบบสังคมนิยมกำลังมาแรง

ขบวนการนักศึกษาประชาชนในยุคนั้นได้กลับไปรื้อฟื้นศึกษาและเผยแพร่งานของปัญญาชนก้าวหน้ารุ่นก่อนหน้านี้ เช่น 'ศรีบูรพา', เสनीย์ เสาวพงศ์, สุภา ศิริमानนท์, อัศนี พลจันทร (นายผี), จิตร ภูมิศักดิ์ ฯลฯ รวมทั้งสนใจแปลและอ่านงานนักคิดนักเขียนชาวต่างประเทศที่มีแนวคิดก้าวหน้า เช่น เซ กูวารา, เหมา เจ๋อ ตุง, แมกซิม กอร์กี้, หลู่ซัน ฯลฯ มากขึ้น ความคิดแบบ อ. สุลักษณ์ ถูกมองข้ามจากนักศึกษาประชาชนในขณะนั้นว่าเป็นความคิดล้าหลัง พวกที่มีแนวคิดซ้ายมาก ๆ ถึงกับวิจารณ์ว่า อ. สุลักษณ์เป็นพวกปฏิกริยา เพราะสมาคมสังคมนิยมที่เขาศึกษาอยู่ ได้รับทุนสนับสนุนรัฐบาลและมูลนิธิของสหรัฐฯ

ในแง่ขบวนการนักศึกษาประชาชนอาจจะสนใจแนวคิดการเมืองฝ่ายก้าวหน้า แต่กลุ่มที่มีอำนาจทางการเมืองอย่างแท้จริง หลังจากที่เกิดจกรทหาร ถูกทำให้อ่อนอำนาจลงไปในเดือนตุลาคมปี 2516 คือ กลุ่มจารีตนิยม-กษัตริย์นิยม ผู้ที่ขึ้นมาเป็นนายกรัฐมนตรีชั่วคราวหลังเหตุการณ์ 14 ตุลาคม 2516 คือ นาย สัญญา ธรรมศักดิ์ องคมนตรี (ซึ่งเป็นอธิการบดีมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์อยู่ด้วย) นายกรัฐมนตรีที่มาจากกรเลือกตั้งในช่วงปี 2517-2519 อีก 2 คนก็คือ ม.ร.ว. เสनीย์ ปราโมช และ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช ถึงแม้ว่าช่วงนี้จะอยู่คนละพรรคการเมืองแต่ก็สังกัดและเป็นตัวแทนกลุ่มจารีตนิยมเหมือนกัน (พี่น้องสองคนนี้เคยร่วมตั้งพรรคประชาธิปไตยเพื่อต่อสู้กับกลุ่มปรีดี พนมยงค์

ช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 มาก่อน)

แม้ช่วงปี 2516-2519 จะเป็นยุคทองของพวกจารีตนิยม-กษัตริย์นิยม แต่ อ. สุลักษณ์ซึ่งโดยแนวคิดน่าจะจัดอยู่ในกลุ่มนี้ได้กลับอยู่นอกกลุ่ม เพราะพวกจารีตนิยม-กษัตริย์นิยมจริง ๆ ก็ไม่ได้ไว้วางใจหรือมีจะนั้นก็มิมีปัญหาส่วนตัวกันกับ อ. สุลักษณ์ เช่นกรณี ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ อ. สุลักษณ์จึงไม่ได้รับการเชื้อเชิญหรือชักชวนให้มีบทบาทใด ๆ ไม่ว่าในสถานิติบัญญัติหรือตำแหน่งทางราชการอื่น ๆ

ในช่วงปี 2516-2519 ซึ่งปัญญาชนฝ่ายเสรีนิยมและก้าวหน้ามีบทบาทเคลื่อนไหวเรียกร้องการเปลี่ยนแปลงสังคมมาก อ. สุลักษณ์มีบทบาทค่อนข้างน้อย ทางด้านคนชั้นสูงก็ไม่ให้ความสำคัญ ทางด้านขบวนการนักศึกษาประชาชนเองก็ไม่สนใจ เพราะมองว่าล่าหลังเกินไป รวมทั้งบางคนที่ เป็นชายเถรตรงยังระแวงที่ อ. สุลักษณ์มีสายสัมพันธ์กับมูลนิธิต่าง ๆ ของสหรัฐฯ เนื่องจากกระแสความคิดแบบสังคมนิยมในหมู่นักศึกษาปัญญาชนก้าวหน้าในขณะนั้นมองว่าปัญหาหลักของสังคมไทยคือ การถูกครอบงำกดขี่จากจักรวรรดินิยมสหรัฐฯ ใครที่เกี่ยวข้องกับสหรัฐฯ มักถูกมองอย่างระแวง

แต่ อ. สุลักษณ์ก็คงทำงานของตนต่อไป โดยการเขียนและพิมพ์ *จดหมายเหตุ* ซึ่งเป็นสิ่งพิมพ์เผยแพร่วงจำกัด บรรยายและวิเคราะห์เหตุการณ์การเมืองส่งให้ทั้งที่เป็นคนไทยและมีไซในต่างประเทศ ตลอดจนปัญญาชนในต่างจังหวัดที่เคยติดต่อสัมพันธ์กัน แนวคิดของ อ. สุลักษณ์ในช่วงนี้คือ เสนอทางเลือกสายกลาง การปฏิรูปแบบสันติวิธี ไม่รุนแรงไปข้างหนึ่งข้างใดเหมือนกับฝ่ายซ้ายกับฝ่ายขวา ซึ่งกำลังทำสงครามความคิดและสงครามการเมืองกันอย่างขนาดหนักในเวลานั้น (ส.ศิริรักษ์, *จดหมายเหตุจากถนนอมรินทร์ถึงคึกฤทธิ์*, เกล็ดไทย, 2519)

ในระยะนั้น สิ่งที่ อ. สุลักษณ์พยายามทำอย่างไม่ค่อยได้ผลนักก็คือ การเตือนนักศึกษาไม่ให้มองอะไรในแง่ดีเกินไป หรือมีแนวคิดสุดโต่งมากเกินไป การเตือนของ อ. สุลักษณ์บางประเด็นก็มีเหตุผลน่ารับฟัง แต่ที่ไม่ค่อยมีใคร

ใส่ใจฟังเวลานั้นเพราะคนเห็นว่าแนวคิดของ อ. สุลักษณ์ยังเจือไปด้วยแนวคิดแบบจารีตนิยม-กษัตริย์นิยมอยู่มาก

ในเวลาเดียวกัน อ. สุลักษณ์ยังคงมีทัศนะมองผู้ก่อการ 2475 ในแง่ลบพยายามปกป้องว่ามีเจ้าและขุนนางที่ดี ๆ อยู่ และว่าคักตินาที่แท้จริงนั้นมีความสามารถ ฉลาด ไม่ได้โกงประชาชน และกล่าวโดยเปรียบเทียบแล้วก็ไม่ใช่คนเห็นแก่ตัว (ส.ศิริรักษ์, *จดหมายเหตุ*, 1 กรกฎาคม 2517, 1 กันยายน 2517, 10 พฤษภาคม 2518, เล่มเดียวกันกับที่เพิ่งอ้าง) แนวคิดเช่นนี้ นักศึกษาประชาชนในช่วงปี 2516-2519 ซึ่งกำลังมีแนวคิดก้าวหน้าแบบสังคมนิยมไม่สามารถรับได้ ดังนั้นจึงมีคนที่คัดค้านหรือเพิกเฉยไม่ฟัง อ. สุลักษณ์มาก

แต่ยังมีประเด็นที่ อ. สุลักษณ์คิดคล้ายพวกนักศึกษาก้าวหน้า คือ การวิจารณ์ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช ในช่วงเลือกตั้ง โดยถึงกับลงทุนพิมพ์หนังสือเล่มเล็ก ๆ เผยแพร่ว่า *ทำไมจึงไม่ควรเลือก ม.ร.ว. คึกฤทธิ์* แต่ก็ไม่ได้ผล เพราะแม้ขบวนการศึกษาประชาชนจะนำโดยผู้นำแนวคิดก้าวหน้า แต่ทัศนะประชาชนส่วนใหญ่ยังจารีตนิยม หรืออย่างมากก็เสรีนิยม และมองคนอย่าง ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช ในแง่ที่ดีมาก

สิ่งเหล่านี้ผู้นำนักศึกษาดูจะไม่ค่อยตระหนักมากนัก เนื่องจากความเชื่อมั่นในแนวคิดสุดโต่งของตนจริง ๆ จึงไม่สนใจฟังคำเตือนของ อ. สุลักษณ์ที่ว่าอย่ามองอะไรในแง่ดีหรืออย่าเป็นซ้ายสุดโต่งเกินไป ทั้งนี้ย่อว่าแต่ อ. สุลักษณ์เลย แม้แต่คำเตือนในทำนองเดียวกันจาก อ. ป๋วย ซึ่งเป็นผู้ใหญ่กว่า มีชื่อเสียงและนักศึกษาเชื่อถือมากกว่า อ. สุลักษณ์ นักศึกษาเวลานั้นก็ไม่ได้สนใจฟังเช่นกัน สถานการณ์และบรรยากาศความขัดแย้งที่แหลมคมในเวลานั้น ยากที่จะทำให้คนรับฟังหรือมองอะไรอย่างรอบคอบด้วย ไม่เพียงเพราะว่าผู้นำนักศึกษาปัญญาชนที่เคลื่อนไหวอยู่เป็นคนหนุ่มสาวที่เร่าร้อน ขาดประสบการณ์เท่านั้น ขบวนการนักศึกษาปัญญาชนทั้งหมดก็ยังเยาว์วัยอ่อนหัดมากด้วย

เหตุการณ์ 6 ตุลาคม 2519 และหลังจากนั้น

ความเคลื่อนไหวของ อ. สุธักษณ์

ช่วง 2518-2519 ซึ่งเป็นช่วงที่มีบทบาทในประเทศน้อยนั้น มักจะเป็นการใช้เวลาติดต่อเดินทางประชุมสัมมนา กับปัญญาชนในต่างประเทศบ่อยครั้ง และในช่วงที่ฝ่ายขวาจัดรณรงค์ปราบปรามขบวนการนักศึกษาฝ่ายก้าวหน้าในวันที่ 6 ตุลาคม 2519 อ. สุธักษณ์ก็อยู่ต่างประเทศ เหตุการณ์วันที่ 6 ตุลาคมเกิดขึ้น หลังจากมีการนำ “๒ ทรรราช” (คำเรียกช่วงนั้นโดยขบวนการนักศึกษาประชาชนและหนังสือพิมพ์จำนวนหนึ่ง) คือ จอมพลประภาสและจอมพลถนอม กลับเข้าประเทศ 2 ระลอก ทำให้นักศึกษาชุมนุมประท้วง ระลอกแรก นักศึกษาประท้วงสำเร็จจนรัฐบาลต้องให้จอมพลประภาสออกไปนอกประเทศอีกครั้ง แต่ครั้งหลังที่มีการเปิดไฟเขียวให้จอมพลถนอมกลับมาอีก ดูเหมือนเป็นการช่วยให้มีการเคลื่อนไหวเพื่อปราบปรามขบวนการนักศึกษา เพราะฝ่ายจารีตนิยมขวาจัดใช้ความรุนแรงเพิ่มขึ้นตามลำดับ คนงาน 2 คนที่ไปติดป้ายโปสเตอร์นัดชุมนุม

ประท้วงการกลับมาของจอมพลถนอมถูกจับไปแขวนคอเสียชีวิต โดยเชื่อกันว่าเป็นฝีมือตำรวจและขบวนการฝ่ายขวา โดยที่รัฐบาล ม.ร.ว. เสนีย์ ปราโมช พรรคประชาธิปัตย์ไม่สนใจจะสืบหาตามจับคนร้ายแต่อย่างใด

เมื่อนักศึกษาชุมนุมกันที่มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ มีการเล่นละครกล่าวถึงคนงานที่ถูกจับแขวนคอเพียงเพราะไปติดโปสเตอร์ประท้วงการกลับมาของทรราช หนังสือพิมพ์บางฉบับถ่ายภาพการแสดงการถูกแขวนคอไปตีพิมพ์ และปรากฏว่าด้วยความบังเอิญหรือมีการจงใจแต่งฟิล์มด้วยก็ไม่อาจทราบได้ หน้าของผู้แสดงเป็นคนงานที่ถูกจับแขวนคอคล้ายพระพักตร์ของสมเด็จพระบรมโอรสาธิราชสยามมกุฎราชกุมารฯ หนังสือพิมพ์ของฝ่ายขวาก็บรรยายวิฤกษ์ของทหารฉวยโอกาสโจมตีว่า นักศึกษาหมิ่นพระบรมเดชานุภาพ ปลุกระดมให้ลูกเสือชาวบ้านและขบวนการจัดตั้งของฝ่ายขวายกกำลังไปกลุ่มมรุมทำร้ายนักศึกษาที่ชุมนุมประท้วงที่ธรรมศาสตร์ จนเกิดการรุมประชาทัณฑ์และฆ่าหมู่ นักศึกษาเสียชีวิตไปหลายร้อยคน และทหารถือโอกาสทำรัฐประหารยึดอำนาจจากรัฐบาล ม.ร.ว. เสนีย์ ปราโมช

กรณีรัฐประหาร 6 ตุลาคม 2519 นำประเทศไทยกลับไปสู่เผด็จการ ขวাজัด นักศึกษาประชาชนที่มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ถูกจับกุมราว 2-3 พันคน ผู้นำนักศึกษา ประชาชน นักการเมืองฝ่ายค้านหลายคนถูกตามจับ ถูกค้นตั้งข้อหา หนังสือแนวคิดก้าวหน้าหรือเสรีนิยมถูกยึดถูกเผา ร้านหนังสือศึกษิตสยามของ อ. สวลีเกษณ์ ซึ่งก่อนสมัยเหตุการณ์ 14 ตุลาคม 2516 เคยเป็นที่พบปะพูดคุยของคนสนใจกิจกรรม ก็ถูกตำรวจค้น ยึดหนังสือไปหลายหมื่นเล่ม ภรรยา อ. สวลีเกษณ์ถูกสอบสวน แต่ได้รับการปล่อยตัว อ. สวลีเกษณ์ต้องตกค้างอยู่ในต่างประเทศ เพราะคิดว่าถ้าเดินทางกลับมาในขณะนั้นคงถูกจับกุม

อ. ป่วย อธิการบดีมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ถูกคุกคามความปลอดภัย จนต้องลี้ภัยไปอยู่ที่อังกฤษ อ. สวลีเกษณ์ตั้งหลักอยู่ที่อังกฤษ โดยได้รับความช่วยเหลือจากเพื่อน ๆ และมูลนิธิในต่างประเทศ อ. สวลีเกษณ์ร่วมมือกับ อ. ป่วย และคนอื่น ๆ จัดตั้งกองทุนมิตรไทย เพื่อเผยแพร่ข่าวสารที่ถูกต้องเกี่ยวกับเมืองไทย

และช่วยเหลือคนไทยที่เป็นเหยื่อของเผด็จการยุคใหม่ ต่อมา อ. สุลักษณ์ได้งานสอนที่มหาวิทยาลัยในสหรัฐฯ และแคนาดา ทั้งยังตระเวนพูดเรื่องสถานการณ์การเมืองในเมืองไทยให้ทั้งคนไทยและคนอเมริกันฟังหลายแห่ง

การที่รัฐบาลฝ่ายขวาสังหารหมู่และการจับกุมนักศึกษาฝ่ายก้าวหน้าในกรณี 6 ตุลาคม ทำให้ อ. สุลักษณ์เปลี่ยนความรู้สึกที่เคยขวาง ๆ หรือวิจารณ์พวกนักศึกษาก้าวหน้า มาเป็นความเข้าใจที่ต้องถูกปราบปรามอย่างรุนแรง นักศึกษาประชาชนหลายพันคนต้องหนีเข้าป่าไปฟังการคุ้มครองของพรรคคอมมิวนิสต์และหาทางต่อต้านรัฐบาลเผด็จการ แม้โดยพื้นฐาน อ. สุลักษณ์จะยังมีความคิดในเชิงอนุรักษนิยมและเสรีนิยม ไม่เห็นด้วยกับคอมมิวนิสต์และการต่อสู้ด้วยอาวุธ แต่การที่รัฐบาลฝ่ายขวาใช้ความรุนแรงกับนักศึกษาปัญญาชนทำให้ อ. สุลักษณ์เข้าใจและเห็นใจพวกนักศึกษาปัญญาชนว่าไม่มีทางเลือกอื่นตลอดจนมองคนชั้นสูงอย่างวิพากษ์วิจารณ์มากขึ้น จากความทารุณโหดร้ายที่รัฐบาลทำกับนักศึกษาประชาชน ช่วยให้ อ. สุลักษณ์มองเห็นธรรมชาติที่กดขี่ของระบบที่เป็นอยู่มากขึ้น และเห็นว่าปัญหาสังคมและวัฒนธรรมที่เขาเคยสนใจเป็นพิเศษนั้น ก็เป็นส่วนหนึ่งของปัญหาการเมืองนั่นเอง

ในช่วงที่รัฐบาลฝ่ายขวา นาย ธานินทร์ กรัยวิเชียร มีอำนาจ อ. สุลักษณ์ใช้ชีวิตสอนหนังสือในต่างประเทศ และพูดเขียนเรื่องสถานการณ์ในเมืองไทยลงในเอกสารที่ทำกันในต่างประเทศ เอกสารเหล่านี้มีการส่งเข้ามาให้คนไทย โดยเฉพาะหมู่ปัญญาชนได้อ่านกันแพร่หลายพอสมควร การเคลื่อนไหวในเรื่องการละเมิดสิทธิมนุษยชนของรัฐบาลฝ่ายขวาในประเทศไทยของ อ. ป๋วย กับ อ. สุลักษณ์และคนไทย รวมทั้งชาวต่างชาติที่รักเมืองไทยจำนวนมากเท่ากับการเป็นการสร้างแรงผลักดันให้ชนชั้นสูงของไทยต้องประนีประนอมใช้นโยบายที่ผ่อนปรน เช่น ทอยอปลดปล่อยตัวนักศึกษาประชาชนที่ถูกจับกุมส่วนใหญ่ และภายในเวลาปีเดียวหลังเหตุการณ์ 6 ตุลาคม 2519 ทหารกลุ่มหนุ่มก็บีบให้มีการเปลี่ยนรัฐบาลจากรัฐบาลที่นำโดยนาย ธานินทร์ กรัยวิเชียร นักจารีตนิยมขวาสุดโต่ง มาเป็นรัฐบาลพลเอก เกรียงศักดิ์ ชมะนันทน์ ซึ่งดำเนินนโยบายที่ผ่อน

ปรนมากกว่า

เมื่อสถานการณ์ทางการเมืองไทยดีขึ้น อ. สุลักษณ์จึงกลับมาเมืองไทยในปี 2521 แต่ความขัดแย้งและความตึงเครียดทางการเมืองก็ยังสูงอยู่มาก เพราะนักศึกษาปัญญาชนได้ไปเข้าร่วมกับพรรคคอมมิวนิสต์จำนวนมาก ทำให้งานต่อสู้ด้วยอาวุธและจัดตั้งมวลชนในท้องถิ่นป่าเขาหรือที่ห่างไกลอำนาจรัฐเป็นไปอย่างคึกคักและขยายตัวอย่างรวดเร็ว ส่วนปัญญาชนในเมืองก็เฉื่อยชา ไร้อะไรมาก ไม่เห็นความหวังที่จะเสนอฝ่ายผู้มิอำนาจให้มีการปฏิรูปเปลี่ยนแปลงอะไร และหลายคนก็ยังเกรง ๆ ภัยคุกคามจากรัฐอยู่ บรรยากาศจึงยังตึงเครียด นักลงทุนต่างชาติก็วิตกไม่กล้าเข้ามาลงทุน เนื่องจากเกรงว่าไทยจะเกิดสงครามกลางเมืองแบบอินโดจีนเพิ่มขึ้น

ด้วยความที่ อ. สุลักษณ์เป็นปัญญาชนทั้งในแง่ความคิดและในแง่วิถีชีวิต คือ หาเลี้ยงชีพแบบปัญญาชน นักคิด นักเขียน นักทรงค้ำทางสังคม ดังนั้นแม้บรรดาปัญญาชนในเมืองส่วนใหญ่จะหยุดดูเหตุการณ์อยู่เฉย ๆ และทำงานตามลักษณะอาชีพของตนไป แต่ อ. สุลักษณ์ก็ยังคงพูด เขียน และทำกิจกรรมผ่านองค์กรเอกชนที่ได้รับทุนสนับสนุนจากมูลนิธิต่างประเทศไปเรื่อย ๆ เช่น ทำงานเป็นผู้ประสานงานให้กับองค์การเพื่อการพัฒนาวัฒนธรรมแห่งเอเชีย (Asian Cultural Forum on Development) ซึ่งพยายามรณรงค์ให้การพัฒนาทางเศรษฐกิจสังคมในเอเชีย มีเนื้อหาทางวัฒนธรรมและศิลปกรรมมากขึ้น นอกจากนั้นก็ยังช่วยงานกลุ่มประสานงานเพื่อศาสนาในสังคมซึ่งทำงานด้านสิทธิมนุษยชน หรือแม้แต่มูลนิธิเด็ก ช่วยเหลือเด็กขาดอาหาร เด็กยากจน และไร้โอกาส

งานเขียน พูดและกิจกรรมของ อ. สุลักษณ์ในยุคหลังเหตุการณ์ 6 ตุลาคม 2519 เริ่มกลับมาได้รับความสนใจจากนักศึกษาปัญญาชนรุ่นหลังขึ้นอีกครั้งหนึ่ง ด้วยสาเหตุหลายประการ ประการแรก คือ ปัญญาชนที่ยังอยู่ในเมืองคนอื่น ๆ แสดงบทบาทหรือมีผลงานน้อยลง เพราะสิ้นหวังและความกระตือรือร้นกับรัฐบาลเผด็จการ ประการที่สอง ปัญญาชนซึ่งส่วนใหญ่เป็นคนชั้นกลางในเมือง

มีหลายส่วนที่ไม่เห็นด้วยกับการเปลี่ยนแปลงโดยวิธีรุนแรงหรือความคิดแบบสังคมนิยม ที่พรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทยพยายามขึ้นนำอยู่ในเวลานั้น แต่ขณะเดียวกันก็ไม่พอใจรัฐบาลเผด็จการ ดังนั้นแนวคิดแบบของ อ. สุลักษณ์ ซึ่งเน้นการเปลี่ยนแปลงแบบค่อยเป็นค่อยไปโดยสันติวิธี เน้นการพัฒนาสังคม โดยมีพื้นฐานอยู่ที่พุทธศาสนาและวัฒนธรรมดั้งเดิมของไทย จึงเป็นทางเลือกที่ได้รับความสนใจเพิ่มขึ้น

ประการที่สาม ความขัดแย้งระหว่างผู้นำพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทยกับปัญญาชนจากเมืองที่เข้าไปสมทบในช่วง 6 ตุลาคม 2519 เพิ่มมากขึ้นตามลำดับ จนภายใน 3-4 ปีต่อมา ปัญญาชนส่วนใหญ่ก็ผิดหวังกับพรรคคอมมิวนิสต์ และเดินทางกลับเข้าเมืองตามนโยบายผ่อนปรนนิรโทษกรรมของรัฐบาลชุดหลัง ๆ ซึ่งมีการปรับตัวจากขบวนการจัดจรรย์นิยมจัด เป็นชาวปฏิรูปที่เสรีนิยมมากขึ้น แนวคิดแบบสังคมนิยมจึงเสื่อมความนิยมจากนักศึกษาปัญญาชนรุ่นหลัง และทำให้แนวคิดปฏิรูปสังคมเชิงพุทธของ อ. สุลักษณ์ได้รับความสนใจเพิ่มมากขึ้น

นับตั้งแต่ปี 2521 ถึงปัจจุบัน อ. สุลักษณ์ตีพิมพ์งานเขียนของตนเอง ออกมาอย่างสม่ำเสมอ ส่วนใหญ่เป็นการรวบรวมจากคำบรรยายในวาระต่าง ๆ หรือรวมบทความสั้น ๆ ที่เขียนลงในหนังสือพิมพ์หรือนิตยสารมาก่อน แม้งานส่วนใหญ่ไม่ใช่งานขายดี แต่ก็มีส่วนเล่มที่จัดพิมพ์ซ้ำเป็นครั้งที่ 2 หรือแม้แต่ครั้งที่ 3 ในขณะเดียวกันยังเขียนเป็นประจำในหนังสือพิมพ์ *มติชน*, *มติชนสุดสัปดาห์*, และ *ศิลปวัฒนธรรม* รายเดือนด้วย ซึ่งแสดงถึงความเป็นปัญญาชนนักเขียนที่มีงานสม่ำเสมอและแพร่หลายพอสมควร

แนวคิดปฏิรูปสังคมเชิงพุทธของ อ. สุลักษณ์ในช่วงหลัง ก็คือ การผสมผสานและขัดเกลาแนวคิดในเชิงชาตินิยม วัฒนธรรมนิยมและศีลธรรมนิยม ซึ่งเป็นแนวคิดดั้งเดิมเข้าด้วยกันนั่นเอง เพียงแต่มักแสดงตัวเป็นนักเสรีนิยมที่ใจกว้างมากขึ้น เมื่อเทียบกับแนวคิดของเขายุคก่อน 6 ตุลาคม 2519 ซึ่งมีลักษณะอนุรักษนิยมและสุดโต่งไปข้างใดข้างหนึ่งมาก

การพยายามเผยแพร่แนวคิดการปฏิรูปหรือพัฒนาสังคมเชิงพุทธของ อ. สุลักษณ์ยังได้รับการสนับสนุนทางอ้อมจากกิจกรรมและงานเขียนของปัญญาชนคนอื่น ๆ เช่น ท่านพุทธทาสภิกขุ (2449-2537), พระราชาวรมณี (2481-) ปัจจุบันเป็นพระราชาคณะชั้นธรรมที่ พระธรรมปิฎก (ประยูรธ - ปยุตโต), นพ. ประเวศ วะสี (2474-) ฯลฯ ด้วย ทำให้แนวคิดของ อ. สุลักษณ์ไม่ถึงกับโดดเดี่ยว แต่วิธีการพูดโผงผางแบบขวานผ่าซาก ทำให้คนรับไม่ค่อยได้ ทั้งต้องเผชิญกับการถูกฟ้องร้องในคดีหมิ่นพระบรมเดชานุภาพถึง 2 ครั้ง คือ ในปี 2527 และ 2536 ครั้งแรกมีการสั่งไม่ฟ้อง ครั้งหลังเรื่องยังอยู่ในชั้นศาล

บทบาทของ อ. ป๋วย หลัง 6 ตุลาคม 2519

หลังจาก อ. ป๋วยเดินทางไปสัปดาห์ในอังกฤษ ยังคงต่อสู้เพื่ออุดมคติต่อไป โดยการพูดและเขียนให้โลกรับรู้ความจริงที่เกิดขึ้นในเมืองไทย เพราะรัฐบาลใหม่ภายใต้การนำของนาย ธาณิชกร กรีวิเชียร ที่มีอุดมการณ์จารีตนิยมสุดขั้วพยายามบิดเบือนและเซ็นเซอร์ข่าวทุกวิถีทาง พยายามสร้างภาพว่าขบวนการนักศึกษาเป็นขบวนการที่หนุนหลังโดยคอมมิวนิสต์ เป็นผู้สร้างความวุ่นวาย และเป็นฝ่ายใช้อาวุธยิงเจ้าหน้าที่ก่อน ทำให้ทหารต้องทำรัฐประหารเพื่อควบคุมสถานการณ์ รักษาความสงบ และป้องกันประเทศไม่ให้เกิดเป็นคอมมิวนิสต์ อ. ป๋วยร่วมมือกับเพื่อนชาวไทย (เช่น อ. สุลักษณ์) และชาวต่างประเทศที่รักเสรีภาพและความเป็นธรรม จัดตั้งกลุ่มเพื่อเผยแพร่ข่าวสารข้อเท็จจริงในเมืองไทยสู่ประชาคมโลก และเพื่อหาทางช่วยเหลือผู้ที่ประสบภัยจากการปราบปรามและคุกคามเสรีภาพโดยรัฐบาล

นอกจากจะพูด ให้สัมภาษณ์ เขียน พิมพ์เอกสารเผยแพร่ในอังกฤษแล้ว อ. ป๋วยยังเดินทางตามคำเชิญของกลุ่มคนไทยในประเทศต่าง ๆ เช่น สหรัฐฯ ญี่ปุ่น ไปเล่าเรื่องเหตุการณ์ 6 ตุลาคม ให้ทั้งคนไทยและชาวต่างประเทศที่สนใจเรื่องเมืองไทยฟัง รวมทั้งยังไปให้การต่อคณะกรรมการวิเทศสัมพันธ์ของรัฐบาลสหรัฐฯ เรื่องการละเมิดสิทธิมนุษยชนในประเทศไทยด้วย

แม้ว่าเหตุการณ์ 6 ตุลาคมจะทำให้ อ. ป๋วยรัฐีกษมขึ้นเคืองแค้นต่อชนชั้นสูงของไทยที่ได้ปฏิบัติการละเมิดสิทธิมนุษยชนของประชาชนอย่างรุนแรง แต่ก็ยังคงยืนกรานในหลักการต่อสู้เพื่อประชาธิปไตยหรือสิทธิเสรีภาพประชาธิปไตยโดยสันติวิธีโดยไม่เปลี่ยนแปลง ทั้งที่ขณะนั้น นักศึกษาปัญญาชนหลายพันคนซึ่งโกรธแค้นกับการปราบปรามจนเกินเหตุของรัฐ ตลอดจนกลัวภัยการปราบปรามจับกุมที่จะตามมา พวกเขาลอบเดินทางออกสู่ชนบทและป่าเขาเข้าไปสมทบกับกองกำลังติดอาวุธของพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทย แต่ อ. ป๋วยก็ไม่เคยสนับสนุน หรือพูดเข้าข้างกลุ่มที่เข้าร่วมการต่อสู้ด้วยอาวุธดังกล่าว รวมทั้งระมัดระวังที่จะไม่วิจารณ์หรือพาดพิงถึงเบื้องหลังตามรายงานข่าวโดยสำนักข่าวหนังสือพิมพ์ และผู้สังเกตการณ์ต่างประเทศ 6 ตุลาคม (Puey Ungparkorn ; A Siamese For All Seasons, p. 164-165)

งานส่วนที่ อ. ป๋วยและเพื่อนชาวไทยและชาวต่างประเทศทำ ในการเผยแพร่ข่าวสารข้อเท็จจริงเกี่ยวกับการละเมิดสิทธิมนุษยชน เป็นสิ่งที่มีประโยชน์มากในขณะนั้น เพราะคนไทยในประเทศถูกปิดรอนเสรีภาพ ไม่สามารถหาข่าวสารหรือเผยแพร่ข่าวที่เป็นจริงได้ ข่าวสารที่ อ. ป๋วย อ. สุลักษณ์ และเพื่อนในต่างประเทศร่วมกันจัดทำแพร่หลายไปถึงทั้งรัฐบาล องค์การและบุคคลในต่างประเทศ โดยเฉพาะอย่างยิ่งมีการลักลอบเอาเข้ามาเผยแพร่ในหมู่นักศึกษาปัญญาชนในประเทศไทยด้วย ทั้งหมดนี้ทำให้เกิดแรงวิพากษ์วิจารณ์และผลักดันให้รัฐบาลไทยต้องผ่อนคลายท่าทีในการปราบปรามจับกุมฝ่ายค้านลง เช่นการปล่อยตัวผู้ที่ถูกจับกุมในวันที่ 6 ตุลาคมส่วนใหญ่ และภายหลังเหตุการณ์ผ่านไปได้เพียง 1 ปี กลุ่มนายทหารหนุ่มที่ไม่เห็นด้วยกับนโยบายแบบจารีตนิยมจัดของรัฐบาลพลเรือนธานินทร์ กรัยวิเชียร ก็ผลักดันให้ฝ่ายทหารทำรัฐประหารเปลี่ยนแปลงรัฐบาลใหม่ เป็นรัฐบาลพลเอก เกรียงศักดิ์ ชมะนันทน์ ที่มีนโยบายจารีตนิยมน้อยลง ผ่อนปรนให้สิทธิเสรีภาพแก่ประชาชนมากขึ้นกว่าสมัยรัฐบาลนายธานินทร์ รวมทั้งยอมให้มีการร่างรัฐธรรมนูญใหม่ และการเลือกตั้งทั่วไปในเวลาต่อมา

แม้ว่าสถานการณ์ทางการเมืองหลังปี 2520 จะคลี่คลายไปในทางที่ดีขึ้น แต่อำนาจก็ยังอยู่ในมือของชนชั้นสูง และประชาชนยังไม่ได้มีสิทธิเสรีภาพมากเหมือนช่วง 14 ตุลาคม 2516-6 ตุลาคม 2519 อ. ป๋วยจึงไม่คิดที่จะกลับเมืองไทย และก็ไม่มีใครในหมู่ชนชั้นสูงที่สนใจจะเชิญ อ. ป๋วยกลับมาทำงานช่วยพัฒนาชาติบ้านเมืองด้วย อย่างไรก็ตาม ข้อเขียนและคำพูดของ อ. ป๋วย เริ่มสามารถนำกลับมาตีพิมพ์อย่างเปิดเผยได้ และได้รับการต้อนรับจากนักศึกษาปัญญาชนอย่างกว้างขวาง งานรวมเล่มเป็นหนังสือฉบับกระเป๋าค้นหลายเล่มได้รับการตีพิมพ์ซ้ำหลายครั้ง และได้รับการพูดถึงอย่างยกย่องจากนักศึกษาปัญญาชนและประชาชนที่มีการศึกษา หรือมีความรู้ความสนใจทางการเมืองทั่วไป แต่เป็นที่น่าเสียดายที่ อ. ป๋วยต้องล้มป่วยในปี 2521 จนสมองบางส่วนไม่ทำงานตามปกติ ไม่สามารถพูดได้ และไม่สามารถทำงานในฐานะนักคิด นักวิชาการได้ตั้งแต่นั้นมา เป็นที่เข้าใจกันว่าความตึงเครียดและการคิดมากตั้งแต่เกิดเหตุการณ์ 6 ตุลาคม 2519 คงมีส่วนทำให้ อ. ป๋วยต้องป่วยด้วยอาการดังกล่าว

บทบาทของ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ หลัง 6 ตุลาคม 2519

หลังเหตุการณ์ 6 ตุลาคม 2519 พรรคการเมืองถูกยุบไปโดยปริยาย ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ก็กลับไปเขียนบทความใน *สยามรัฐ* ซึ่งโดยทั่วไปคงไม่ได้ชอบนโยบายของรัฐบาลนายธานินทร์ที่จารีตนิยมจัดและทำอะไรเชย ๆ มากนัก แต่ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ก็ไม่ได้เขียนวิพากษ์วิจารณ์รัฐบาล ทั้ง ๆ ที่น่าจะอยู่ในสถานะที่ดีกว่านักเขียนนักหนังสือพิมพ์อื่น ๆ มาก เพราะความที่เป็นนักหนังสือพิมพ์และนักการเมืองอาวุโสที่เคยเป็นนายกรัฐมนตรีมาก่อน ทั้งไม่เคยมีภาพพจน์จะโน้มเอียงเป็นพวกนิยมซ้ายได้เลย แต่แม้กระนั้นก็ได้เขียนวิจารณ์รัฐบาลในประเด็นที่เป็นเผด็จการและคุกคามเสรีภาพประชาชน นอกจากจะเขียนแบบอ้อม ๆ เหน็บแนมนโยบายและพฤติกรรมบางอย่างของรัฐบาลที่เห็นได้ชัดว่าไม่ค่อยจะได้ความ หรือเซยแหลกอยู่เป็นครั้งคราว รัฐบาลนายธานินทร์ซึ่งมี

แนวคิดจารีตนิยมจัด อยู่ในอำนาจได้ราว 1 ปี ก็ถูกทหารทำรัฐประหาร เพราะ แม้แต่ในกฎหมายทหารระดับกลาง เช่น กลุ่มทหารหนุ่มยังเติร์ก ซึ่งได้รับผล สะเทือนให้เกิดการตื่นตัวทางการเมืองตั้งแต่หลังเหตุการณ์ 14 ตุลาคม 2516 เอง ก็เห็นว่าการมีรัฐบาลแบบนี้นอกจากจะไม่สามารถแก้ปัญหาความขัดแย้ง ในสังคมได้แล้ว กลับยิ่งทำให้ความขัดแย้งขยายตัว เพราะถึงแม้ว่าฝ่ายซ้าย ถูกปราบจนไม่สามารถเคลื่อนไหวในเมืองได้จริง ทว่าการดำเนินนโยบายขวาจัด กลับเป็นการปลุกดันนักศึกษาประชาชนจำนวนมากให้เข้าไปร่วมมือ กับพรรคคอมมิวนิสต์ ซึ่งมีกองกำลังติดอาวุธ พร้อมกับเขตอิทธิพลอยู่ในเขต ป่าเขาและชนบททั่วทุกภาคของประเทศ ทำให้สงครามจรรยาทยอยตัวเป็นไฟ ลามทุ่ง อีกทั้งสถานการณ์ความขัดแย้งในสังคมไทย ยิ่งรุนแรงกว่าสมัยก่อน เหตุการณ์ 6 ตุลาคม 2519

ดังนั้น เมื่อทหารยึดอำนาจจากรัฐบาลธานินทร์ในปลายปี 2520 จึงใช้ นโยบายผ่อนปรนให้เสรีภาพแก่ประชาชนมากขึ้น รัฐบาลใหม่ซึ่งนำโดยพลเอก เกรียงศักดิ์ ชมะนันทน์ ผู้บัญชาการทหารสูงสุด จัดตั้งสภานิติบัญญัติเพื่อร่าง รัฐธรรมนูญฉบับใหม่ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์เป็นผู้ที่ได้รับการแต่งตั้งจากรัฐบาลทหาร ให้เป็นสมาชิกด้วยผู้หนึ่ง รัฐธรรมนูญใหม่ประกาศใช้ปลายปี 2521 และมีการ เลือกตั้งในเดือนเมษายน 2522

เมื่อคลื่นลมสงบ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ก็กลับเข้ามาเล่นการเมืองอีก ในการ เลือกตั้งคราวนี้พรรคกิจสังคมได้รับเลือกตั้งมากที่สุดคือ 82 ที่นั่ง จากจำนวน ส.ส. ทั้งหมด 301 คน ซึ่งแสดงว่าผลงานในเรื่องเงินผันสู่ชนบทและการปฏิรูป ด้านต่าง ๆ ของ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์และพรรคกิจสังคม ได้รับความนิยมจากประชาชน ก่อนข้างสูง พรรคประชาธิปไตยซึ่งเป็นพรรคเก่าแก่มี่ชื่อเสียงมาตั้งแต่หลัง สงครามโลกครั้งที่ 2 ได้รับเลือกน้อยลง เพราะประชาชนเสื่อมศรัทธาที่ไม่ สามารถแก้ปัญหาต่อนเกิดกรณีวิกฤติ 6 ตุลาคม 2519 ได้ และปีกจารีตนิยม ในพรรค เช่น สมัคร สุนทรเวช ก็แยกตัวออกไปตั้งพรรคใหม่ คือ ประชากรไทย อย่างไรก็ตาม พรรคกิจสังคมก็ยังคงได้เสียงไม่มากพอที่จะจัดตั้งรัฐบาล

เสียงของ ส.ส. กระจายอยู่ในพรรคต่าง ๆ จำนวนมาก และ ส.ส. ส่วนใหญ่คงเห็นว่าถ้าให้ทหารเป็นนายกรัฐมนตรีคงจะได้รัฐบาลที่มั่นคงกว่า คือมีโอกาสที่จะถูกฝ่ายทหารทำรัฐประหารยึดอำนาจน้อยกว่ารัฐบาลพลเรือน บรรดา ส.ส. และวุฒิสมาชิกซึ่งส่วนใหญ่เป็นนายทหารที่รัฐบาลแต่งตั้งเข้ามา จึงลงมติสนับสนุนให้พลเอกเกรียงศักดิ์เป็นนายกรัฐมนตรี ดังนั้น ม.ร.ว. คึกฤทธิ์จึงกลายเป็นฝ่ายค้าน

บทบาทของ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ในช่วงปี 2522 ถึงปี 2528 ที่วางมือจากพรรคการเมือง เป็นบทบาทของนักการเมืองภายในระบบประชาธิปไตยแบบรัฐสภาที่ทหารกับชนชั้นสูงอื่น ๆ รวมทั้ง ม.ร.ว. คึกฤทธิ์เป็นผู้กำหนดกติกาไว้ในรัฐธรรมนูญ 2521 การเมืองไทยในช่วงดังกล่าว เป็นระบบรัฐสภาที่ทหารมีบทบาทอยู่มาก คือ มีวุฒิสมาชิกจากการแต่งตั้ง ซึ่งส่วนใหญ่เป็นนายทหารและข้าราชการ นักธุรกิจที่อิงหรือเกรงใจทหาร

เมื่อรัฐบาลพลเอกเกรียงศักดิ์ถูกกดดันจากปัญหาหลายด้าน อาทิ ความไม่พอใจต่อการที่รัฐบาลประกาศขึ้นราคาน้ำมัน น้ำประปา ไฟฟ้า จนต้องลาออกจากตำแหน่งในเดือนกุมภาพันธ์ 2523 พลเอก เปรม ติณสูลานนท์ ผู้บัญชาการทหารบกในขณะนั้น ก็ได้รับการสนับสนุนจาก ส.ส. และวุฒิสมาชิกให้เป็นนายกรัฐมนตรี และพลเอกเปรมก็ได้ดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรีจนถึงกลางปี 2531 แม้จะมีการปรับคณะรัฐมนตรี มีการยุบสภา มีการเลือกตั้งใหม่หลายครั้ง โดยที่พลเอกเปรมไม่เคยสังกัดพรรคการเมืองและไม่เคยสมัครรับเลือกตั้ง แต่เนื่องจากไม่มีพรรคใดได้เสียงข้างมากเกินครึ่งของ ส.ส. ทั้งหมด พลเอกเปรมในฐานะผู้นำทางทหาร ผู้ได้รับการยอมรับจากชนชั้นสูง ผู้มีอำนาจทางการเมืองจึงได้รับการสนับสนุนให้เป็นนายกรัฐมนตรีมาถึง 5 สมัย ในช่วงตั้งแต่ปี 2522-2531

ช่วงปี 2522-2531 พรรคกิจสังคมของ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ บางสมัยก็เข้าร่วมรัฐบาล บางสมัยก็เป็นฝ่ายค้าน ในช่วงที่เข้าร่วมรัฐบาลผสมที่มีพลเอกเปรมเป็นนายกรัฐมนตรีสมัยแรก ๆ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ไม่ได้เข้าร่วมในคณะรัฐมนตรีด้วย

เพราะเขาไม่ต้องการเป็นที่สองรองจากใคร แต่ก็ยังมีสถานภาพเป็นหัวหน้าพรรคสำคัญ และเป็นนักการเมืองอาวุโสที่มีอำนาจในการที่จะสนับสนุนหรือวิจารณ์ใคร ซึ่งก็ให้การสนับสนุนพลเอกเปรมมาแต่ต้น เพราะนอกจากจะมีประวัติที่ดีในฐานะนายทหารอาชีพที่ไม่ฉ้อฉล และมีความตั้งใจทำงานในงานปราบปรามเอาชนะคอมมิวนิสต์แล้ว พลเอกเปรมยังเป็นนายทหารหัวเก่าที่มีความจงรักภักดีต่อสถาบันกษัตริย์อย่างเป็นทางการเป็นที่ยอมรับอีกด้วย

ดังนั้น ถึงบางสมัยพรรคกิจสังคมของ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์จะไม่ได้เข้าร่วมรัฐบาลพลเอกเปรม และเป็นฝ่ายค้าน แต่ก็ไม่ได้คัดค้านวิพากษ์วิจารณ์รัฐบาลพลเอกเปรมอย่างเอาจริงเอาจังแต่ประการใด ส่วนใหญ่แล้วพรรคกิจสังคมมักจะเข้าร่วมกับรัฐบาลพลเอกเปรมมากกว่า ดังนั้น บทบาทของ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ในช่วงปี 2523-2529 จึงเป็นบทบาทในการสนับสนุนค้ำจุนรัฐบาล ค้ำจุนระบบที่ดำรงอยู่ มากกว่าการวิพากษ์วิจารณ์หรือเสนอแนะอะไรใหม่ ๆ

ต่อมาถึงช่วงปี 2525-2526 มีการเคลื่อนไหวเพื่อแก้ไขรัฐธรรมนูญ ฉบับปี 2521 ที่ใช้กันอยู่จากหลายฝ่าย เพราะเป็นช่วงที่บทเฉพาะกาลของรัฐธรรมนูญปี 2521 จะสิ้นสุดในเดือนเมษายน 2526 ถ้าหากไม่มีการแก้ไขก็หมายความว่าหลังจากนั้นบทเฉพาะกาลจะหมดไปเหลือแต่บทถาวร ซึ่งระบุว่า การเลือกตั้งเป็นแบบรวมเขตเบอร์เดียว วุฒิสมาชิกจะมีอำนาจลดลง ข้าราชการประจำจะเป็นข้าราชการการเมืองไม่ได้ นอกจากจะลาออกก่อน

กลุ่มที่ออกโรงเคลื่อนไหวเพื่อแก้ไขรัฐธรรมนูญคราวนี้ได้แก่ทหาร ซึ่งต้องการรักษาอำนาจของกลุ่มตนไว้ โดยการให้คงอำนาจวุฒิสมาชิกไว้ตามเดิม และให้ข้าราชการประจำสามารถดำรงตำแหน่งทางการเมืองได้ แต่การเคลื่อนไหวเพื่อแก้ไขรัฐธรรมนูญใน 2 ประเด็นสำคัญดังกล่าวก็ไม่ประสบผล เพราะได้รับการคัดค้านจาก ส.ส. ปัญญาชน และประชาชนทั่วไปอย่างแข็งขัน

รัฐบาลพลเอกเปรมหาทางแก้ไขปัญหาความขัดแย้งในเรื่องการขอแก้ไขรัฐธรรมนูญ ด้วยการประกาศยุบสภาก่อนที่จะหมดบทเฉพาะกาลของรัฐธรรมนูญ 2521 และจัดให้มีการเลือกตั้งแบบแบ่งเขตเรียงเบอร์ในวันที่ 18

เมษายน 2526 ผลการเลือกตั้งก็ออกมาในรูปแบบเดิม คือ ไม่มีพรรคใดได้เสียงข้างมากเกินครึ่งของจำนวน ส.ส. ทั้งหมด และเสียงกระจายไปตามพรรคต่าง ๆ จำนวนมาก ผลการชาวเสียง ส.ส. ก็คือ สนับสนุนให้พลเอกเปรมเป็นนายกรัฐมนตรี จัดตั้งรัฐบาลผสมใหม่ การเมืองไทยก็วนไปวนมาอยู่ในลักษณะนี้ จน ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ประกาศลาออกจากตำแหน่งหัวหน้าพรรค และอำลาชีวิตการเมืองในปลายปี 2528 ขณะอายุ 74 ปี

ถึงแม้ว่า ม.ร.ว. คึกฤทธิ์จะวางมือจากพรรคการเมือง แต่ยังคงมีบทบาทในฐานะนักวิจารณ์การเมืองที่หนักการเมืองคนอื่น ๆ และประชาชนทั่วไปให้ความสำคัญในลำดับสูง ม.ร.ว. คึกฤทธิ์เริ่มกลับมาวิพากษ์วิจารณ์รัฐบาล โดยเฉพาะตัวนายกรัฐมนตรีพลเอกเปรมมากขึ้นตามลำดับ และในช่วงปี 2529-2531 การวิจารณ์การเมืองประเด็นสำคัญ มักเป็นข่าวพาดหัวของหนังสือพิมพ์ฉบับต่าง ๆ อยู่เสมอ เช่น ต้นเดือนเมษายน 2530 เมื่อ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ไปพูดในการประชุมทางวิชาการที่จัดโดยสมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทยว่า พลเอกชวลิต ยงใจยุทธ ผู้บัญชาการทหารบกถูกครอบงำโดยบุคคลที่เคยเป็นคอมมิวนิสต์ และเป็นผู้ที่ต้องการเปลี่ยนแปลงนโยบายด้านการเมืองการปกครองให้เป็นระบบคอมมิวนิสต์ ที่ยังคงมีพระมหากษัตริย์เป็นประมุข (*มติชน*, 2 เมษายน 2530) หนังสือพิมพ์หลายฉบับลงเป็นข่าวพาดหัวและก่อให้เกิดปฏิกิริยาอย่างชานานใหญ่

ทหารพรานกลุ่มหนึ่งมีจำนวนนับร้อยที่ไม่พอใจที่ผู้บังคับบัญชาของตนถูกโจมตีอย่างรุนแรง ยกพวกไปชุมนุมประท้วงที่หน้าบ้าน ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ เรียกร้องให้ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ออกมาชี้แจง และต่อมามีนายทหารระดับนายพันกลุ่มหนึ่งราว 10 คน พร้อมด้วยนายตำรวจชั้นผู้ใหญ่เข้าไปคลี่คลายสถานการณ์ โดยเข้าไปเจรจากับ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ภายในบ้าน หลังจากนั้นก็มีกรแกลงข่าวในทำนองว่า ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ยอมรับว่าไม่ได้ตั้งใจจะว่าพลเอกชวลิตเป็นคอมมิวนิสต์ (*มติชน*, *สยามรัฐ*, 6 เมษายน 2530) เรื่องจึงเงียบกันไป

อย่างไรก็ตาม ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ก็ได้รับความเห็นใจจากนักการเมือง

พลเรือน หนังสือพิมพ์และปัญญาชนทั่วไปอยู่มาก ในประเด็นที่ถูกคุกคามจากทหาร แม้ว่าหลายคนยังงง ๆ ว่า ม.ร.ว. คึกฤทธิ์พูดไปเช่นนั้นจริงหรือไม่ และทำไมจึงต้องพูดเช่นนั้น แต่ถ้าใครติดตาม ม.ร.ว. คึกฤทธิ์มาตลอด ก็ไม่น่าจะแปลกใจมากนักว่าเขาสามารถพูดเช่นนั้นได้จริง ๆ เพราะสิ่งที่ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์กลัวอยู่ลึก ๆ คือ กลุ่มทหารที่มีความคิดรุนแรงที่อาจจะเปลี่ยนแปลงปฏิรูปสังคมไปไกลกว่าที่เคยคาดคิด หรือรวบอำนาจมากเกินไปจนชนชั้นสูงกลุ่มของ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์เป็นฝ่ายสูญเสีย

ถ้าดูความเป็นไปได้แล้ว นายทหารบางกลุ่มอาจจะพัฒนาความคิดรุนแรงแบบชาตินิยม หรือแบบฟาสซิสต์ หรือแบบทุนนิยมโดยรัฐ มากกว่าแบบคอมมิวนิสต์ เพราะในความเป็นจริง นายทหารไทยทั้งหมด แม้แต่ปีกที่ก้าวหน้าที่สุดในหมู่ทหารต่างก็ได้รับการอบรมบ่มเพาะมาให้เกลียดคอมมิวนิสต์กันทั้งนั้น แต่การที่ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์โจมตีว่าพลเอกชวลิตเป็นคอมมิวนิสต์ เหมือนกับที่เคยโจมตีใครต่อใครที่ไม่ชอบเป็นส่วนตัว รวมทั้งจอมพล ป. ช่วงที่กำลังหมดอำนาจว่าเป็นคอมมิวนิสต์มาแล้ว เป็นยุทธวิธีทางการเมืองอย่างหนึ่งที่ทำให้นอกจากพลเอกชวลิตจะเสียภาพพจน์เสียคะแนนนิยมแล้ว ยังเป็นการตีกันให้พลเอกชวลิตต้องระมัดระวังตัว ไม่กล้าพูดกล้าทำอะไรที่มีลักษณะก้าวหน้าหรือปฏิรูปเปลี่ยนแปลงสังคม เพราะกลัวคนจะหาว่าได้รับอิทธิพลจากคอมมิวนิสต์อีกด้วย

การที่ฝ่ายทหารออกมาเคลื่อนไหวสนับสนุนพลเอกชวลิต เพื่อตอบโต้การกล่าวหาของ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์อย่างพร้อมเพรียงเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกัน ทำให้ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ต้องมีท่าทีอ่อนลง แต่หลังจากนั้นไม่นาน ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ก็เปิดฉากวิจารณ์นายเปรมอย่างไม่ลดละ ไม่ว่าจะเป็นโดยการเขียนหรือให้สัมภาษณ์ ประเด็นที่สำคัญคือ การมองว่าพลเอกเปรมทำตัวเหมือนกับเป็นอัครเสนาบดีในระบอบเก่ามากกว่านายกรัฐมนตรีในระบอบประชาธิปไตย และเห็นว่าพลเอกเปรมควรจะพ้นจากตำแหน่งนายกฯ ที่เขาเป็นติดต่อกันมานาน โดยที่ไม่ได้ทำให้บ้านเมืองดีขึ้นได้แล้ว (เดลินิวส์, มติชน, 9 กรกฎาคม 2530)

การวิจารณ์พลเอกเปรมของ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ สะท้อนทัศนคติของชนชั้นสูง

และชนชั้นกลางในขณะนั้น และคงมีส่วนทำให้พลเอกเปรมไม่รับเป็นนายกรัฐมนตรีต่อ หลังจากยุบสภาและมีการเลือกตั้งทั่วไปในเดือนกรกฎาคม 2531 ดั้งนั้นที่ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์มักคุยว่า เป็นคนตั้งรัฐบาลและล้มรัฐบาลได้ จึงมีส่วนของความเป็นจริงอยู่บ้างในหลายครั้งที่ผ่านมา ในช่วงที่สถานการณ์และปัจจัยหลายอย่างเอื้ออำนวย แต่ความพยายามในระยะหลัง ๆ ที่จะผลักดันให้เกิดการเปลี่ยนแปลงรัฐบาลก็ล้มเหลวอยู่บ่อย ๆ

สรุปและประเมินบทบาท ของ 4 ปัญญาชน

'ศรีบูรพา'

คุณฤทธานเป็นหนึ่งในแสนของคนจากครอบครัวคนชั้นกลางค่อนข้างจน ที่มีบทบาททางความคิดในสังคมไทยมาก เป็นนักเขียนบทความและนิยายซึ่งมีชื่อเสียงตั้งแต่ยุคก่อนหน้าการเปลี่ยนแปลงการปกครอง 2475 จนถึงยุคจอมพลสฤษดิ์เรื่องอำนาจ เป็นผู้สนับสนุนการปกครองระบอบประชาธิปไตยที่ยืนหยัดมากที่สุดคนหนึ่ง รวมทั้งยังเป็นนักมนุษยธรรมและผู้รักความเป็นธรรมอย่างแรงกล้า

'ศรีบูรพา' มีผลงานทางด้านนิยายอัตถนิยมเชิงอุดมคติจำนวนมากในวัยหนุ่ม ที่เด่น ๆ มีอาทิเช่น *ลูกผู้ชาย*, *สงครามชีวิต*, *ข้างหลังภาพ* ซึ่งนอกจากจะเป็นงานประพันธ์อัตถนิยมรุ่นแรก ๆ ที่มีศิลปะในการเขียนในระดับเดียวกับหม่อมเจ้าอากาศดำเกิงฯ และ 'ดอกไม้สด' แล้ว ยังมีลักษณะความคิดเสรีนิยมระดับก้าวหน้า ที่เริ่มตั้งคำถามต่อค่านิยมวิถีประเพณีปฏิบัติของคนในสังคมเมือง

ที่เขาเห็นว่าล้าสมัย ไม่เป็นธรรม ไม่มีเหตุผล ไม่ว่าจะเป็นเรื่องการถือชั้นวรรณะ หรือประเพณีคลุมถุงชน

นอกจากการเขียนนิยายแล้ว คุณกุหลาบยังเป็นนักหนังสือพิมพ์ที่มีอุดมคติ ซึ่งเห็นว่าหนังสือพิมพ์ต้องมีเสรีภาพในการรายงานข่าวข้อเท็จจริง และเสนอความคิดเห็นเพื่อประโยชน์ของสาธารณชน อุปนิสัยตรงไปตรงมา ทำให้ต้องขัดแย้งและออกจากหนังสือพิมพ์หลายฉบับ บางทีก็ขัดแย้งกับนายทุนหรือผู้จัดการ บางทีก็ถูกบีบบังคับจากทางการ อย่างไรก็ตาม ความเป็นคนมีฝีมือและมีใจรัก ทำให้ยึดติดอาชีพนี้มาตลอด อีกทั้งยังเป็นนักหนังสือพิมพ์รุ่นเก่าที่สนใจในการศึกษาหาความรู้อยู่ตลอดเวลาไม่เคยหยุดนิ่ง นอกจากจะศึกษาด้วยตนเองแล้ว ยังไปเรียนวิชากฎหมายที่มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์และการเมืองจนได้ธรรมศาสตรบัณฑิต ช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 ก็ยังได้ไปศึกษาวิชาการเมืองที่มหาวิทยาลัยในออสเตรเลียด้วย

ช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 ถึงปี 2501 คุณกุหลาบผลิตผลงานเพื่อเผยแพร่ความคิดในเชิงก้าวหน้ามาก ทั้งงานแปลและงานเขียนปรัชญาและการเมืองเกี่ยวกับสังคมนิยมลงใน *อักษรศาสตร์* งานแปลวรรณกรรมและเรื่องสั้นนิยายแนววรรณกรรมเพื่อชีวิต วิจารณ์วิจารณ์ความไม่เสมอภาค การเอารัดเอาเปรียบของชนชั้นสูง ความล้าสมัยของสังคมเก่า และเชิดชูความสำคัญของประชาชนที่ยากจนที่ต้องทำงานหนักแต่ได้ผลตอบแทนและการยอมรับน้อย

ช่วงปี 2494-2495 ซึ่งเป็นช่วงที่จอมพล ป. สนับสนุนนโยบายสหรัฐฯ ในการต่อต้านคอมมิวนิสต์และปราบปรามฝ่ายค้านทางการเมือง คุณกุหลาบร่วมมือกับนักเขียน นักหนังสือพิมพ์และปัญญาชนอื่นๆ เคลื่อนไหวเรียกร้องให้รัฐบาลยกเลิกการเซ็นเซอร์หนังสือพิมพ์ และยกเลิก พ.ร.บ. การพิมพ์ที่มีลักษณะจำกัดเสรีภาพเคลื่อนไหวเรียกร้องสันติภาพ และคัดค้านสงครามเกาหลี รวมทั้งยังได้เป็นผู้รวบรวมสิ่งของที่คนบริจาคช่วยเหลือชาวอีสานที่ประสบภัยแห้งแล้ง รัฐบาลได้จับกุมคุณกุหลาบ ตลอดจนปัญญาชนและชาวบ้านจำนวนหลายสิบคนในข้อหาทบฏ ถูกคุมขังอยู่เป็นเวลาประมาณห้าปี กว่าที่จะได้รับนิรโทษกรรม

เนื่องในโอกาสฉลองกิ่งพุทธกาลในช่วงปี 2500 เป็นการถูกจับกุมคุมขังร่วมกับนักเขียน นักหนังสือพิมพ์ฝ่ายก้าวหน้าจำนวนมาก คุณกุหลาบคงเขียนหนังสือออกมาอย่างสม่ำเสมอ ทั้งนิยาย เรื่องแปล และบทความเกี่ยวกับพุทธศาสนา ซึ่งเป็นเรื่องที่ทำให้ความสนใจและตีความในเชิงก้าวหน้า นิยายชิ้นที่สำคัญ คือ *แลไปข้างหน้า* ที่เขียนไม่จบ

หลังจากได้รับนิรโทษกรรม คุณกุหลาบเลี้ยงชีพด้วยการเขียนหนังสืออยู่ที่บ้าน และต่อมาก็ได้รับเชิญในฐานะนักเขียน นักหนังสือพิมพ์ ผู้มีชื่อเสียงไปเยือนสหภาพโซเวียตและสาธารณรัฐประชาชนจีนตามลำดับ ช่วงปี 2500-2501 เป็นช่วงที่จอมพล ป. หมุดอำนาจและจอมพลสฤษดิ์ขึ้นมามีอำนาจ ช่วงแรกยังไม่มียุทธศาสตร์ที่ชัดเจนว่าจะไปทางไหน ปัญญาชนก้าวหน้า เช่น คุณกุหลาบ จึงเรียกร้องให้รัฐบาลดำเนินนโยบายเป็นกลาง คบกับทุกฝ่าย และสร้างประเทศไทยให้เป็นประชาธิปไตยและเป็นธรรม แต่เมื่อจอมพลสฤษดิ์ทำรัฐประหารครั้งที่ 2 ในปลายปี 2501 ก็เป็นที่รู้กันว่าจอมพลสฤษดิ์เลือกตามสหรัฐอเมริกา และหันมาปราบปัญญาชนฝ่ายก้าวหน้าอย่างหนัก

ขณะที่ปัญญาชนก้าวหน้าถูกจับกุมอย่างขนานใหญ่ คุณกุหลาบยังอยู่ในระหว่างการเยือนจีน ดังนั้น ด้วยความเป็นผู้รักเสรีภาพและไม่ต้องการเสียเวลาในคุกของเผด็จการอีก จึงตัดสินใจที่จะขอลี้ภัยอยู่ในจีน และได้อยู่ที่นั่นเรื่อยมาจนเสียชีวิตในปี 2517

การทำรัฐประหารยกเลิกประชาธิปไตยแบบรัฐสภา จับกุมคุมขังปัญญาชนก้าวหน้าอย่างขนานใหญ่ของจอมพลสฤษดิ์ในปี 2501 เป็นการทำลายความเติบโตทางภูมิปัญญาครั้งสำคัญในประวัติศาสตร์ไทย หนังสือก้าวหน้าถูกห้ามพิมพ์เผยแพร่ นักคิดนักเขียนก้าวหน้าถ้าไม่ถูกจับก็อยู่ในต่างประเทศ หรือเลิกอาชีพเขียนและทำหนังสือกันไปหมด งานเขียนของคุณกุหลาบช่วงหลังปี 2490 ซึ่งเป็นงานที่มีลักษณะก้าวหน้าวิพากษ์วิจารณ์สูงถูกปิดกั้นไม่ให้เผยแพร่ ไม่มีทั้งที่ห้องสมุด และไม่มีใครกล้าพิมพ์ใหม่ จะมีก็เฉพาะแต่นิยายยุคแรก ๆ ซึ่งออกไปทางโรแมนติก หรือเชิงอุดมคติที่ไม่ได้วิจารณ์สังคมรุนแรงหรือโดยตรงนัก

อย่างไรก็ตาม ชื่อเสียงของคุณกุหลาบ ทั้งในฐานะนักประพันธ์เอกและนักหนังสือพิมพ์ผู้มีอุดมคติ ก็เป็นตำนานที่นักหนังสือพิมพ์และนักเขียนรุ่นน้องและรุ่นลูกศิษย์เล่าขานต่อ ๆ กันมาอยู่เสมอ และในช่วงหลังเหตุการณ์ 14 ตุลาคม 2516 เมื่อบรรยากาศทางการเมืองมีเสรีภาพมากขึ้น ผลงานของคุณกุหลาบและนักเขียนก้าวหน้าคนอื่น ๆ ก็ถูกรื้อฟื้นนำมาตีพิมพ์ใหม่ และได้รับการต้อนรับจากปัญญาชนรุ่นใหม่อย่างกระตือรือร้น งานบางชิ้นเช่น *จนกว่าเราจะพบกันอีก* และ *แลไปข้างหน้า* พิมพ์ซ้ำครั้งแล้วครั้งเล่า ประวัติชีวิตและงานก็มีคนนำมาเขียนและกล่าวขานถึง ไม่แต่เพียงในแง่ของผู้มีผลงานเขียนที่ดีเด่นทั้งในแง่เนื้อหาและศิลปะเท่านั้น หากยังรวมทั้งในแง่ของคนที่ใช้ชีวิตเป็นปัญญาชนแบบอย่าง คือ เป็นคนที่มีนิสัยดี โอบอ้อมอารี รักความเป็นธรรมและเป็น "สุภาพบุรุษ" ในความหมายที่ก้าวหน้าคือ เป็นคนดี สุภาพ นับถือและเห็นใจคนสามัญอย่างจริงใจ

แม้กระนั้นก็ตาม กล่าวโดยส่วนรวมแล้ว งานของคุณกุหลาบก็ยังไม่สามารถเผยแพร่ได้อย่างอิสระเท่าที่ควร คือ นอกจากจะถูกเซ็นเซอร์ จนพิมพ์เผยแพร่ไม่ได้ในบางช่วง รวมทั้งต้องอยู่ในสภาพผู้ลี้ภัย หดเขียนหนังสือในช่วงปี 2501-2517 แล้ว ปัญญาชนกลุ่มที่มีทัศนคติไปทางจารีตนิยมก็มักไม่ค่อยสนใจหรือยอมรับ หรือบางคนที่มีทัศนคติโน้มเอียงมาทางเสรีนิยมบ้าง ก็อาจยอมรับเฉพาะงานนิยายเชิงโรแมนติคยุคก่อนปี 2490 หากไม่ยอมรับงานเขียนที่มีลักษณะวิพากษ์วิจารณ์ในเชิงก้าวหน้าหลังจากนั้น โดยอ้างว่าเป็นงานโฆษณาชวนเชื่อแบบพวกฝ่ายซ้ายที่ไม่มีศิลปะลึกลับ ซึ่ง กระทรวงศึกษาธิการก็ไม่ยอมรับงานช่วงหลังเป็นบทเรียนสำหรับวิชาวรรณกรรมสมัยใหม่ ปัญญาชนรุ่นหลังอย่าง ส. ศิวรักษ์ ซึ่งเติบโตมาในแวดวงของคนชั้นกลางที่จารีตนิยม ทั้ง ๆ ที่เป็นหนอนหนังสือ แต่ปรากฏว่าไม่เคยอ่านงานของคุณกุหลาบและพวกนักเขียนก้าวหน้ายุคหลังสงครามแต่อย่างใด

ถ้าเราจะเปรียบเทียบระหว่างคุณกุหลาบกับ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ซึ่งเป็นคนรุ่นใกล้เคียงกัน ตลอดจนมีสติปัญญาความสามารถในการคิด วิเคราะห์และเขียน

ในระดับที่ไม่ต่างกันนัก อีกทั้งปริมาณผลงานนับจากปี 2472 จนถึงปี 2501 ก็คงจะมีมากพอ ๆ กัน หรือคุณกุหลาบอาจจะมากกว่าด้วยซ้ำไป หากกลับพบว่า คุณกุหลาบกลับเป็นที่รู้จักในหมู่คนทั่วไปน้อยกว่า ม.ร.ว. คึกฤทธิ์หลายเท่า ความจริงข้อนี้สะท้อนให้เห็นถึงบทบาทที่สำคัญของรัฐที่อยู่ในอำนาจของคนกลุ่มน้อยว่า สามารถที่จะจำกัดหรือเซ็นเซอร์งานเขียนและพูดที่มีลักษณะวิพากษ์วิจารณ์แสวงหาความจริง ที่ทำลายความชอบธรรมของระบบที่ดำรงอยู่อย่างงานของคุณกุหลาบและนักเขียนก้าวหน้าคนอื่น ๆ ได้อย่างมีประสิทธิภาพ ถ้าหากคุณกุหลาบไม่ถูกสถานการณ์ทางการเมืองบีบบังคับให้ต้องอยู่ในฐานะผู้ลี้ภัยตั้งแต่ปี 2501 ก็อาจจะผลิตผลงานเป็นที่รู้จักกันอย่างกว้างขวางมากกว่าที่เป็นอยู่อีกหลายเท่า

ดังนั้น จะเห็นได้ว่าบทบาทของปัญญาชนทั้งในฐานะเอกชนและกลุ่มคน ไม่ได้ขึ้นอยู่กับตัวเขาเท่านั้น หากยังขึ้นอยู่กับเงื่อนไขทางประวัติศาสตร์ของสังคมในแต่ละช่วง โดยเฉพาะบทบาทของชนชั้นสูงที่ครอบงำอำนาจรัฐ และเครื่องมือในการเผยแพร่ความคิดอุดมการณ์ค่อนข้างมาก การจะศึกษาทำความเข้าใจเรื่องบทบาทของนักคิดนักเขียนปัญญาชนในสังคมไทยได้อย่างถ่องแท้ จึงจะต้องศึกษาทำความเข้าใจเรื่องของรัฐและการครอบงำทางอุดมการณ์ควบคู่กันไปด้วย

ในขณะที่ปัญญาชนจารีตนิยม หรือแม้แต่เสรีนิยม จะมองคุณกุหลาบในฐานะที่เป็นนักเขียนที่ผูกพันกับอุดมการณ์ทางการเมืองหรือเป็นพวกซ้าย ปัญญาชนฝ่ายก้าวหน้าด้วยกันดูจะมองคุณกุหลาบด้วยความเข้าใจมากกว่า คุณ สุภา ศิริมานนท์ นักหนังสือพิมพ์รุ่นน้องคุณกุหลาบ ที่เป็นนักศึกษามาร์กซิสต์คนสำคัญ เคยวิจารณ์ให้ผู้เขียนฟังว่า คุณกุหลาบ “เป็นบุตติสต์ (ชาวพุทธ) มากกว่ามาร์กซิสต์ เป็นผู้รายงานสภาพ ผู้ส่องไฟ มากกว่านักปฏิวัติเพราะนิสัยไม่ให้”

ไม่ว่าใครจะมองอย่างไรก็ตาม คุณกุหลาบก็ยังมีผลงานและชื่อเสียงปรากฏอยู่ในฐานะนักเขียนนักหนังสือพิมพ์คนสำคัญ ที่ไม่เพียงแต่เขียนนิยายเรื่องสั้นที่ดีเด่นไว้หลายชิ้นเท่านั้น หากยังเป็น “สุภาพบุรุษ” ที่พยายามทำตาม

อุดมคติความรักในเสรีภาพ ประชาธิปไตย ความเป็นธรรม ความเป็นมนุษย์
อย่างคงเส้นคงวา ตลอดชั่วชีวิตของเขาด้วย

ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช

ม.ร.ว. คึกฤทธิ์เป็นแบบอย่างของปัญญาชนไทยที่ได้รับความสำเร็จและ
การยกย่องอย่างเกินความจริงมากที่สุดคนหนึ่ง เนื่องจากมีบทบาทในระดับหัว
แถวของนักหนังสือพิมพ์และนักการเมืองได้เป็นเวลานานกว่าใครทั้งหมด ใน
ขณะที่ปัญญาชนก้าวหน้าและวิพากษ์วิจารณ์โครงสร้างสังคมอย่าง ปรีดี พนม-
ยงค์, กุหลาบ สายประดิษฐ์, สุภา ศิริมานนท์, ป๋วย อึ๊งภากรณ์ ฯลฯ ต้องประสบ
กับปัญหาทางการเมือง โดยเฉพาะการคุกคามของอำนาจรัฐในทางใดทางหนึ่ง
จนไม่สามารถมีบทบาทและเผยแพร่ความคิดของตนสู่ประชาชนได้อย่างเต็มที่

ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ซึ่งมีแนวคิดจารีตนิยมแบบเสรีนิยม และวิพากษ์วิจารณ์
ตัวบุคคลหรือคณะบุคคลมากกว่าโครงสร้างสังคมทั้งหมด สามารถมีบทบาท
อยู่ได้ตลอดมานับตั้งแต่ช่วงสงครามโลกครั้งที่ 2 จนถึงปัจจุบัน เพราะมีทัศนะ
ที่คนรับได้ในวงกว้าง ตั้งแต่ฝ่ายจารีตนิยมถึงฝ่ายเสรีนิยม และไม่คุกคามเป็น
อันตรายต่อสถาบันหรือผู้ที่มีอำนาจในสังคมที่ดำรงอยู่ การวิพากษ์วิจารณ์สังคม
แม้จะดูรุนแรงบ้างในบางครั้งบางโอกาส แต่ก็มีความรุนแรงในสำนวนโวหาร
มากกว่าในเนื้อหาสาระ

ปัญญาชนที่วิจารณ์ประเด็นปลีกย่อย แต่ไม่วิจารณ์ระบบโครงสร้างแบบ
ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ คือปัญญาชนกระแสหลักในสังคมไทย ปัญญาชนกระแสนี้ที่เด่น
อีกคนหนึ่งคือ หลวงวิจิตรวาทการ แต่หลวงวิจิตรฯ ก็เป็นที่ยอมรับเฉพาะในบาง
ยุคสมัยที่รุ่งเรืองโดยอยู่ใกล้ชิดกับผู้มีอำนาจ ทั้งไม่ได้รับการยอมรับนับถือจาก
คนในวงกว้างมากเท่ากับ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ โดยเฉพาะจากพวกปัญญาชนก้าวหน้า
และปัญญาชนเสรีนิยม ที่มองเห็นว่าหลวงวิจิตรฯ ทำตัวรับใช้นักการเมืองผู้มี
อำนาจอย่างชัดเจน

แม้ว่าบทบาทของ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์โดยพื้นฐานคือการอนุรักษ์โครงสร้าง

ของสังคมเดิม ไม่ได้ต่างไปจากหลวงวิจิตรฯ มากนัก (อย่างน้อยปัญญาชนที่
วิพากษ์วิจารณ์ว่าเช่น สุลักษณ์ ศิวรักษ์ ก็มองเช่นนี้) แต่กล่าวโดยเปรียบเทียบ
แล้ว ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ก็แสดงตัวว่าเป็นปัญญาชนที่เป็นตัวของตัวเองและวิพากษ์
วิจารณ์มากกว่าหลวงวิจิตรฯ หรืออย่างน้อย ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ก็ระมัดระวังตัวที่จะ
ไม่ทำตัวใกล้เคียงหรือได้ชื่อว่าเป็นปัญญาชนเมืองผู้หนึ่งผู้ใด หรือกลุ่มหนึ่งกลุ่มใด
อย่างเห็นชัดเหมือนกับหลวงวิจิตรฯ ทำให้ภาพพจน์ของ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ออก
มาในทางที่เป็นที่ยอมรับนับถือมาก

ในขณะที่มีปัญญาชนก้าวหน้าและปัญญาชนเสรีนิยมกลุ่มน้อย เช่น
สุลักษณ์ ศิวรักษ์, ประชา ดุลยธรรม ฯลฯ มอง ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ในทางลบ แต่คำ
วิจารณ์โจมตีของปัญญาชนกลุ่มดังกล่าวก็ไม่ถึงกับทำลายชื่อเสียงเกียรติคุณ
ของ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ลงได้อย่างแท้จริง ในปัจจุบัน ภาพมายา (myth) ของ ม.ร.ว.
คึกฤทธิ์ ในฐานะของปัญญาชนเสรีนิยมประชาธิปไตย ยังคงเป็นที่ยอมรับของ
ปัญญาชนและประชาชนทั่วไปอยู่ มหาวิทยาลัย 2-3 แห่งให้ปริญญาดุษฎีบัณฑิต
กิตติมศักดิ์ และปัญญาชนอย่าง เกษม ศิริสัมพันธ์, อุดล วิเชียรเจริญ ถึงกับยก
ย่องเป็นวีรบุรุษหรือบุคคลแบบอย่างด้วยซ้ำ (คึกฤทธิ์ 80, ก้าวหน้า, 2514)

การที่ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์เป็นปัญญาชนที่มีอิทธิพลและได้รับการยอมรับมาก
คงจะมาจากปัจจัยหลายอย่างประกอบกัน ประการแรกที่สุด เพราะมีพื้นฐาน
ทางครอบครัวมาจากชนชั้นสูงระดับเชื้อพระวงศ์ ซึ่งมีสถานะทางสังคมเป็นที่
ยกย่องชื่นชมและเกรงใจในสังคมไทย แม้การเป็นเชื้อพระวงศ์จะเป็นสิ่งที่ถูก
ระแวงหรือตั้งข้อสงสัยจากกลุ่มผู้ก่อการเปลี่ยนแปลงการปกครองอยู่บ้างในช่วง
หลังเปลี่ยนแปลงการปกครอง 2475 แต่ประชาชนโดยทั่วไปก็ไม่ได้เปลี่ยนความ
รู้สึกนี้ นับตั้งแต่ฝ่ายทหารยึดอำนาจได้ในปี 2490 เป็นต้นมา ชนชั้นสูงฝ่าย
อำนาจเดิมก่อนปี 2475 ก็สามารถฟื้นฟูสถานภาพทางสังคมของตนที่ตกต่ำไป
ชั่วคราวในช่วงหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครองให้กลับรุ่งเรืองมาได้ตามลำดับ

ม.ร.ว. คึกฤทธิ์เองในฐานะของปัญญาชนชั้นนำของกลุ่มอำนาจเดิม
เป็นผู้มีบทบาทอย่างสำคัญในการฟื้นฟูสถานภาพทางสังคมของกลุ่ม ซึ่งพุ่งขึ้น

สูงมากในสมัยจอมพลสฤษดิ์ (2501-2506) และโดยเฉพาะอย่างยิ่งหลังเหตุการณ์ 6 ตุลาคม 2519 มาจนถึงปัจจุบัน

ประการที่ 2 คือ การที่ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์มีโอกาสได้รับการศึกษาชั้นสูงจากมหาวิทยาลัยที่มีชื่อเสียงในประเทศอังกฤษ ในยุคสมัยที่มีคนไทยน้อยคนจะมีโอกาสได้รับการศึกษาชั้นสูงโดยเฉพาะจากต่างประเทศ ประกอบกับการที่เป็นคนเอาใจใส่ในเรื่องการหาความรู้ ตลอดจนมีความสามารถที่จะอธิบายความรู้ ทั้งพูดและเขียนในเรื่องต่าง ๆ ให้คนไทยที่ไม่เคยได้อ่านหรือไม่มีประสบการณ์เหมือนเขาได้รับรู้ได้ด้วยภาษาที่ง่าย ๆ และสนุกไม่น่าเบื่อ ทำให้ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์สามารถสร้างชื่อเสียงเป็นที่ยอมรับได้อย่างกว้างขวาง

ประการที่ 3 ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ได้เปรียบพวกนักหนังสือพิมพ์นักเขียนที่ก้าวหน้า ไม่ว่าจะเป็น กุหลาบ สายประดิษฐ์, สุภา ศิริমানนท์, อัครนิย พลจันทร์ ฯลฯ ซึ่งมีโอกาสเผยแพร่ผลงานได้เพียงบางช่วงสมัยที่บรรยากาศทางการเมืองพออำนวยให้ได้บ้าง แต่ไม่มีใครที่สามารถเผยแพร่ความคิดความอ่านได้ในวงกว้างและอย่างต่อเนื่องยาวนานเท่ากับ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์

ประการที่ 4 ม.ร.ว. คึกฤทธิ์สามารถใช้ความรู้เกี่ยวกับเรื่องการเมืองการปกครอง (statecraft) ที่ชนชั้นสูงสั่งสมมาเป็นเวลานานหลายศตวรรษ ผสมผสานกับความรู้สมัยใหม่ในเรื่องเศรษฐศาสตร์ รัฐศาสตร์ จิตวิทยา สื่อมวลชน ฯลฯ สร้างตัวเองให้เป็นผู้ที่สังคมยอมรับในเรื่องความรู้และทักษะได้อย่างชาญฉลาดมากคนหนึ่ง โดยเฉพาะเป็นคนที่เข้าใจวัฒนธรรมและจิตวิทยาแบบไทยมากกว่าปัญญาชนชั้นสูงส่วนใหญ่ รวมทั้ง อ. ป๋วย และ อ. สุลักษณ์ ที่ได้รับอิทธิพลจากการศึกษาแบบตะวันตกมาก จนบางครั้งมีวิธีคิดวิธมองปัญหาแบบฝรั่ง และไม่สามารถเข้าถึงจิตใจชาวบ้านได้เท่ากับ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์

นอกจากนั้น ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ยังเป็นคนที่มีความสามารถในการเรียนรู้ และปรับตัวได้สูง รู้จักกาลเทศะในการเลือกที่จะพูดอะไรกับใคร เมื่อไหร่ ที่ไหน ทั้งยังเป็นคนเฉียบแหลม เปี่ยมไหวพริบปฏิภาณ สามารถที่จะอธิบายเรื่องยาก ให้เป็นเรื่องง่าย หรือสามารถโน้มน้าวคนให้คิดเห็นคล้อยตามเขาได้เก่ง ด้วย

วิธีการพูดการเขียนในเชิงเปรียบเทียบอุปมาอุปมัย สนุก มีอารมณ์ขัน ความสามารถนี้บวกกับปัจจัยทั้งหมดตั้งที่ได้กล่าวมาแล้ว ทำให้ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์เป็นปัญญาชนที่เป็นที่รู้จักและยอมรับนับถืออย่างกว้างขวางและคงทน แม้ว่าจะต้องเผชิญกับการวิพากษ์วิจารณ์และการสาดโคลนทางการเมืองจากฝ่ายตรงข้าม ทั้งทางอุดมการณ์และส่วนตัวอยู่มากเหมือนกัน แต่ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ก็สามารถประคับประคองตัวผ่านสิ่งเหล่านั้นมาได้ โดยที่ชื่อเสียงเกียรติคุณการยอมรับในสายตาของประชาชนทั่วไป ยังคงอยู่ได้นานมากกว่าคนอื่น ๆ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์เคยพูดว่า เขาอาจจะเปลี่ยนไปในหลาย ๆ เรื่อง แต่สองสิ่งที่ไม่เคยเปลี่ยนคือ ความจงรักภักดีต่อสถาบันพระมหากษัตริย์ และเอกราชของชาติไทย

ข้อแรกนั้น เห็นได้ชัดแจ้งทั้งในงานเขียน คำพูด และพฤติกรรมของ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์อย่างไม่มีใครสงสัย แต่ข้อหลังนั้นขึ้นอยู่กับหน้าที่ใครจะตีความเอกราชของชาติไทยหมายถึงอะไรกันแน่ การตีความเอกราชของชาติไทยของ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ออกไปทางจารีตนิยม คือต่อต้านการที่สังคมไทยจะเปลี่ยนแปลงไปเป็นแบบคอมมิวนิสต์หรือแบบสังคมนิยมอย่างจริงจัง แต่ไม่ได้ต่อต้านคัดค้านการที่ประเทศไทยจะพัฒนาแบบสังคมนิยม ในลักษณะเป็นบริวารหรือเป็นเมืองขึ้นของประเทศทุนนิยม พัฒนาอุตสาหกรรม ทั้งทางด้านเศรษฐกิจ การเมือง เทคโนโลยี และสังคมวัฒนธรรม

บทบาทของ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ในฐานะปัญญาชนที่โฆษณาความคิดความอ่านและผลักดันรณรงค์ในเรื่องต่าง ๆ เมื่อประเมินภาพรวมแล้วจึงเป็นบทบาทพิทักษ์ปกป้องสังคมแบบเดิมเป็นด้านหลัก ส่วนบทบาทในการวิพากษ์วิจารณ์สังคมเพื่อก่อกระตุ้นให้เกิดการเปลี่ยนแปลง นอกจากจะเป็นบทบาทรองแล้วส่วนใหญ่ยังเป็นการวิจารณ์ประเด็นปลีกย่อยวิจารณ์ตัวบุคคลหรือคณะบุคคล เพื่อให้เกิดการปรับปรุงแก้ไขประเด็นย่อยหรือตัวบุคคล ทั้งนี้ก็เพื่อที่จะปรับตัวและสามารถรักษาระบบหรือโครงสร้างของสังคมเดิมเอาไว้ แต่ไม่ได้เป็นการวิพากษ์วิจารณ์เพื่อที่จะก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงแก้ไขขั้นรากฐาน ระบบหรือโครงสร้างสังคมทั้งหมดแต่อย่างใด

อ. ป๋วย อึ๊งภากรณ์

บทบาทของ อ. ป๋วยในการมีส่วนร่วมเปลี่ยนแปลงทางการเมืองและสังคมไทย น่าจะแยกได้เป็น 2 ช่วง คือ ช่วงแรกในฐานะของปัญญาชนนักวิชาชีพหรือข้าราชการ และช่วงหลังของชีวิตในฐานะของปัญญาชนอิสระที่วิพากษ์วิจารณ์ อ. ป๋วยเป็นปัญญาชนไทยรุ่นแรก ๆ ที่ได้รับการฝึกอบรมให้มีความรู้ในวิชาเศรษฐศาสตร์แบบตะวันตก ซึ่งเป็นที่ต้องการสำหรับการพัฒนาเศรษฐกิจไทยให้ทันสมัยตามแบบตะวันตกเช่นเดียวกับในประเทศอื่น ๆ ในยุคสมัยเดียวกัน

การมีความรู้บวกกับการเป็นคนมีความสามารถสูง มีความซื่อสัตย์สุจริต และมีทัศนคติทางการเมืองในช่วงก่อนปี 2514 ที่ไม่วิพากษ์วิจารณ์รุนแรง ทำให้ อ. ป๋วยประสบความสำเร็จในชีวิตการงานอย่างดี สามารถไต่เต้าจากครอบครัวเชื้อสายจีนที่ค่อนข้างยากจน เป็นข้าราชการระดับสูง และมีบทบาทอย่างสำคัญในการสร้างเสถียรภาพทางเศรษฐกิจและพัฒนาเศรษฐกิจแบบทุนนิยม ตั้งแต่ช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 ถึงปี 2516

เนื่องจากเชื่อว่าเศรษฐศาสตร์เป็นศาสตร์ที่สามารถแก้ปัญหาเศรษฐกิจทั้งหมดหรือเกือบจะทั้งหมดได้ ทำให้ อ. ป๋วยมองสาเหตุหรืออุปสรรคของการพัฒนาสังคมไทยในแง่ของปัญหาทางเศรษฐกิจหรือปัญหาทางเทคนิคล้วน ๆ และดูจะมีทัศนะเช่นนี้อยู่จนกระทั่งถึงราวปี 2514 ทัศนะเช่นนี้ทำให้เกิดความเชื่อในแง่ดีว่า งานที่เคยทำในสมัยจอมพลสฤษดิ์และจอมพลถนอมตอนต้นเป็นงานที่มีประโยชน์ต่อประชาชนส่วนใหญ่จริง ๆ แม้ว่าจะต้องทำงานอยู่ภายใต้รัฐบาลที่ฉ้อฉลก็ตาม

อ. ป๋วยเป็นนักวิชาชีพที่มีอุดมคติมั่นคงต่างกับนักวิชาชีพโดยทั่วไป เป็นคนที่ภูมิใจในความเป็นนักวิชาชีพของตน และพยายามที่จะรักษาจริยธรรมของนักวิชาชีพอย่างเคร่งครัด การเน้นความเชี่ยวชาญดังกล่าว เท่ากับมีส่วนร่วมสร้างให้วิชาเศรษฐศาสตร์และนักเศรษฐศาสตร์ มีความชอบธรรมเกินไปใน การเป็นผู้กำหนดว่าประเทศไทยควรจะพัฒนาอย่างไร ควรจะแก้ไขปัญหาเศรษฐกิจอย่างไร

ไม่ว่าจะโดยตั้งใจหรือไม่ อ. ป๋วยมีส่วนอย่างสำคัญในการสถาปนาวิชา เศรษฐศาสตร์และยกฐานะและบทบาทของนักเศรษฐศาสตร์ จนเป็นพลังที่สำคัญ ในการพัฒนาเศรษฐกิจแบบทุนนิยมบริวารที่ไม่เป็นธรรมและสร้าง ปัญหาอยู่มากมายในปัจจุบัน ทั้งนี้นอกจากจะแนะนำและสอนวิชาเศรษฐศาสตร์แล้ว ยังสนับสนุนส่งคนหนุ่มสาวจากธนาคารชาติ กระทรวงการคลัง สำนักงบประมาณ ฯลฯ คณะเศรษฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ออกไป เรียนวิชาเศรษฐศาสตร์ชั้นสูงในประเทศตะวันตกจำนวนมาก

คนเหล่านี้กลับเข้ามามีบทบาทนำในการเสนอแนวคิด วางแผน กำหนด นโยบาย ปฏิบัติตามนโยบาย ซึ่งทำให้เศรษฐกิจประเทศไทยในช่วงหลังจากมีการวางแผนพัฒนาเศรษฐกิจสังคมจนถึงปัจจุบัน มีพัฒนาการแบบทุนนิยมที่มี ลักษณะเน้นความเจริญเติบโตของผลผลิตรวม การพึ่งพาทุนต่างชาติ กระจาย ทรัพย์สินและรายได้ที่ไม่เป็นธรรม และสร้างปัญหาอื่นตามมามากมาย โดยที่แม้ อ. ป๋วยจะเปลี่ยนความคิดไปในทางวิพากษ์วิจารณ์การพัฒนาเศรษฐกิจ แนวนี้มากขึ้นนับตั้งแต่ปี 2514-2515 แต่นักเศรษฐศาสตร์ส่วนใหญ่ที่ อ. ป๋วยมีส่วนสนับสนุนหรือสร้างขึ้นทั้งทางตรงทางอ้อมคงคิดอยู่ในกรอบการพัฒนา แบบเดิมโดยไม่เปลี่ยนแปลง

การกล่าวเช่นนี้ ไม่ได้หมายความว่า อ. ป๋วยควรจะมีส่วนรับผิดชอบ ทั้งหมด กับการมีส่วนสร้างปัญญาชนนักวิชาชีพที่เป็นเครื่องมือของการพัฒนา แบบทุนนิยมทั้งหลายขึ้นมา เพราะในช่วงแรกของชีวิต อ. ป๋วยย่อมมองนักวิชาชีพในแง่ดีอย่างช่วยไม่ได้ เพราะตัว อ. ป๋วยเองก็ได้รับการศึกษาอบรมมาแบบนั้น ทั้งยังเป็นนักวิชาชีพที่มีอุดมคติและไม่มีความทะเยอทะยาน ดังนั้นนอกจาก สิ่งแวดล้อมจะทำให้มองโลกและวิชาชีพเศรษฐศาสตร์ในแง่ดีแล้ว ชีวิตส่วนตัว ก็คงมีส่วนทำให้มองคนอื่นในแง่ดีหรือในแง่อุดมคติด้วย

ดังนั้น ไม่ว่าจะโดยตั้งใจหรือรู้ตัวหรือไม่ก็ตาม บทบาทของ อ. ป๋วยจึง เป็นบทบาทในฐานะนักวิชาชีพที่ทำงานรับใช้ระบบทุนนิยมอย่างซื่อตรง นับ ตั้งแต่หลังสงครามโลกครั้งที่ 2 จนถึงราวปี 2514 และบทบาทในการสร้าง

นักวิชาชีพให้รุ่นหลังให้มาทำงานรับใช้ระบบทุนนิยมต่อมาจนถึงปัจจุบัน

สิ่งนี้สะท้อนให้เห็นว่า ความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจแบบทุนนิยมสามารถสร้างภาพมายาให้คนรู้สึกว่าเป็นการพัฒนาหรือความเจริญเส้นทางเดียวที่เรามีอยู่และต้องดันดันไปให้ถึงได้อย่างมีพลังอย่างยิ่ง แม้แต่ปัญญาชนที่ฉลาดและซื่อตรงอย่าง อ. ป๋วย ก็ยังถูกครอบงำให้มีความเชื่อดังกล่าวได้เป็นเวลากว่าสี่สิบปี แม้ว่าในช่วงระยะเวลาดังกล่าว บางครั้ง อ. ป๋วยก็บ่นกับเพื่อนว่าต้องเสียเวลาป้องกันไม่ให้รัฐบาลน้อยฉลาดเสียจนไม่ค่อยได้มีเวลาที่จะทำอะไรที่จะเป็นประโยชน์อย่างจริง ๆ จัง ๆ (Puey, เล่มเดิม, หน้า 39)

แต่ อ. ป๋วยก็อดทนอยู่ในระบบราชการได้เรื่อยมา ส่วนหนึ่งเป็นเพราะความเชื่อโดยลึก ๆ ถึงประโยชน์ของการพัฒนาเศรษฐกิจแบบทุนนิยมตะวันตกอีกส่วนหนึ่งก็อาจจะเป็นเพราะความเป็นคนมีชีวิตแบบเรียบง่าย สมถะ ไม่มีความทะเยอทะยาน และเป็นนักปฏิบัตินิยมที่มองสิ่งต่าง ๆ ตามสภาพความเป็นจริง คือ เห็นว่าในสถานการณ์หนึ่ง ๆ ในชีวิต ถ้าพอทำอะไรที่คิดว่าเป็นประโยชน์และไม่เสียหลักการของตนเองก็ทำไปได้เรื่อย ๆ การที่ อ. ป๋วยสามารถอยู่ในระบบราชการตั้งแต่ปี 2492 จนถึงปี 2514 โดยไม่มีความขัดแย้งขั้นแตกหักน่าจะเป็นเพราะขณะนั้น อ. ป๋วยยังมองปัญหาจากทัศนะทางศีลธรรมมากกว่าจะมองอย่างวิพากษ์วิจารณ์ระบบ ยังเป็นการวิจารณ์คนชั้นสูงบางคนในแง่ศีลธรรม จริยธรรม ซึ่งถ้าคนเหล่านั้นทำหน้าที่ของตนได้ คำวิจารณ์ของ อ. ป๋วยก็ไม่ได้มีพลังมากพอที่จะเป็นอันตรายต่อระบบที่ดำรงอยู่ ดังนั้นคนอย่าง อ. ป๋วยซึ่งเป็นคนซื่อคนดี จึงคงยังมีที่ยืนอยู่ในระบบที่เลว เพราะเป็นประโยชน์มากกว่าที่จะเป็นอันตรายต่อระบบ

แต่บทบาทของ อ. ป๋วยก็เปลี่ยนไปหลังปี 2514 เป็นบทบาทของปัญญาชนนักวิจารณ์ที่เปลี่ยนจากการวิจารณ์ในแง่ศีลธรรมของตัวบุคคล เป็นการวิจารณ์ระบบโครงสร้างการเมืองมากขึ้น จริงอยู่ที่ในตัว อ. ป๋วยเองอาจจะไม่ได้เปลี่ยนแปลงมากนัก ยังคงเป็นคนดี เป็นนักเสรีนิยมที่รักเสรีภาพ ประชาธิปไตย เป็นนักมนุษยธรรมอย่างเสมอต้นเสมอปลาย แต่ในแง่ความคิดความอ่านที่

วิพากษ์วิจารณ์มากขึ้น ส่งผลสะท้อนต่อการรับรู้และการตื่นตัวทางการเมืองของคนหนุ่มสาวและประชาชนทั่วไปมากขึ้น ผู้เขียนเห็นว่าเป็นสิ่งที่นำไปสู่การเคลื่อนไหวที่ก่อให้เกิดความเปลี่ยนแปลงทางการเมืองและสังคมไปในทางเป็นประชาธิปไตยและเป็นธรรมมากขึ้นกว่าบทบาทในฐานะนักเศรษฐศาสตร์คนสำคัญของรัฐบาลในช่วงแรกของชีวิต

เมื่อพิจารณาชีวิตของ อ. ป๋วยทั้งหมด โดยเปรียบเทียบกับปัญญาชนไทยคนอื่น ๆ โดยเฉพาะในหมู่ปัญญาชนนักวิชาชีพแล้ว จะเห็นได้ว่าเป็นปัญญาชนคนที่มีพัฒนาการ การเปลี่ยนแปลง และมีลักษณะวิพากษ์วิจารณ์มากที่สุด ไม่เคยมีปัญญาชนนักวิชาชีพระดับสูงคนไหนที่จะกล้ายอมรับเหมือนอย่าง อ. ป๋วยในปี 2521 ว่า เขาควรจะตำหนิตัวเองในฐานะที่เป็นคนหนึ่งที่ก่อให้เกิดการพัฒนาแบบเถรตรง ชนิดที่สนใจแต่เฉพาะอัตราความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ และมองข้ามปัญหาทางสังคมที่เป็นผลตามมา (*Puey Ungparakorn ; A Siamese For All Seasons*, p. 124)

แต่การที่ อ. ป๋วยไม่สามารถแก้ไขข้อผิดพลาดที่มีส่วนสร้างขึ้น ก็เพราะว่ามีน้อยคนที่จะเอาใจใส่รับฟังทัศนะแบบเสรีนิยมก้าวหน้าที่ อ. ป๋วยเริ่มแสดงออกตั้งแต่ราวปี 2514 เป็นต้นมา คือชนชั้นสูงก็ไม่ฟังเขาอยู่แล้ว และช่วงหลัง 14 ตุลาคม 2516-6 ตุลาคม 2519 พวกนักศึกษาปัญญาชนที่หัวรุนแรงก็ไม่ฟังเขาเช่นกัน แต่ทั้งนี้ก็ไม่ได้หมายความว่าเราควรจะโทษสถานการณ์ทางประวัติศาสตร์หรือปัจจัยด้านภววิสัยทั้งหมด เพราะถ้าพิจารณา อ. ป๋วยอย่างวิพากษ์วิจารณ์ ก็จะพบว่า แม้ช่วงหลังของชีวิตเขาจะมีบทบาทในฐานะปัญญาชนที่วิพากษ์วิจารณ์ ซึ่งเป็นบทบาทที่สำคัญและนำภัยอย่างมากกว่าบทบาทฐานะนักเศรษฐศาสตร์ของรัฐในช่วงแรก แต่ก็มิจุดอ่อนเช่นเดียวกับปัญญาชนอื่น ๆ ด้วยเช่นกัน

นั่นก็คือ บางครั้ง อ. ป๋วยเป็นคนเชื่อมั่นในตัวเองมากเกินไปยอมประนีประนอมกับคนอื่นที่มีทัศนะต่างออกไป แม้จะไม่ถึงกับแตกต่างกันอย่างสิ้นเชิง เช่น การที่เขาไม่ค่อยจะลงรอยกับนักศึกษาปัญญาชนฝ่ายซ้ายในช่วงปี 2517-

2519 ทั้งที่ความจริงแล้ว อ. ป่วยและนักศึกษาประชาชนฝ่ายซ้ายก็มีลักษณะร่วมกันอยู่ไม่น้อยทีเดียว โดยเฉพาะการถูกเป็นเป้าโจมตีจากขบวนการฝ่ายขวาเหมือนกัน

นอกจากนี้แล้ว อ. ป่วยก็เป็นปัจเจกชนนิยมค่อนข้างมากจนบางครั้งเหมือนกับคนที่ชอบทำอะไรคนเดียว ไม่อยากร่วมอะไรกับใคร เช่น การแสดงความคิดเห็นในช่วงปี 2517 หลังการเปลี่ยนแปลง 14 ตุลาคม ว่าถ้าหากรัฐธรรมนูญเปิดโอกาสให้คนสมัคร ส.ส. โดยไม่ต้องสังกัดพรรคได้ บางที่จะสมัคร ส.ส. และเมื่อปรากฏว่ารัฐธรรมนูญที่ออกมาไม่เปิดโอกาสเช่นนั้น อ. ป่วยก็ปฏิเสธที่จะสมัครโดยอ้างว่าไม่ต้องการเข้าพรรคหนึ่งพรรคใดหรือกระทั่งตั้งพรรคของตัวเองขึ้นมา ลักษณะความเป็นปัจเจกชนเช่นนี้ เป็นสาเหตุหนึ่งที่ทำให้ไม่ได้รับความสนับสนุนจากประชาชนมากเท่าที่ควร รวมทั้งไม่สามารถร่วมงานกับกลุ่มปัญญาชนก้าวหน้าให้เข้มแข็งไปกว่าที่เป็นอยู่ในช่วงปี 2517-2519 ได้

ภายหลังเหตุการณ์ 6 ตุลาคม 2519 และโดยเฉพาะอย่างยิ่ง หลังจากที่มีปัญญาชนก้าวหน้าพบกับความผิดหวังและแตกตัวมาจากการนำของพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทยในราวปี 2522-2523 ความคิดของ อ. ป่วยในเรื่องการสร้างสังคมประชาธิปไตยโดยสันติวิธี ก็ได้รับการหยิบยกมาพิจารณาด้วยความสนใจมากขึ้นอีกครั้งหนึ่ง ซึ่งประจวบเหมาะกับการฟื้นความสนใจในพุทธศาสนาในหมู่ปัญญาชนรุ่นใหม่ที่มีผิดหวังทั้งจากระบบทุนนิยมและทฤษฎีมาร์กซิสต์ อย่างไรก็ตาม ทักษะว่าด้วยสันติประชาธรรมที่ อ. ป่วย เสนอตั้งแต่ปี 2516 เป็นเพียงแนวคิดหลวม ๆ ที่มีลักษณะเพื่อฝืนเชิงอุดมคติในหลาย ๆ ด้าน ซึ่งยังต้องการการวิพากษ์วิจารณ์ ทบทวน และสานต่อหรือคิดขึ้นใหม่อีกมากกว่าที่จะปรับปรุงให้มีลักษณะใกล้เคียงกับสังคมที่เป็นจริงในยุคปัจจุบัน

แม้จะยุติบทบาทลงนับแต่ล้มป่วยในปี 2521 แต่เรื่องราวและความคิดของ อ. ป่วยจะยังถูกนำมาเล่าใหม่ ตีความใหม่ ถูกใช้เป็นแบบอย่างหรือบทเรียนจากทั้งฝ่ายจารีตนิยม เสรีนิยม และฝ่ายก้าวหน้าแบบราดิคัล ด้วยเหตุผลที่แตกต่างกันหรือแม้แต่จะขัดแย้งกันด้วยซ้ำ

ฝ่ายจารีตนิยมและเสรีนิยมจะเลือกที่จะจำและเผยแพร่เรื่องอ. ป่วย ในฐานะนักเศรษฐศาสตร์คนสำคัญที่สุดคนหนึ่ง และในฐานะข้าราชการที่ซื่อตรงมากที่สุดคนหนึ่งที่เคยมีมาในประเทศนี้ มากกว่าที่จะเผยแพร่ อ. ป่วย ในฐานะของปัญญาชนนักอุดมคติที่วิพากษ์วิจารณ์และท้าทายระบบที่ดำรงอยู่ เพราะการทำเช่นนั้นจะทำให้พวกเขาได้รับประโยชน์มากกว่า นั่นก็คือ สามารถที่จะโฆษณา อ. ป่วยให้เป็นตัวอย่างเพื่อที่ปัญญาชนนักวิชาชีพรุ่นหลังจะได้ทำงานด้วยความขยันขันแข็งและไม่คดโกง เพื่อให้ระบบสังคมแบบที่เป็นอยู่ดำรงอยู่ต่อไป

ขณะที่ปัญญาชนฝ่ายก้าวหน้าจะมองและอยากเสนอภาพ อ. ป่วย ในส่วนที่เป็นนักวิพากษ์วิจารณ์ท้าทายระบบสังคมมากกว่า ทว่าในปี 2537 ที่คนส่วนใหญ่หมกหมุ่นกับการทำงานหาเงินตามกระแสโลกาภิวัตน์ หรือโลกาภิวัตน์ หรือทุนนิยมข้ามชาติเสรี ดูทุกฝ่ายต่างจะลืมเลือน อ. ป่วยกันไปหมด

ผู้เขียนเห็นว่าการศึกษารื่องบทบาทและความคิด อ. ป่วย น่าจะต้องทำต่ออย่างวิพากษ์วิจารณ์ โดยคำนึงถึงประวัติศาสตร์การเมืองและสังคมอย่างรอบด้าน มองทั้งด้านจุดแข็งจุดอ่อนในแต่ละช่วงในแต่ละประเด็น และน่าจะเป็นการศึกษาที่มีเป้าหมายกว้างกว่าการเชิดชูตัวบุคคล ในลักษณะนำความคิดของ อ. ป่วยไปคิดไปปลุกดันต่อ ทำให้อุดมคติของ อ. ป่วยก้าวไปในการสร้างสังคมสันติประชาธรรมใกล้เคียงความเป็นจริงขึ้น บนพื้นฐานที่น่าจะเป็นสิ่งที่จะช่วยให้สังคมไทยอยู่รอดในศตวรรษที่ 21 ได้มากกว่าที่บรรดาสถกศิษย์ลูกหาในอดีตซึ่งขณะนี้คือนายทุน เป็นรัฐมนตรี เป็นผู้บริหารระดับสูงกันส่วนใหญ่ กำลังคิดและทำอยู่

๑. สุตลักษณ์ ศิวรักษ์

บทบาทของ อ. สุตลักษณ์ ในฐานะนักเขียน นักพูด ในช่วงศึกษาและทำงานที่อังกฤษ (2495-2504) เป็นบทบาทในการสานต่อวัฒนธรรมและความคิดแบบอนุรักษนิยมและชาตินิยม ส่วนบทบาทในฐานะบรรณาธิการ

นักเขียน นักพูดในเมืองไทย ตั้งแต่ปี 2506 มาจนถึงราวปี 2519 เป็นบทบาทที่มี 2 ลักษณะ ในด้านหนึ่งเป็นพวกประเพณีนิยม-กษัตริย์นิยมและชาตินิยม ซึ่งได้รับอิทธิพลอย่างมากจากปัญญาชนแบบประเพณีอย่าง สมเด็จพระยาตำราภานุภาพ พระองค์เจ้าธานีนิติ และ พระยาอนุমানราชธน ส่วนอีกด้านหนึ่ง ได้รับอิทธิพลปรัชญาและวิธีคิดวิถีโต้แย้งแบบนักปรัชญาตะวันตก เช่น พลาโต, โสกราตีส, เบอร์แทรนด์ รัสเซลล์ โดยเฉพาะแนวคิดในเรื่องความรักในเสรีภาพและความรู้ เหตุผลนิยม และการวิจารณ์แบบอุดมคตินิยม ส่งผลให้แนวคิดมีลักษณะผสมผสานของอุดมการณ์หลากหลาย ซึ่งบางครั้งมีลักษณะขัดแย้งกันอยู่ในที่

แม้จะชอบอ้างตนเป็นผู้รักษาและถ่ายทอดวัฒนธรรมไทย หรือที่เรียกเองว่า “การสร้างสรรคภูมิปัญญาแบบดั้งเดิม” แต่การวิจารณ์บุคคลและสถาบันต่าง ๆ ตรงไปตรงมา และบางครั้งก็ถึงขั้นขวานผ่าซากหรือก้าวร้าว นั้นแตกต่างจากความสุภาพและความอดกลั้นแบบไทย ๆ อย่างที่ใคร ๆ ก็รู้สึกได้ แต่วิธีการ *ดั่งทางคำ* (ซึ่งใช้เป็นชื่อหนังสือเล่มหนึ่ง) เช่นนี้เอง ที่ทำให้มีชื่อเสียงในหมู่นักศึกษาศึกษาที่ชอบการวิพากษ์วิจารณ์

ในช่วงทำ *สังคมศาสตร์ปริทัศน์* ประเด็นที่ อ. สุลักษณ์วิจารณ์มากที่สุด คือ การที่ผู้ปกครองของไทยรับเอาวัฒนธรรมทางวัตถุจากตะวันตก และทอดทิ้งวัฒนธรรมประเพณีดั้งเดิมแบบไทย ๆ บนพื้นฐานความคิดในเชิงปรารถนาให้มีการปฏิรูปทางการศึกษา การบริหาร การเมืองและเศรษฐกิจ ที่มีลักษณะเป็นตัวของตัวเองแบบไทย ๆ โดยเน้นที่การแสดงความไม่พอใจการพัฒนาตามแบบตะวันตกอย่างที่เป็นอยู่ หากในขณะเดียวกันก็ต่อต้านคอมมิวนิสต์และสังคมนิยม

ขณะที่ในช่วงปี 2506-2516 จะมีแนวคิดที่ออกไปทางอนุรักษนิยม แต่ในฐานะของบรรณาธิการนิตยสารสำหรับปัญญาชน ซึ่งเพิ่งก่อตั้งขึ้นใหม่ ๆ และต้องเปิดกว้างรับนักเขียนและความคิดใหม่ ๆ อ. สุลักษณ์ก็มีบทบาทในแง่ที่เป็นผู้สร้างเวทีและกระตุ้นให้ปัญญาชนในยุคเผด็จการสฤษดิ์-ถนอม ได้คิดและแสดงออกในเรื่องต่าง ๆ ตั้งแต่เรื่องศิลปวัฒนธรรม ศาสนา การศึกษา

เศรษฐกิจไปจนถึงเรื่องนโยบายต่างประเทศ ปัญญาชนที่มีแนวคิดเสรีนิยมหรือก้าวหน้าแตกต่างไปจาก อ. สุลักษณ์ ต่างก็ได้มีโอกาสแสดงออกในวารสาร **สังคมศาสตร์ปริทัศน์** ซึ่งมีบทบาทในการตั้งคำถามและวิพากษ์วิจารณ์การพัฒนาประเทศแบบที่เป็นอยู่มากขึ้นตามลำดับ โดยเฉพาะช่วงหลังจากปี 2512 เมื่อมีปัญหาชนร่นหนุ่มากกว่าและเสรีนิยมกว่ามาช่วยทำช่วยเขียนในวารสาร **สังคมศาสตร์ปริทัศน์** มากขึ้น มีคนอ่านที่เอาการเอางานมากขึ้น ทำให้ **สังคมศาสตร์ปริทัศน์** ช่วงปี 2512-2516 ยิ่งมีบทบาทมากกว่าสมัย อ. สุลักษณ์ เป็นบรรณาธิการด้วยซ้ำ

หลังเหตุการณ์ 14 ตุลาคม 2516 ซึ่งนำไปสู่บรรยากาศทางการเมืองที่เปิดกว้าง ปัญญาชนร่นหนุ่สาวที่เริ่มต้นจากแนวคิดเสรีประชาธิปไตย พัฒนาไปสู่แนวคิดต่อต้านจักรวรรดินิยมตะวันตก และสนับสนุนสังคมนิยมอย่างรวดเร็ว ทำให้บทบาทของ อ. สุลักษณ์ด้านการเขียนการพูดลดน้อยลง แต่ก็ยังคงทำกิจกรรม เช่น ผูกอบรมพระให้ปรับตัวให้สอดคล้องกับยุคสมัยและอื่น ๆ อยู่ รวมทั้งมีกิจกรรมในการประชุมสัมมนาเกี่ยวกับปัญญาชนและนักกิจกรรมสังคมในต่างประเทศบ่อยครั้ง หลังเหตุการณ์นองเลือด 6 ตุลาคม 2519 ซึ่งปัญญาชนฝ่ายค้านต้องถูกปราบปรามขนาดหนัก อ. สุลักษณ์ต้องระเห่ร่อนอยู่ในยุโรปอยู่พักหนึ่ง ก่อนจะไ้จัดงานสอนหนังสือเกี่ยวกับวัฒนธรรมไทยและศาสนาพุทธในมหาวิทยาลัยในสหรัฐฯ ควบคู่ไปกับการมีส่วนร่วมรณรงค์เรียกร้องสิทธิมนุษยชนในประเทศไทย

หลังจากบรรยากาศทางการเมืองคลี่คลายไปในทางที่ผ่อนปรนมากขึ้น และพ้นภาระจากงานสอนหนังสือในสหรัฐฯ อ. สุลักษณ์ได้กลับมามีบทบาทในการเขียน พูด และดำเนินกิจกรรมขององค์กรพัฒนาเอกชนมากขึ้นอีกครั้งหนึ่ง คราวนี้มุ่งวิจารณ์และต่อต้านบรรษัทข้ามชาติ นายทุนชนชั้นสูง ลัทธิบริโภคนิยมและทุนนิยมมากขึ้น เรียกร้องความเป็นธรรมและการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างเศรษฐกิจ-สังคมอย่างถึงรากถึงโคนมากขึ้นกว่าสมัยก่อนหน้าเหตุการณ์ 6 ตุลาคม 2519 แต่ขณะเดียวกันเขาก็ยังเชื่อมั่นในเรื่องสถาบันกษัตริย์ศาสนา

พุทธ วัฒนธรรม ประเพณีไทยดั้งเดิม และการเปลี่ยนแปลงโดยสันติวิธีอยู่อย่าง
เหนียวแน่น

ช่วงหลังแนวคิดบางส่วนของ อ. สุลักษณ์ มีลักษณะไปทางอนาธิปไตย
มักวิจารณ์บุคคลและสถาบันต่าง ๆ ด้วยถ้อยคำรุนแรง จนถูกฟ้องร้องและจับกุม
คดีหมิ่นพระบรมเดชานุภาพในเดือนสิงหาคม ปี 2527 ปัญญาชนทั้งในและ
นอกประเทศพากันแสดงความเห็นใจและเชื่อมั่นในความบริสุทธิ์ผ่านทาง
หนังสือพิมพ์และจดหมายถึงรัฐบาลอย่างคึกคัก หนังสือรวมบทความและ
การบรรยายต่าง ๆ ของอ. สุลักษณ์ขายดีมาก ต่อมาทางอัยการตัดสินใจไม่ส่ง
ฟ้อง จึงกลับมาเขียนหนังสือและพูดวิพากษ์วิจารณ์สังคมและสถาบันต่าง ๆ ต่อ
โดยเปลกาการใช้ถ้อยคำที่รุนแรงลงไปบ้าง และหันไปเขียนเรื่องสารคดีท่องเที่ยว
พุทธศาสนา เรื่องเกี่ยวกับเจ้านายและขุนนางที่นำนับถือในทัศนะของเขา

โดยรากฐานความคิดแล้ว อ. สุลักษณ์ก็ยังเป็นนักอนุรักษนิยมที่ชื่นชม
กับสังคมเจ้าขุนมูลนายในอดีต ซึ่งเขาเห็นว่าเป็นสังคมในอุดมคติที่ยังไม่แปร
เปลี่ยนอารยธรรมทุนนิยมตะวันตก และถึงจะมีชนชั้นสูง แต่ก็ไม่ได้มีฐานะความ
เป็นอยู่ที่แตกต่างจากคนธรรมดานัก ทั้งยังมีคนชั้นสูงดี ๆ อยู่มาก โดยเฉพาะใน
สมัยรัชกาลที่ 4 ที่ 5 การที่บางครั้ง อ. สุลักษณ์ถึงกับวิจารณ์แม้แต่สถาบันศาสนา
และพระมหากษัตริย์ด้วยถ้อยคำที่ตรงไปตรงมา ก็ด้วยความหวังที่จะให้สถาบัน
ดังกล่าวปรับตัวเองให้ทันสมัย ให้เข้ากันได้กับสังคมที่เปลี่ยนแปลงไป เพื่อหลีกเลี่ยง
ความขัดแย้งและช่องว่างที่เห็นว่ากว้างกว้างมากขึ้น และจะนำไปสู่การ
นองเลือดหรือระบอบที่เผด็จการและเลวร้ายยิ่งกว่าสภาพที่เป็นอยู่

ปัญญาชนหนุ่มสาวที่ผิดหวังจากขบวนการฝ่ายซ้าย ที่เป็นเผด็จการทาง
ความคิดแบบคัมภีร์นิยม และไม่มีความสุขกับการพัฒนาแบบทุนนิยมบริวาร
ได้หันมาสนใจแนวคิดของกลุ่ม อ. สุลักษณ์ซึ่งเสนอการเปลี่ยนแปลงโดยสันติ
วิธี เน้นการพัฒนาความคิดจิตใจของปัจเจกชน การรวมกลุ่มกัลยาณมิตรเพื่อ
สร้างสังคมแบบชาวพุทธที่มีชีวิตเรียบง่าย ไม่เอาเปรียบและแผ่เมตตาเพิ่มขึ้น
ตามลำดับ ข้อเสนอให้กลับคืนไปสู่ความเป็นพุทธ ความเป็นไทยแต่ดั้งเดิมดู

จะเป็นคำขวัญที่ตอบสนองอารมณ์ของปัญญาชนชั้นกลางผู้ไม่พอใจทั้งการแผ่ขยายของวัฒนธรรมทุนนิยมตะวันตก และทฤษฎีมาร์กซิสต์ซึ่งมีรากมาจากตะวันตก อย่างได้ผลในระดับหนึ่ง อ. สุลักษณ์วิจารณ์สังคมเก่าได้แหลมคมแต่ก็ยังเสนอทางออกใหม่ได้ไม่ชัดเจนมากนัก ยังมีลักษณะอุดมคติแบบยูโทเปียหรือแบบนักเทศน์ผู้ไม่ได้คำนึงถึงญาติโยมว่าฟังหรือไม่ เข้าใจซาบซึ้งหรือไม่อย่างไรเลย

อ. สุลักษณ์เคยเขียนมรณานุสติ โดยวิจารณ์ตัวเองแบบต่อมตัวว่า เมื่อตายไปคนคงกล่าวถึงอะไรไม่ได้มากไปกว่าเป็น “นักแปล” เท่านั้น นี่เป็นการวิจารณ์ตัวเองที่แหลมคมมาก เพราะจริง ๆ แล้ว อ. สุลักษณ์เป็นนักแปลชั้นดี ไม่ว่าจะแปลตรงตัวอย่างงานของโสกราตีสหรือคนอื่น ๆ หรือการแปลโดยอ้อมคือ เก็บความคิดประสบการณ์ของปัญญาชนนักคิดคนอื่น ๆ ทั้งไทยและเทศมาอธิบายขยายความต่อ แต่แม้จะเป็นเพียงนักแปล นักขยายความ อ. สุลักษณ์ก็ได้แสดงบทบาทในฐานะปัญญาชนนักวิจารณ์สังคมที่สำคัญไม่น้อยในสังคมไทย ซึ่งวัฒนธรรมแห่งการวิจารณ์ยังไม่สามารถงอกงามได้มากเท่าที่ควร ส่วนหนึ่งก็เกิดมาจากการที่วัฒนธรรมแบบเจ้าขุนมูลนายที่ อ. สุลักษณ์ชื่นชมในหลายส่วนครอบงำและกดตันเอาไว้นั่นเอง

การที่เป็นปัญญาชนไทยคนเดียวที่ถูกฟ้องร้องในข้อหาหมิ่นพระบรมเดชานุภาพถึง 2 ครั้ง ในปี 2527 และปี 2536 นับเป็น irony (เรื่องที่ไม่น่าเป็นไปได้) อย่างหนึ่งในประวัติศาสตร์ ที่คนที่เป็นปัญญาชนโรแอลลิสต์ (กษัตริย์นิยม) ระดับนี้ ต้องประสบกับชะตากรรมเช่นนี้ ในขณะที่โลกกำลังก้าวสู่ศตวรรษที่ 21 และโรแอลลิสต์ในยุโรปและที่อื่น ๆ ที่เหลือเพียงไม่กี่แห่งในโลกกำลังจางหายไปทุกขณะ

ข้อสรุปจากการศึกษา

1. ปัญญาชนทั้งที่เด่นและไม่เด่น ต่างเป็นผลผลิตของประวัติศาสตร์ พัฒนาการทางสังคม ผูกพันกับฐานะทางชนชั้น โครงสร้างสังคมและยุคสมัยทางประวัติศาสตร์ แม้ว่าจะมีท่าทางภายนอกชวนให้เข้าใจว่าจะเป็นนักอุดมคติแบบสากล ที่ผูกพันหรือลอยเป็นอิสระเหนือชนชั้น แต่จริง ๆ แล้ว ล้วนแต่มีความสัมพันธ์หรือมีส่วนถูกกำหนดโดยทางชนชั้นในลักษณะใดลักษณะหนึ่ง ถึงจะไม่กำหนดตายตัวว่าคนมาจากชนชั้นไหนต้องมีความคิดแบบไหน แต่พัฒนาการของบทบาทและความคิดของพวกเขาสัมพันธ์กับฐานะทางชนชั้น และสิ่งแวดล้อมมากอยู่ดี ม.ร.ว. คึกฤทธิ์มาจากชนชั้นสูง อ. สุกฤษณ์มาจากชนชั้นกลาง อ. ป๋วยและคุณ กุหลาบ สายประดิษฐ์ ('ศรีบูรพา') มาจากชนชั้นกลางระดับล่าง

ปัญญาชนเด่น ๆ เหล่านี้แตกต่างจากสามัญชนคนธรรมดาตรงที่หน้าที่ลักษณะทางสังคม (Social Function) ที่ทำให้มีโอกาสทำงานเผยแพร่

ความคิดอุดมการณ์ได้มากกว่าคนอื่น ๆ หาใช่แตกต่างเพราะว่าพวกเขามีคุณสมบัติส่วนตัวที่เหนือกว่าคนที่ไม่ถูกจัดว่าเป็นปัญญาชนเช่นชาวนาไม่ เพราะแม้ว่าชาวนาบางคนจะมีความคิดความอ่านที่เฉียบแหลมหรือวิพากษ์วิจารณ์มากกว่านักคตินักเขียนบางคน แต่ชาวนาก็ไม่ได้มีโอกาสได้พัฒนา ไม่มีโอกาสได้เผยแพร่ความคิดออกไปในวงกว้าง

2. ปัญญาชนสมัยใหม่ของไทยไม่ได้ให้ความรู้และคำแนะนำที่มีส่วน สร้างสรรค์ทำประโยชน์ให้กับสังคมส่วนรวม เหมือนกับที่พวกเขามักจะอ้างเสมอไป ปัญญาชนโดยส่วนใหญ่แล้วก็คือ “ผู้ช่วย” หรือ “ผู้ไกล่เกลี่ย” (Mediator) ของชนชั้นที่ครอบงำ ทำหน้าที่ในการสร้างความชอบธรรมและดำรงรักษาโครงสร้างเศรษฐกิจการเมืองที่ดำรงอยู่ โครงสร้างเศรษฐกิจการเมืองแบบดังกล่าว แม้จะมีการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจสังคม หรือการเพิ่มขึ้นของรายได้ประชาชาติ มีรัฐธรรมนูญและการเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทน แต่ก็ยังให้ประโยชน์กับคนส่วนน้อยมากกว่าที่จะให้ประโยชน์กับคนส่วนใหญ่

กล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือ คำอ้างว่ากลุ่มปัญญาชนทั้งกลุ่มเป็นพวกที่ทำหน้าที่เพื่อประโยชน์ของคนส่วนใหญ่ จึงเป็นการสร้าง “ภาพมายา” (Mystification) มากกว่าเป็นจริง ปัญญาชนส่วนน้อย เช่น ปัญญาชนเสรีนิยม และปัญญาชนก้าวหน้าบางคนอาจจะพยายามทำกิจกรรมที่เขาคิดว่าจะมีส่วนช่วยปรับปรุงให้สังคมดีขึ้นอย่างจริงจัง แต่นั่นก็เป็นข้อยกเว้นมากกว่ากรณีทั่วไป มิหนำซ้ำกิจกรรมดังกล่าวก็ทำกันในฐานะของพลเมืองที่มีจิตสำนึก มากกว่าในฐานะของกลุ่มทางสังคมที่เป็นเอกเทศ และมีความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน

3. แม้ว่าการกล่าวโดยทั่วไปแล้ว ปัญญาชนไทยในฐานะที่เป็นกลุ่มทางสังคม จะทำหน้าที่ผู้สร้างและควบคุม “ความรู้” ซึ่งเป็นการสร้างความชอบธรรมให้กับโครงสร้างเศรษฐกิจการเมืองซึ่งดำรงอยู่ แต่ปัญญาชนส่วนที่มีความคิดวิพากษ์วิจารณ์มากที่สุด ในสถานการณ์บางอย่างในบางยุคสมัยก็สามารถที่จะ

ใช้ความรู้บางอย่าง เช่น การศึกษาตีความสังคมไทยโดยแนวทางสสารนิยมประวัติศาสตร์ (Historical Materialism) หรือ เศรษฐศาสตร์การเมืองแบบราดิคัล เช่น กรณีกุณ กุหลาบ สายประดิษฐ์ หรือความคิดเสรีประชาธิปไตย เช่น กรณีน.อ. ป๋วย อ. สุลักษณ์ (ในบางช่วง บางเรื่อง) ฯลฯ เป็นพลังในการท้าทายทำลายความชอบธรรมของโครงสร้างเศรษฐกิจการเมืองที่ดำรงอยู่ได้ในขณะเดียวกัน

นั่นก็คือ “ความรู้” ในกรณีส่วนใหญ่จะเป็นอันหนึ่งอันเดียวกับอำนาจและไครกคุมความรู้ กุมการเผยแพร่ความรู้ก็จะกุมอำนาจด้วย แต่ความรู้ไม่ใช่อำนาจที่ครอบงำด้านเดียว แต่มีความเป็นไปได้ที่ความรู้ในสถานการณ์ที่เฉพาะเจาะจงบางอย่างสามารถที่จะสร้างความกระอักกระอ่วน หรือแม้สามารถที่จะทำลายความชอบธรรม หรือการต่อต้านภาวะการนำ (Delegitimize/Counter Hegemony) ของชนชั้นสูงได้ด้วยเช่นกัน

4. แม้แต่ปัญญาชนแต่ละคนที่ทำกิจกรรมที่คิดว่าจะเป็นการปรับปรุงสังคมให้ดีขึ้นก็มีข้อจำกัด 2 ประการ คือ

(ก) สิ่งที่จะคิดว่าจะจะเป็นประโยชน์ต่อคนส่วนใหญ่ นั่นจริง ๆ แล้วอาจไม่ใช่สิ่งเดียวกับที่คนส่วนใหญ่คิดว่าเป็นประโยชน์สำหรับพวกเขาก็ได้

(ข) แม้แต่ปัญญาชนที่ก้าวหน้าที่สุด ก็ไม่ได้อยู่เหนือผลประโยชน์ของชนชั้น หรือกลุ่มหรือตัวของเขาเอง ผลประโยชน์ในที่นี้ไม่ได้หมายถึงผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจเท่านั้น หากยังรวมถึงทางการเมืองและสังคม เช่น การมีอำนาจหน้าที่รับผิดชอบ การได้รับการยอมรับนับถือยกย่อง ฯลฯ ด้วยการที่ปัญญาชนเลือกทำกิจกรรมเพื่อปรับปรุงให้สังคมดีขึ้น จึงไม่ได้อยู่นอกกรอบของความคิดที่ว่า จะทำให้เขาหรือลูกหลานมีชีวิตอยู่ในสังคมนั้นได้ดี หรือน่าพอใจในระยะยาวไปพร้อมกัน ปัญญาชนมักมีลักษณะชนชั้นนำนิยม (Elitist) นั่นก็คือ ไม่ว่าจะวิจารณ์สังคมหรือเสนอทางออกอย่างไร ก็มักมองตัวเองเป็นผู้นำหรือคนที่ประชาชนหรือสังคมควรจะรับฟังเขาอยู่เสมอ ๆ

การตระหนักถึงข้อจำกัดหรือสภาพความเป็นจริงทางสังคมของปัญญาชน จะช่วยให้มองภาพของปัญญาชนในฐานะสมาชิกกลุ่มทางสังคมได้ใกล้เคียงความจริง มากกว่าการมองปัญญาชนในด้านบวกหรือด้านลบแบบสุดขั้ว และน่าจะทำให้เข้าใจบทบาทของคนในประวัติศาสตร์อย่างเป็นคนจริง ๆ มากกว่าตำนานที่พวกเขาสร้างขึ้น

รายการหนังสือของสำนักพิมพ์

จดหมายสั่งซื้อโดยตรง ไม่คิดค่าส่ง ส่งตัวแลกเงินทางไปรษณีย์หรือ
ธนาณัติ สั่งจ่าย ปณ.ลาดพร้าว ในนาม บริษัท 222 วิภาวดี จำกัด
โปรดเขียนชื่อ-ที่อยู่ให้ชัดเจน จ่าหน้าซองถึง
บริษัท 222 วิภาวดี จำกัด
เลขที่ 222 ชั้น 8 อาคารฐานเศรษฐกิจ
ถนนวิภาวดีรังสิต
แขวงลาดยาว เขตจตุจักร
กรุงเทพฯ 10900

หนา 208 หน้า ราคา 130 บาท

แม้ว่าโดยทางการแล้ว นพพร สุวรรณพานิช เองอาจจะยังไม่เคยได้รับการยกย่องในฐานะ “ผู้เชี่ยวชาญด้านญี่ปุ่นวิทยา” ไม่ว่าจะจากสถาบันทั้งในและนอกระบบใด ๆ หาก ณ วันนี้ น่าจะกล่าวได้อย่างเต็มปากเต็มคำโดยไม่ขัดใจกันว่า นพพร สุวรรณพานิช สามารถใช้ภาษาญี่ปุ่นประจุกภาษาที่สองหรือสามรองจากภาษาไทยหรือภาษาอังกฤษ ชนิดไปหัดทำอาหารญี่ปุ่นแบบพิสดารจากครุชาวญี่ปุ่น โดยไม่ต้องอาศัยบุคคลที่สามที่สื่อกอเป็นล่ามให้แต่อย่างใด

ความเป็นคนใฝ่รู้ ข่างสังเกตจดจำ ที่จัดได้ว่า เป็เรื่อง ติดอันดับ ความเป็นคนมองโลกด้วยควมรื่นรมย์ ผสมผสานกันผ่านประสบการณ์หนังสือหลายสิบปี ทั้งในฐานะผู้เสพและผู้สร้าง น่าจะเป็นเครื่องประกันไว้ชั้นหนึ่งว่า การนำเสนอวิถีเบื้องลึกหรือบางกรณีอาจเป็นเบื้องเร้นของผู้คนและเรื่องราวแห่งเคนอาทิตย์อุทัยที่สำนักพิมพ์ตั้งใจใช้ชื่อกว่า *เปลี่ยนฝึกขามูไร* มี “อะไร” ให้ “สนุก” พร้อมมุลอยู่โดยมิพักต้องสงสัย

หน้า 80 หน้า ราคา 60 บาท

ด้านหนึ่ง นามปากกา 'รพีพร' จะส่งชื่อในฐานะนักเขียนเรื่องประโลมโลก ให้โดดเด่นประดับฟากฟ้าวรรณกรรมไทยมาแล้วกว่า 30 ปี แต่ขณะเดียวกัน ในอีกด้านหนึ่ง นามปากกา 'ศิระ รณชิต' ก็ส่งชื่อในฐานะนักเขียนเรื่องราวเชิงความคิดและการเมืองหาได้ยิ่งหย่อนไปกว่ากันไม่ ซึ่งสารคดีชุดชีวิตและงาน เรื่อง **พระครูบาศรีวิชัย** เป็นเล่มที่โดดเด่นหนึ่งในจำนวนนั้น

ในการจัดพิมพ์ครั้งนี้ สำนักพิมพ์ 222 ได้เพิ่มเติมภาคผนวกไว้คอนท้าย 2 เรื่อง อันได้แก่บทสัมภาษณ์โดย 'ฉุย พันจันทร์' ในนิตยสาร *อนนทังสี*, ปีที่ 2 ฉบับที่ 12, มิถุนายน 2528 และอีกชิ้นหนึ่งเป็นบางเรื่องเกี่ยวกับการซ่อมสร้างถาวรวัตถุในพระพุทธศาสนาและสาธารณูปโภคสำคัญ ด้วยจุดมุ่งหมายให้ภาพที่ค่อนข้างชัดเจนขึ้นทั้งในส่วนเรื่องราวของท่านพระครูบาศรีวิชัย และทั้งในส่วนตัวผู้เขียน

หน้า 192 หน้า ราคา 120 บาท

ล่วงถึงยุคสมัยที่ความชอบธรรมในทางเศรษฐกิจและการเมือง หาใช่ปัญหาที่ปัจเจกชนจะสามารถแสดงบทบาทได้อย่างสมศักดิ์ภาพได้อีกต่อไป ณ ต้นศตวรรษที่สามแห่งกรุงรัตนโกสินทร์ “คมทวน คันธนู” จึงค่อยรามือจากปัญหาที่เผชิญหน้ากับคณะรัฐประหารปีศาจกลุ่มหลายสมัย โดยแทบจะหาประโยชน์โภคผลได้น้อยเต็มทน แล้วหัน “คมทวน” มาสู่เรื่องราวที่ดูเข้มข้นน้อยกว่า หากแนบแน่นมาช้านานกว่าสองเรื่อง คือ “ธรรมชาติ” และ “วรรณคดี”

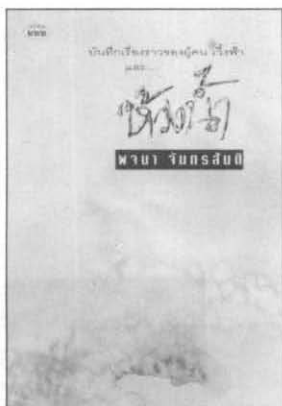
โดยเฉพาะอย่างยิ่ง วรรณคดีโบราณอันเป็นมรดกทางวัฒนธรรมล้ำค่า ซึ่งทั้งสองเรื่องนั้นคือที่มาของบทความในคอลัมน์ “ถนอมรัก ถนอมโลก” ของนิตยสาร *ชีวิตต้องสู้* กว่าสิบปี โดยส่วนหนึ่งรวบรวมปรากฏอยู่ใน *ป่าระเบิด สัตว์สลวย* นี้ และส่วนที่เหลือจะรวมจัดพิมพ์ขึ้นอีกเล่มหนึ่งในเร็ววัน ทั้งนี้เพื่อความเหมาะสมสอดคล้องกับการพิมพ์จำหน่ายหนังสือเล่มในภาวะเศรษฐกิจยุค “โลกาภิวัตน์”

หน้า 160 หน้า ราคา 100 บาท

สำหรับการจัดพิมพ์ *ชีวิตของประเทศไทย* นี้ สำนักพิมพ์ 222 คัดสรรหนังสือเล่มเล็ก 3 เล่มไว้คราวเดียว ได้แก่ *ชีวิตของประเทศไทย*, สำนักพิมพ์ศราภย์, กรกฎาคม 2512 ; *ไทยในสายตาราชทูตอังกฤษ* พร้อมกับ *บทความพิเศษบางเรื่อง*, บริษัทโสภณพิพรรฒธนากร, 2489 ; และ *จรรยาบรรณของหนังสือพิมพ์* พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ อำมาตย์เอก พระยาเสวกวราวุฒ์ จ.ช., ต.ม. (กิมสวน รีกตะบุตร), 28 ตุลาคม 2508

เหตุผลประการสำคัญ ก็ด้วยเห็นว่า เป็นบทความสะท้อนทัศนะและจุดยืนในเรื่องสถาบันชาติและพระมหากษัตริย์ ชนิดที่คนร่วมสมัยน่าจะได้อ่านกันอย่างพินิจพิจารณา โดยเฉพาอย่างยิ่ง ประคาศผู้มักพรัมาถึง "ไตรสรณคมน์" อย่างใหม่ คือ "ชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์" ซึ่งผนวกด้วยคำว่า "ประชาธิปไตย" แทนไม้ขาดปาก

หนา 144 หน้า ราคา 90 บาท

จนถึงวันนี้ ในวัยต้นสี่สิบฤดูฝน หนุ่มใหญ่คนเดียวกับเมื่อร่วมสองทศวรรษนั้นยังคงผมขาว หากรวบเป็นมวยกระจริดไว้แล้วท้ายทอย ยังคงใส่เสื้อแขนยาวและกางเกงขาวสีเข้มตัวโคร่งเต็มไปด้วยรอยยับย่น ยังคงสะพายย่ามใบโต สองเท้าคงมีเพียงเครื่องห่อหุ้มพอไม่ให้เปิดเปลือยเกินไป และเหนือสิ่งอื่นใด ยังคงพูดคุย เขียนบันทึกหรือความเรียง หรือแม้กระทั่งถอดความข้ามวัฒนธรรมในสิ่งที่เคยเชื่อมั่น ด้วยท่วงทำนองไม่กร้าวกร้าน ไม่ขื่นกราม ไม่ตัดรอน ไม่ผูกขาด ไม่ข่มขู่คุกคาม ไม่โอคครวจร่าร้อง ไม่หนีเคล็ด ไม่คืนพู่รังหัวชนฝา อย่างไรก็ตาม

ที่ว่าเมื่อหยั่งลึกลงไปในงานเขียนไม่มากนักนั้น ๆ จะพบร่องรอยของวิจรรณญาณที่ทวีความใคร่ครวญขึ้น ถ่ายสะท้อนการเข้าออกแห่งรหัสลับแห่งชีวิตที่ลุ่มลึกและละเอียดอ่อนขึ้น จนดูราวกับว่า ยิ่งกาลเวลาล่วงผ่านไปนานเพียงใด ยิ่งเผยแสดงความเป็น "พจนานุกรมสันติ" ให้ชัดเจนยิ่งขึ้นเพียงนั้น

ผู้เขียน จับเอาเรื่องราวของคนทั้ง 4 มาผูกร้อยให้เห็นความเชื่อมโยงว่าต่างก็อยู่ในสังคมในยุคสมัยเดียวกันหรือใกล้เคียงกัน มีปฏิสัมพันธ์หรือไม่ปฏิสัมพันธ์กันอย่างไร มีฐานะและบทบาทในสังคมในเชิงเปรียบเทียบกันอย่างไร

ผู้เขียนไม่คิดว่าการรู้จักกันหรือไม่รู้จักกันจะทำให้เกิดอคติในการวิเคราะห์ แต่คนที่จะตัดสินว่าผู้เขียนวิเคราะห์ได้อย่างเที่ยงธรรมมากน้อยแค่ไหน ก็คือท่านผู้อ่านหนังสือเล่มนี้

การ ตระหนักถึงข้อจำกัดหรือสภาพความเป็นจริงทางสังคมของปัญญาชน จะช่วยให้มองภาพของปัญญาชน ในฐานะสมาชิกกลุ่มทางสังคมได้ใกล้เคียงความจริง มากกว่ามองในด้านบวกหรือด้านลบแบบสุดขั้ว และน่าจะทำให้เข้าใจบทบาทของคนในประวัติศาสตร์อย่างเป็นคนจริง ๆ มากกว่าตำนานที่พวกเขาสร้างขึ้น

